प्रदेश कृषि डायरी

२०७९

प्रदेश सरकार
कृषि मन्त्रालय
कृषि विकास निर्देशनालय
विराटनगर, मोरङ
फोन नं. ०२१-५१६५६८, ०२१-५११३५८
facebook.com/doadp1
Email: doadprovince1@gmail.com
Website: doad.p1.gov.np

व्यक्तिगत विवरण

नाम : :.....

पद :.....

कार्यालयको नाम :.....

ठेगाना : .....

फोन नं. :.....

इमेल :.....

वेभसाइट :.....

मोबाइल नं. :.....

स्थायी ठेगाना : .....

फोन नं. :.....

कर्मचारी संचयकोष नं. :.....

नागरिक लगानी कोष नं. : .....

चालक अनुमति पत्र नं. :.....

नागरिकता नं./राहदानी नं. :.....

सावधिक जीवन बीमा कोष नं. : .....

जीवन बीमा नं. : .....

रक्त समूह :.....

कुनै दुर्घटना भएमा खबर गरिदिनुहोला : .....

विषयसूची

परिचयः कृषि विकास निर्देशनालय १

१. कृषि तथ्याङ्क ३

१.१ नेपालको कृषि तथ्याङ्क ३

२. नेपालको प्रमुख कृषिजन्य वालीहरुको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति ४

३. विभिन्न कार्यालयको फोन फ्याक्स, इमेल र वेबसाइट ९

३.१ राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको सम्पर्क नं. ९

३.२ संवैधानिक निकायहरू १०

३.३ संघीय मन्त्रालयहरु १२

३.४ कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय १४

३.५ राष्ट्रिय किसान आयोग १६

३.६ मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय निकायहरु १६

३.७ कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरु १७

३.८ कृषि विभाग १९

३.९ पशु सेवा विभाग २२

३.१० खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग २५

३.११ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् २९

३.१२ कम्पनी, समिति ३३

३.१३ कृषि सँग सम्बन्धित बोर्ड/संस्थान/कम्पनी/समितिको सचिवालय ३६

३.१४ दुग्ध विकास संस्थान ३८

३.१५ नेपाल सरकारका विभागहरूको टेलिफोन नम्बरहरू ३९

३.१६ प्रदेश अन्तर्गत रहेका कार्यालयहरुको सम्पर्क नं., इमेल र वेबसाइट प्रदेश नं. १ ४४

३.१७ प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास अन्तर्गतका कार्यालयहरु ४६

३.१८ अन्य प्रदेशका कृषि ज्ञान केन्द्रहरु तथा भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रहरुः ५५

३.१९ कृषि अध्ययन संस्थान ६३

३.२० प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरु ६५

३.२१ राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरुको विवरण ६६

	३.२२	कृषि सम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहरुको विवरण	६८
	३.२३	कृषि रेडियो	६८
	३.२४	कृषि पत्रकार/प्रकाशन तथा प्रसारण गृहहरुको संस्थाहरु	६९
	३.२५	NATIONAL/INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS	६९
	३.२६	स्थानीय तहको विवरण	७१
	३.२७	प्रदेश नं. १ अन्तर्गत रहेका प्रमुख श्रोत केन्द्रहरु	६८
४.		पन्ध्रौ योजनाको आधारपत्रमा उल्लेखित कृषि क्षेत्रका नीतिहरु	८६
५.		प्रदेश सरकारको पहिलो योजनामा कृषि, पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास क्षेत्र	९२
६.		कृषि विकास रणनीति (ADS) बारे संक्षिप्त जानकारी	९८
७.		राष्ट्रिय किसान आयोग	१०१
८.		प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना	१०३
९.		बाली तथा पशुपंक्षी बीमा	१११
१०.		बीउ विजन	१२३
	१०.१	अन्नवाली	१२५
	१०.२	दलहन	१५८
	१०.३	तेलहन	१६२
	१०.४	औद्योगिक वाली	१६५
	१०.५	तरकारी वाली	१६७
	१०.६	घासे वाली	१९८
	१०.७	फलफूल वाली	२०१
	१०.८	कन्दमुल बाली	२०२
	१०.९	सूचित लिस्टबाट हटाईएका (Denotify) विभिन्न वालीका जातहरको विवरण	
	१०.१०	गुणस्तरीय बीउका बिशेषताहरु एवं नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका	२१६
११.		माटो	२२०
	११.१	बिरुवाको एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा	२२०
	११.२	रासायनिक मलखादहरू	२२२
	११.३	विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग	२२५
	११.४	माटो तथा रसायनिक मल बिश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क	२२६

	११.५	नेपालमा रासायनिक मल आयात गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रकृयाहरु	२२७
१२.	मत्स्यपालन		२३३
१३.	फलफूल खेती		२५३
१४.	कफी तथा चिया		२६६
१५.	पुष्प खेती		२६८
१६.	तरकारी खेती प्रविधि तालिका		२७०
१७.	मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका		२८६
१८.	बाली संरक्षण		२८८
	१८.१	विभिन्न बालीका रोग तथा कीराहरु र तिनको व्यवस्थापन	२८८
	१८.१.१	अन्नबाली	२८८
	१८.१.२	कोसेबाली: चना, मास, भटमास, मुङ्ग, चना र रहरमा क्षति पुर्याउने कीराहरू	३०२
	१८.१.३	आलु बालीका हानिकारक कीराहरू	३०६
	१८.१.४	तरकारी बालीका रोग र कीराहरू	३०९
	१८.१.५	फूलगोवी समूह बालीका रोगहरू	३१२
	१८.१.६	भन्टा, फर्सी, काँक्रो, लौका, घिरौला, करेला, चट्टेल, आदि बालीमा लाग्ने कीराहरू	३१४
	१८.१.७	काँक्रो फर्सी जातका बालीमा लाग्ने रोगहरू	३१७
	१८.१.८	गोलभेंडा, भण्टा र खुर्सानी वर्गका बालीमा लाग्ने रोग र कीराहरु	३१९
	१८.१.९	फलफूलका कीरा तथा रोगहरूको व्यवस्थापन	३२४
	१८.१.१०	अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन	३३७
	१८.२	नेपालमा पत्रिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरू:	३५१
	१८.२.१	नेपालमा पत्रिकृत विषादीहरु	३५१
	१८.२.२	प्रतिबन्धित विषादीहरू	३५१
	१८.३.	पञ्जिकृत विषादीहरुको सामान्य नाम तथा विषादी बालीमा प्रयोग गरिसके पछि बाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागि पर्खनुपर्ने प्रतिक्षा अवधि	३५३
	१८.४	एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम)	३५५
१९.	पोष्टहार्भेष्ट		३५९
२०.	बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि प्लाष्टिक घर		३६१
२१.	कृषि इन्जिनियरिङ्ग महाशाखा, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार /उपकरणहरु		३६४

२२.	कृषि वजार		३६७
२३.	पशुपालन/पशु स्वास्थ्य		३६९
	२३.१	गाईका जातहरु	३७०
	२३.२	भैंसीका जात	३७४
	२३.३	गाई भैंसीहरूमा लाग्ने प्रमुख रोगहरू	३७४
	२३.४	कुखुराका प्रमुख रोगहरु	३८१
	२३.५	नेपालमा पालिएका बाख्राको जातहरू	३८४
	२३.६	पशुपंक्षीबाट मानिसमा सर्न सक्ने रोगहरू	३८७
	२३.७	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रबाट विभिन्न सेवा दिए वापत लिने राजश्व दर	३९४
२४.	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय		३९५
२५.	फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची		४०६
२६.	सरकारी फार्म/केन्द्रमा उत्पादित तरकारी वीउको मूल्य-सूची		४०९
२७.	किसान कल सेन्टर		४१२
२८.	SOME IMPORTANT FORMULAE		४१३

परिचयः कृषि विकास निर्देशनालय

नेपालमा कृषि विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयनको संस्थागत विकासको थालनी विक्रम सम्वत १९७८ मा चारखालमा स्थापित कृषि अड्डावाट शुरु भएको पाईन्छ । विभिन्न कालखण्डमा यसले विभिन्न स्वरुपमा आफ्नो अस्तित्व गर्दै हालको अवस्थामा आईपुगेको हो । कृषि प्रदर्शनी फार्म, कृषि परिषद, भेटेरीनरी हस्पिटल भेडा फर्म, अनुसन्धान परिषद, कृषि विभाग, वागवानी केन्द्र, मत्स्य विकास केन्द्र लगायतको संरचनाको विकास क्रमले हाल सम्मको कृषिको अवस्थाको प्रतिविम्वित गर्दछ । आ.व. २०३७/०३८ वाट कृषि मन्त्रालयको विधिवत शुरुवात भएको थियो ।

वि.स. २०७२ सालमा जारी गरिएको नेपालको संविधानमा देशमा संघियता लागु गरी सो को कार्यान्वयन गर्ने उदेश्य अनुरुप संघ, प्रदेश, र स्थानीय तह गरी तीन तहको राजनीतिक तथा प्रशासनिक इकाईहरु रहने व्यवस्था भएको छ। संवैधानिक व्यवस्था अनुसार २०७४ सालमा तीनै तहको निर्वाचन सम्पन्न भई संघियता कार्यान्वयनको चरणमा अगाडी वढिरहेको छ। पछिल्लो चरणमा देशलाई एक संघ सात प्रदेश तथा ७५३ स्थानीय महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, गाउपालिका र ७७ जिल्ला समन्वय समितिहरु समेत तहमा विभाजन गरी सवैलाई संविधानले प्रदत्त गरेको आर्थिक प्रशासनिक तथा राजनैतिक अधिकारको उच्चतम प्रयोग गर्ने अवसर प्राप्त भएको छ। यहि क्रममा प्रदेश नं १ को अस्थायी प्रदेश सदरमुकाम विराटनगरमा भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको २०७४ साल माघ २९ गते औपचारिक स्थापना भएको थियो ।

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय अन्तर्गत यस कृषि विकास निर्देशनालय २०७५ असोज ८ गते स्थापना भई हाल कार्य गरिरहेको छ । यस निर्देशनालय अन्तर्गत तालिम केन्द्र, कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रयोगशाला तथा फर्म केन्द्रहरु रहेका छन् ।

नेपालको संविधान संघीय कानुन तथा प्रदेश कानुनको अधिनमा रहि प्रदेशको आवश्यक्ता र सम्भाव्यता अनुरुप कृषि विकास सम्वन्धि नीति तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्ने मूल उद्देश्य वोकेर व्यवसायिक एवं प्रतिस्पर्धात्मक कृषि प्रणालीवाट उच्च एवं दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गरी खाद्य सुरक्षा तथा गरिवी निवारणमा योगदान पुर्‍याउनु मुख्य लक्ष्य राखेको छ ।

कृषि विकास निर्देशनालयको कार्यविवरण

क. प्रदेश सरकारको सोच, नीति तथा कार्यक्रम, आवश्यकता तथा औचित्यताका आधारमा कृषि विकास निर्देशनालयको कार्य विवरण देहाय वमोजिम तोकिएको छ ।

ख. प्रादेशिक कृषि सम्वन्धी नीति नियम तथा व्यवसायिक योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन गर्ने तथा सो मा आवश्यक सहयोग गर्ने ।

ग. मातहत कार्यालयहरुको प्रभावकारी सञ्चालनका लागि प्रशासनिक र प्राविधिक निर्देशन, अनुगमन, निरीक्षण प्राविधिक पृष्ठपोषण गर्ने ।

घ. खाद्य सुरक्षाको अवस्थाको अनुगमन तथा विश्लेषण गरी प्रदेश सरकारलाई पृष्ठपोषण गर्ने तथा खाद्य सुरक्षाको दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण बालीको पहिचान गरी विकास एवं प्रवर्द्धन गर्ने ।

ङ. पोष्टहार्भेष्ट व्यवस्थापन बाली संरक्षण तथा व्यवसायिक कीट विकास वजार तथा अन्य कृषि पूर्वाधार विकास कृषि यान्त्रिकरण नीति तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने ।

च. प्रदेश स्तरको कृषि सम्वन्धी तथ्याङ्क संकलन एवं अद्यावधिक गर्ने ।

छ. कृषि उत्पादन सामाग्रीको आपूर्ति स्थितिको नियमित अनुगमन गर्ने तथा गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने कार्यमा आवश्यक सहयोग गर्ने ।

ज. कृषि प्रसार कार्यमा सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोग प्रवर्द्धन सम्वन्धी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

झ. प्रदेश स्तरमा माटोको उर्वराशक्ति नक्सा तयार गरी सो को आधारमा माटो सुधार सम्वन्धी नीति योजना तर्जुमा गर्ने ।

ञ. प्रदेशमा सञ्चालन हुने संघीय कृषि विकास कार्यक्रमको संयोजन र समन्वय गर्ने ।

ट. प्रदेश कृषि विकासमा संलग्न निकायहरु वीच समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।

ठ. प्रदेश स्तरमा कृषि प्रविधि विस्तार कार्यको समन्वय गर्ने ।

ड. प्रदेश स्तरमा कृषि प्रसार कृषि शिक्षा र कृषि अनुसन्धान सम्वद्ध निकायहरु वीच कार्यमूलक सम्वन्ध स्थापित गराउने ।

ढ. प्रदेश स्तर गुणस्तरिय श्रोत वीउ उत्पादन तथा व्यवस्थापनमा आवश्यक सहयोग गर्ने ।

ण. कृषि क्षेत्रसँग सम्वन्धित ऐन, कानुन, नीति तथा नियमले सृजना गरेका कानुनी दायित्वहरु निर्वाह गर्ने तथा सहयोग गर्ने ।

त. प्रदेशस्तरमा कार्यरत कृषि जनशक्तिको क्षमता विकासका लागि नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने ।

थ. कृषि क्षेत्रको संघीय तथा प्रादेशिक नीति मापदण्ड कार्यान्वयन तथा पृष्ठपोषण गर्ने ।

१. कृषि तथ्याङ्क

१.१ नेपालको कृषि तथ्याङ्क

कूल क्षेत्रफल

क्र. सं.	क्षेत्र	नेपाल	प्रदेश नं.१
		क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	**क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)**
१.	हिमाली क्षेत्र	५१,८१७	१०४३८
२.	पहाडी क्षेत्र	६१,३४५	८६८६
३.	तराई क्षेत्र	३४,०१९	६७८१
	कूल	**१,४७,१८१**	२५९०५

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

भू-उपयोग

क्र. सं.	क्षेत्र	**नेपाल**	**प्रदेश नं.१**
		क्षेत्रफल (००० हेक्टर)	**क्षेत्रफल(००० हेक्टर)**
१.	खेती गरिएको जमिन	३,०९१	७१४.३८
२.	खेती नगरिएको खेती योग्य जमिन	१,०३०	११२.२
३.	वन जंगल (झाडी १५६० हे. सहित)	५,८२८	९७०.६
४.	चरन खर्क	१,७६६	१३४.०५

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

राष्ट्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा प्रदेश नं १ को योगदान(०७६/०७७)

सि.न.	**औद्योगिक विवरण**	**प्रतिशत**
१	कृषि तथा वन	**२१.५**
२	व्यक्तिगत तथा सामुदायिक गतिविधि	**१८.९२**
३.	औद्योगिक उत्पादन	**२१.९९**
४	स्वास्थ्य तथा सामाजिक कार्य	**१७.१९**
५	विद्युत, जलस्रोत, ग्यास	**२६.५६**
६	निर्माण क्षेत्र	**१८.३४**
७	घर-जग्गा, बहाल तथा अन्य व्यापारिक गतिविधि	**९.३९**
कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा योगदान		**१५.८२**

स्रोतः मध्यावधि समिक्षा(आ.व. ०७४/०७५-०७६/०७७), प्रदेश योजना आयोग, विराटनगर

प्रादेशिक कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा प्रमुख क्षेत्रगत योगदान

सि.न.	औद्योगिक विवरण	**प्रतिशत**
१	**कृषि**	**३७.१४**
२.	**उद्योग**	**१८.२३**
३.	**सेवा**	**४४.६३**

स्रोतः मध्यावधि समिक्षा(आ.व. ०७४/०७५-०७६/०७७), प्रदेश योजना आयोग, विराटनगर

जनसंख्या (वि.सं.२०७८)

विवरण (वि.सं. २०७८)		नेपाल	प्रदेश नं.१
जम्मा जनसंख्या		२९१९२४८०	४९७२०१
१.	पुरुष	१४२९१३११	२४२५२६६
२.	महिला	१४९०११६९	२५४६७५५
वार्षिक जनसंख्या वृद्धिदर (प्रतिशत)		०.९३	०.८८
जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.		१९८	१९२
घर परिवार संख्या		६७६१०५९	१२०३९३०

स्रोतः राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा

२. नेपालको प्रमुख कृषिजन्य वालीहरुको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति (२०७४/७५- २०७६/७७)

(क) खाद्यान्न वाली **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

बाली	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
धान	१४६९५४५	५१५१९२५	१४९१७४४	५६१००११	१४५८९१५	५५५०८७८
मकै	९५४१५८	२५५५८४७	९५६४४७	२७१३६३५	९५७६५०	२८३५६७४
गहुँ	७०६८४३	१९४९००१	७०३९९२	२००५६६५	७०७५०५	२१८५२८९
कोदो	२६३४९७	३१३९८७	२६३२६१	३१४२२५	२६२५४७	३२०९५३
जौ	२४६४८	३०५१०	२४४०९	३०५५०	२४४०४	३११४७
फापर	१०२९६	११४७२	१०३११	११४६४	१०३६९	११७२४
जम्मा	३४२८९८६	१००१२७४२	३४५०१६३	१०६८५५५०	३४२१३८९	१०९३५६६४

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

(ख) नगदे वाली **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

बाली	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
तेलहन	२२४,५९५	२४५८६७	२६०३०७	२८०५३०	२५८१४१	२७८३२५
आलु	१९५१७३	२८८१८२९	१९३९९७	३११२९४७	१८८०९८	३१३१८३०
रबर	२६९	२९६	५५५	२६९	४०७	१९७
उखु	७८६०९	३५५८१८२	७१६२५	३५५७९३४	६८५६५	३४००१७६
जुट	७५०७	१११५९	७२८५	१०५८५	७५५५	१०१६५
कपास	१२०	१२५	९७	९९	१३५	१४०

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

(ग) दलहन वाली **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

बाली	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
मुसुरो	१९८६०५	२४९४९१	२०८७६६	२५११८५	२१२८७६	२६२८३५
चना	९८८२	११२७१	९६५३	१०६७५	९९८२	११२८५
रहर	१६४२८	१६२११	१६७५३	१६५३८	१६८९५	१७०६३
मास	२४३०५	२०८३९	२३४९२	१९९२८	२३०५६	२०४४०
खेसरी	७७५७	९१८७	७९५२	९३२९	७९९७	९५०४
गहत	६२०५	५६६४	६११९	५७५४	६३२६	६८६५
भटमास	२१८९७	२७६८१	२५१७९	३१५६७	२६७७५	३४५४४
अन्य	२६३०३	२८३९७	३३८२६	३७०११	३६७८४	४१६७२
जम्मा	३११३८२	३६८७४१	३३१७४०	३८१९८७	३४०६९२	४०४२१०

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

(घ) अन्य वालीहरु **क्षेत्रफलः हेक्टर, उत्पादनः मे.टन**

बाली	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
फलफूल	१११७४४	१०८६९३१	१२००२८	११७८३५२	११९०२५	१२४९७६४
तरकारी	२८६८६४	३९५८२३०	२९७१९५	४२७१२७०	२८११३२	३९६२३८३
चिया	२८५९५	२४८०४	२८७३२	२५२०६	१६९०१	२४११८
कफी	२६५०	५१३	२७६१	५३०	२३५५	२९७
खुर्सानी	१०५००	५२५००	१०६९२	६७१६७	१०२७६	६८०२५
अलैंची	१२७६९	६८४९	१५०५५	७९६४	१६५६५	९५४५
अदुवा	२३०००	२८४०००	२२१३२	२८४४२७	२३५००	२९८९४५
लसुन	८५००	५९५००	१०१०७	७१९०२	१०१८५	७३८५९

बाली	२०७४/०७५		२०७५/०७६		२०७६/०७७	
	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन	क्षेत्रफल	उत्पादन
बेसार	७३००	७१५००	१०१६०	९८९०४	९७९५	९९९०७
रेशम कोया	१४२१	३०	१४५७	३२	१५०५	३५
मह (मौरीघार संख्या)	२४२०००	३९८०	२४२५००	३९९०	२४८०३७	३९९७
माछा		८६५४४		९१८३२		९७२७१
च्याउ		१०५००		११२५५		१२६०७

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

नेपालको पशुजन्य तथ्यांकको तुलनात्मक स्थिति (२०७४/७५-२०७६/७७)

(क) पशु संख्या

क्र.सं.	विवरण	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
१	गाई	७३७६३०६	७३८५०३५	७४५८८८५
२	भैंसी	५२७७८१९	५३०८६६४	५२५७५९१
३	भेंडा	८००७४९	७९८८८९	८०६०७९
४	बाख्रा	११६४७३१९	१२२८३७५२	१२८११९५३
५	बंगुर	१४३५३६९	१४८८३३८	१५१९५९३
६	कुखुरा	७२२४५७३२	७५७०९३३०	८२५९८८७९
७	हाँस	४०४६७०	४१६४००	४२७२२६
८	दूध दिने गाई	१०३९५३८	१०७८७७५	११६६१५६
९	दूध दिने भैंसी	१५३५९४८	१५६०५८४	१६३५४९२
१०	फुल पार्ने कुखुरा	१२५१७५५८	१२५२६९७९	१२९२७८४२
११	फुल पार्ने हाँस	१८६९१२	१९०७४७	१९१७०१

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

(ख) पशुजन्य उत्पादन

क्र.सं.	विवरण	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
१	दूध उत्पादन (मे.टन)	२०९२४०३	२१६८४३४	२३०१०००
१.१	गाई	७५४१२६	७९५५३०	९२०४००
१.२	भैंसी	१३३८२७७	१३७२९०५	१३८०६००
२	मासु उत्पादन (मे.टन)	३४६१७९	३५७०८२	५५२१५६
२.१	राँगा/भैंसी	१८५१८०	१८८५७४	१८९५१७
२.२	भेडा	२७५४	२७६३	२७३५
२.३	बोका/खसी	७०८०२	७३९१४	७५०२३
२.४	बंगुर	२८२१४	२८५७९	२९४९३
२.५	कुखुरा	६०१२२	६२८९९	२५५००१
२.६	हाँस	२८०	३५२	३८७
३	फुल उत्पादन (हजार)	१५१२२६५	१५४९६८९	१६२००००
३.१	कुखुरा	१४९८०२४	१५३४६८०	१६०४५२६
३.२	हाँस	१४२४१	१५००९	१५४७४
४	ऊन उत्पादन (के.जी.)	५९४६३९	५८९७३८	५९२६८७

स्रोतः Statistical Information On Nepalese Agriculture, 2019/20

प्रदेश नं.१ को प्रमुख कृषिजन्य वालीहरुको तुलनात्मक क्षेत्रफल तथा उत्पादनको स्थिति

क्र.सं	बालीको नाम	आ.व.०७५/०७६		आ.व.०७६/०७७		आ.व.०७७/०७८	
		क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे. टन	क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे. टन	क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे. टन
१	धान	३८१२१०	१४९९२७७	३७६९५२	१४७९३३३	३९०९६९	१५९४०६४
२	मकै	२९०११६	८३१३६०	२९२९९१	८३४०५८	३००००५	८९४४४७
३	गँहु	६५०२१	१५९४९९	६२५६१	१५०९२१	६२११५	१४८२३०
४	कोदो	६६६८६	९२२७५	६६१४९	९३७७६	६६११८	९७५३६
५	फापर	२५०८	२६०८	२७०९	२९५५	२७००	२९३१
६	जौ	१३५०	१८१७	१३५१	१७८०	१३४७	१७७१
७	दलहन	३७११८	४१५२४	३७३२२	४१८८१	३९३१०	४५७५५
८	तेलहन	४२२४५	४९५७६	४२२५१	४९७६३	४२७५१	५०३५६

क्र.सं	बालीको नाम	आ.व.०७५/०७६		आ.व.०७६/०७७		आ.व.०७७/०७८	
		क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे. टन	क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे. टन	क्षेत्रफल हे.	उत्पादन मे. टन
९	तरकारी	४७८५४	७३७१०७	४८६०८	७४९३१५	५०४३२	७७२९२४
१०	आलु	६४६१३	९५४१७७	६६२८८	९८२९५४	६६४२६	९७४५६६
११	अदुवा	७८८२	१०५६०४	८०६६	११२४२१	८२२९	११६९४४
१२	वेसार	१७१३	११५०९	१९६०	१२९३८	२००५	१३२०६
१३	लसुन	११०९	६०१२	११२९	६१९६	११४८	६३७८
१४	उखु	६३२६	३५७८४२	५७२२	३२२६२८	५७१९	३२२५५६
१५	अलैची	१३२९३	७१८६	१३९४७	६९५४	१४१०५	७४४०
१६	सुन्तलाजात	८२४७	६६७६५	८२७२	६६९००	८६०१	५८३०४
१७	हिउँदे फलफूल	३२२६	२३१०२	३४४४	२४३५६	३८३०	२६७१८
१८	बर्षेफलफूल	१२६७३	१४४११६	१३३६३	१४९९५४	१६९४२	१६७७४०
१९	रवर	५५५	२६९	४०७	१९७	४०८	१९६
२०	जुट	७०७०	१०३७०	७०७४	१०३७३	७०३२	१०१२९

स्रोतः कृषि विकास निर्देशनालय, विराटनगर, २०७८

प्रदेश नं.१ को पशुपन्छीजन्य तथ्यांक

पशुपन्छीजन्य संख्या तथा उत्पादन अवस्था (२०७७/७८)

क्र.स.	विवरण	उत्पादनको प्रकार	इकाई	संख्या	उत्पादन
१	दुध	गाई	मे.टन	५७०३०५	३१४८९६
		भैंसी	मे.टन	२७६६११	१३३०५५
		जम्मा		**८४६९१६**	**४४७९५१**
२	मासु	खसी, बोका	मे.टन		१५३८६
		रांगा	मे.टन		३६१९५
		बंगुर	मे.टन		१३१२३
		कुखुरा	मे.टन		८७८४
		भेडा	मे.टन		२३६
		हाँस	मे.टन		१०२
		जम्मा	मे.टन		**७३८२६**
३	फुल	कुखुरा	हजारमा	१६७६३१५	१९६६१५
		हाँस	हजारमा	८६४१२	४१४७
		जम्मा	**हजारमा**		**२००७६२**
३	उन		केजी	५३६६७	२८३३५
५	याक/चौरी			२२२५९	

स्रोतः वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन पुस्तिका, पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर, २०७७/७८

रासायनिक मल विक्री वितरणको राष्ट्रिय स्तर स्थिति परिमाणः मे.टन

सामग्री	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७
रासायनिक मल (जम्मा विक्री)	३,४८,७३४	३४४००४	३,९४५९५
युरीया	२३५३०४	२१५७३३	२२४७००
डि. ए. पि.	१०५६१९	१२०८९३	१६०२९८
पोटास	७८११	७३७७	९५९७

रासायनिक मल विक्री वितरणको प्रदेश न.१ को स्थिति परिमाणः मे.टन

सामग्री	२०७७/७८	२०७८/७९
रासायनिक मल (जम्मा विक्री)	३५६७६	१३६१२
युरीया	२१९१५	१००९२
डि. ए. पि.	१२७०६	३०५०
पोटास	१०५५	४७०

स्रोतः कृषि मन्त्रालय, २०७८ (०७८/०७९ को तथ्याङ्क २०७८ माघ महिनासम्मको मात्र)

३. विभिन्न कार्यालयको फोन फ्याक्स, इमेल र वेबसाइट

३.१ राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको सम्पर्क नं.

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
राष्ट्रपतिको कार्यालय, शितल निवास, काठमाडौं।	कार्यालय तर्फ सम्माननीय राष्ट्रपति ☎ ४४४६००२, (दर्ता/चलानी Ext. ००७) पोष्ट बक्स नं. ०१	mail@presidentofnepal.gov.np www.presidentofnepal.gov.np
उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, लैनचौर, काठमाडौं।	☎ ०१-४२१२०४०, ४२२८१९९, ४२२१९४३, ४२६१४५२	info@vpn.gov.np www.vpn.gov.np
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार काठमाडौ।	☎ ०१–४२११०२५, ४२११०४०, ४२११०३५, ४२११०८०, ४२११००० अडियो नोटिस बोर्डः १६१८०७०७०११११ पो. ब. नं. २३३१२	info@opmcm.gov.np हेलो सरकार सम्पर्क टोल फ्री नं ११११ (कुनै कारणले ११११ मा सम्पर्क नभएमा ०१–४२३१६१० मा सम्पर्क गर्नुहोला।) 1111@nepal.gov.np अफिस नं. ०१-४२११०८७ भाइबर नं. ९८५११४५०४५ Facebook: हेलो सरकार Twitter: हेलो सरकार www.opmcm.gov.np

३.२ संवैधानिक निकायहरू

सर्वोच्च अदालत, काठमाडौं

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
प्रधान न्यायाधीश	सचिवालयः ☎ ०१-४२००७४५ प्रशासन शाखाः ०१-४२००७२९	www.supremecourt.gov.np admin@supremecourt.gov.np
मुख्य रजिष्ट्रार	☎ ०१-४२००७५३	

व्यवस्थापिका संसद नेपाल

कार्यालय/सचिवालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
सभामुख	☎ ४२००१५९,	
उपसभामुख	☎ ४२००२२७,	
महा–सचिव	☎ ४२०००२१,	www.parliament.gov.np
सचिव, प्रतिनिधि सभा	☎ ४२११७३५	
सचिवालय सचिव	☎ ४२०००७२,	
प्रवक्ता	☎ ४२११७४४	
सहायक प्रवक्ता/सूचना अधिकारी	☎ ४२००६०७	
सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापन शाखा	☎ ४२००२१०	
सूचना प्रविधि शाखा	☎ ४२००१०६	

राष्ट्रिय सभा, नेपाल

कार्यालय/सचिवालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
अध्यक्ष	☎ ४२११७५६,	www.na.parliament.gov.np
उपाध्यक्ष	☎ ४२००१३९	
महा–सचिव	☎ ४२०००२१	
सचिव, राष्ट्रिय सभा	☎ ४२००१३३	

कार्यालय/सचिवालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
सचिवालय सचिव	☎ ४२०००७२	
प्रवक्ता	☎ ४२११७४४	
सहायक प्रवक्ता/सूचना अधिकारी	☎ ४२००६०७	
सूचना तथा अभिलेख व्यवस्थापन शाखा	☎ ४२००२१०	
सूचना प्रविधि शाखा	☎ ४२००१०६	

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाडौं।	☎ ०१-५२६२१५१, ५२६२११९, ५२६२१७३, ५२६२१०२, ५२६२०५९	akhtiyar@ntc.net.np www.ciaa.gov.np हटलाइन :१०७ , पो.ब.नं. ९९९६ टोल फ्रि नं.: १६६०-०१-२२२३३

निर्वाचन आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
निर्वाचन आयोग नेपाल कान्तिपथ, काठमाण्डौ,	☎९७७,०१-४२२८६६३,४२२५५८० संयुक्त निर्वाचन सञ्चालन केन्द्र (जेईओसी)९७७-१-४२२०३२२, ४२२०९७५, ४२४५१२१ अडियो नोटिस बोर्ड: १६१८०१४२३९७७४ 🖷०१-४२२५५८०, ४२२९२२७	info@election.gov.np, ecnfsu@gmail.com www.election.gov.np Facebook: www.facebook.com/ecnofficia

महा न्यायाधिवक्ताको कार्यालय

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
महा न्यायाधिवक्ताको कार्यालय	☎४२०००८२६, ४२०००८१६ 🖷४२०००८२७	www.ag.gov.np info@ag.gov.np, ags@ag.gov.np

महालेखापरीक्षकको कार्यालय,

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
महा लेखापरीक्षकको कार्यालय	☎४२६२९५८ 🖷४२६२७९८	oagnep@ntc.net.np www.oagnep.gov.np

लोकसेवा आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अध्यक्ष	☎४७७१५२७	info@psc.gov.np www.psc.gov.np
सचिव	☎४७७१५१३	
कार्यालय	☎४७७१४८८, ४७७१४८१,४७७१४९४, ४७७१५२८,🖷४७७१४९०	

राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अध्यक्ष	☎५५२५६५९,५०१००१५ 🖷५५४७९७३	www.nhrcnepal.org nhrc@nhrcnepal.org अडियो नोटिस बोर्ड १६१८०१५०१००१५

राष्ट्रिय योजना आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
राष्ट्रिय योजना आयोग, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎४२११९७० 🖷४२११७००	npc@npc.gov.np www.npc.gov.np सन्देश सूचना बोर्ड 1618014211143

विशेष अदालत

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाईट
विशेष अदालत	☎४२२८८३६, ४२१२२४०, ४२१६६५१	

३.३. संघीय मन्त्रालयहरु

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	रक्षा मन्त्रालय सिंहदरबार	☎०१-४२११२८९	info@mod.gov.np www.mod.gov.np
२	गृह मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११२०८, ४२११२१४	gunaso@moha.gov.np www.moha.gov.np टोलफ्रिनं.१११२
३	अर्थ मन्त्रालय, सिँहदरबार, काठमाण्डौ	माननीय मन्त्रीज्यू ☎०१-४२११८०९ 🖷०१-४२११८३१, ४२११८३१ मन्त्रीज्यूको निजी सचिवालय ☎४२११८०९,१३९० सचिव ☎०१-४२१११६१ 🖷०१-४२१११६४	moev@mof.gov.np www.mof.gov.np
४	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	☎ ०१-४२६२५४३,	info@mohp.gov.np www.mohp.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौं	४२६२८०२ 🖷०१-४२६२६९६	
५	परराष्ट्र मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२००१८२, १८३, १८४, १८५ 🖷 ०१ ४२०००६१, ०५६,	info@mofa.gov.np टोल फ्रि नं. १६६०-०१-००१८६
६	उर्जा जलश्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११४२६ , ४२११५१६ 🖷०१-४२०००२६, ४२११५१०	info@moewri.gov.np www.moewri.gov.np
७	उद्योग वाणिज्य तथा आपुर्ति मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११५४६ ४२११६०८, ४२११२९८ 🖷०१-४२१११६७	info@moc.gov.np www.moc.gov.np
८	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२००२२५ 🖷०१-४२११६८४	infolaw@moljpa.gov.np www.moljpa.gov.np
९	शहरी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं,	☎ ०१-४२११६७३ 🖷०१-४२११८७३	info@moud.gov.np www.moud.gov.np
१०	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११६९८, ४२११७७८, ४२११५८५ 🖷०१-४२००६२४	info@most.gov.np www.most.gov.np टोलफ्रिनं. १६८१८०१४२११६९८
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं,	☎ ०१-४२११७३२, ४२११९३१, ४२११६५५, ४२११६०३, ४२११८८० 🖷०१-४२११७२०	info@mopit.gov.np www.mopit.gov.np
१२	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११६७८, ४२११७९१, ४२११७३३, 🖷०१-४२११८७७	info@moless.gov.np www.moless.gov.np
१३	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎ ०१-४२११७३२, ४२११९३१, ४२११६५५, ४२११६०३, ४२११८८० 🖷०१-४२११७२०	info@mopit.gov.np www.mopit.gov.np
१४	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२००३०९ 🖷०१-४२००३०९	info@mofaga.gov.np www.mofaga.gov.np सन्देश सूचना बोर्ड १६१८०१४२००३०९

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१५	कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१- ४२११९०५, ४२११९५०, ४२११६९७ 🖷०१-४२११९३५	memoad@moad.gov.np www.moald.gov.np
१६	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२०००८२, ४२००१६४, ४२००२७५, ४२००१२५, ४२००२५१ ४२००१६८, ४२००२२१, ४२००१४० 🖷०१-४२००११६	Audio Notice Board Service No.:1618-01-4200082 Twitter Page: @mowcsc_nepal mail@mowcsw.gov.np www.mowcsw.gov.np
१७	सस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११६६९, ४२११८४६ 🖷०१-४२११७५८, ४२११९९२	info@tourism.gov.np www.tourism.gov.np
१८	नेपाल सरकार युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२००५४२, ४२००५४०, ४२००५३९, ४२००५४३ 🖷०१-४२००५५२	Notice Board१६१८०१४२००५४२ info@moys.gov.np http:www.moys.gov.np
१९	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११५५६, ४२११८४६ 🖷०१-४२११७२९	Audio Notice Board M १६१८०१४२००४३९ info@mocit.gov.np www.mocit.gov.np
२०	खानेपानी तथा सरसफाई मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११६९३, ४२११८४६ 🖷०१-४२११४३३	info@mowss.gov.np www.mocit.gov.np टोल फ्रि: १६६०-०१-४२१११
२१	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाडौं	☎०१-४२११७०८ 🖷०१-४२११६६	info@molrm.gov.np www.molrm.gov.np Toll free no:१६६००१०००३०

३.४ कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय

मन्त्रालय अन्तर्गतका महाशाखा तथा शाखाहरु

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
मन्त्री	☎०१-४२११९२९	memoad@moald.gov.np www.moald.gov.np Toll free no: 1618-070-777779
राज्य मन्त्री	☎०१-४२११८९८ 🖷४२११६२३९	
गुनासो व्यवस्थापन कक्ष	☎०१-४२११४७६	gunaso@moald.gov.np info@moad.gov.np

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
		Toll free no: 1160 @hello_MOALD gunaso.moald
सचिव (कृषि तर्फ)	☎४२११८०८ ४२११९३५	
सचिव (पशुसेवा तर्फ)	☎०१-४२११७०६	
महाशाखाहरु		
प्रशासन महाशाखा	☎०१-४२११९३२	
आन्तरिक प्रशासन (पशुपंछी कर्मचारी प्रशासन समेत) शाखा	☎४२३२८०९	
कृषि कर्मचारी प्रशासन शाखा	"	
कानुन तथा फैसला कार्यान्वयन शाखा	"	
आर्थिक प्रशासन शाखा	☎०१-४२०००४२	
कृषि विकास महाशाखा	☎०१-४२११६८७	
कृषि सामग्री व्यवस्थापन तथा प्रविधि शाखा	☎०१-४२११८२७	aims.moad@gmail.com
कृषि उत्पादकत्व व्यवस्थापन शाखा	"	
कृषि विकास रणनीति समन्वय शाखा	"	
खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य प्रविधि महाशाखा	☎०१-४२११९१५	
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा शाखा	"	
खाद्य प्रविधि एवं स्वच्छता शाखा	"	
कृषि जैविक विविधता तथा वातावरण शाखा	"	
योजना तथा विकास सहायता समन्वय महाशाखा	☎०१-४२११६६५ ४२११९३५	budget.moad@gmail.com
नीति समन्वय शाखा	☎४२११९५०	
बजेट तथा कार्यक्रम शाखा	☎४२११८४१	
विकास सहायता समन्वय शाखा	☎४२११९५०	
मानव संशाधन, लैङ्गिक विकास तथा समावेशी शाखा	"	
तथ्याङ्क तथा विश्लेषण शाखा	"	
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन शाखा	"	
कृषि तथा पशुपंछी व्यवसाय प्रवर्द्धन महाशाखा	☎०१-४२११९४० ४२११९३५	
कृषि कर्जा वीमा तथा विपद व्यवस्थापन शाखा	"	
कृषि व्यवसाय तथा बजार प्रवर्द्धन शाखा	"	

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
कृषि भौगोलिक सुचना प्रविधि शाखा	"	
कृषि यान्त्रिकरण तथा साना सिचाई शाखा	"	
क्वारेन्टाइन समन्वय शाखा	"	
पशुपंछी तथा मत्स्य विकास महाशाखा	☎०१-४२११८३२, ४२११४७७ 🖷४२११८३९, ४२११९३५	
नश्ल सुधार तथा अनुवांशिक श्रोत व्यवस्थापन शाखा	☎०१-४२११४८०	
पशुपंछी उत्पादन तथा प्रविधि प्रवर्द्धन शाखा	"	
चरन तथा आहारा व्यवस्थापन शाखा	"	
मत्स्य विकास शाखा	☎०१-४२११७०६	moaldfisheries@gmail.com
पशु स्वास्थ्य महाशाखा	☎०१-४२११४७४ 🖷४२११९३५	
पशु चिकित्सा तथा रोग समन्वय शाखा	☎०१-४२११७०६	
भेटेरीनरी जनस्वास्थ्य एवं पशु कल्याण शाखा	"	
पशुपंछी औषधी व्यवस्थापन तथा नियमन शाखा	"	

मन्त्रालयको प्रवक्ता र सूचना अधिकारी,

नाम	फोन	इमेल/वेबसाइट
प्रवक्ता, सहसचिव कृषि विकास महाशाखा	☎४२११६८७	
सूचना अधिकारी	✆९८४११५४८९२	-

३.५ राष्ट्रिय किसान आयोग

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
अध्यक्ष	☎०१-५९०६१७६, ५९०६१७८, ५९०६१७९, ५९०६१८०, ५९०६१८२, ५९०६१८६	nfcnepal2017@gmail.com www.nfc.gov.np
सदस्य सचिव	५२२५२२६	

३.६ मन्त्रालय अन्तर्गतका केन्द्रीय निकायहरु

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१.कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र (AITC), हरिहरभवन	☎५५२२२५८, ५५२५६१७, ५५२२२४८	info@aitc.gov.np www.aitc.gov.np kishan Call Center Toll free no:16600195000

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
२. बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र (SQCC), हरिहरभवन	☎५५२१३५९, ५५३४२५८ प्रमुख मोबाइल नं. ९८५१२२१३५९ 🖷५५२६२७६	info@sqcc.gov.np www.sqcc.gov.np
३.प्लान्ट क्वारेन्टीन एवम् विषादी व्यवस्थापन केन्द्र (PQPMC),हरिहरभवन	☎०१- ५५२५९७, ५५३५८४४, ५०१०१११, ५५५३७९८	info@npponepal.gov.np www.npponepal.gov.np
३.१ क्वारेन्टीन कार्यालय काकरभिट्टा	☎०२३-५६२०५७ 🖷०२३-५६३६२१	kakarvitta@npqnepal.gov.np
३.२ क्वारेन्टीन कार्यालय, विराटनगर	☎०२१-४३५३०९, ९८४२०२७८४० 🖷०२१-४३५३०९	biratnagar@npqnepal.gov.np
३.३ क्वारेन्टीन कार्यालय, वीरगञ्ज	☎०५१-५२२९९६, ९८४१६०७६७०	birgunj@npqnepal.gov.np
३.४ क्वारेन्टीन कार्यालय, भैरहवा	☎०७१-४१८०१२, ९८५७०१६३७१ 🖷०७१-४१८०१२	bhairahawa@npqnepal.gov.np
३.५ क्वारेन्टीन कार्यालय, नेपालगन्ज	☎०८१-४१२००७, ९८५८०२७३२३ 🖷०८१-४१२००७	nepalgung@npqnepal.gov.np
३.६ क्वारेन्टीन कार्यालय, गड्डाचौकी	☎०९९-४०२०७५, ९८४९५२१७२३ 🖷०९९-४०२०७५	gaddachauki@npqnepal.gov.np
३.७ क्वारेन्टीन कार्यालय, भन्टाबारी	☎०२५-४६००३४, ९८४२१५१७२७	vhantabari@npqnepal.gov.np
३.८ क्वारेन्टीन कार्यालय, मलंगवा	☎०४६-४२१५१२, ९८५४०३६४४८ 🖷०४६-४२१५१२	malangawa@npqnepal.gov.np
३.९ क्वारेन्टीन कार्यालय, जलेश्वर	☎०४४-५२०२२३, ९८५४०३२१२५ 🖷०४४-५२०२२३	jaleshwor@npqnepal.gov.np
३.१० क्वारेन्टीन कार्यालय, तातोपानी	☎०११-४८०१५२, ९८५११६४७४०	tatopani@npqnepal.gov.np
३.११ क्वारेन्टीन कार्यालय, टिमुरे	☎०१०-६९२४९४, ९८४५०४१९४९ 🖷०१०-६९२४९४	timurerasuwa@npqnepal.gov.np
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, (त्रि. अ. वि., काठमाडौं)	☎०१-४११२३८१ 🖷०१-४११२३८१	airportktm@npqnepal.gov.np

कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
३.१२ क्वारेन्टीन कार्यालय, कृष्णनगर	☎०७६-५२०८४५, ९८४७२०४१३४ 🖷०७६-५२०८४५	krishnanagar@npqnepal.gov.np
३.१३ क्वारेन्टीन कार्यालय, जलाघाट, बैतडी	☎०९९-५२५३९८, ९८११३३०७२८ 🖷०९९-५२५३९८	jhulaghat@npqnepal.gov.np
३.१४ क्वारेन्टीन कार्यालय, लोमाङथाङ, मुस्ताङ	✆९८६७९२००६५	lomangthang@npqnepal.gov.np

३.७ कृषि तथा पशुपंछी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतका आयोजनाहरु

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट	कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरु
प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना (PMAMP) खुमलटार ललितपुर	☎०१-५५२०३४६ 🖷०१-५५२०३४६	pmamp.pmu@gmail.com, info@pmamp.gov.np www.pmamp.gov.np	सबै जिल्ला
कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम (ASDP) सुर्खेत	☎०८३-५२४४६६ ५०१०२९३ 🖷०८३-५२५४०३,	info@hvap.gov.np hvapnepal@gmail.com www.hvap.gov.np info@asdp.gov.np insad.asdp@gmail.com	कर्णाली प्रदेशका सबै जिल्ला
खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना, (FANSEP): हरिहरभवन	☎०१-५५२९७१	fansepnepal@gmail.com www.fansep.gov.np	सिन्धु, दोलखा, गोरखा धादिङ, महोत्तरी, धनुषा, सिरहा, सप्तरी ८ जिल्ला
जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना, कृषि व्यवस्थापन सुचना प्रणाली (PPCR), हरिहरभवन	☎०१-५५२४२३० ५५२९८८७	ppcr-amis@gmail.com,www.amis.gov.np	झापा, मोरङ्ग, सुनसरी, धनकुटा, संखुवासभा, सप्तरी, सिराहा वारा, महोत्तरी, काभ्रे, दोलखा, चितवन, धादिङ्ग मुस्ताङ्ग, कास्की, पाल्पा, रुपन्देही, कपिलबस्तु बाकें, दाङ, सुर्खेत, रुकुम, जुम्ला दार्चुला, डोटी, कैलाली
रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना, टिकापुर, कैलाली	☎०९१-५६१४१५, ०९१-५६१४१४	rjkisacin@gmail.com www.mrjkip_acin.gov.np	कैलाली

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट	कार्यक्रम लागु भएका जिल्लाहरु
समुदायमा व्यवस्थित सिंचित कृषि क्षेत्र आयोजना(CMIASP-AF) हरिहरभवन	☎०१-५५३५३८२, 🖷 ५५३७१६९	irrigation@wlink.com.np	प्रदेश १, २, बाग्मती, गण्डकी र कर्णाली प्रदेशका तोकिएका ६० वटा स्थानीयतहहरु
नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इन्नोभेसन आयोजना (NLSIP), हरिहरभवन	☎५०१००००१, ५५५४९०६	admin@nepallivestock.com www.nlsip.gov.np	जिल्ला २८ पाँचथर, इलाम, झापा, धनकुटा, उदयपुर, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, धनुषा, सिराहा, काभ्रे, काठमाडौं, मकवानपुर,चितवन, स्याङ्जा, कास्की, मनाङ, मुस्ताङ, तनहु, म्याग्दी, रुपन्देही, ब. सू. पूर्वी, ब. सू पश्चिम, अर्घाखाची, कपिलवस्तु, गुल्मी, पाल्पा र बर्दिया
China-Nepal Agricultural Technology Co-opration project (CNATCP)	☎५५२४१९०	cpmu.doa@gmail.com	सिन्दुपाल्चोक, नुवाकोट, रसुवा
Value Chain Development of Fruit and Vegetable	०१-५०१०२०६, ५५२०९५०	info@vcdp.org.np www.npundp.org	धादिङ, मकवानपुर, चितवन, गोरखा, नवलपरासी, तनहुँ, कास्की, स्याङ्जा, काभ्रे, दोलखा, रामेछाप र सिन्धुली
Rural Enterprise & Economic Development Project (REED)	०१५९००३५२	reed.moald@gmail.com reed.moald.gov.np	विभिन्न ३५ जिल्लाका १७१ स्थानीय तह

३.८ कृषि विभाग

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
महानिर्देशक	☎०१-५५२१३२३ 🖷०१-५५२४०९३	info@doanepal.gov.np www.doenepal.gov.np
उप-महानिर्देशक (योजना अनुगमन तथा व्यवस्थापन महाशाखा)	☎०१-५०१०१२४	
प्रशासन शाखा	५५२५२४३	doa.agri2014@gmail.com

कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाईट
लेखा शाखा	५५२५२४३	doa.ac2070@gmail.com
योजना कार्यक्रम तथा अनुगमन शाखा	५५२४२२९ 🖷५५२४२२९	planning235@gmail.com
बजार विकास आर्थिक विश्लेषण तथा तथ्याकं शाखा	५५२४२२६	
उप- महानिर्देशक (कृषि उत्पादकत्व महाशाखा)	☎०१-५५२१३५६ 🖷५५२४०९३	info@doanepal.gov.np
बागवानी विकास शाखा		
वाली विकास शाखा	५५२४२२६	
व्यावसायिक किट विकास शाखा		
माटो व्यवस्थापन शाखा	५०१०००३	
उप महानिर्देशक (प्रविधि तथा समन्वय महाशाखा)	☎०१-५५२११२७	
प्रविधि विस्तार शाखा	५५२३२६९	prabidhibistar2075@gmail.com
कृषि इन्जिनियरिगं तथा पोष्टहार्भेष्ट शाखा	५५२५२९३	
कृषि उत्पादन सामाग्री व्यवस्थापन शाखा	५५२२०४२	doaproduction18@gmail.com
बाली संरक्षण शाखा		
उपमहानिर्देशक (केन्द्रीय आयोजना व्यवस्थापन इकाई)	☎०१-५५२११२७ ५५२५१९०	cpmu.doa@gmail.com

कृषि विभाग मातहतका निकायहरुः

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	**राष्ट्रिय फलफुल विकास केन्द्र, किर्तिपुर**	☎ ०१ ५९०५०३७, ५७४२, ५०५३, ५०३५, ५०४५, ९८४१२३५५३७	www.ncfd.gov.np ncfd.gov.np@gmail.com
१.१	उष्ण प्रदेशिय वागवानी केन्द्र नवलपुर सर्लाही	☎०४६-५०११०१	tropicalhorticulture@yahoo.com
१.२	समशितोष्ण वागवानी केन्द्र, किर्तिपुर	☎०१-४३३०५४९, ४३३०४०४, ४३३०५५० 🖷०१-४३३०७७१	chkirtipur@gmail.com chkirtipur.org.np
१.३	सुन्तला जात फलफुल विकास केन्द्र तानसेन पाल्पा	☎०७५- ५२०१४७ 🖷०७५ -५२०१४७	cdcpalpa@yahoo.com
१.४	कफि विकास केन्द्र अपिचौर गुल्मी	☎०७९- ६९११९६	cofeegulmi@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१.५	शितोष्ण वागवानी केन्द्र, मार्फा मुस्ताङ्ग	☎०६९-४०००३४ 🖷०६९-४०००३४	thdc.marpha@gmail.com
२	राष्ट्रिय आलु तरकारी तथा मसलाबाली विकास केन्द्र खुमलटार, ललितपुर	☎०१- ५५२३७०१ 🖷०१- ५५४०९९३	info@ncpvs.gov.np vdd.gov.np@gmail.com www.vdd.gov.np
२.१	तरकारी बाली विकास केन्द्र खुमलटार	☎०१- ५५१२३१४१	info@cvspc.gov.np www.cvspc.gov.np
२.२	तरकारी बाली विकास केन्द्र, रुकुम	☎०८८-६८०१५०, ९८५७८२४२७२	rukumfarm@gmail.com
२.३	आलु बाली विकास केन्द्र, निगाले सिन्धुपाल्चोक	☎०११-६८५८१६, ९८५११२६८३६	nigalefarm@gmail.com
२.४	अलैंची बाली विकास केन्द्र, फिक्कल इलाम	☎०२७-५४०१३२, ९८५२६८०९६७, ९८५२६८०५६१	alaichibikash033@gmail.com
३	केन्द्रीय कृषि प्रयोगशाला (माटो, बीउ, वाली संरक्षण)	☎०१- ५५२०३१४ 🖷०१– ५५५३७९१	centralaglab.sspp@gmail.com www.centralaglab.gov.np
४	कृषि पुर्वाधार विकास तथा कृषि यान्त्रिकरण प्रवर्द्धन केन्द्र ललितपुर।	☎०१- ५५२४२२७, ५५२४२२८	campid2075@gmail.com www.caidmp.gov.np
४.१	कृषि यान्त्रिकरण प्रबर्द्धन केन्द्र नक्टाझिज, जनकपुर	☎०४१- ६२०८३४ ९८५४०२९९३३७	adpjanakpur@yahoo.com www.jadp.gov.np
५	व्यवसायिक कीट विकास केन्द्र, ललितपुर	☎०१–५५२४२२५, ५५१००९० 🖷०१ –५५४६८७०	info@doiednepal.gov.np www.cied.gov.np
५.१	मौरी विकास केन्द्र, गोदावरी	☎०१–५१७४१३८, ०१–५१७४०५२ 🖷०१– ५१७४१३८	bgodawari@gmail.com www.bkds.gov.np
५.२	रेशम विकास केन्द्र, खोपासी, काभ्रे	☎०११–४४०३१४ 🖷०११– ४१०२५०	khopasisericulture2032@gmail.com www.sdc.gov.np
६	बाली विकास तथा कृषि जैविक विविधता संरक्षण केन्द्र, हरिहरभवन, ललितपुर	☎०१-५५२११५१, ५५५०२२६ 🖷०१–५५५०२२६	www.doacrop.gov.np cdabc2018@gmail.com
६.१	कृषि विकास फार्म चन्द्रडाँगी, झापा		adfchandradangi@gmail.com
६.२	कृषि विकास फार्म, सुन्दरपुर	☎९८५८७५०३९५	kbfsundarpur@gmail.com

३.९ पशु सेवा विभाग

पशु सेवा विभाग तथा अन्तर्गतका निकायहरु

शाखा	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
महा-निर्देशक	☎०१-५५२२०५६ 🖷५५४२९१५	dgdls@ntc.net.np www.dls.gov.np
पशुपंछी रोग अन्वेषण तथा नियन्त्रण महाशाखा उपमहानिर्देक	५५२१६१० 🖷५५४२९१५	
महामारी, रोग नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन शाखा	४२६११६५ 🖷४२६१५२१	
भेटेनरी ईपिडिभयोलोजि शाखा	४२५०७१७ 🖷४२६१५२१	
एकिकृत स्वास्थ्य शाखा	५५२१६१० 🖷५५४२९१५	
पशु क्वारेन्टाइन महाशाखा उपमहानिर्देक	५५५४११२, ५५५४११०	
जोखिम विश्लेषण शाखा	५५५४११२, ५५५४११०	
आन्तरिक तथा सिमा पशु क्वारेन्टाइन व्यवस्थापन शाखा	५५५४११२, ५५५४११०	
आयात निर्यात नियमन शाखा	५५२५४७९	
पशुपंछी आनुवांशिक श्रोत तथा आर्थिक विश्लेक्षण महाशाखा उप-महानिर्देक	५५२२०५९, 🖷५५९६६४९	
पशुपंछी तथ्याङ्क व्यवस्थापन तथा आर्थिक विश्लेषण शाखा	,,	
पशुपंछी उद्योग व्यवसाय विकास प्रवर्द्धन शाखा	,,	
मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण शाखा	,,	
आयोजना समन्वय इकाइ	५५३१००७	
योजना तथा अनुगमन शाखा	५५२१६१०, 🖷५५४२९१५	
प्रशासन शाखा	☎०१-५५४४७२६ ०१-५५२२४७९ 🖷५५४२९१५	

पशु सेवा विभाग मातहतका निकायहरुः

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र बालाजु	☎०१-४३५०८३३, ४३८५६४६, ६२००७३३ 🖷०१-४३५०८३३	dofnep@gmail.com info@dofd.gov.np www.dofd.gov.np
१.१	मत्स्य मानव संशाधन विकास तथा प्रविधि परीक्षण केन्द्र जनकपुरधाम	☎०४१-५२०१५६ 🖷०४१-५२०३९६	fdtc@gmail.com www.fdtcjnk.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१.२	प्राकृतिक जलाशय मत्स्य प्रवर्द्धन एवं संरक्षण केन्द्र हेटौंडा	☎०५७-५२०५६७	
१.३	मत्स्य शुद्ध नक्ष संरक्षण तथा प्रवद्र्धन श्रोतकेन्द्र भैरहवा	☎०७१-५२९१८४ 🖷०७१-४२९३१६	fdcbhairahawa@yahoo.com
२	केन्द्रीय पशुपंक्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर, काठमाण्डौ	☎०१-४२१२१४३ ०१-४२६१९३८ 🖷०१-४२६१८६७	Info@cvl.gov.np www.cvl.gov.np
२.१	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, विराटनगर	☎०२१-४७०२०८ 🖷०२१-४७००२७	rbbrt@gmail.com sanjayyadav160@hotmail.com
२.२	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, जनकपुर	☎०४१-५२१७२४ ९८४५४२४८७९ ९८४४१२११६१ 🖷०४१-५२१७२४	inforvjanakpur@gmail.com singh1.rakeshdr@gmail.com bhaktirvl@gmail.com
२.३	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, पोखरा	☎०६१-५२०४१९ ९८४६०२०२८२ 🖷०६१-५२०४१९	rbl.pokhara@gmail.com kedarrajpandey1@gmail.com
२.४	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, सुर्खेत	☎०८३-५२०२५० ९८४९३३७३२० 🖷०८३-५२३७६२	rblsurkhet@gmail.com drpandeykr@yahoo.com
२.५	पशुपंछी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला, धनगढी	☎०९१-५२२१८२ ९८४८०२४४३२ 🖷०९१-५२५८१६	rvldhn@gmail.com drvishnudhital@gmail.com
३	खोरेत तथा सिमा विहिन पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशाला काठमाण्डौ	☎०१-४३७०६५७ 🖷०१-४३७०६५७	nfmdnepal@gmail.com www.nfmd.gov.np
४	राष्ट्रिय पन्क्षी रोग अन्वेषण प्रयोगशाला चितवन	☎०५६-५२७५४१ 🖷०५६-५२७५४१	nalchitwan@gmail.com
५	केन्द्रीय रिफरल पशु चिकित्सालय काठमाण्डौ	☎०१-४२६१३८२	www.cvh.gov.np
६	भेटेरिनरी गुणस्तर तथा औषधि नियमन प्रयोगशाला, काठमाण्डौ	☎०१-४६५००८३३, ४६५०४५७	www.vsdao.gov.np
७	राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशाला, त्रिपुरेश्वर	☎०१-४४५२३४८ 🖷०१-४२१५७०३	info@nvpl.gov.np www.cbpl.gov.np
८	पशु क्वारेन्टाइन, कार्यालयहरु		
८.१	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काकडभिट्टा	☎०२३-५६२१४८ 🖷०२३-५६२१४८	quarantine_jhapa@dls.gov.np pasupatinagar@dls.gov.np gaurigunj@dls.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
८.२	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विराटनगर क. चेकपोष्ट, रानी ख. चेकपोष्ट, भण्टाबारी ग. चेकपोष्ट, माडर	☎०२१-४३५५०१ 🖷०२१-४३५५०१	quarantine_morang@dls.gov.np ranir@dls.gov.np sunasri@dls.gov.np madar@dls.gov.np
८.३	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, जनकपुर क. चेकपोष्ट, जठरी ख. चेकपोष्ट, भिठ्ठामोड, महोत्तरी ग. चेकपोष्ट, मलंगवा	☎०४१-५२६९२६ ०४१-५२०२२८ ०४६-५२०४३६	quarantine_dhanusa@dls.gov.np jathhi@dls.gov.np bhittamaode@dls.gov.np malangawa@dls.gov.np
८.४	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, विरगंज क. चेकपोष्ट, औरीया ख. चेकपोष्ट, रौतहट ग. चेकपोष्ट, पथलैया घ. चेकपोष्ट, जितपुर	☎०५१-५२८५२० ०५१-५२८९७० ०५३-५२०४०४ ०५६-५२०९८३	quarantine_pasra@dls.gov.np rauthahat@dls.gov.np bara@dls.gov.np jitpur@dls.gov.np
८.५	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, भैरहवा क. भैरहवा, रुपन्देही ख. चेकपोष्ट, वेलहिया ग. चेकपोष्ट, कृष्णनगर घ. चेकपोष्ट, त्रिवेणी	☎०७१-५२०३०६ ०७१-५२३०१३ ०७६-५२०५६७ 🖷०७१-५२०३०६	quarantine_rupandehi@dls.gov.np belhiya@dls.gov.np krishnanagar@dls.gov.np triveni@dls.gov.np
८.६	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, नेपालगंज क. चेकपोष्ट, नेपालगंज ख. चेकपोष्ट, गुलरिया	☎०८१-५२६९५४ ०८१-५२२१२४ ०८१-५२०४९१	aqbnepalganj@dls.gov.np nepalgunj@dls.gov.np gulriya@dls.gov.np
८.७	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, काठमाण्डौ क. चेकपोष्ट, तातोपानी ख. चेकपोष्ट, त्रि.ह.वि., काठमाडौं ग. चेकपोष्ट, रामनगर	☎०१-४४८७३५६ ०११-४८०२१८ ०१-४४६८१५६ 🖷०१-४४८७३५६	tatopani@dls.gov.np kathmandu@dls.gov.np ramnagar@dls.gov.np
८.८	पशु क्वारेन्टाइन कार्यालय, गड्डाचौकी क. गड्डाचौकी, कन्चनपुर	☎०९९-४०२१३३ ०९९-४०२०७३ ०९१-५२००१४ ०९३-४२०२०६	quarantine_kanchanpur@dls.gov.np dhangadi@dls.gov.np darchula@dls.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	ख. चेकपोष्ट, धनगढी ग. चेकपोष्ट, दार्चुला	🖷०९९-४०२१३३	
९	राष्ट्रिय पशु प्रजनन् कार्यालय, पोखरा	☎०६१-६२२२८४ 🖷०६१-४३२६३३	info@nlbc.gov.np, www.nlbc.gov.np
९.१	राष्ट्रिय पशु प्रजनन् कार्यालय लहान	☎०३३-५६०२७३ 🖷०३३-५६०२७३	-
९.२	राष्ट्रिय पशु प्रजनन् कार्यालय नेपालगंज	☎०८१-५२१०२० 🖷०८१-५२१०२०	-
१०	राष्ट्रिय पशुपंक्षी श्रोत व्यवस्थापन तथा प्रवर्द्धन कार्यालय, हरिहरभवन ललितपुर	☎०१-५५२२०३१, ०१-५५४२९१४ 🖷०१-५५४२०१६	nlrmpo.gov.np
१०.१	याक अनुवांशिक श्रोत केन्द्र स्याङ्गबोचे, सोलुखुम्बु	☎०३८-५४०१२३ 🖷०३८-५४०१२३	ydfsolukhumbu@dls.gov.np
१०.२	भेडा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र पान सय खोला, नुवाकोट	☎०१०-५६०४६२ 🖷०१०-५६०४६२	
१०.३	बाखा अनुवांशिक श्रोत केन्द्र बुढीतोला, कैलाली	☎०९१-५२९३४२ 🖷०९१-५२९३४२	gdfbuditola@gmail.com
१०.४	घाँसेबाली अनुवांशिक श्रोत केन्द्र रंजितपुर, सर्लाही	☎०४६-५०११०८, ५०११७६, 🖷०४६-५०११०८	charansarlahi@dls.gov.np
१०.५	गाई अनुवांशिक श्रोत केन्द्र जिरी, दोलखा	☎०४९-४०००६६ 🖷०४९-४०००६६	dlsjiri@gmail.com
११	राष्ट्रिय पशु आहारा तथा लाइभष्टक गुण व्यवस्थापन प्रयोगशाला काठमाडौं	☎०१-५०१००५९, ५०१००५६ 🖷५००१००६३	info@naflqml.gov.np www.naflqml.gov.np
१२	राइजोबियम तथा घाँसेबाली विउविजन प्रयोगशाला, जनकपुर	☎०४१-५२१६८६ 🖷०४१-५२१६८६	seeddhanusa@dls.gov.np
१३	सार्क आर. एस. यु., काठमाडौं	☎०१-४२६४६२२	-
१४	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	०१-४२५९१४४	info@vcn.gov.np

३.१० खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग

पद	फोन नं.	इमेल/वेवसाईट
महानिर्देशक	☎०१-४२६२४३० ९८४१५०१६९०	matina_joshi@yahoo.com
उप-महानिर्देशक	☎ ०१४२४००१६	qcddftqc@gmail.com

पद	फोन नं.	इमेल/वेवसाईट
खाद्य तथा दाना स्वच्छता एवम् गुणस्तर नियमन महाशाखा		
उप-महानिर्देशक खाद्य प्रविधि विकास तथा पोषण महाशाखा	☎०१-४२६२७३९ ९८४२०४१०१४	upendraray2006@yahoo.com
उप-महानिर्देशक राष्ट्रिय खाद्य तथा दाना रेफरेन्स प्रयोगशाला	☎०१-४२५८७५३ ९८४१५४९४८८	neupanekeshav@yahoo.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरु (६ वटा कार्यालयहरु)

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, बिराटनगर, मोरंग	☎०२१-४७०२२१	rftqcobrt@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, जनकपुर, धनुषा	✆९८४५०३५५९१	mandal_gyanendra@yahoo.com ftqcoj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎०५७-४१२८१९	rftqcohtd@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, भैरहवा, रुपन्देही	☎०७१-४२१००५	rftqcobhw@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, नेपालगंज, बाँके	☎०८१-५२१५३७	rftqconepalgunj@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, धनगढी, कैलाली	☎०९१-५२२९७२	rftqc091@gmail.com

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरु (२०७५ मा स्थापना भएका नयाँ २३ वटा कार्यालयहरु)

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, भद्रपुर न.पा-१०, झापा	☎०२३-४५५००७	ftqcdojhapa@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, इनरुवा-३, अदालत रोड, सुनसरी	☎०२५-५६१०४६	ftqcdosunsari@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धनकुटा न.पा-७, संगमचोक, धनकुटा	☎०२६-५२१३७६	ftqcdodhankuta@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, त्रियुगा न.पा-११, उदयपुर	✆९८४२०४५३५०	Ftqcdogaighat35@gmail.com

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, राजविराज न.पा-८, सप्तरी	☎०३१-५२२५२३	saptariftqcdo@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, जलेश्वर, महोत्तरी	☎०४४-५२११७७	ftqcdojaleshwar@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, मलंगवा-१०, सर्लाही	☎०४६-५२०९४२	Chaudharyjagat123@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, विरगंज म.पा-०५, पर्सा	☎०५१-५२७०८७	ftqcdoparsa@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, भरतपुर, चितवन	☎०५६-५३२१४५	chitwanftqcdo@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, कमलामाई न.पा.-६, सिन्धुली	✆९८०११९०९८३	ftqcdo.sindhuli@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, धुलिखेल न.पा. ०७, धुलिखेल	☎०११-४९०२२० ९८५१२३७१५६	ftqcdodhulikhelkavre@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, बसुन्धरा, काठमाडौं	☎०१-४३५२४९०	ftqcdoktm@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, विदुर न.पा. ०४, नुवाकोट	☎०१०-५६१७२५	navarajshrestha11@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, ब्यास न.पा. ०३, दमौली, तनहुँ	☎०६५-५६०९७५	shivajibaral27@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, पो. म.पा-०८, पोखरा,	☎०६१-५५०४२४	ftqcdopokhara@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, बाग्लुङ्ग न.पा-०१, बाग्लुंग	☎०६८-५२१८३५	ftqcdobaglung@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, कपिलवस्तु न.पा. १, कपिलबस्तु	✆९८४२१७६६०७ ☎०७६-५६०६०८	flamebijay@gmail.com ftqcdokv@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, तानसेन न.पा-०२, पाल्पा	✆९८४२६८०५००	ftqcdopalpa@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, दाङ	✆९८४११०२९४०	banjara003vivek@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, बिरेन्द्रनगर, सुर्खेत	☎०८३-५२२५३०	Veshthapa73@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, चन्दननाथ न.पा. -४, जुम्ला	☎०८७-५२००४३	apcjumla@gmail.com

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, दशरथचन्द न.पा. ४, बैतडी	☎०९५-५२०६७३	ftqcdobai@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, सीलगढी न.पा.-७, डोटी	☎०९४-४२०३२४	ftqcdivdoti@gmail.com
खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, अमरगढी न.पा. ०५, डडेल्धुरा	☎०९६-४२००३३	ftqcdo096ddl@gmail.com

खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालयहरू (१२ वटा कार्यालयहरू)

कार्यालय	फोन नं.	ईमेल
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, काकरभिट्टा, झापा	☎०२३-५६२९६५	fqlokkvtanepal@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, रानी, बिराटनगर	☎०२१-४३५०८८	feiqcobrt@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, जलेश्वर, महोत्तरी	✆९८४११०५९२१	Bipinkumarthakur89@yahoo.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, बिरगंज, पर्सा	☎०५१-५३४१६९	fqlbrj@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, तातोपानी, सिन्धुपाल्चोक	✆९८४२५२९३१०	fqltatopani@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, टिमुरे न.पा.०२, रसुवा	☎०१०-५४३१०६ ९८४२३५२२६८	feiqcoraswa@gmail.com atishghimire7@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, बेलहिया, भैरहवा	☎०७१-५२५०४८	feiqco.belahiya@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, कृष्णनगर, कपिलवस्तु	✆९८५७०५६०७८ ९८४२०३०९७९	bimalbhattarai5@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, नेपालगंज	✆९८४८०२२७१२	vsrivastava2070@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, धनगढी	☎०९१-४१७०३९	fieqcodhi2075@gmail.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, महेन्द्रनगर, कंचनपुर	☎०९९-४०२०५१	arati_bhatta2001@yahoo.com
खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणीकरण कार्यालय, त्रि.अ.बि.;का.म.न.पा.- ९, गैह्रीगाँउ	✆९८४१७८७५९८ ९८५१२३७३६९	joinranz@gmail.com

३.११ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

क्र.सं.	कार्यालय	फोननं/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	**नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, सिंहदरबार प्लाजा, काठमाण्डौ** क) कार्यकारी निर्देशक ख) आन्तरिक लेखा परिक्षण महाशाखा - पदपुर्ति समितिको	०१-४२५६८३७ ०१-४२६२३५६ ०१-४२५८७८७	ednarc@ntc.net.np www.narc.gov.np,
	ख) निर्देशक, योजना तथा समन्वय - योजना महाशाखा - अनुगमन तथा मुल्यांकन महाशाखा - तालिम तथा छात्रवृत्ति महाशाखा	०१-४२६२५६७ ०१-४२६६८३१ ०१-४२६२५०० ०१-४२६२६५०	pcdnarc@ntc.net.np pdnarc@gmail.com me.div.narc@gmail.com tsdnarc@gmail.com
	ग) निर्देशक, बाली तथा बागवानी अनुसन्धान	०१-४२६२४४० ०१-४२६२५००	chdnarc@gmail.com
	घ) निर्देशक, पशु तथा मत्स्य अनुसन्धान	०१-४२६२५७०	dirlivefish@gamil.com
	ङ) निर्देशक, आर्थिक प्रशासन - आर्थिक प्रशासन महाशाखा	०१-४२६२५८५ ०१-४२६२६६३	
	च) निर्देशकप्रशासन - कर्मचारी प्रशासन महाशाखा - सामान्य प्रशासन महाशाखा - सम्पति व्यवस्थापन महाशाखा	०१-४२६२५०४ ०१-४२५४०३६ ०१-४२५७८०५ ०१-४२१५३६३	narc3adm@gmail.com mail14narc@gmail.com sampati.narcq@gmail.com
२	राष्ट्रिय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५४०८१३	nari_narc@yahoo.com
३	राष्ट्रिय बाली विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२११६९	agronomydivision@gmail.com
४	राष्ट्रिय बाली रोग विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२३१४३	balirogbigyan@gmail.com
५	राष्ट्रिय बाह्य अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५४०८१७	outreachdivision@yahoo.com
६	राष्ट्रिय कीट विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५३६२२४	ento.narc@gmail.com
७	राष्ट्रिय माटो विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२११४९	matobigyan@gmail.com
८	राष्ट्रिय बाली प्रजनन् तथा आनुवंशिक अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५२७५१३१	abdnarc@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोननं/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
९	राष्ट्रिय कृषि तथा इन्जिनियरीङ्ग अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२४३५१	aed.narc@gmail.com
१०	राष्ट्रिय बागवानी अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५१५१०२४	hrtdivisoin@gmail.com
११	राष्ट्रिय बीउ विज्ञान अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२३०४०	seedtechnarc@gmail.com
१२	राष्ट्रिय ब्यवसायिक बाली अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५४५९२१	ccdnarc@gmail.com
१३	राष्ट्रिय जैविक प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५३९६५८	narc.biotechdiv@gmail.com
१४	राष्ट्रिय कृषि वातावरण केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५३५९८१	env.narc@gmail.com
१५	राष्ट्रिय खाद्य अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५४४४५९	frd.narc@gmail.com
१६	राष्ट्रिय कृषि प्रविधि सूचना केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२३०४१	cpdd@narc.gov.np
१७	राष्ट्रिय कृषि नीति अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५४०८१८	apord.narc@gmail.com
१८	राष्ट्रिय कृषि आनुवांशिक स्रोत केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५२७५१३१	narc.genebank@gmail.com
१९	राष्ट्रिय पशु विज्ञान अनुसन्धान प्रतिष्ठान, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२४०४०	nasri.khumaltar2016@gmail.com
२०	राष्ट्रिय पशु आहारा अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२३०३९	annd@narc@gmail.com
२१	राष्ट्रिय पशु प्रजनन तथा आनुवांशिक अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५३२९२२	anbd.narc@gmail.com
२२	राष्ट्रिय पशु स्वास्थ्य अनुसन्धान केन्द्र, खुमलटार, ललितपुर	०१-५१५१२५५	vetresearchdivision@gmail.com
२३	राष्ट्रिय मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर	०१-५१७४२६३	fisheriesresearch_division@yahoo.com
२४	राष्ट्रिय आलुवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२२११४	nprp.khumaltar@gmail.com
२५	राष्ट्रिय मकैवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	०५६-५९१००१	nmrp2012@gmail.com
२६	पहाडी बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, काब्रे, दोलखा	०४९-६९००३७	hcrpkabre@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोननं/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
२७	राष्ट्रिय गाई अनुसन्धान कार्यक्रम, रामपुर, चितवन	०५६-५९१०७१	ncrp@narc.gov.np
२८	बंगुर तथा कुखुरा अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५२१६५०	sarp@narc.gov.np
२९	राष्ट्रिय चरन तथा घासेवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खुमलटार, ललितपुर	०१-५५४२९०३	pfrdw25@gmail.com
३०	चरन तथा घासेवाली अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	०१०-५४०१३७	arspasture@live.com
३१	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, त्रिशुली, नुवाकोट	०१०-५६०२२६	troutfish.trisuli@gmail.com
३२	रेम्वो ट्राउट अनुसन्धान केन्द्र, धुन्चे, रसुवा	०१०-५४००२४	troutfish.rasuwa@gmail.com
३३	**कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय, गण्डकी प्रदेश, लुम्ले, कास्की**	०६१-६२२१७४	rarslumle@gmail.com
३४	मत्स्य अनुसन्धान केन्द्र, वेगनास, कास्की	०६१-५६००८९	frcpokhara@gmail.com
३५	बाखा अनुसन्धान केन्द्र,बन्दिपुर, तनहु	०६५-६२०१६२	arsgoat@rediffmail.com
३६	बागबानी अनुसन्धान केन्द्र, मालेपाटन, कास्की	०६१-५२०३८५	arsmalepatan@gmail.com
३७	**कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय प्रदेश नं ५, खजुरा, बाँके**	०८१-६२१२२६	rarskhajura@gmail.com
३८	राष्ट्रिय गहूँबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, भैरहवा, रुपन्देही	०७१-४२१०२४	nwrp.bhairahawa@gmail.com
३९	कोशेवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, खजुरा, बाके	०८१-५६०४३४	nglrp_rampur@hotmail.com
४०	कफी अनुसन्धान कार्यक्रम, बलेटक्सार, गुल्मी	०७९-६९२५१४	crp.gulmi@gmail.com
४१	**कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय मधेश प्रदेश, परवानिपुर, बारा**	९८५५०४९४५४	rarspar@yahoo.com
४२	राष्ट्रिय धान बाली अनुसन्धान कार्यक्रम, हर्दिनाथ , धनुषा	९८५४०२०४६५	nrrpjnk@gmail.com
४३	राष्ट्रिय उखुबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, जितपुर , बारा	०५१-६९०४८९	srpnarc@gmail.com
४४	तेलवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, नवलपुर, सर्लाही	०४६-५७०००२	norp_nawalpur@yahoo.com
४५	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, बेलाचापी, धनुषा	९८५४०२४३३०	arsbelachapi@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोननं/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
४६	कृषि यन्त्र परिक्षण तथा अनुसन्धान केन्द्र, नवलपुर, सर्लाही	०४६-५७०३१४	amtrc.narc@gmail.com
४७	कृषि औजार अनुसन्धान केन्द्र, रानीघाट, पर्सा	०५१-५२२२३०	aircranighat@gmail.com
४८	**कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय प्रदेश नं १, तरहरा, सुनसरी**	०२५-४७६४६१	rarst.narc@gmail.com
४९	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखिवास, धनकुटा	०२६-४०५१११	arspakh@gmail.com
५०	राष्ट्रिय भैसी अनुसन्धान कार्यक्रम, तरहरा, सुनसरी	०२५-४७५४११	nbrp.tarahara69@gmail.com
५१	जुटबाली अनुसन्धान कार्यक्रम, इटहरी, सुनसरी	०२५-५८६७९५	juteitahari@yahoo.com
५२	राष्ट्रिय सुन्तलाजात अनुसधान कार्यक्रम, पारिपात्ले, धनकुटा	०२६-६२०२३२	ncrpdhankuta@gmail.com
५३	राष्ट्रिय व्यावसायिक कृषि अनुसन्धान कार्यक्रम, पाखिवास, धनकुटा	०२६-४०५०९८	ncarppakhribas@gmai.com
५४	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, जौवारी, ईलाम	०२७-५४०५३९	arsjaubari@gmail.com
५५	**कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय कर्णाली प्रदेश, दशरथपुर , सुर्खेत**	९८५८०५१०९१	surkhetars@gmail.com
५६	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, विजयनगर, जुम्ला	०८७-५२००२३	arsvijayanagarj@yahoo.com
५७	बागबानी अनुसन्धान केन्द्र, राजिकोट, जुम्ला	०८७-६९००२८	hrsrajikot@gmail.com
५८	अदुवाली अनुसन्धान कार्यक्रम, कपुरकोट, सल्यान	०८८-४१००३	ngrp.narc@gmail.com
५९	भेडाबाखा अनुसन्धान कार्यक्रम, गुठीचौर, जुम्ला	९९४८७०३३७	sgrpjumla2@gmail.com
६०	बागबानी अनुसन्धान केन्द्र, किमुगाँउ, दैलेख	०८९-४२०१५६	hrsdailekh@gmail.com
६१	**कृषि अनुसन्धान निर्देशनालय सुदुरपश्चिम प्रदेश, भागेतडा , डोटी**	०९४-४१२१६२	arsdoti@gmail.com
६२	**उच्च पर्वतीय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान, गुठीचौर, जुम्ला**	९९४८७०३३६	marijumla@gmail.com

३.१२ कम्पनी, समिति

३.१२.१ कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड, केन्द्रीय कार्यालय, कुलेश्वर, काठमाडौं

क्र.सं	पद	फोन नं/फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	अध्यक्ष	☎०१-४२११९४० 🖷४२७८७९०	aicl@ntc.net.np www.aicl.org.np
२	प्र. संचालक	☎०१-४२७९७१५	

प्रधान कार्यालयमा कार्यरत महाशाखा प्रमुखहरुको सम्पर्क नं.

क्र.सं	महाशाखा	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	खरिद तथा वितरण व्यवस्था	☎ ०१-४२७४८१९	
२	आर्थिक	☎ ०१-४२७९७१९	
३	बीउ बिजन महाशाखा	☎ ०१-४२७९२०७	
४	आ.ले.प. शाखा	☎ ०१-४३०२१०३	
५	योजना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन	☎ ०१-४२७९३६१	

क्षेत्रीय कार्यालय/शाखा/उप-शाखा कार्यालयहरुको टेलिफोन नम्बर

सि.नं.	कार्यालय	फोन नं.
क)	**प्रादेशिक कार्यालय, विराटनगर (प्रदेश नं. १)**	☎ ०२१-५२५४२८
१	शाखा कार्यालय, धनकुटा	☎ ०२६-५२०२४९
२	शाखा कार्यालय, विर्तामोड	☎ ०२३-५४०००५
३	शाखा कार्यालय, इलाम	☎ ०२७-५२००१७
४	शाखा कार्यालय, इटहरी	☎ ०२५-५८३२३१
५	शाखा कार्यालय, उदयपुर	☎ ०३५-४२०१०३
६	वी.वि.उ.फार्म झुम्का	☎ ०२५-५६२१५२
ख)	**प्रादेशिक कार्यालय, वीरगञ्ज (मधेश प्रदेश)**	☎ ०५१-५२२०३०, २४०
१	शाखा कार्यालय, लाहान	☎ ०३३-५६०२८४

सि.नं.	कार्यालय	फोन नं.
२	शाखा कार्यालय, जनकपुर	☎ ०४१-४२०४०७
३	शाखा कार्यालय, राजविराज	☎ ०३१-५२०२९७
४	शाखा कार्यालय, ढल्केबर	☎ ०४१-५६०००८
५	शाखा कार्यालय, नवलपुर	☎ ०४६-५२०११०
६	शाखा कार्यालय, चन्द्रनिगाहपुर	☎ ०५५-५४०२२५
७	उपशाखा कार्यालय, कलैया	☎ ०५३-५५००२२
ग)	**प्रादेशिक कार्यालय, हेटौँडा (बाग्मती प्रदेश)**	☎ ०५७-५२०३८६
१	शाखा कार्यालय, त्रिशूली	☎ ०१०-५६०११४
२	शाखा कार्यालय, गजुरी	☎ ०१०-४०२०८६
३	शाखा कार्यालय, भरतपुर	☎ ०५६-५२०११३
४	शाखा कार्यालय, सिन्धुली	☎ ०४७-५२०११७
५	शाखा कार्यालय, धुलिखेल	☎ ०११-४९०३०६
६	शाखा कार्यालय, काठमाडौं	☎ ०१-४२७९७२१
घ)	**प्रादेशिक कार्यालय, पोखरा (गण्डकी प्रदेश)**	☎ ०६१-५२०४१६
१	शाखा कार्यालय, दमौली	☎ ०६५-५६०१९३
२	शाखा कार्यालय, पर्वत	☎ ०६७-४२०१४३
३	शाखा कार्यालय, कावासोती	☎ ०७८-५४०९२२
४	शाखा कार्यालय, स्याङ्जा	☎ ०६३-४२३१३६
ङ)	**प्रादेशिक कार्यालय, भैरहवा (लुम्बिनि)**	☎ ०७१-५२०१४०
१	शाखा कार्यालय, पाल्पा	☎ ०७५-५२०१३८
२	शाखा कार्यालय, परासी	☎ ०७८-५२०१२०

सि.नं.	कार्यालय	फोन नं.
३	शाखा कार्यालय, बहादुरगन्ज	☎ ०७६-५३००४९
४	शाखा कार्यालय, तौलिहवा	☎ ०७६-५६००२२
५	शाखा कार्यालय, नेपालगन्ज	☎ ०८१-४१५३४२
६	शाखा कार्यालय, दाङ/घोराही	☎ ०८२-५६००४०
७	शाखा कार्यालय, गुलरिया	☎ ०८४-४२०१०८
८	शाखा कार्यालय, लमही, दाङ	☎ ०८२-५४०१२०
९	शाखा, तुल्सीपुर, दाङ	☎ ०८२-५२००१०
च)	**प्रादेशिक कार्यालय, सुर्खेत (कर्णाली प्रदेश)**	☎ ०८३-५२०२८२
छ)	**प्रादेशिक कार्यालय, धनगढी (सुदूरपश्चिम प्रदेश)**	☎ ०९१-५२१३१०
१	उपशाखा कार्यालय, महेन्द्रनगर	☎ ०९९-५२१३४३
२	उपशाखा कार्यालय, डोटी, दिपायल	☎ ०९४-४४०२८०

३.१२.२ राष्ट्रिय वीउ विजन कम्पनी लि., कुलेश्वर

कार्यालय	फोन	इमेल/वेबसाइट
प्रबन्ध संचालक	☎०१-४२७९५८७	www.nscl.org.np nscltd@ntc.net.np
नायब प्रबन्धक संचालक	☎०१-४२७९५८७	
प्रमुख, आर्थिक महाशाखा	☎०१-४२७९२०७	
प्रमुख, योजना तथा प्रशासन महाशाखा	☎०१-४२७८४५३	
प्रमुख, अनुगमन इकाई तथा आ.ले.प. शाखा	☎०१-४२७९२०७	
प्रमुख, बजार व्यवस्थापन महाशाखा	☎०१-४२७९२०७	
प्रमुख, उत्पादन व्यवस्थापन महाशाखा	☎०१-४२७९२०७	

जिल्ला स्थित मूख्य शाखा तथा शाखा कार्यालयहरू

कार्यालय	फोन /फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
केन्द्रीय कार्यालय, काठमाण्डौ	☎०१-४२७९५८७ ४२७९२०७ 🖷०१-४२७९५८७	www.nscl.org.np nscltd@ntc.net.np
मुख्य शाखा कार्यालय, ईटहरी	☎०२५-५८१०२२ 🖷०१-५८१०२२	nsclitahari@gmail.com

कार्यालय	फोन /फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
मुख्य शाखा कार्यालय, हेटौडा	☎०५७-४१२४५७ 🖷०१-४१२४५७	bhr.nscltd@gmail.com
मुख्य शाखा कार्यालय, भैरहवा	☎०७१-५२०६२३ 🖷०१-५२०६२३	
डिपो कार्यालय, जनकपुर	☎०४१-५२०१४७ 🖷०१-५२०१४७	
शाखा नवलपुर, सर्लाही	☎९८४९६७७५१५	
शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज	☎०८१-५२०२२२ 🖷०१-५२०२२२	
शाखा कार्यालय, धनगढी	☎०९१-५२१४१० 🖷०१-५२१४१०	
वीउ विजन उत्पादन फार्म, झुम्का, सुनसरी	☎०२५-५६२१५२ 🖷०१-५६२१५२	

३.१३ कृषि सँग सम्बन्धित बोर्ड/संस्थान/कम्पनी/समितिको सचिवालय

क्र.सं.	सचिवालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय बीउ बिजन समिति	०१ ५५२२३५९	info@sgcc.gov.np www.sgcc.gov.np
२	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी बजार विकास समिति	☎ ०१-५१२३०८६ नोटिस बोर्ड सर्भिस १६१८०७०७६६६६६	kalimatimarket@gmail.com www.kalimatimarket.gov.np
३	कपास विकास समिति, खजुरा, बाँके	✆ ९८५२६५५९७०	vijayaji_23@yahoo.com
६	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५४४७४७, ५५२५४००	nddbnepal@mail.com www.nddb.gov.np
७	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, नयाँबानेश्वर (कार्यकारी निर्देशक)	☎ ०१-४४९५७९२, ४४९७८६	planning.ntcdb@gmail.com
७.१	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, प्रादेशिक कार्यालय, विर्तामोड, झापा	☎ ०२३-५४०५९२	ntcdbbirtamode1@gmail.com

क्र.सं.	सचिवालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
७.२	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड, प्रादेशिक कार्यालय, मालेपाटन, पोखरा	☎ ०६१-५३६१२३, ५५०४२२	coffeepokhara123@gmail.com
७.३	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, फिक्कल, इलाम	☎ ०२७-५४०१५८	ntcdbfikal@gmail.com
७.४	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, मंगलबारे, इलाम	☎ ९७४२६३२०८८	ntcdbmangalbare18@gmail.com
७.५	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, जसबिरे, इलाम	☎ ०२७-६९०१४६	ntcdbjasbirey@gmail.com
७.६	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, हिले, धनकुटा	☎ ०२६-५४०११२	ntcdbhile@gmail.com
७.७	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, सोल्मा, तेह्रथुम	९७४२६७२३७६	ntcdbsolma@gmail.com
७.८	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, लालीखर्क, पाँचथर	☎ ०२५-६९०३०८	ntcdblalikhark121@gmail.com
७.९	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, उपकेन्द्र, चिलिङदिन, पाँचथर		
७.१०	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, उपकेन्द्र, एकतिन, पाँचथर		
७.११	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, रानीपौवा, नुवाकोट	☎ ०१६-२११३२३	ntcdbnuwakot@gmail.com
७.१२	चिया तथा कफी विकास कार्यालय, रानीपौवा, सोलुखुम्बु		

३.१४ दुग्ध विकास संस्थान

क्र.सं.	कार्यालय	फोन/फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	केन्द्रीय कार्यालय, लैनचौर काठमाडौं	अध्यक्ष :☎४४१२६९६ महा प्रवन्धक : ४४१४८४१ प्राविधिक व्यवस्थापन विभाग : ४०२४०२९ रिसेप्सन/सोधपुछ☎४४११७१० टोल फ्रि नं. १६६००१०४४४४ 🖷०१-४४१७२१५	info@dairydev.com.np www.dairydev.com Facebook: DDCNepal Twitter: DairyDevCorpNep
२	काठमाडौं दुग्ध वितरण आयोजना, बालाजु औद्योगिक क्षेत्र, बालाजु, काठमाडौं	प्रमुख☎४३५००३९ विक्री शाखा: ४३५५०२४ सोधपुछ: ४३५००९२ टोल फ्रि नं. : १६६००१०४४४४ 🖷०१-४३५००३९	
३	दुग्ध पदार्थ विक्री वितरण आयोजना, लैनचौर, काठमाडौं	प्रमुख☎४४३२६२४ विक्री शाखा: ४४११३९७	
४	विराटनगर दुग्ध वितरण आयोजना, कंचनबारी	प्रमुख ☎०२१-४२०२३६ सोधपुछ:४२००४०, ४२०१०५ 🖷०२१-४२१०५९	
५	हेटौंडा दुग्ध वितरण आयोजना, हेटौंडा औद्योगिक क्षेत्र, हेटौंडा	प्रमुख ☎०५७-४१२८१२ विक्री शाखा ४१२४७९ 🖷०५७-४१२८१२	
६	जनकपुर दुग्ध वितरण आयोजना, ढल्केबार, जनकपुर	प्रमुख☎०४१-५६००२० सोधपुछ:५६०१९५, ५६०१९६ 🖷०४१-५६००२०	
७	लुम्बिनी दुग्ध वितरण आयोजना, बुटवल औद्योगिक क्षेत्र, बुटवल	प्रमुख ☎०७१-५४०५४३ सोधपुछ:५४१५४३ 🖷०७१-५४०५४३	
८	नेपालगञ्ज दुग्ध वितरण आयोजना, कोहलपुर, बाँके	प्रमुख☎०८१-५४००८३ 🖷०९१-५५११८६	
९	धनगढी दुग्ध वितरण आयोजना अत्तरीया, कैलाली	☎०९१-५५१२९३ 🖷०९१-५५११८६	

चिज उत्पादन केन्द्र

याक चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.	कञ्चन चिज उत्पादन केन्द्र	फोन नं.
गोसाँइकुण्ड, रसुवा	✆ ९७४१०४६६३२	पशुपतिनगर, इलाम	✆ ९८६१४५४९३०
लाङटाङ, रसुवा	९७४१३०९६५२	रक्से, इलाम	✆ ९८४१७१३८४७
गत्लाङ, रसुवा	✆ ९८४४४६५९८४	नयाँ बजार, इलाम	✆ ९८४२७८११५९
धुन्चे, रसुवा	✆ ९७४१०८७१३९	माईपोखरी, इलाम	✆ ९८६२७४५३२३
चोर्दुङ्ग, रामेछाप	✆ ९८१३९१८७२५	राँके, पाँचथर	✆ ९८५२६८०६८४
पिके, सोलुखुम्बु	✆ ९७४१०८७१३२	गोपेटार, पाँचथर	✆ ९८१६९८०९८९
चैखु, दोलखा	✆ ९६१४९६०७१७	चरीभन्ज्याङ, पाँचथर	✆ ९८४१७०७४९४
टिमुरे, रसुवा	✆ ९८५१२१८३१६		
थुमन, रसुवा	✆ ९८२३४३७३७१		
मोजरेला तथा पनिर उत्पादन केन्द्र			
नगरकोट, भक्तपुर	✆ ९८४१३००६६७	छुखबेंसी	✆ ९८४१७९५५९२
छिपाभन्ज्याङ	✆ ९८४१३८८५१४	भकुण्डेबेंसी, काभ्रे	✆ ९८४१४३०५७३
मोजरेला तथा पनिर उत्पादन केन्द्र			
भिमखोरी, काभ्रे	✆ ९८४१७६१६४३	कार्तिक देउराली, काभ्रे	✆ ९८१८३२७३३०

३.१५ नेपाल सरकारका विभागहरूको टेलिफोन नम्बरहरू

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र, सिंहदरबार	☎ ०१-४२००३३९, ४२०३४२, ४२००३४५, ४२००३४६,	info@nvc.gov.np, navic@nvc.gov.np www.nvc.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
२	महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय, अनामनगर	☎ ०१-४७७११३९, ४७७१२९०	info@fcgo.gov.np www.fcgo.gov.np
३	आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट	☎ ०१-४४१५८०२	serviceird@ird.gov.np www.ird.gov.np
४	भन्सार विभाग, त्रिपुरेश्वर	☎ ०१-४११७२२५	csd@custom.gov.np www.customs.gov.np
५	राजस्व अनुसन्धान विभाग, हरिहरभवन	☎ ०१-५०१००८५, ५०१००५७, ५०१०१०६	info@dri.gov.np www.dri.gov.np
६	सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग, पुल्चोक, ललितपुर	☎ ०१-५०१०२७७, ५०१०२२५	info@dmli.gov.np
७	सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र, हरिहरभवन	☎ ०१-५०१०३०६,३०७, ३०४	info@pfmtc.gov.np www.pfmtc.gov.np
८	उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर	☎ ०१-४२६१२०३	info@doind.gov.np, www.doind.gov.np
९	घरेलु तथा साना उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर	☎ ०१-४२५९८७५ ४२५९८४२, ४२५९८५५ ४२५९८४६	info@dcsi.gov.np www.dcsi.gov.np Post Box 10701
१०	कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालय	☎ ०१-४२५९९४८, ४२१५०७७, ४२६३०८९, ४२६७२५६	www.ocr.gov.np info@ocr.gov.np
११	नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग, बालाजु	☎ ०१-४३५०८१८ ४३५०४४५, ४३५०४४७, ४३५६६७२, ४३६११४१, ४३५०४४५, ४३८५७२३, ४३६२६७६, ४३५४२०८	nbsm@nbsm.gov.np info@nbsm.gov.np www.nbsm.gov.np post box No. 985
१२	खानी तथा भूगर्भ विभाग, लाजिम्पाट	☎ ०१-४४१४७४०	www.dmgnepal.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१३	विद्युत् विकास विभाग, सानो गौचरण	☎ ०१-४४३४११९ Post Box No. 2507	info@doed.gov.np www.doed.gov.np
१४	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग, बबरमहल	☎ ०१४२६२३६९, ४२६२४३०	info@dftqc.gov.np www.dftqc.gov.np
१५	बीऊ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र, हरिहरभवन	☎ ०१-५५२१३५९/५५३४२५८	sqccnepal@gmail.com www.sqcc.gov.np
१६	कारागार व्यवस्था विभाग, कालिकास्थान	☎ ०१-४४४४५५२, ४४२४३४१	info@dopm.gov.np www.dopm.gov.np
१७	अध्यागमन विभाग, कालिकास्थान	☎ ०१-४४२९६५९,४४२९६६०	dg@nepalimmigration.gov.np mail@nepalimmigration.gov.np info@nepalimmigration.gov.np
१८	राष्ट्रिय परिचय पत्र तथा पञ्जीकरण विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२५८३६५, ४२५८२४०,	admin@docr.gov.np www.donidcr.gov.np/
१९	राहदानी विभाग, नारायणहिटी	☎ ०१-४४१६०११ ४४१६०१२, ४४१६०१३	communication@neplapassport.gov.np dg@neplapassport.gov.np www.neplapassport.gov.np
२०	कन्सुलर सेवा विभाग, नारायणहिटी	☎ ०१-४२४९३३६, ४२६०१२१	consular@mofa.gov.np www.nepalconsular.gov.np
२१	नापी विभाग, मिनभवन	☎ ०१-४१०६५०८	info@dos.gov.np www.dos.gov.np
२२	भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र, काभ्रे	☎ ०११-४१५०५५/५१	info@lmtc.gov.np www.lmtc.gov.np
२३	भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२२००२८, ४२२३०४९	info@dolma.gov.np, info@dolrm.gov.np www.dolma.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
२४	सडक विभाग, चाकुपाट, पाटनढोका, ललितपुर	☎ ०१-५५२९०७५	dgdor@dor.gov.np www.dor.gov.np
२५	रेल विभाग विशालनगर, काठमाडौं		www.dorw.gov.np
२६	यातायात व्यवस्था विभाग, मीनभवन, काठमाडौं	☎ ४४७४९२१, ४४७९६९०	gunaso@dotm.gov.np www.dotm.gov.np
२७	महिला तथा बालबालिका विभाग, श्रीमहल, पुल्चोक	☎ ०१-५५४७०१३, ५५२६७७९	departmentwc@gmail.com dwcplanning@live.com www.dwd.gov.np
२८	वन तथा भू- सःंरक्षण विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२२०३०३ ४२२१२३१, ४२१६३७९	info@dof.gov.np www.dof.gov.np Toll Free call 16600120303
२९	राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजयन्तु संरक्षण विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२२७९२६ ४२२०८५०	info@dnpwc.gov.np www.dnpwc.gov.np
३०	वनस्पति विभाग, थापाथली	☎ ०१-४२५११६१, ४२५११६०	info@dpr.gov.np www.dpr.gov.np
३१	वाणिज्य तथा आपूर्ति व्यवस्थापन विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२४३९३९, ४२४७९१२, ४२३९१२३	mail@doc.gov.np www.doc.gov.np
३२	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२१९०५२, ४२६४२१९, ४२५८२२४, ४२५८२७६, ४२१९००७	dg@dhm.gov.np www.dhm.gov.np
३३	वातावरण विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२२०४९७, ४२२०८३७	info@doenv.gov.np www.doenv.gov.np
३४	प्रमाणीकरण नियन्त्रकको कार्यालय, अनामनगर	☎ ०१-५७०५५८५, ५७०५८४२, ५७०५२८२	info@occ.gov.np www.occ.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
३५	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी	☎ ०१-५६३९१२२, ६६३४३७३, ६६३५०४२	info@moecdc.gov.np www.moecdc.gov.np
३६	शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र, सानोठिमी	☎ ०१-६६३८१५२	info@nced.gov.np www.nced.gov.np
३७	शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, सानोठिमी	☎ ०१-६६३१०७५, ६६३३०२७	info@doe.gov.np www.doe.gov.np
३८	वैदेशिक रोजगार विभाग, बुद्धनगर	☎ ०१-४७८२४५४ ४७८२६४८	info@dofe.gov.np www.dofe.gov.np Toll free call: 16600109999
३९	श्रम तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभाग, मिनभवन	☎ ०१-४१०७१९४,४१०७२०६, ४१०७१२४,४१०७१२०	info@dol.gov.np www.dol.gov.np
४०	व्यावसायिक तथा सीप विकास तालिम प्रतिष्ठान	☎ ०१-५५९०८००, ५५९०८०१, ५५९०२५४	vsdtcbhainsepati@yahoo.com, info@training.gov.np www.training.gov.np
४१	पुरातत्त्व विभाग, रामशाहपथ	☎ ०१-४२००८५०,४२००८४९, ८५१, ८५२, ८५३, ८५४	www.doa.gov.np info@doa.gov.np
४२	पर्यटन विभाग, भृकुटीमण्डप, काठमाडौं	☎ ०१-४२४७०३७	info@tourismdepartment.gov.np www.tourismdepartment.gov.np
४३	स्थानीय पूर्वाधार विभाग, पुल्चोक	☎ ०१-५५५५००१ ५५५५३६२, ५५४३१९७	contact@dolidar.gov.np dg@dolidar.gov.np www.dolidar.gov.np
४४	सहकारी विभाग, बानेश्वर	☎ ०१-४४६५३६२ ४४६११७७	sahakaribivag@gmail.com www.deoc.gov.np
४५	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, बबरमहल	☎ ०१-४२६२३६५ ४२६२९४५	info@dudbc.gov.np www.dudbc.gov.np

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
४६	निजामती किताबखाना, हरिहरभवन	☎ ०१-५०१०२९८ ५०१०१३८	info@pis.gov.np www.pis.gov.np
४७	जलस्रोत तथा सिंचाइ विभाग, जावलाखेल	☎ ०१-५५३७१३६,५५३७३०८, ५५३५३८२	info@dwri.gov.np www.dwri.gov.np
४८	हुलाक सेवा विभाग, डिल्लीबजार	☎ ०१-४४१०२२४,४४१०५६९, ४४११३५३, ४४२१२८६	info@postalservice.gov.np www.postalservice.gov.np Notice Board 1618014414688
४९	सूचना तथा प्रसारण विभाग, तिलगंगा	☎ ०१-४११२५५१, ४११२७५३, ४११२७१७	admin@doinepal.gov.np www.doinepal.gov.np
५०	मुद्रण विभाग, सिंहदरबार	☎ ०१-४२११६२२ ४२११८२०, ४२११६९५, ४२११७४९	info@dop.gov.np www.dop.gov.np
५१	सूचना प्रविधि विभाग, थापागाउँ, नयाँ बानेश्वर	☎ ०१-५२४४५३९, ५२४४१६७, ५२४४७०५	info@doit .gov.np www.doit.gov.np/np
५२	औषधी व्यवस्था विभाग, बिजुलीबजार	☎ ०१-४७८०२२७, ४७८०४३२	info@dda.gov.np www.dda.gov.np
५३	स्वास्थ्य सेवा विभाग, टेकु	☎ ०१-४२६१७१२ 🖷 ४२६२०३८	info@dohs.gov.np www.dohs.gov.np
५४	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, थापाथली	☎ ०१-४२२९४०६ 🖷 ४२२७७२०	info@cbs.gov.np www.cbs.gov.np
५५	खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनी लि.	☎ **०१-४२४८८९१**	info@nfc.com.np

३.१६ प्रदेश अन्तर्गत रहेका कार्यालयहरुको सम्पर्क नं., इमेल र वेबसाइट प्रदेश नं. १

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, विराटनगर ।	☎०२१-४२१११४, ४२१७२५, ४२१८४७	टोलफ्रिनं. १६६०२१५२००२ opcpn1@gmail.com
मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रि परिषद्को कार्यालय, विराटनगर	☎०२१-४७०१६६, हेलो प्रदेश सरकार सम्पर्क ०२१-४७२३७२	टोलफ्रिनं. १६६०२१५२००२ info@nepal.gov.np, ocmcm1@gmail.com

कार्यालयको नाम	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
	हेलो मुख्यमन्त्री सम्पर्क १०९१ 🖷०२१-४७०१६१	
प्रदेश सभा सचिवालय, विराटनगर	०२१-५३०२३६	stateassembly.p1.gov.np

मन्त्रालयहरु

क्र.सं.	मन्त्रालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-५७४१६८	info.moeap@p1.gov.np
२	सडक पुर्वाधार तथा सहरी विकास मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७००८३	mopid.province1@gmail.com
३	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७२०४४ 🖷०२१-४७२६५६	moialprov1@gmail.com
४	स्वास्थ्य मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४४२३८४	info.moh@p1.gov.np
५	खानेपानी, सिंचाइ तथा उर्जा मन्त्रालय, विराटनगर	☎ ०२१-४७००४० ☎ ०२१-४७००८३	mowsiep1@gmail.com
६	सामाजिक विकास मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-५३६१८४ मन्त्रीज्युको सचिवालयः ०२१-४४२०८२ सचिव ज्युको सचिवालयः ०२१-४४२२४२	mosdprov1@gmail.com www.mosd.p1.gov.np
७	कृषि मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१–४७०१५८	molmacbiratnagar@gmail.com www.molmac.p1.gov.np
८	पर्यटन तथा संस्कृति मन्त्रालय, विराटनगर	☎९८४११५३९६८	motac.brt@gmail.com
९	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबि निवारण मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७०१९६	molmcpabiratnagar@gmail.com
१०	वन, वातावरण तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१६०२२४, ४६१०४५, ४६३११९ 🖷०२१–४६०४४६	moitfepradesh1@gmail.com www.moitfe.p1.gov.np
११	उद्योग, श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७११५५	info.moile@gmail.com
१२	यातायात व्यवस्था तथा संचार मन्त्रालय, विराटनगर	☎०२१-४७०३७६	motmc.p1@gmail.com

विभिन्न प्रदेश अन्तर्गतका कृषि मन्त्रालयहरू

क्र.सं.		मन्त्रालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/वेबसाईट
१	मधेश प्रदेश	भुमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, जनकपुरधाम	☎०४१-५२२३५०, ९८५१०६७२८७, 🖷५२४७६०	malacprovince2@gmail.com
२	प्रदेश नं ३	भुमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎०५७५२५६४२, ५२५६४७ 🖷०५७५२५६४२	info@molmac.p3.gov.np www.molmac.p3.gov.np
३	गण्डकी प्रदेश	भुमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, गण्डकी प्रदेश पोखरा कास्की	☎०६-१४६७८८५	www.molmac.gandaki.gov.np
४	लुम्बिनी प्रदेश	भुमि व्यवस्था,कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, बुटवल, रुपन्देही	☎०७१-५५००६८, ५४००२६	info@molmac.p5.gov.np www.molmac.p5.gov.np
५	कर्णाली प्रदेश	भुमि व्यवस्था,कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, विरेन्द्रनगर सुर्खेत	☎०८३-५२००८२, ५२०२७३, ०८३-५२२५९५	molmac@karnali.gov.np molmacp6@gmail.com www.molmac.karnali.gov.np
६	सुदुरपश्चिम प्रदेश	भुमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, धनगढी कैलाली	☎०९१-४१७२२५ 🖷०९१-४१७४०६	molmac7@gmail.com www.molmac.p7.gov.np

३.१७. प्रदेश अन्तर्गतका कृषि र पशु विकास अन्तर्गतका कार्यालयहरु

प्रदेश १ अन्तर्गतका कार्यालयहरु (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	☎०२१-५११३५८, ५१६५६८	doadprovince1@gmail.com doad.p1.gov.np
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	☎०२५-५६२००४, ५६२०२२-०२५, ९८४२०५०८३५	abptcjhumkap1@gmail.com www.abpstc.p1.gov.np
३	वीउ विजन प्रयोगशाला झुम्का, सुनसरी	☎०२५-५६२००४, ९८५२०५५७७१	seedlabp1jhumka@gmail.com
४	बालि संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगर, मोरङ्ग	☎०२१-४७०७३२	plantprotectionlabp1@gmail.com
५	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, झुम्का, सुनसरी	☎०२५-५६२०९९, ९८४४०९११५६	soillabp1jhumka@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/वेबसाइट
६	माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला, सुरुङ्गा, झापा	☎०२३-५५००६४, ९८५२६८२०६४	soillabp1surunga@gmail.com
७	बागवानी केन्द्र, फाप्लु सोलुखुम्बु	☎०३८५२५०११६,९८५२८२०२१६	hrtphaplup1@gmail.com
८	बागवानी केन्द्र, जौबारी, इलाम	☎०२७-६९१४०५, ९७४२१०९३९, ९८१५३७३७९९,	hrtillamp1@gmail.com
९	रेशम प्रशोधन केन्द्र, इटहरी सुनसरी	☎०२५-५८०८४३	SilkProcessing1@gmail.com
१०	रेशम विकास कार्यक्रम, धनकुटा	☎०२६-५२०२९४, ९७४२६३५२०४	silkdevelopmentp1@gmail.com

प्रदेश नं.१ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरु:

क्र.सं	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरु	फोन	ईमेल/वेबसाईट
१	पाँचथर	सम्पर्क केन्द्र ताप्लेजुङ	☎०२४-४६०१३०, ६९९	akcpachthar@gmail.com
		पाँचथर	☎०२४-५२०१३०, ४६८, ९८५२६८१४६८	
२	ईलाम	ईलाम	☎०२७-५२००४६,४७ ९८५२६८१६६८	akcillam@gmail.com
३	झापा	झापा	☎०२३-४५५ ५४६, ९८५२६७११०९	akcjhapa@gmail.com
४	भोजपुर	भोजपुर	☎०२९-४२०१३०, ६३०, ९८५२०६२१३०	akcbhojpur130@gmail.com
५	संखुवासभा	संखुवासभा	☎०२९-५६०१३०, ४८७, ९८५२०५८४८७	akcsankhuwasabha@gmail.com
६	धनकुटा	सम्पर्क केन्द्र तेह्रथुम	☎०२६-४६०१३०, ५१३	akcdhankuta@gmail.com
		धनकुटा	☎०२६-५२०४७८, २२६, ९८५२०५०४२४	
७	सुनसरी	सुनसरी	☎०२५-५६०१२४, १०६ ९८५२०८२८२१	akcsunsari@gmail.com
		सम्पर्क केन्द्र मोरङ्ग	☎९८५२०२८१७८	

क्र.सं	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरु	फोन	ईमेल/वेबसाईट
८	खोटाङ्ग	खोटाङ्ग	☎०३६-४२०१३०, ६२९, ९८५२८४९१३०	khotangakc@gmail.com
९	सोलुखुम्बु	सोलुखुम्बु	☎०३८-५२०१३०, ५२००१५, ९८५२८५११३०	akcsolukhumbu@yahoo.com
१०	ओखलढुङ्गा	ओखलढुङ्गा	☎०३७-५२०१३०, ६०६, ९८५२८४०१३०	akcokhaldhunga@gmail.com
११	उदयपुर	उदयपुर	☎०३५-४२०१३०, २६३, ९८५२८३५०६७	akcudaypur@gmail.com

प्रदेश न.१ अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरुः

क्र. सं	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रको नाम	अन्तर्गतका जिल्ला	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	पाँचथर	ताप्लेजुङ पाँचथर	☎०२७-५२०१२७	vhlspanchthar@gmail.com
२	झापा	ईलाम झापा	☎०२३-५२११६१	vhlsjhapa@gmail.com
३	संखुवासभा	संखुवासभा भोजपुर	☎०२९-५६०१५९	vhlssankhuwasava@gmail.com
४	धनकुटा	तेह्रथुम धनकुटा	☎०२६-५२०२८०	vhlsdhankuta@gmail.com
५	मोरङ्ग	मोरङ्ग	☎०२१-४७१९५८	vhlsmorang@gmail.com
६	सुनसरी	सुनसरी	☎०२५-५६०१६२	vhlssunsari@gmail.com
७	ओखलढुङ्गा	सोलुखुम्बु ओखलढुङ्गा	☎०३७-५२०२६०	vhlsokhaldhunga@gmail.com
८	उदयपुर	खोटाङ्ग	☎०३५-४२०१२९	vhlsudayapur@gmail.com

मधेश प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, नक्टाझिज, धनुषा	✆ ९८५४०२००६३	addprov2dhanusha@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, नक्टाझिज, धनुषा	✆ ९८५४०२६५२०	ratcnaktajhij@gmail.com www.ratcnaktajhij.gov.np

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
३	उष्ण प्रदेशीय बागवानी नर्सरी विकास केन्द्र, जनकपुर, धनुषा	☎ ०४१-५२०२४७	bagwanijanakpur@gmail.com, www.bagwanijanakpur.gov.np
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, राजविराज, सप्तरी	☎ ०३१-५२१६१५	soillabsaptari@gmail.com
५	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सिराहा	☎ ०३३-५२००५०	pplsiraha@gmail.com
६	बीउ बिजन प्रयोगशाला, जलेश्वर, महत्तरी	९८५४०२२४२५	seedlabprovince2@gmail.com

बागमती अन्तर्गतका कार्यालयहरु (कृषि)

क्र. सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, हेटौंडा, मकवानपुर	☎ ०५७-५२११०४, ५२०४६६	addhetaudap3@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, भक्तपुर	☎ ०१-५०९२२१७, ९८५६०११४६५	abpstc.p3@gmail.com
३	बीउ बिजन प्रयोगशाला, हेटौंडा, मकवानपुर	☎ ०५७-४१२५५१	seedlabhetauda@yahoo.com
४	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, हरिहरभवन, ललितपुर	☎ ०१-५५३६४६२	p3ppl2075@gmail.com
५	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, हेटौंडा, मकवानपुर	☎ ०५७-४१२५३५	rstl_hetauda@yahoo.com
६	शीतोष्ण फलफूल रुटस्टक विकास केन्द्र, बोंच, दोलखा	✆ ९८५४०४५४१२	boanch.gov@gmail.com
७	पुष्प विकास केन्द्र, गोदावरी, ललितपुर	☎ ०१-५१७४२६०, ९८५१२०४२६०	pbkgodawari@gmail.com

क्र. सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
८	उपोष्ण प्रदेशीय बागवानी विकास केन्द्र, त्रिशूली, नुवाकोट	☎ ०१०-५६००६९, ६८	horticentertrishuli@gmail.com
९	शीतोष्ण बागवानी नर्सरी केन्द्र, दामन, मकवानपुर	☎ ०५७-६२०४४९	thncdaman@gmail.com
१०	कन्दमूल तरकारी विकास केन्द्र, सिन्धुलीमाडी, सिन्धुली	☎ ०४७-५२०१२२	kandamulsindhuli@gmail.com
११	मसलाबाली विकास केन्द्र, पाँचखाल, काभ्रेपलान्चोक	☎ ०११-४९९०५५, ४९९३५५	scdcpanchkhal@gmail.com
१२	किम्बु नर्सरी विकास केन्द्र, भण्डारा, चितवन	☎ ०५६-५८००९१, ५५००९१	kimbunarsarybhandara@gmail.com
१३	प्रजनन पिँढी बिजकोया स्रोत केन्द्र, धुनिबेंशी, धादिङ	☎ ०१०-४०११११	pssc.dhunibesi@gmail.com
१४	व्यावसायिक ग्रेनेज केन्द्र, चित्तपोल, भक्तपुर	☎ ०१-५११६०२४	silkbhaktapur024@gmail.com
१५	मौरीपालन विकास कार्यक्रम, भण्डारा, चितवन	☎ ०५६-५५०६५३	beekeeping_bhandara@yahoo.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि विकास निर्देशनालय	☎०६१-५२०२७३, ५२०२६३, ५४०८९५, ९८५६०११४६५, ९८४१४३६५८१	addgandakipradesh@gmail.com chief.add@p4.gov.np info.add@p4.gov.np
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र	☎०६१--५२५४४८ ९८५६०१५४४८ ९८४१३५५९०८	abpstcpokhara@gmail.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	☎०६१-४६१५४५, ९८५६०३१५४५	rppl.pokhara@gmail.com
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, पोखरा कास्की	☎०६१-४६०१८७, ९८५६०३५१८७	soillab.pokhara@yahoo.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
५	प्रजनन् पिढी बीज कोया स्रोत केन्द्र, बन्दीपुर तनहु	✆९८५६०६३१०४, ९८५६०३०६४९	reshamkheti58@gmail.com
६	रेशम विकास कार्यक्रम, पोखरा कास्की	☎०६१-५२२०२९, ९८५६०८०१०३ ९८५६०३४५२९	farmspokhara@gmail.com
७	रेशम विकास कार्यक्रम, स्याङ्जा	९८५६०८०१०३, ☎०६३-४४०१०३	reshamkhetisyangja@gmail.com
८	वीउ विजन प्रयोगशाला	✆९८५६०५८७१९	seedlabkaski@gmail.com

लुम्बिनि प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, बुटवल, रुपन्देही	☎ ०७१-४२००१२, ४२०५४३	doad.p5@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, खजुरा, बाँके	☎ ०८१-५६०४४१, ५६०४४२	abpstckhajura@gmail.com ratckhajura@yahoo.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	☎ ०८१-५६०००२,	rpplkhajura@gmail.com rpplkhajura.gov.np
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	☎ ०८१-५६०४२३	rstlsmd2@gmail.com
५	बीउ बिजन प्रयोगशाला, पडसरी, रुपन्देही	☎ ०७१-४२१०२०	bhairahawaseedlab@gmail.com
६	बीउ बिजन प्रयोगशाला, खजुरा, बाँके	☎ ०८१-५६०४५०	seedlabkhajura@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं	इमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०३०५	doadsurkhet@gmail.com
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०४६८ ✆ ९८४८०२५७७२,	abpstcsurkhet2075@gmail.com
३	एकीकृत कृषि प्रयोगशाला, सुर्खेत	☎ ०८३-५२३७२१ ९८५८०३७७९५	soillabskt@gmail.com

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं	इमेल/वेबसाइट
४	शीतोष्ण तरकारी बीउ उत्पादन केन्द्र, जुफाल, डोल्पा	☎ ०८३-५२३७२१ ✆ ९८५८०३७७९५	kcganeshkumar@yahoo.com
५	आलु बाली विकास कार्यक्रम, दार्मा, हुम्ला	✆ ९८६८०७९६५६	Jhabibha37@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (कृषि)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	कृषि विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	☎ ०९४-४४०१८७, ४४००१०, ४४०४१४	adddipayal@gmail.com doad.sudurpashchim.gov.np
२	कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन सहयोग तथा तालिम केन्द्र, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०९४३	ratc.sundarpur@gmail.com
३	बाली संरक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०९२५	pplsundarpur2007@gmail.com
४	माटो तथा मल परीक्षण प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९०६८९	rstlsundarpur@gmail.com
५	बीउ बिजन प्रयोगशाला, सुन्दरपुर, कञ्चनपुर	☎ ०९९-६९१६१५, ५२०५८४	rstlsnp@gmail.com
६	सुक्खा फलफूल विकास केन्द्र, सतबाँझ, बैतडी	☎ ०९५-६९०५७१	dfdcbaitadi@gmail.com
७	तरकारी जर्मप्लाज्म सर्म्बद्धन तथा बीउ उत्पादन केन्द्र, डडेल्धुरा	☎ ०९६-४२०१७५	vspc.tarkari@gmail.com

प्रदेश १ अन्तर्गतका कार्यालयहरु (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर	०२१-४७०९२५	lfdbrt@gmail.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र, दुहवी, सुनसरी	०२५-५४०७०८	lstcp1sun@gmail.com

मधेश प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (पशु विकास)

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, जनकपुरधाम, धनुषा	९८४१७५३६२७	dolfd.p2.np@gmail.com
२	पशुसेवा तालिम केन्द्र, जनकपुरधाम, धनुषा	९८६१३८०५२८	sahumesh086@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, फत्तेपुर, सप्तरी	९८५२८२०९३५	fdcfattepur2029@gmail.com
४	मत्स्य विकास केन्द्र, लाहान, सिराहा	९८५२८३१११४	fdclahan@gmail.com

बाग्मती प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (पशु विकास)

क्र.सं	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, हेटौडा, मकवानपुर	☎ ०५७-५२४३१९	dlfd3p@gmail.com
२	पशुसेवा तालिम केन्द्र, ललितपुर	☎ ०१-५५२००१०	lstcp3@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, कुलेखानी, मकवानपुर	☎ ०५६-६२०२३७	rfdckulekhani@gmail.com
४	मत्स्य विकास केन्द्र, भण्डारा, चितवन	☎ ०५६-५५००८५	fdcbhandara@gmail.com
५	बाख्रा विकास फार्म, चित्लाङ, मकवानपुर	☎ ०५७-५४०४१४	chitlanggoat@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	९८४६०२९१८२	dlfd.gandaki@gmail.com
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र, माटेपानी पोखरा	☎०६१-५२४१९५ ९८५२०५१६१०	ltc.pokhara@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, मिर्मी स्याङ्जा	☎६३४०३००६ ९८४७०२१०५०	cfdcmirmi@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	ईमेल/ वेबसाईट
१	पशुपंछी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय	०७१-४३८५९६, ९८५४०३६७४९	dolfdp5@gmail.com Yugalktiwarigmail.com www.dolfd.p5.gov.np
२	पशु सेवा तालिम केन्द्र	०८१-५२०३०४, ९८५८०४०३०४	rlstcnpj2014@gmail.com khagandrarajsapkota@gmail.com
३	कुखुरा विकास फार्म, खजुराबाँके	०८१-५६०२०१, ९८५८०२४२१८	lalitkunwar38@gmail.com
४	मत्स्य विकास केन्द्र, माहदेवपुर बाँके	०८१-५२९२२०, ९८५८००१०६९	bhusaldeep@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं. /फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	पशुपन्छी विकास निर्देशनालय, सुर्खेत	☎ ०८३-५२०२८८	dlfdssurkhet@gmail.com
२	कृषि तथा पशुपन्छी व्यवसाय प्रवर्द्धन प्रशिक्षण केन्द्र, सुर्खेत	☎ ०८३-५२५३५४, ९८४८०२९८९५	itckarnaliskt@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कार्यालयहरु (पशु विकास)

क्र.सं.	कार्यालय	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, दिपायल, डोटी	☎ ०९४-४४०१४६, ४४०१३२, ४४००६३	rdlsdipayaldoti@yahoo.com
२	पशुसेवा तालिम केन्द्र, कैलाली	☎ ०९१-५२१९३९, ९८५८४२२४६७	rltcdhangadhi@gmail.com
३	मत्स्य विकास केन्द्र, गेटा, कैलाली	☎ ०९१-५२११२०, ९८४९९७९३३६	fdckailali@gmail.com

३.१८ अन्य प्रदेशका कृषि ज्ञान केन्द्रहरु तथा भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रहरु:

प्रदेश २ अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरु:

क्रं.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन /फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	सप्तरी	सिराहा सप्तरी	☎ ०३१-५२००५०	dadosaptari@gmail.com akcsaptari@gmail.com
२	धनुषा	धनुषा	☎ ०४१-४२०७३९, ४२०१४८	akcdhanusha@gmail.com
३	सर्लाही	महोत्तरी सर्लाही	☎ ०४६-५२००३०	sarlahiakc@gmail.com
४	बारा	बारा	☎ ०५३-५५००१७ ९८५५०२५०२८	dado.bara@yahoo.com
५	रौतहट	रौतहट	☎ ०५५-५२०२८८, ५२०००१	dadorauthat@gmail.com
६	पर्सा	पर्सा	☎ ०५१-५२१८७९	agriscienceparsa@gmail.com

प्रदेश न: २ अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरु:

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	सिराहा	सप्तरी सिराहा	☎ ०४१-४२०१७९, ९८५२८३४८०१	vhlsec.siraha@gmail.com
२	धनुषा	धनुषा	☎ ०४१-४२०१७९, ९८५४०२६०२१	vhlsec.dhanusha@gmail.com
३	महोत्तरी	महोत्तरी	☎ ०४४-५२००७३, ९८५४०३१०७३	vhlsec.mahottary@gmail.com
४	सर्लाही	सर्लाही	☎ ०४६-५२०१४६, ९८६२२०२७५७	dlsosarlahi@yahoo.com
५	पर्सा	पर्सा बारा	☎ ०५१-५२२५५१, ९८५५०३५२५२	vhlsec.siraha@gmail.com

क्र. सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
६	रौतहट	रौतहट	☎ ०५५-५२०१२५, ९८५११८९४४८	vhlsec.siraha@gmail.com

बाग्मती प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरुः

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	ललितपुर	काठमाडौं	☎ ०१-५५३४६१६	akclalitpur@gmail.com
		भक्तपुर		
		ललितपुर		
२	काभ्रे	काभ्रे	☎ ०११-४९०२०१	akckavre@gmail.com
		सिन्धुपाल्चोक		
३	नुवाकोट	रसुवा	☎ ०१०-५६१९६७	akcnuwakot@gmail.com
		नुवाकोट		
४	धादिङ	धादिङ	☎ ०१०-५२०१२८	akcdhading@gmail.com
५	रामेछाप	रामेछाप	☎ ०४८-५४०३०८	akc.ramechhap2075@gmail.com
		दोलखा		
६	सिन्धुली	सिन्धुली	☎ ०४७-५२०१६६	akcsindhuli@gmail.com
७	चितवन	मकवानपुर	☎ ०५६-५२०११५	akcchitwan@gmail.com
		चितवन		

बाग्मती प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरु:

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	ललितपुर	काठमाडौं	☎ ०१-५५४७३७७	vhleclalitpur@gmail.com
		भक्तपुर		
		ललितपुर		
२	चितवन	चितवन	☎ ०५६-५२०१७६	vhlsecchitwan1@gmail.com
३	मकवानपुर	मकवानपुर	☎ ०५७-४१२८२८	vhospitalmak@gmail.com
४	सिन्धुली	रामेछाप	☎ ०४७-५२०१८५	vhalsecsindhuli@gmail.com
		सिन्धुली		
५	नुवाकोट	रसुवा	☎ ०१०-५६००१२	vethospitaldhading@gmail.com
		नुवाकोट		
६	धादिङ	धादिङ	☎ ०१०-५२०१०७	dlsodhading@gmail.com
७	दोलखा	सिन्धुपाल्चोक	☎ ०४९-४२१११५	dlsodolakha@gmail.com
		दोलखा		
८	काभ्रेपलाञ्चोक	काभ्रेपलाञ्चोक	☎ ०११-४९०२६६	vhsscdhulikhel2019@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरु:

क्रं. सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन /फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
१	लमजुङ	मनाङ	☎ ०६६-५२०१३०,	akclamjung@gmail.com
		लमजुङ		

क्रं. सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन /फ्याक्स	इमेल/वेबसाइट
२	गोरखा	गोरखा	☎ ०६४-४२०११३, ९८५६०३०६४९	akcgorkha@gmail.com
३	तनहुँ	तनहुँ नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पूर्व)	☎ ०६५-५६०१३०, ९८५६०६४१३०	akctanahun@gmail.com
४	स्याङ्जा	कास्की स्याङ्जा	☎ ०६३-४२०१३०, ९८५६०२८४४४	akcsyangja@gmail.com
५	म्याग्दी	मुस्ताङ म्याग्दी	☎ ०६३-५२०१३०, ९८५७६२२१४४	www.dadomyagdi.gov.np dadomyagdi@gmail.com
६	पर्वत	पर्वत वाग्लुङ	☎ ०६७-४२०१३०, ९८५७६३००२३	krishigyankandraparbat@gmail.com

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रहरुः

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	गोरखा	गोरखा	☎ ०६४–४११२५१, ९८५६०४०२९१	vhl.gorkha@gmail.com
२	स्याङ्जा	स्याङ्जा	☎ ०६३–४२०१०८, ९८५६०६४१६०	vhl.syangja@gmail.com
३	तनहुँ	तनहुँ नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता	☎ ०६५–५६०२०५, ५६१७९२, ९८५६०६५२०५	vhl.tanahun@gmail.com

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
		पूर्व)		
४	लमजुङ	मनाङ लमजुङ	☎ ०६६-५२१२३१, ९८५६०१६२३४	vhl.lamjung@gmail.com
५	कास्की	कास्की	☎ ०६१-५३३३५६, ९८५६००४८८८	vethospitalkaski@gmail.com
६	बागलुङ	पर्वत बागलुङ	☎ ०६८-५२०१२१, ९८५७६२३१२१	vhl.baglung@gmail.com
७	म्याग्दी	म्याग्दी मुस्ताङ	☎ ०६९-५२०१२१, ९८५७६२७९५५	vhl.myagdi@gmail.com

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरु:

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन	इमेल/वेबसाइट
१	गुल्मी	गुल्मी	०७९-५२०१२६	akcgulmi2075@gmail.com, gulmi.akc.gov.np
२	अर्घाखाँची	अर्घाखाँची	०७७-४२०१२६	akcarghakhanchi@gmail.com, akcarghakhanchi.gov.np
३	पाल्पा	पाल्पा	०७५-५२०२९४, ९८५७०६५२९४	akcplapa@gmail.com, plapa.akc.gov.np
४	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	रुपन्देही नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	०७८-५२०१०६	akcnawlaparasi@gmail.com, nawlaparasi.akc.gov.np

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	जिल्ला	फोन	इमेल/वेबसाइट
५	कपिलवस्तु	कपिलवस्तु	०७६-५६००६३	akckapilvastu@gmail.com, kapilvastu.akc.gov.np
६	दाङ	प्युठान	०८२-५६०१३०, ५६००२५	akcdang@gmail.com, dang.akc.gov.np
		दाङ		
७	बाँके	बाँके	०८१-५६०४५०	seedlabkhajura@gmail.com, banke.akc.gov.np
		बर्दिया		
८	रोल्पा	पूर्वी रुकुम	०८६-४४०११८	akcroipa@gmail.com rolpa.akc.gov.np
		रोल्पा		

लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरु:

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	पाल्पा	गुल्मी	☎ ०७५-५२०१४५	vethosplapa@gmail.com
		पाल्पा		
२	कपिलवस्तु	अर्घाखाँची	☎ ०७६-५६००२१	vethospkapilvastu@gmail.com
		कपिलवस्तु		
३	रुपन्देही	नवलपरासी (बर्दघाट सुस्ता पश्चिम)	☎ ०७१-५२६५०६	vethosrupandehi@gmail.com
		रुपन्देही		
४	रोल्पा	पूर्वी रुकुम	☎ ०८६-४४००५६	vethosrolpa@gmail.com
		रोल्पा		
५	दाङ	प्युठान	☎ ०८२-५६००२१	vethosdang@gmail.com

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
		दाङ		
६	बाँके	बाँके बर्दिया	☎ ०८१-५२०२५४	vethosbanke@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका अन्तर्गतका कृषि विकास कार्यालय

क्र.सं.	कृषि विकास कार्यालय	जिल्ला	फोन	इमेल/वेबसाइट
१	सल्यान	सल्यान	☎ ०८८-५२०१३०, ९८५७८२२२५७	adosalyan2076@gmail.com
२	रुकुम पश्चिम	पश्चिम रुकुम	☎ ०८७-५३००१९, ९८५११९९५४०	akcrukum@gmail.com
३	दैलेख	दैलेख	☎ ०८९-४२०१४५, ९८४९६६५८३२	adodailekh@gmail.com
४	जाजरकोट	जाजरकोट	☎ ०८९-४३०१२५, ९८४८१३४२७५	akcjajarkot@gmail.com
५	डोल्पा	डोल्पा	☎ ०८७-५५००९९, ९८६८३०१२००	akcdolpa@gmail.com
६	हुम्ला	हुम्ला	☎ ०८७-६८००११, ९८६८०७९६५६	akchumla1@gmail.com
७	जुम्ला	जुम्ला	☎ ०८७-५२००२७, ९८५८४४०३२६	akcjumla@gmail.com
८	मुगु	मुगु	☎ ०८७-५६००८६, ९८४८९००७३१	akcmugu@gmail.com
९	कालीकोट	कालीकोट	☎ ०८७-४४०११८, ९८५१०४८७०३	adokalikot@gmail.com

कर्णाली प्रदेश अन्तर्गतका पशु अस्पताल तथा पशुसेवा कार्यालयहरू

क्र.सं.	पशु अस्पताल तथा पशुसेवा कार्यालय केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	सल्यान	सल्यान	☎ 088–520382	vetsecsalyan@gmail.com
२	दैलेख	दैलेख	☎ ०८९–४१०१४८, ०८९–४१००८५	vetsecdailekh@gmail.com
३	सुर्खेत	सुर्खेत	☎ ०८९–४१०१४८, ०८९–४१००८५	vetsecsurkhet@gmail.com
४	जाजरकोट	जाजरकोट	☎ ०८९–४३००३०	
	रुकुम पश्चिम	रुकुम पश्चिम	☎ ०८८–५३००१०	vetsecrukum@gmail.com
५	कालीकोट	कालीकोट	☎ ०८७–४४००२३	vetseckkt@gmail.com
	जुम्ला	जुम्ला	☎ ०८७–५२००२८	vetsecjumla@gmail.com
६	डोल्पा	डोल्पा	☎ ०८७–५५००५२	vetsecdolpa@gmail.com
७	हुम्ला	हुम्ला	☎ ०८७–६८००१०	vetsechumla@gmail.com
८	मुगु	मुगु	☎ ०८७–४६००७६	vetsecmugut@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका कृषि ज्ञान केन्द्रहरु:

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरु	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	बैतडी	दार्चुला बैतडी	☎ ०९५-५२०१५४, ५२०४७९, ५२००५४	akcbaitadi2075@gmail.com
२	डडेलधुरा	डडेलधुरा डोटी	☎ ०९६-४१०१७९, ४१०११२	akcdadeldhura@gmail.com
३	अछाम	अछाम	☎ ०९७-६२०१८७, ६२०१४१	akcachham@gmail.com

क्र.सं.	कृषि ज्ञान केन्द्र	अन्तर्गतका जिल्लाहरु	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
४	बझाङ	बझाङ	☎ ०९२-४२१०४५	akcbajhang@gmail.com
५	बाजुरा	बाजुरा	☎ ०९७-५४१२१४, ५४१०१४	akcbajura@gmail.com
६	कञ्चनपुर	कञ्चनपुर कैलाली	☎ ०९९-५२१२५२, ५२२१८३	akckanchanpur@gmail.com

सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गतका भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्रहरुः

क्र.सं.	भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र	जिल्ला	फोन नं.	इमेल/वेबसाइट
१	कञ्चनपुर	कैलाली कञ्चनपुर	☎ ०९९ ५२११७६, ०९९ ५२५६५७, ९८५८७५०३७९	vethospitalkan@yahoo.com
२	डडेलधुरा	डोटी डडेलधुरा	☎ ०९६ ४१०११४, ९८५८७५४४३४	dlso73dadeldhura@yahoo.com
३	बैतडी	बैतडी दार्चुला	☎ ०९५ ४००००६, ९८५८७८२५२५	dlsopatanbaitadi@yahoo.com
४	बाजुरा	अछाम बाजुरा	☎ ०९७ ५४१०६४, ९८५८४८५७६४	vethospitalbajura@gmail.com
५	बझाङ	बझाङ	☎ ०९२ ४२१०५०, ९८५८४८८०५२	dlsobajhang@yahoo.com

३.१९ कृषि अध्ययन संस्थान

कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/ वेबसाईट
कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय, रामपुर, चितवन (AFU)	☎०५६-५९१६५५, ५९१७७७, ५९१५१४	www.afu.edu.np admin@afu.edu.np Post Box No. 13712

कार्यालय	फोन नं./फ्याक्स	इमेल/ वेबसाईट
College of Natural Resource Management, Puranchaur, Kaski	☎०६१-५०३००७, ५०३००४ ९८५५०५८२६४	
College of Natural Resource Management, Parkhibas, Dankuta,	०२६-५४०५१६४	parkhibas@afu.edu.np
College of Natural Resource Management, Tikapur, Kailali		
College of Natural Resource Management-Marin, Kapilakot, Sindhuli		
कृषि तथा पशु विज्ञान अध्ययन संस्थान (TU), सानेपा, ललितपुर	☎०१-५५५२३७८, ५५५००८७	www.iaas.edu.np info@iaas.edu.np
लमजुङ कृषि क्याम्पस	☎०६६-४०२०३७ ०६६-४०२०३८	lamjungiaas@gmail.com
पक्लिहवा कृषि क्याम्पस	☎०७१-५०६०९१	-
गौरादह कृषि क्याम्पस	☎९८४५६२०७५०	kgauradaha22@gmail.com
Gokulsehwor Agriculture and Animal Science College, Baitadi	☎०९३-४०००४४	info@gaasc.edu.np www.gaasc.edu.np
College of Life Sciences, Tulsipur, Dang	☎०८२-५२२९७८ ०८२-५२२९५७ 🖷 ०८२-५२२९५७	mari.hrdcoordinator@gmail.com
Prithu Technical College, Lamahi, Dang	✆९८५७८३२२१० ९८५७८४१३३४	prithutechnicalcollege@gmail.com gangaparaspur@gmail.com www.trithu.edu.np
B.Sc. in Horitculture and Floriculture Management, Ilam	☎०२७-५२०६६५, ५२००२० ५२०४७२, ९८४२६३५४७३ ९८४२६३५८९३	-
Girija Prasad Koirala College of Agriculture and Research Center(GPCAR), Morang	☎०२१-४२५०११	pugpcar@gmail.com
हिमालयन कलेज अफएग्री कल्चर साईन्सेस एण्ड टेक्नोलोजी कार्यकारी निर्देशक	☎०१-४२७३३४१	info@hicast.edu.np hicast@wlink.com.np www.hicast.edu.np
Nepal Polytechnic Institute, Bharatpur, Chitwan	☎०५६-५२४९८६	info@npibharatpur.org.np
प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद, सानोठिमी, भक्तपुर	☎०६६-३०४०८, ६६-३०७६९, 🖷 ६६-३०२९४	info@ctevt.gov.np research@ctevt.org.np www.ctevt.org.np P.O.Box 3546 ktm. Nepal

३.२० प्रमुख टेलिभिजन प्रसारण संस्थाहरु

सि.न.	टेलिभिजनको नाम	टेलिफोन नं.	इमेल/ वेबसाईट
१	आफ्नो मिडिया नेटवर्क प्रा.लि, जनकपुर-८ धनुषा	☎०४१-५३०६०३	appantv@gmail.com
२	ए बि सि मिडिया ग्रुप प्रा.लि. (एबिसि टिभि), हात्तिसार काठमाण्डौ	☎०१-४४४५२२८	abctvnews@gmail.com, www.abcnews.com.np
३	अन्न पूर्ण मिडिया नेटवर्क प्रा.लि. (ए पी वन टि भि), थापाथली काठमाण्डौ	☎०१-४२६१६६५	info@ap1tv.com, www. ap1.tv
४	आभास टि भि, भरतपुर २ चितवन	☎०५६-५२२३४९	info@avasstv.com, www.avasstv.com
५	एभि न्युज टि.भी., भरतपुर २ चितवन	☎०१-४२२७२२२	atv@aveneus.tv, www.aveneus.tv
६	भक्ति दर्शन अन्तर्राष्ट्रिय टेलिभिजन, कुपोण्डल ललितपुर	☎०१-५०१०८०६	info@bhaktidarshantv.com, www.bhaktidarshantv.com
७	बुद्ध सामुदायिक टि भि, बुटवल ११ रुपन्देही	☎०७१-४३८२०३	newsbuddha@gmail.conm, www.buddhatv.org.np
८	बिजनेस टि भि, डिल्ली बजार काठमाण्डौ	☎०१-४४३७४५६	businesstvnepal@gmai.com, www.businesstvnepal.com
९	दिव्य दर्शन टिभि, निलकण्ठ ५ धादिंग	☎१०- ५२१०६४	
१०	हिमालय टेलिभिजन, बानेश्वर काठमाण्डौ	☎०१-४४७२२५४	info@himalayatv.com, www.himalayatv.com
११	हिमशिखर टेलिभिजन, दमक झापा	☎०२३-५८५५१२	himshikhartv@gmail.com, www.himshikhartv.com.np
१२	इमेज टेलिभिजन, लाजिम्पाट काठमाण्डौ	☎०१-४००६५५५	info@imagechannel.com.np, www.imagechannels.com
१३	इन्डिजेनियस टिभि, अनामनगर काठमाण्डौ	☎०१-४१०२६८९	indigenoustelevision@gmail.com , www.indigenoustelevision.com
१४	क्लास टेलिभिजन, भरतपुर १२ चितवन	☎०५६-५२५१८४	ovigantv@gmail.com
१५	कान्तिपुर टेलिभिजन, सुविधानगर काठमाण्डौ	☎०१-५१९२०००	admin.ktv@kmg.com.np, www.kantipurtv.com
१६	लुम्बिनी सामुदायिक टेलिभिजन, बुटवल रुपन्देही	☎०७१-४१९००२	televisionlumbini@gmail.com, www.lumbinitv.org
१७	माउन्टेन टेलिभिजन, कुपण्डोल ललितपुर	☎०१-५०१०८०६	info@maountaintv.com.np, www.mountaintv.com.np
१८	नमस्ते टेलिभिजन, भरतपुर २ चितवन	☎०५६-५२३४८६	tvnamaste@gmail.com , www.namastetv.com.np
१९	नेपाल मण्डल, लगनखेल ललितपुर	☎०१-५५२७५०१	nepalmandatv@gmail.com
२०	नेपाल टेलिभिजन, सिँहदरबार काठमाण्डौ	☎०१-४२००३४८	nepaltv@wlink.com.np, www.ntv.org.np
२१	न्यूज २४, महाराजगंज काठमाण्डौ	☎०१-४००२६६६	nvc@news24nepal.tv, www.news24nepal.tv

सि.न.	टेलिभिजनको नाम	टेलिफोन नं.	इमेल/ वेबसाईट
२२	टिम टि भि, हेटौडा ४ मकवानपुर	☎०५७-५२७५९९	teamtvhtd@gmail.com,
२३	टि भि टुडे, पेप्सिकोला काठमाण्डौ	☎०१-४९९२३१७	tvtudaynepal@gmail.com, www.tvtodeynepal.com
२४	जनता टेलिभिजन, मिनभवन काठमाण्डौ	☎०१-४१०७२३२	info@janatanetwork.com, www.janata.net
२५	मकालु टेलिभिजन, विराटनगर मोरंग	☎०२१-५३१३२१	info@makalutv.com, www.makalutv.com
२६	बोधि टेलिभिजन, टेकु काठमाण्डौ	☎०१-४१००१२४	bodhi.tvchannal@gmail.com, www.bodhitv.tv
२७	एपि १ टेलिभिजन, थापाथली	☎०१-४२६१६६५	info@ap1tv.com, www.annapurnatv.com
२८	सुर्योदय टि भि, विर्तामोड १ झापा	☎०२३-५४५१०८	suryodayatv@gmail.com, www.suryodayatv.com
२९	टि भि फिल्मि, चावहिल काठमाण्डौ	☎०१-४८२२८५२	gkfilmy@gmail.com, www.gkfilmy.com
३०	स्वास्थ्य टि भि, रातोपुल काठमाण्डौ	☎०१-४४९३११०	info@healthtvnepal.com, www.healthtvnepal.com
३१	अभियान टेलिभिजन, भरतपुर १२ चितवन	☎०५६-५२५१८४	abhiyantv@gmail.com,
३२	टि भि कालिका, भरतपुर १० चितवन	☎०५६-५२७१५८	info@kalikatv.com.np
३३	सगरमाथा टेलिभिजन, बबरमहल काठमाण्डौ	☎०१-४२३३०७१	info@sagarmatha.tv , www.sagarmatha.tv
३४	बिजने सप्लस टि भि, कुपण्डोल ललितपुर	☎०१-५०१०८०६	
३५	कृषि टि.भी.	☎०१-६२०१३३०	
३६	तराई टि.भि.	☎०१-४१०६१९९	

३.२१ राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकाहरुको विवरण

क्र.स.	नाम	सम्पादकको नाम	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	अन्नपूर्ण पोष्ट, तिनकुने, काठमाण्डौ	राजाराम गौतम	☎४४८२३०५	Annapurna@annapost.com , www.annapurnapost.com
२	आर्थिक अभियान, थापाथली, काठमाण्डौ	मदन लम्साल	☎४२६७७१७	editorial@abhiyan.com.np, www.abhiyan.com.np
३	आर्थिक दैनिक, कुपण्डोल ललितपुर	प्रल्हाद रिजाल	☎५५५४२३६	arthik.dainik@gmail.com, www.arthikdainil.com.np
४	क्राईम रिपोर्टर सन्धया कालिन, म्हैपी काठमाण्डौ	शिवविक्रम शाह	☎४३६२४८५	sndhya.kalin@yahoo.com, crimereporter.of .com
५	कान्तीपुर, थापाथली, काठमाण्डौ	सुधिर शर्मा	☎५१३५०००	kanti@kmg.com.np, kanti@kmg.com.np

क्र.स.	नाम	सम्पादकको नाम	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
६	कारोवार, बुद्धनगर, काठमाण्डौ	शिशिर भट्ट	☎४७८५०००	mail@karobardaily.com, www.karobardaily.com
७	गोरखापत्र, धर्मपथ, काठमाण्डौ	निर्मल कुमार आचार्य	☎४२२९२१	gopa@mos.com.np, www.gorkhapatraonline.com
८	जनसवाल, दरवारमार्ग, काठमाण्डौ	रामजी वगाले	☎४२३१८६८	janasabal_280@yahoo.com www.janasawalnews.com
९	द राईजिङ नेपाल, धर्मपथ, काठमाण्डौ	विजयलाल श्रेष्ठ	☎४२२२२७९	trnfeatures@hotmail.com
१०	द हिमालय टाईम, अनामनगर, काठमाण्डौ	प्रकास रिमाल	☎४७७०३५८	editorial@thehimalayantimes.com, www.thehimalayantimes.com
११	द काठमाण्डौ पोष्ट, थापाथली, काठमाण्डौ	अखिलेश उपाध्याय	☎५१३५०००	kpost@kantipur.com.np, www.ekantipur.com
१२	नागरिक, वागदरवार, काठमाण्डौ	गुणराज लुईटेल	☎४२६५१००	nagari@nagariknews.com, www.nagariknews.com
१३	नेपाल समाचार पत्र, भिमसेन स्थान काठमाण्डौ	पुस्कर लाल श्रेष्ठ	☎४२६११७९	nepalsamacharpatra@gmail.com www.news@newsafnepal.com
१४	प्रक्षेपण, डिल्लीवजार, काठमाण्डौ	विकल प्रसाद श्रेष्ठ	९८५१०९१८७६	nepnews@yahoo.com, www.prakshepan.com.np
१५	मध्यान्ह, वागवजार, काठमाण्डौ	मदन कुमार श्रेष्ठ	☎४२२६३६६	madhyanhadaily59@yahoo.com, www.madhyanhadaily.com.np
१६	राजधानी, कुपण्डोल, ललितपुर	राजन शर्मा	☎५५४६३००	rajdhaninews@gmail.com, www.rajdhani.com.np
१७	रिपब्लिका, वागदरवार, काठमाण्डौ	सुवास घिमिरे	☎४२६५१००	republica@myrepublica.com, www.opedmyrepublica.com
१८	सन्ध्याकालिन, भोटाहिटि, काठमाण्डौ	केशव देवकोटा	☎४२३२८९०	sandhyakalin@yahoo.com
१९	सौर्य, वागवजार, काठमाण्डौ	वोधराज त्रिपाठी	☎४२५६८६६	info@souryadaily.com
२०	हिमालय टाईम्स, मध्यवानेश्वर, काठमाण्डौ	गोविन्द लुईटेल	☎४४७८१७७	desk@himalayatimes.com.np, www.ehimalayatimes.com

क्र.स.	नाम	सम्पादकको नाम	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
२१	नया पत्रिका, वागवजार, काठमाण्डौ	कृष्णज्वाला देवकोटा	☎४०१२६६६	letter@nayapatrika.com, www.nayapatrika.com
२२	कमाण्डर पोष्ट, वावेश्वर, काठमाण्डौ	युगनाथ पौडेल		

३.२२ कृषि सम्बन्धी पत्रिका/म्यागाजिनहरुको विवरण

क्र.सं.	पत्रिका/म्यागजिनको नाम	फोन नं.	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि टाइम्स मासिक	☎४२२४५७२	evtmedia@gmail.com
२	आरसी टाइम्स साप्ताहिक, पोखरा	☎०६१-५४०६२२	arsi.times@gmail.com
३	कृषि साप्ताहिक	९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com www.krishionline.com.np
४	कृषक मासिक	☎४४६०२६६	krishakmasik@gmail.com
५	कृषक र प्रविधि मासिक	☎४७८५८४२	togetherforagriculture@gmail.com info@agrinepal.com.np www.rndinnovative.com.np www.agrinepal.com.np
६	हिपात कृषक मासिक	९८५१०८१२८१	hipatmasik@gmail.com
७	एग्रो टाइम्स मासिक	☎४२४९०६६	info@agro.com.np
८	कृषि जर्नल मासिक	☎४२८८७४३ ९८४१४४५७५३	krishijournal@yahoo.com www.krishijournal.com.np
९	हाम्रो सम्पदा मासिक	☎४७७०२०६ ४७७१९७४	info@hamrosampada.com.np shyam1sampada@gmail.com www.hamrosampada.com.np
१०	भेट टाइम्स	९८५१०५४८६८	vettimes@yahoo.com
११	भेट न्यूज	९८५१११२०१५ ९८५१०६४९२१	vetnewsforyou@gmail.com
१२	कृषि सूचना राष्ट्रिय मासिक	९८४९२३७९२६	agri_infomonthly@yahoo.com www.apac.org.np
१३	हलो खबर पत्रिका	९८५१०३०३००	meromanjel@gmail.com www.halokhabar.com
१४	तरकारी फलफूल सन्देश	☎०१-४२८७०६५	
१५	कृषि अनलाईन	९८५१०५९४५५	sajnepal@gmail.com www.krishionlne.com
१६	नेशनल न्यूज साप्ताहिक	☎०१-६२२५६२४ ९८४१३०२९२७	nationalnewsweekly@gmail.com

३.२३ कृषि रेडियो

क्र. सं	रेडियोको नाम	फोन	ईमेल/ वेबसाईट
१	कृषि रेडियो, धादिङ्ग	९८५१०८३६५७	news.krishiradio@gmail.com

३.२४ कृषि पत्रकार/प्रकाशन तथा प्रसारण गृहहरुको संस्थाहरु

क्र.सं.	संस्था	फोन	ईमेल/ वेबसाईट
१	नेपाल कृषि पत्रकार प्रतिष्ठान	९८५१०१९१०८,९८४९२४५३५५,९८४९०१७४०१	najonktm@gmail.com www.newsagro.com
२	नेपाल कृषि पत्रकार समाज	९८५१०५९४४५	sajnepal@gmail.com www.krishionline.com
३	कृषि संचार समाज	९८४५१४८८८२	

३.२५. NATIONAL/INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS

Name of Organization	Phone	Email/Website
Action Aid Nepal	☎ ०१ ४४३६३७७	www.actionaid.org/nepal mail.nepal@actionaid.org
Agriculture Enterprise Center	☎ ०१ ४२६२२४५/२६०	-
Agriculture Technology Center	☎ ०१ ५५२५९५६	-
Asian Development Bank	☎ ०१ ४२२७७८४/७७९	-
Care International Nepal	☎ ०१ ५५२२१५३	SBT@carenep.mos.com.np
CARE-Nepal	☎ ०१ ५५२२१४३/१५३	care@carenep.mos.com.np
CEAPRED	☎ ०१ ५५४६५४२, ५५२०२७२	info@ceapred.wlink.com.np
CEDA	☎ ०१ ४३३१७२१	ceda@wlink.com.np
CIMMYT	☎ ०१ ४२६९५६४	
FAO	☎ ०१ ५५२३९९०, ५५२३२३९	www.fao.org
FORWARD Nepal	☎ ०५६ ५२७६२३	ctwforward@wlink.com.
GTZ	☎ ०१ ५५२३२२८	gtz-nepal@gtz.de
Heifer Project International	☎ ०१ ५२५०५५४, ५२५०८४१	heifer.nepal@heifer.org, www.heifernepal.org
Helvetas	☎ ०१ ५५३११०९, ५५२२०१३	www.hevetasnepal.rog.np

Name of Organization	Phone	Email/Website
ICIMOD	☎ ०१ ५५२५३१३	icimod@icimod.org.np www.icimod.org
IDE/Nepal	☎ ०१ ५५२४४६१, ५५४८८२६	ide@ide.wlink.com.np
JICA	☎ ०१ ५५५२२६९, ५५५२१९९	-
LI-Bird	☎ ०६१-५२६८३४	libird@mos.com.np
Luthern World Federation	☎ ०१ ४७२१२७१	www.lwfnepal.org
Natural Resources and Agriculture Management Center (NaRAM Center)	☎ ०१-४८८०३२४	naramcenter@yahoo.com
Nepal Permaculture Group	☎ ०१-४२५२५९७	ngp@earthcare.wlink.com.np www.npg.org.np
Plan International	☎ ०१ ५५३५५६०, ५५३६४३१	
Practical Action	☎ ०१ ४४४६०१५	practicalaction@practicalaction.org.np www.practicalaction.org
Royal Everest Coffee	☎ ०१ ४४१३९५९	
NAST	☎ ०१ ५५४३४०६, ५५४३४१६	
RRN	☎ ४४१५४१८	rrn@mos.com.np
SAARC	☎ ०१ ४२२१७८५	
SNV	☎ ०१ ५५२३४४४, ५५२२९१५	
SSMP	☎ ०१ ५५४३५९१	psussmp@wlink.com.np
UNDP	☎ ०१ ५५२३२००/९८६	www.undp.org
UNFPA	☎ ०१ ५५२३६३७, ५५३७७४९	
USAID	☎ ०१ ४२७०१४४, ४२७२२७१	

Name of Organization	Phone	Email/Website
WHO	☎ ०१ ५५२३९९३, ५५२३६३७	registry@who.int
Women Awareness Centre	☎ ०६९-४२०४५६	
Winrock International	☎ ०१ ४४६७०८७	winrocknepal@winrock.org.np
World Bank	☎ ०१ ४२२६७९२	
World Food Programme	☎ ०१ ५५४३४२०	wfp.kathmandu@wfp.org

नेपाल कृषि प्राविधिक एसोसिएसन (NATA)

संस्था	फोन	इमेल/ वेबसाईट
Nepal Agricultural Technicians Association (NATA)	☎०१-५५४४१७४	nata2064@gmail.com

३.२६.स्थानीय तहको विवरण

प्रदेश नम्बर १

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
१	ताप्लेजुङ	फुङलिङ नगरपालिका	९८५२६२२१११ ०२४-४६०११४	phunglingmun.gov.np info@taplejungmun.gov.np
२		आठराई त्रिवेणी गाउँपालिका	९८५२६६०९६०	aathraitribenimun.gov.np aathrai.tribenimun@gmail.com
३		सिदिङ्वा गाउँपालिका	९८५२६६०१५३	sidingbamun.gov.np sidingbarmtpj@gmail.com
४		फक्ताङलुङ गाउँपालिका	९८५२६६०६११ ०२१-६९६४९१	phaktanglungmun.gov.np phaktanglungrm@gmail.com
५		मिक्वाखोला गाउँपालिका	९७४२६९१९४३ ९८५२६६००६८	mikwakholamun.gov.np mikwakhola.rm@gmail.com
६		मेरिङदेन गाउँपालिका	९८५२६६०८२२	meringdenmun.gov.np meringden@gmail.com
७		मैवाखोला गाउँपालिका	९८५२६६०९३६ ९७४२६९१९४८	maiwakholamun.gov.np maiwakholarm@gmail.com
८		पाथिभरा याङवरक गाउँपालिका	९८५२६६०४६०	yangwarakmuntaplejung.gov.np pathivarayang@gmail.com
९		सिरीजङ्घा गाउँपालिका	०२१-६९६४९३ ९७४२६९१९४९	sirijanghamun.gov.np sirijangharuralmunicipality@gmail.com
१०	पाँचथर	फिदिम नगरपालिका	९८५२६२३१११ ०२५-५२०१०७	phidimmun.gov.np phidim.municipality@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
११		फालेलुंग गाउँपालिका	०२१-६९६४९० ९८५२६८४१०४	phalelungmun.gov.np phalelunggaunpalika@gmail.com ito.phalelungmun@gmail.com
१२		फाल्गुनन्द गाउँपालिका	९८५२६८४३८४ ९८५२६८४३८५	phalgunandamun.gov.np ito.phalgunandamun@gmail.com info@phalgunandamun.gov.np
१३		हिलिहाङ गाउँपालिका	९८५२६८४४७७ ९८१८७२६०२५	hilihangmun.gov.np hilihangruralmun@gmail.com
१४		कुम्मायक गाउँपालिका	०२४-४१३०६१ ०२४-४१३०६५	kummayakmun.gov.np kummayakgaupalika@gmail.com
१५		मिक्लाजुङ गाउँपालिका	०२४-४१२११५ ९८५२६८४४००	miklajungmunpanchthar.gov.np miklajungrm2073@gmail.com
१६		तुम्बेवा गाउँपालिका	९८०१४४५९३१ ९८६२७४५३९०	tumwewamun.gov.np tumbewa.gaunpalika@gmail.com
१७		याङवरक गाउँपालिका	०२४-४१००४९ ०२४-४१००४८	yangwarakmunpanchthar.gov.np yangwarakruralmun@gmail.com
१८	ईलाम	ईलाम नगरपालिका	९८५२६२४१११ ०२७-५२००३१	ilammun.gov.np mun.ilam@gmail.com
१९		देउमाई नगरपालिका	०२७-४००००१ ९८५११०६३००	deumaimun.gov.np deumai.nagarpalika@gmail.com
२०		माई नगरपालिका	०२७-४१२२२२	maimun.gov.np mainagarpalika@gmail.com
२१		सूर्योदय नगरपालिका	२७५४०४७३ ९८५२६२६१११	suryodayamun.gov.np suryodayamun@gmail.com
२२		फाकफोकथुम गाउँपालिका	९८५२६८०७८३	phakphokthummun.gov.np phakphokthum.ruralmunicipality@gmail.com
२३		चुलाचुली गाउँपालिका	९८५११७९३१२	chulachulimun.gov.np chulachuli.ruralmuniciplaity@gmail.com
२४		माईजोगमाई गाउँपालिका	०२७-४११०४४ ९८५२६८५५२१	maijogmaimun.gov.np maijogmaigaupalika@gmail.com
२५		माङसेबुङ गाउँपालिका	९८५२६८५४४५ ९८४२७६७२८८ ९८५२६८७७७०	mansebungmun.gov.np mangsebung.ruralmun@gmail.com
२६		रोङ गाउँपालिका	९८५२६४२०२० ०२७-६९१४२०	rongmun.gov.np rongruralmun@gmail.com
२७		सन्दकपुर गाउँपालिका	९८०१४५१७४१ ९८०१४५१७४२	sandakpurmun.gov.np sandakpurrm@gmail.com
२८	झापा	मेचीनगर नगरपालिका	०२३-५६२५०५ ९८५२६२९१११	mechinagarmun.gov.np mechinagarmun@gmail.com ito.mechinagarmun@gmail.com
२९		दमक नगरपालिका	०२३-५८०१३७ ९८५२६२८१११	damakmun.gov.np info@damakmun.gov.np

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
३०		कन्काई नगरपालिका	०२३-४०११५५ ९८५२६३०१११	kankaimun.gov.np kanakai.mun@gmail.com
३१		भद्रपुर नगरपालिका	०२३-५२०४१८ ०२३-५२००९५ ९८५२६२७१११	bhadrapurmun.gov.np ito.bhadrapurmun@gmail.com info@bhadrapurmun.gov.np
३२		अर्जुनधारा नगरपालिका	०२३-४६५५०३ ०२३-४६५५०२ ९८५२६३३१११	arjundharamun.gov.np arjundharamun@gmail.com, info@arjundharamun.gov.np
३३		शिवशताक्षी नगरपालिका	०२३-४७०३२३ ९८५२६३४१११	shivasatakshimun.gov.np dms.shivasatakshimun@gmail.com
३४		गौरादह नगरपालिका	०२३-५०९८०१ ९८५२६३५१११ ०२३-५०९८००	gauradahamun.gov.np gauradahamun@gmail.com info@gauradahamun.gov.np
३५		विर्तामोड नगरपालिका	९८५२६३२१११ ०२३-५४८००	birtamodmun.gov.np btmnp53@gmail.com
३६		कमल गाउँपालिका	०२३-४७५०८१ ९८५२६८३७२०	kamalmun.gov.np info@kamalmun.gov.np ito.kamalmun@gmail.com
३७		गौरीगंज गाउँपालिका	९८४१५७२२५७ ०२३-४१२०४४	https://gaurigunjmun.com/ ito.gauriganjmun@gmail.com
३८		बाह्रदशी गाउँपालिका		bahradashimun.gov.np ९८५२६५९१११ bahradashirm@gmail.com
३९		झापा गाउँपालिका	९८५२६३०९००	jhapamun.gov.np jhapagaunpalika@gmail.com ito.jhapamun@gmail.com
४०		बुद्धशान्ति गाउँपालिका	०२३-५५५०४४ ९८५२६५५५५०	buddhashantimun.gov.np buddhashantimun@gmail.com
४१		हल्दिवारी गाउँपालिका	९८२४०१८६४८ ९८१८९५७२१८	haldibarimun.gov.np haldibariruralmunicipality123 @gmail.com
४२		कचनकवल गाउँपालिका	९८५२६५५२१०	kachankawalmun.gov.np kachankawala@gmail.com, info@kachankawalmun.gov.np
४३		विराटनगर महानगरपालिका	०२१-५२३३०८	biratnagarmun.gov.np info@biratnagarmun.gov.np
४४		बेलवारी नगरपालिका	२१४३४२९० ९८५२०६४१११	belbarimun.gov.np belbarimunmorang@gmail.com
४५	मोरङ्ग	लेटाङ नगरपालिका	९८५२०६९१११ ०२१-५६००४४	letangmun.gov.np letangmunicipality@gmail.com ,info@letangmun.gov.np
४६		पथरी शनिश्चरे नगरपालिका	०२१-५५६११३ ९८५२०६२१११	patharishanishcharemun.gov.np patharishanishcharemun@gmail.com
४७		रंगेली नगरपालिका	०२१-५८०६७४ ९८५२०६८१११	rangelimun.gov.np rangelimun@gmail.com
४८		रतुवामाई नगरपालिका	०२१-४१४०५१	ratuwamaimun.gov.np

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
				ratuwamaimunicipalityinfo@gmail.com
४९		सुनवर्षि नगरपालिका	०२१-४३३०२७ ९८५२०७८१७८	sunawarshimun.gov.np sunbarsimun@gmail.com
५०		उर्लावारी नगरपालिका	०२१५४०४५९- ९८५२०४४१११	urlabarimun.gov.np urlabarinagarpalika@gmail.com
५१		सुन्दरहरैचा नगरपालिका	२१५४५०५०	sundarharaichamun.gov.np sundarharaichamun@gmail.com
५२		बुढीगंगा गाउँपालिका	९८५२०३७३१३	budhigangamunmorang.gov.np buddhigangamun@gmail.com
५३		धनपालथान गाउँपालिका	०२१-५६५१२२	dhanapalthanmun.gov.np dhanapalthanmun@gmail.com
५४		ग्रामथान गाउँपालिका	९८१९०१२३६६	gramthanmun.gov.np ito.gramthanmun@gmail.com
५५		जहदा गाउँपालिका	९८१९७९०४५६ ९८५२०४४८२१	jahadamun.gov.np jahadagaupalika@gmail.com/ito.jahadamun@gmail.com
५६		कानेपोखरी गाउँपालिका	०२१-५८५१५५	kanepokharimun.gov.np kanepokharirmun@gmail.com
५७		कटहरी गाउँपालिका	९८५२०३१९६१ ०२१-४०४१००	kataharimun.gov.np kataharigaupalika@gmail.com ito.kataharimun@gmail.com
५८		केरावारी गाउँपालिका	०२१-४०३११०	https://kerabarimun.gov.np/ kerabariruralmun@gmail.com
५९		मिक्लाजुङ गाउँपालिका	०२१-४००००१	miklajungmunmorang.gov.np miklajungrmun@gmail.com
६०	सुनसरी	ईटहरी उपमहानगरपालिका	०२५-५८४६५९ ०२५-५८००४६	itaharimun.gov.np itahari.municipality@gmail.com
६१		धरान उपमहानगरपालिका	९८५२०७३१११ ०२५-५२०४०७	dharan.gov.np info@dharan.gov.np
६२		ईनरुवा नगरपालिका	०२५-५६००७७ ९८०२१११४२४	inaruwamun.gov.np info@inaruwamun.gov.np
६३		दुहवी नगरपालिका	०२५-५४००२४ ९८५२०२६९३४	duhabimun.gov.np duhabibhaluwamun@gmail.com
६४		रामधुनी नगरपालिका	०२५-५६२५६६ ९८५२०७५१११	ramdhunimun.gov.np ramdhunibhasi@gmail.com
६५		बराहक्षेत्र नगरपालिका	०२५-५५११४५ ९८५२०६९९००	barahamun.gov.np ito.barahamun18@gmail.com
६६		देवानगञ्ज गाउँपालिका	९८५२०३५२९९ ९८५२०२५४९१	dewanganjmun.gov.np dewanganjmun@gmail.com
६७		कोशी गाउँपालिका	०२५-५४०१०६५	koshimun.gov.np koshigaupalika@gmail.com
६८		गढी गाउँपालिका	९८४९७९५३७५	gadhimun.gov.np

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
			९८५२०५५८४८	ito.gadhiruralmuncipality@gmail.com
६९		बर्जु गाउँपालिका	९८५२०८७४९५	barjumun.gov.np
			९८२५७८२४५३	barjugaupalika@gmail.com
७०		भोक्राहानरसिंह गाउँपालिका	९८५२०४१३७७	bhokrahamun.gov.np
				bhokrahanarsingh.gapa@gmail.com
७१		हरिनगर गाउँपालिका	९८५२०४१४३० ९८४२४३८०९६	harinagaramun.gov.np
				harinagargapa@gmail.com
७२	धनकुटा	पाख्रिबास नगरपालिका	०२६-४०५१६५ ९८५२०४३१११	pakhribasmun.gov.np
				pakhribas.nagarpalika@gmail.com
७३		धनकुटा नगरपालिका	०२६-५२०११९/५२०५१५ ९८५२०३९१११	dhankutamun.gov.np
				mundkt@gmail.com
७४		महालक्ष्मी नगरपालिका	०२६-६९१७०० ९८५११७३००५	mahalaxmimundhankuta.gov.np
				mahalaxmimunjitpur@gmail.com
७५		साँगुरीगढी गाउँपालिका	०२५-४०००६८/४००० ५८ ९८५२०६१९४०	sangurigadhimun.gov.np
				sangurigadhi.ruralmundkt@gmail.com
७६		सहिदभूमि गाउँपालिका	९८५२०७०४५५	shahidbhumimun.gov.np
				sahidbhumirural@gmail.com
७७		छथर जोरपाटी गाउँपालिका	०३६४०४१९६/४०४१ ९९ ९८५२०६२४०२	chhatharjorpatimun.gov.np
				chhatharjorpatigapa@gmail.com
७८		चौविसे गाउँपालिका		choubisemun.gov.np
			०२६-४११०३१	chaubisegapa@gmail.com
७९	तेहथुम	म्याङलुङ नगरपालिका	०२६-४६०७६४ ९८५११२९१७६	myanglungmun.gov.np
				myanglungmunicipality@gmail.cor
८०		लालीगुराँस नगरपालिका	०२६-४०२११९ ९८५२०८२१११	laliguransmun.gov.np
				laliguransnagarpalika@gmail.com
८१		आठराई गाउँपालिका	९८५२०६०३२२	aathraimun.gov.np
				aathraigaupalika1@gmail.com
८२		छथर गाउँपालिका	०२६४२०१०० ९८५२०५३८५५	chhatharmun.gov.np
				chhathargaupalika@gmail.com
८३		फेदाप गाउँपालिका	९८५२०८०००	phedapmun.gov.np
				info@phedapmun.gov.np
८४		मेन्छयायेम गाउँपालिका	०२६-६८१०३५ ९८५२०८२७७७	menchhayayemmun.gov.np
				menchhayayemruralmun73@gmail.com
८५	संखुवासभा	चैनपुर नगरपालिका	०२९-५७०१३१ ९८५२०७७१११	chainpurmun.gov.np
				chainpurmun@gmail.com
८६		धर्मदेवी नगरपालिका	०२१-४१४००६	dharmadevimun.gov.np
				dharmadevimun@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
८७		खाँदवारी नगरपालिका	०२९-५६०१४१ ९८४२०७६४५१	khandbarimun.gov.np khandbari.mun@gmail.com
८८		मादी नगरपालिका	०२९-४२४००३	madimunsankhuwasabha.gov.np madimunicipality@gmail.com
८९		पाँचखपन नगरपालिका	०२९-४११०८३ ९८५२०९९८३५	panchkhapanmun.gov.np panchkhapan.mun@gmail.com
९०		भोटखोला गाउँपालिका	९७५२००६६७०	bhotkholamun.gov.np bhotkholamun@gmail.com
९१		चिचिला गाउँपालिका	०२१-६२०७७० ९८५२०००६७६५	chichilamun.gov.np chichilagaunpalika@gmail.com
९२		मकालु गाउँपालिका	९८५२८२१६४४	makalumun.gov.np gaupalikamakalu@gmail.com
९३		सभापोखरी गाउँपालिका	०२९-४१३०९०	savapokharimun.gov.np savapokharimun@gmail.com
९४		सिलीचोङ गाउँपालिका	९७५२००६७७५	silichongmun.gov.np silichongrm@gmail.com
९५		भोजपुर नगरपालिका	०२९-४२०२२०	bhojpurmun.gov.np info.bhjmunicipality@gmail.com
९६		षडानन्द नगरपालिका	०२९-४२११२४ ९८५२०२७९९१	shadanandamun.gov.np shadanandanagarpalika@gmail.com
९७		टेम्केमैयुङ गाउँपालिका	९८२२५७३६६५	tyamkemaiyummun.gov.np temkemunbhp@gmail.com
९८		रामप्रसाद राई गाउँपालिका	९८५२०७३८८८	ramprasadraimun.gov.np ramprasadrai.rm@gmail.com
९९		अरुण गाउँपालिका	९८६०६०४६५०	arunmun.gov.np arunrmun@gmail.com
१००	भोजपुर	पौवादुङमा गाउँपालिका	९८५२०७५८००	pauwadungmamun.gov.np pauwadungmamun@gmail.com
१०१		साल्पासिलिछो गाउँपालिका	९८१८४२५९५२	salpasilichhomun.gov.np salpasilichhoruralmunicipality@gmail.com
१०२		आमचोक गाउँपालिका	९८५२०८१३३६	aamchowkmun.gov.np ito.aamchowkmun@gmail.com
१०३		हतुवागढी गाउँपालिका	०२९-४१२०२६	hatuwagadhimun.gov.np hatuwagadhi.ruralmunicipality@gmail.com
१०४		सोलुदुधकुण्ड नगरपालिका	०३८-५२०२६४ ९८५२८२२१११	solududhkundamun.gov.np solududhkundamun@gmail.com
१०५		माप्य गाउँपालिका	०२६-६८११२७ ९८४९४७८०३४	dudhkoshimun.gov.np dudhkoshirm@gmail.com
१०६	सोलुखुम्बु	खुम्बु पासाङल्हमु गाउँपालिका	९८०१८४२३७०	khumbupasanglhamumun.gov.np ito.khumbupasanglhamumun@gmail.com
१०७		थुलुङ दुधकोशी गाउँपालिका	९८५११५९५८६	thulungdudhkoshimun.gov.np thulungdudhkoshirm@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
१०८		नेचासल्यान गाउँपालिका	०३८-४१२३०२	nechasalyanmun.gov.np nechasalyan345@gmail.com
१०९		माहाकुलुङ गाउँपालिका	९८६२६८९९६१	mahakulungmun.gov.np mahakulung.rum@gmail.com
११०		लिखु पिके गाउँपालिका	०२५-६९७४५५	likhupikemun.gov.np likhupikerm@gmail.com
१११		सोताङ गाउँपालिका	०३८-४१०१२० ९८४१८१८८७५	sotangmun.gov.np ito.sotangrmun@gmail.com
११२		सिद्दिचरण नगरपालिका	०३७५२०२१- ९८५२८२३१११	siddhicharanmun.gov.np siddhicharanmunicipality@gmail.com
११३		खिजिदेम्बा गाउँपालिका	९७४८६४२७८९ ९८४९६७००८९	khijidembamun.gov.np khijeedembarm2073@gmail.com
११४		चम्पादेवी गाउँपालिका	९८४०१६२३६७ ९८४१६९२१६०	champadevimun.gov.np Champadevirm@gmail.com
११५	ओखलढुङ्गा	चिशंखुगढी गाउँपालिका	०३७-६२००७५	chishankhugadhimun.gov.np ito.chishankhugadhimun@gmail.com
११६		मानेभञ्याङ गाउँपालिका	९८५११३८२१९ ९८५२८४४४०८	manebhanjyangmun.gov.np ito.manebhanjyangmun@gmail.com
११७		मोलुङ गाउँपालिका	९८५२८४०५०१	molungmun.gov.np molungrm@gmail.com
११८		लिखु गाउँपालिका	९८५२८४४४२७ ९८५२८४२१४२	likhumunokhaldhunga.gov.np info@likhumunokhaldhunga.gov.np ito.likhu.mun@gmail.com
११९		सुनकोशी गाउँपालिका	९७५३००००७७ ९७५३००००७९	sunkoshimunokhaldhunga.gov.np ito.sunkoshee@gmail.com
१२०		हलेसी तुवाचुङ नगरपालिका	९८४२८४९०५६	halesituwachungmun.gov.np tuwachung.mun@gmail.com
१२१		दिक्तेलरुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका	०३६-४२०२०४ ९८५२८२४१११	rupakotmajhuwagadhimun.gov.np rupakotmun@gmail.com
१२२		ऐसेलुखर्क गाउँपालिका	९८१५७८७८५० ०३६-४१११०३	aiselukharkamun.gov.np aiselukharka2073@gmail.com,
१२३		रावा वेसी गाउँपालिका	९८४२८७७१३२ ९८५२८५९१११	lamidandamun.gov.np rawabesigaupalika@gmail.com
१२४	खोटाङ	जन्तेढुंगा गाउँपालिका	९८५२८४६९०० ०३६-४२१०१३	jantedhungamun.gov.np info@jantedhungamun.gov.np
१२५		खोटेहाङ गाउँपालिका	०३६-४१३०४२ ९८४३३८४२३९	khotehangmun.gov.np khotehangmun@gmail.com
१२६		केपिलासगढी गाउँपालिका	९८५२८४९५६१ ९८४९६८५२९७	kepilasgadhimun.gov.np kepilasmun@gmail.com
१२७		दिप्रुङ चुइचुम्मा गाउँपालिका	९८१३८५११६३	diprungmun.gov.np diprungrmun2077@gmail.com
१२८		साकेला गाउँपालिका	९८४२८६१२९६ ९८५२८४९७१०	sakelamun.gov.np ito.sakelarmun@gmail.com

क्र.सं.	जिल्ला	स्थानीय तहको नाम	सम्पर्क नं.	इमेलवे/बसाईट
१२९		वराहपोखरी गाउँपालिका	९८५२८४९९०६	barahapokharimun.gov.np info@barahapokharimun.gov.np
१३०	उदयपुर	कटारी नगरपालिका	०३५-४५००३९ ९८५२८३९१११	katarimun.gov.np info@katarimun.gov.np,
१३१		चौदण्डीगढी नगरपालिका	०३५-४४०२४६,२४७ ९८५२८४४०४७	chaudandigadhimun.gov.np chaudandigadhimun@gmail.com,
१३२		त्रियुगा नगरपालिका	०३४-४२०१८६ ९८५२८३८१११	triyugamun.gov.np info@triyugamun.gov.np
१३३		वेलका नगरपालिका	०३५-४३०११६/४३०११५ ९८४१२७६७६४	belakamun.gov.np belakamun@gmail.com
१३४		उदयपुरगढी गाउँपालिका	०२७-६९१२७६	udayapurgadhimun.gov.np udayapurgadhirm@gmail.com
१३५		ताप्ती गाउँपालिका	०२४-६९०९५९ ९८४१५८६९३६	taplimun.gov.np ict.taplimun@gmail.com
१३६		रौतामाई गाउँपालिका	०३५-४२०२०९	rautamaimun.gov.np ito.rautamaimun@gmail.com rautamairm@gmail.com
१३७		लिम्चुङबुङ गाउँपालिका	९८५२८२९०२० ९८५२८२९१०१	sunkoshimunudayapur.gov.np info@limchungbungmun.gov.np

३.२७. प्रदेश नं. १ अन्तर्गत रहेका प्रमुख श्रोत केन्द्रहरु

३.२७.१. मौरी श्रोत केन्द्र

क्र. स.	वाली वस्तु	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/ प्रवन्धकको नाम	सम्पर्क नं.
१	मौरी	काउली मौरी फर्म	दिपुङ चूईचूम्मा गायाम्खा १-.पा खोटाङ	दिप खत्री	९८४२८४४७०८
२	मौरी	नेपाल मौरीपालन महासंघ	इटहरी ५,सुनसरी	बासुदेव ढकाल	९८५२०५४४६८
३	मौरी	बिष्णुपादुका मौरीपालन फार्म	धरान ११,सुनसरी	डम्बर तमाङ्ग	९८४२२७५८९३
४	मौरी	रामधुनी मौरी पालन उद्योग	रामधुनी ४,सुनसरी	गोपाल पराजुली	९८४२०८५४३३
५	मौरी	शिवशत्ति मौरीपालन उद्योग	इटहरी ५,सुनसरी	बासुदेव ढकाल	९८५२०५४४६८
६	मौरी	सृजना मौरीपालन उद्योग	धरान ११,सुनसरी	एमर ध्वज तामाङ्ग	९८४२१६५७०१
७	मौरी	पारीजात मौरी फार्म	उर्लावारी ४, मोरङ्ग	रमेश खडका	९८४२४१९५३४

क्र. स.	वाली वस्तु	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/ प्रवन्धकको नाम	सम्पर्क नं.
८	मौरी	बिराट मौरी तथा मह उत्पादन श्रोत केन्द्र	कोशी हरैचा , मोरङ्ग	रेवती कुमार तिम्सिना	९८५२०६४७७८
९	मौरी	पाथिभरा मौरीपालन उद्योग	रंगेली , मोरङ्ग	यमनाथ पाठक	९८४२०४२३७८
१०	मौरी	मनोकामना मौरी पालन उद्योग	लेटाङ्ग, मोरङ्ग	इमनाथ पोखरेल	९८४२०४८८७०
११	मौरी	एभरेष्ट मौरीपालन फार्म	लेटाङ्ग, मोरङ्ग	कमल राई	९८४२२९६१०९
१२	मौरी	प्रगतिशिल मौरी फार्म	दर्वेशा, मोरङ्ग	जीवन मैनाली	९८४२१४४१७६
१३	मौरी	पूर्णिमा महिला मौरी पालन संस्था	कानेपोखरी, मोरङ्ग	जानुका थापा	९८४२१२९८०६
१४	मौरी	पद्म श्री मौरी पालन कृषि फार्म घार श्रोत	उर्लाबारी ४ मोरङ्ग	पदमा थापा	९८४२०४४०४९
१५	मौरी	सृजनशिल मौरीपालन फार्म	उर्लाबारी ९,मोरङ्ग	अंजु खतिवडा	९८४२०३२१७२
१६	मौरी	सूर्य मौरी फार्म	उर्लाबारी २, मोरङ्ग	संजय कटुवाल	९८१९०४२७९३
१७	मौरी	राजघाट मौरीपालन उद्योग	उर्लाबारी, मोरङ्ग	गोमा दाहाल	९८४२१६११८३
१८	मौरी	मेलिफेरा कृषि सहकारी संस्था	उर्लाबारी ४, मोरङ्ग	बोधराज खतिवडा	९८४२०८७०४६
१९	मौरी	सोताङ्ग अर्गानिक प्रा.लि.	धरान ४, सुनसरी	कृष्ण राई	९८५२०५६०७७
२०	मौरी	पूर्वाअंचल मौरीपालन उद्योग	अर्जुनधारा ९,झापा	भीम कडरिया	९८५२६७४४६०
२१	मौरी	सतासी महिला मौरीपालन सहकारी सं.लि.	शिवसताक्षी न.पा, झापा	देवी दाहाल	९८५२६८९१७७
२२	मौरी	कन्काई मौरीपालन कृषक सहकारी संस्था	कन्काई न.पा ३, झापा	भुवन अधिकारी	९८६२६७९८७४
२३	मौरी	लक्ष्मी बि किपीङ्ग वर्क सप	इलाम न.पा.९, इलाम	लक्ष्मी दाहाल	९८४४६७२९८७
२४	मौरी	फाउन्डेशन बि किपिङ्ग		हेम बहादुर राई	९८४२६२७५१५
२५	मौरी	जनजीविका कृषि सहकारी संस्था लि.	उर्लाबारी-३	बोधराज खतिवडा	९८४२०८७०४६
२६	मौरी	क्यामुने कृषक समूह	मिक्लाजुङ-१	पर्वत राई	९८६१७८३६३७

३.२७.२. च्याउ श्रोत केन्द्र

क्र स.	वाली वस्तु	समुह फर्म/ संस्था/ / कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धको/ नाम	सम्पर्क नं.
१	च्याउ	सन्त वीउ तथा च्याउ उद्योग	देवानगंज ३,मोरङ्ग	सन्तोष भगत	९८०४३२४१३९
२	च्याउ	बिनय च्याउ उद्योग	उर्लावारी ४,मोरङ्ग	उदय चन्द्र श्रेष्ठ	९८०७३८१७१६
३	च्याउ	नेपाल ब्रदर्श मसुरम एण्ड एग्रो रिसर्च	सुन्दरहरैचा ४,मोरङ्ग	सरोज नेपाल	९८१३२१०३१२
४	च्याउ	सगरमाथा च्याउ उद्योग	सुन्दरहरैचा ४,मोरङ्ग	ईन्द्र कुमार तिम्सिना	९८०२७३५८१०
५	च्याउ	आधुनिक च्याउ उद्योग	उर्लावारी,मोरङ्ग		
६	च्याउ	पाथिभरा च्याउ उद्योग	विर्तामोड न.पा,झापा	राम खत्री	९८४२६२७९८७४
७	च्याउ	विज्ञान च्याउ उद्योग	भद्रपुर न.पा.१० झापा	दुर्गा भट्टराई	९८०४९१८३४५
८	च्याउ	क्वालिटी च्याउ उद्योग	कचनकवल ६,झापा	पदम सिटौला	९८१५०३३८०८
९	च्याउ	गृष्मा च्याऊ उद्योग	ग्रामथान-४	बमलाल खवास	९८६२०२३८२७

३.२७.३ खाद्यान्न बीउ तथा तरकारी बेर्ना श्रोत केन्द्र

क्र. स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/प्रवन्ध ककको नाम	कैफियत
१	मकै वीउ	बरबोटे मकै वीजवृद्धि कृ .स.	हलेसी तूवाचुङ न.पा ८,खोटाङ्ग	राजेश राई	९८०४७२७८६०
२	मकै वीउ	कालिका मकै वीज बृद्धि कृषक समुह	हलेसी तूवाचुङ न.पा ६,खोटाङ्ग	सुलोचना राई	९८०४७६२८५९
३	धान, गहु	सगरदिना कृषि सहकारी संस्था	रंगेली १, मोरङ्ग	कर्ण बहादुर थापा	९८४२२५१८८७
४	धान, गहु	खैरनी वीउ उत्पादक संघ	उर्लाबारी ८, मोरङ्ग	बिष्णु प्रसाद सिटौला	९८४२१८१३०४
५	धान, गहु	चिसापानी लक्ष्मी झार कृषक समुह	उर्लावारी ४,मोरङ्ग	लक्ष्मी प्रसाद	९८१४०८७२३९
६	धान,गहुँ, तरकारी बीउ	कुशवाहा खाद्य विज भण्डार	देवानगञ्ज २,सुनसरी	रामबृक्ष मेहता	९८४२५०६१२४
७	धान गहुँ तरकारी बीउ	अकहा तरकारीतथा फलफूल उत्पादक स.लि.स.	भोक्राहा २,सुनसरी	नारायण प्रसाद मेहता	९८४२०८८५८४

क्र. स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष/प्रवन्ध ककको नाम	कैफियत
८	धान गहुँ, मसुरो बीउ,	जिल्ला सहकारी संघ लि.	ईनरुवा, सुनसरी	बिन्देश्वर मेहता	९८४२०३४५४४
९	मकै	बुधबारे कृषि सहकारी संस्था लि.	वराहक्षेत्र ६, सुनसरी	टेक बहादुर घिमिरे	९८०७०५८६४४
१०	धान बीउ	सिंहदेवी कृषि सहकारी संस्था लि.	ईटहरी ११,सुनसरी	तिलचन दंगाल	९८४२३३९९४३
११	तरकारी धान मकै, गहुँ, (हाईब्रिड)	CGNS seed Pvt Ltd.	कोसी ३,सुनसरी		
१२	धान, गहुँ, वीउ	समिक्षा बीउ कम्पनी	मेची न.पा.,झापा	बुद्धि निरौला	
१३	धानको उन्नत वीउ	अनमोल बीउ उ.कम्पनी	कनकाइ न.पा.,झापा		
१४	धानको उन्नत वीउ	साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि.	गौरादह न.पा.महारानी झोडा,झापा	मिना ढकाल	०२३४८०२१८
१५	धानको उन्नत वीउ	मेची वहुउदेश्य सहकारी स.लि.	मेचीनगर नगरपालिका, झापा	प्रबन्धक	९८५२६७१४१६
१६	मकै वीउ	माझ चण्डेश्वरी कृषक समुह	सिद्धिचरण न.पा.४, रुम्झाटार ओखलढुङ्गा	पूर्णराज श्रेष्ठ	९८४२९३४३८१
१७	मकैको वीउ	मिलन चौक मकै बीजबृद्धि कृषक समुह	मोलुङ्ग गा.पा. कुन्तादेवी, ओखलढुङ्गा	चेतनाथ वाग्ले	९८६२९१६३९१
१८	मकैको वीउ	अन्नपूर्ण कृषक समुह	फाल्गुनन्द गा.पा.१ पाँचथर	घनश्याम आङदेम्बे	९८६३८६१२४९
१९	मकैको वीउ	कुलडाँडा कृषक समुह	हिलिहाङ १, पाँचथर	दिल वहादुर बानिया	९८४२१२४७९९
२०	धान, गहुँ	प्रदिप कृषि कम्पनी लि.	सुनवर्षी-१, मोरङ	प्रदिप रायमाझी	९८०२७२६११५

३.२७.४. फलफूल तथा तरकारी बाली श्रोत केन्द्र

क्र स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको नाम/	कैफियत
१	सुन्तला जात	सुन्तला पकेट समुह	हलेसी तुवाचुङ्ग न.पा. ७,खोटाङ्ग	भुलाराज राई	९८६२८१३६०८
२	कागती नर्सरी	जयपति अलैची फर्म	साकेला गा.पा.७	शिव प्रसाद ढकाल	९८४२९३२६१७

क्र स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको नाम/	कैफियत
			मात्तिम, खोटाङ्ग		
३	फलफूलको बिरुवा	रिजाल नर्सरी फर्म	दिक्तेल न.पा ६, खोटाङ्ग	अमर राई	९८६९१२७७८७
४	फलफूलको बिरुवा	आर आचार्य .डी.एम.आर. फलफूल नर्सरी	दिप्रुङ चूईचूम्म गा.पा.१ खोटाङ्ग	डेगराज आचार्य	९८६२८११५५८
५	सुन्तला नर्सरी	महाभारत सुन्तलाजात फलफूल बिकास सहकारी संस्था लि.	ताप्ली १, उदयपुर	उद्धव हमाल	९८५२८३५५१३
६	फलफूल तथा पुष्प	पशुपति फलफूल नर्सरी	ईटहरी उ.म.न.पा ११ सुनसरी	निजी	
७	फलफूल बिरुवा	पाण्डे नर्सरी	बाह्रदशि ५, झापा	तुलसी पाण्डे	९८०७९४१६९६
८	कागती तथा फलफूल नर्सरी	डिएण्ड डी बायो एग्रो . प्लान्टेक	मेचीनगर न.पा.१०, झापा	डिल्लीराज उप्रेति	
९	सुन्तला जात बिरुवा	देबीथान फलोधन उद्योग	अरुण ३ , भोजपुर	तोरण कार्की	९८५१०३४९०८
१०	सुन्तलाजात बिरुवा	दिब्यभुमि नर्सरी उद्योग	भोजपुर ८, भोजपुर	बिष्णु प्रसाद अधिकारी	९८४२२११४३७
११	सुन्तलाजात बिरुवा	स्मृति फलफूल नर्सरी	टेम्केथ्युम ५, भोजपुर	चण्डल कुमार राई	९८४२३९२७५६
१२	फलफूल बिरुवा किबी) (एभोकाडो,	शंकरधन कृषि तथा पशु फर्म	अरुण २, भोजपुर	गुणराज राई	९८६२०३०६१४
१३	सुन्तलाजात फलफूल फार्म	फार्म	थुलुङ दुधकोसी ८, सोलुखुम्बु	राजकुमार राई	९७४३०२४५१९
१४	फलफूल बिरुवा	हामी तीन भाई नर्सरी फार्म	मोलुङ गा.पा. ओखलढुंगा	चण्डीका पहाडी फुयाल	९८४२९३१०७२

क्र स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको नाम/	कैफियत
१५	किवी बिरुवा	थाङसाङ्ग कृषि समुह	फिदीम १, पाँचथर	गजेन्द्र ईधिङ्गो	९८६२६२१५५६
१६	किवी बिरुवा	माङपाङ लावती कृषि उद्योग	मिक्लाजुङ्ग २, पाँचथर	जुनु लावती	९८०४९८१०६०
१७	बिभिन्न जातका तरकारीका बिरुवाहरु	कृषि सिकाई श्रोत केन्द्र	हलेसी तूवाचूङ न.पा.४,खोटाङ्ग	भरत थापा	९८१८१७५०३९
१८	बिभिन्न जातका तरकारीका बिरुवाहरु	कृषि सिकाई श्रोत केन्द्र	हलेसी तूवाचूङ न.पा.८, खोटाङ्ग	कमल कार्की	९८११७७४६१५
१९	आलुको बिउ	आईकृषि .एम.पि. सहकारी संस्था लि	कमल गा.पा ,झापा	टंक कट्टेल	९८४२६५८४५५
२०	तरकारीको बिरुवा नर्सरी	मामा भान्जा कृषि फार्म	अर्जुनधारा ८, झापा	निर्मल अधिकारी	९८६९४०१३४९
२१	तरकारी बेर्ना	लहाने कृषि फार्म	चम्पादेबी गा.पा.१०, ओखलढुंगा		
२२	बीउ बिजन	न्यू कृषि बिज भण्डार	इ.न.पा ८, इलाम	पशुपति भट्टराई	९८४४६५९०२८
२३	बेर्ना	सुरुङ्ग खोला नर्सरी फर्म	इ.न.पा ४, इलाम	पारस काफ्ले	९८५१०५८८३९
२४	नर्सरी	सुरुङ्ग खोला नर्सरी फर्म	इ.न.पा ४, इलाम	पारस काफ्ले	९८५१०५८८३
२५	सुन्तलाजात बिरुवा	निसान बिरुवा नर्सरी	ध.न.पा.७, धनकुटा	पूर्णकुमारी गुरागाई	०२६-५२०६५९
२६	सुन्तलाजात बिरुवा	घिमिरे निजी नर्सरी	ध.न.पा.२, धनकुटा	मदनघिमिरे, रमेश घिमिरे	०२६५२०९३३
२७	सुन्तलाजात बिरुवा	दिपेन्द्र निजी नर्सरी	ध.न.पा.२, धनकुटा	नेत्रब.घिमिरे, रेवत घिमिरे	०२६५२०९२२ ९८४२२५४४३८
२८	सुन्तलाजात बिरुवा	गणेश नर्सरी	बेलहरा १, धनकुटा	गणेश कार्की	९८४२११७८८९

क्र स.	बाली	समुह/फर्म/संस्था/ कम्पनीको नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको नाम/	कैफियत
२९	सुन्तलाजात बिरुवा	कार्की सुन्तला जात बिरुवा उत्पादन केन्द्र	ध.न.पा.२, धनकुटा	मिन ब. कार्की	९८४२०६६९१४ ०२६५२०९१४
३०	सुन्तलाजात बिरुवा	कार्की निजी नर्सरी	ध.न.पा.२, धनकुटा	नगेन्द्र कार्की	९७४२०३५२१२ ९८४२२५५५०५

३.२७.५.व्यवसायिक बाली

क्रस.	बाली	समुह कम्पनी/फर्म/संस्था/ को नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको / नाम	कैफियत
१	चिया नर्सरी श्रोत केन्द्र	बैराङ्गेथान चिया खेती कृषक समुह	साकेला गा.पा ३ खिदिमा, खोटाङ्ग	जुरन सिंह तामाङ	९८६२९७९३
२	रबर बिरुवा	झापा नर्सरी	भद्रपुर ,झापा	ईस्वरी तिम्सिना	
३	रबर बिरुवा	स्मृति नर्सरी	बुद्धशान्ति , झापा	धरणिधर पोखेल	
४	फलफूल बिरुवा	एदेन नर्सरी	भद्रपुर, झापा	अर्जून राई	९८०६०१४२१२
५	सुपारी नर्सरी	आमटोल कृषि सहकारी सं.लि.	अर्जूनधारा ६ झापा	अमरदिप भेटवाल	
६	अलैची नर्सरी	अजिमा कृषि फर्म	भोजपुर १२, भोजपुर	बम बहादुर श्रेष्ठ	९८४२२२४६०३
७	अलैची नर्सरी	DUDBSS AGRO FARM	षडानन्द न.पा १३, भोजपुर	ध्यान बहादुर तामाङ	९८५२०५२३२७
८	अलैची नर्सरी	ओखलढुंगा मसला तथा फलफूल नर्सरी फर्म	मोलुङ गा.पा २, ओखलढुंगा	बाबुराम गौत्तम	९८५१००५९११
९	अलैची नर्सरी	थुम्कि हरियाली कृषक समुह	खेटेहाङ गा.पा ६, खोटाङ्ग	ईन्द्र कुमार राई	९८१३५०३४९०
१०	अलैची नर्सरी	सगरमाथा कृषि अनुसन्धान तथा उत्पादन केन्द्र प्रा.लि.	चम्पादेवी गा.पा. ओखलढुंगा	शोभा आचार्य	९८६७१५८९२७
११	अलैची नर्सरी	डाडाखर्क बहुउद्देश्यीय कृषि श्रोत केन्द्र	साकेला गा.पा. १ खोटाङ्ग	संग्राम राई	
१२	अलैची नर्सरी	साराईज अलैची नर्सरी	फाल्गुनन्द गा.पा. १ पाँचथर	गणेश मिश्र	९८४४६९०९१२

क्रस.	बाली	समुह कम्पनी/फर्म/संस्था/ को नाम	ठेगाना	अध्यक्ष प्रबन्धकको / नाम	कैफियत
१३	अलैची नर्सरी	अलैचि ब्लक समिति	फाल्गुनन्द गा.पा. ५ पाँचथर	मिलन चेम्जोङ्ग	९८१४०५३३५६
१४	अलैची नर्सरी	माउन्टेन अलैची नर्सरी फर्म	फु न.पा., ताप्लेजुङ्ग	दिपक भण्डारी	९८४२४८३४७९
१५	अलैची नर्सरी	बेद ब. थापा	मुर्तीढुङ्गा २, धनकुटा		९८४२१११६१६
१६	अलैची नर्सरी	ज्ञान ब. गुरुङ्ग	पाखिबास ३, धनकुटा		९७४२०४५९३७
१७	अलैची नर्सरी	चन्द्र ब. पुलामी	डाडाबजार -९, धनकुटा		९८४२५९६०५९
१८	अलैची नर्सरी	राम ब. लुङ्गेली	चुङ्गवाङ्ग १, धनकुटा		९८४२१९७५७८
१९	अलैची नर्सरी	चन्द्रलाल तामाङ्ग	भिरगाँउ १, धनकुटा		९८४२०३७४२४
२०	अलैची नर्सरी	धन ब. आचार्य	बुधवारे २, धनकुटा		९७४२०००५३८
२१	अलैची नर्सरी	गजेन्द्र घिसिङ्ग	चुङ्गवाङ्ग १, धनकुटा		९७४२००८०३७
२२	अलैची नर्सरी	हर्क ब. तामाङ्ग	पाखिबास ६, धनकुटा		९८११०७५४९७
२३	अलैची नर्सरी	सुकपाल लिम्बु	राजारानी, धनकुटा		-
२४	अलैची नर्सरी	फडिन्द्र पाठक	धनकुटा १, धनकुटा		-
२५	अलैची नर्सरी	दिल ब. थापा	परेवादिन ५, धनकुटा		-
२६	अलैची नर्सरी	धर्म पौडेल	मारेककटहरे ६, धनकुटा		-

४. पन्ध्रौ योजनाको आधारपत्रमा उल्लेखित कृषि क्षेत्रका नीतिहरु

(क) पृष्ठभूमिः

कूल ग्राहस्थ उत्पादनमा २७ प्रतिशत योगदान रहेको र ६०.४ प्रतिशत जनसंख्या आवद्ध भएको कृषि क्षेत्र आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने मूल आधार हो। उच्च र समावेशी आर्थिक वृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने क्षेत्र भएकोले यसको बैज्ञानिक ढंगले सुधार तथा रुपान्तरण गर्ने बिगतका प्रयासलाई सघन बनाई उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्नु पर्ने हुन्छ। वृद्धि नेपालको संबिधानले खाद्य सम्बन्धी अधिकारलाई मौलिक हकमा प्रत्याभूत गरेको छ। यसै सन्दर्भमा बिभिन्न कारणले उत्पन्न हुन सक्ने खाद्य तथा पोषण संकटको अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै प्रमुख खाद्यान्न, फलफूल, तरकारी र माछा मासु उत्पादनमा आत्म निर्भरताका लागि कृषिमा नीतिगत, संरचनागत र संस्थागत सुधारको आवश्यक्ता छ। देशलाई खाद्य सम्प्रभु तुल्याउन र स्वाधिन अर्थतन्त्रको बिकास गर्न कृषि क्षेत्रमा उल्लेख मात्रामा लगानी बढाउन आवश्यक छ। नेपालका सविधानका अधिकार सूचि, कृषि क्षेत्रको सम्रग विकासका लागि मार्ग चित्रको रुपमा रहेको कृषि विकास रणनीति (सन् २०१५ - २०३५) र दिगो विकास क्षेत्रको लागि मार्ग दर्शनको रुपमा लिईएको छ। उक्त रणनीतिले कृषि तथा पशुपंछी जन्य उत्पादनको व्यवसायिकरण,यान्त्रिकरण र विविधिकरण गरी यस क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन जोड दिएको छ। यसरी दिगो विकास लक्ष्यले लिएको भोकमरी अन्त्य गर्ने गरि यस क्षेत्रमा श्रोत र साधनको परिचालन गरिनेछ। विशेषतः कृषि क्षेत्रका औद्योगिकिरणका माध्यमबाट थप रोजगारी सृजना गरी आयआर्जन, गरीबी निवारण तथा आयत व्यवस्थापनलाई समेत सम्बोधन गरिने छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लगानीलाई कृषि क्षेत्रको समग्र विकासमा परिचालन गरिनेछ।

(ख) सोच

खाद्य र पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सहितको दिगो, प्रतिस्पर्धी एवम् समृद्ध कृषि अर्थतन्त्र।

(ग) लक्ष्य

प्रतिस्पर्धी, जलवायु अनुकुल, आत्मनिर्भर एवम् निर्यातमुखी उद्योगको रुपमा कृषि क्षेत्रलाई रुपान्तर गर्दै समावेशी र दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने।

(घ) उद्देश्य

१. कृषि क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्वको वृद्धि गरी खाद्य तथा पोषण सुनिश्चित गर्नु।
२. कृषिमा आधारित उद्योगको विकास गरी रोजगारी र आम्दानी वृद्धि गर्नु।
३. व्यवसायिकरण तथा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता विकास गरी कृषि क्षेत्रको व्यापार सन्तुलन गर्नु।

(ङ) रणनीति तथा कार्यनीति

रणनीति	कार्यनीति
१. संघ प्रदेश र स्थानीय तह तथा सम्बन्धित सरोकारवलासँगको समन्वय तथा सहकार्यमा कृषि सम्बन्धि नीति, कानुन तथा योजना निर्माण गरी कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने।	१. संघीय प्रादेशिक र स्थानीय तहको कृषि अनुसन्धान र बिकासमा क्षमता वृद्धि गरिनेछ । २. संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय प्राथमिकता तथा नीति, कानुन र योजना निर्माणमा दोहोरोपना नहुने गरि समन्वय र सहजीकरण गर्ने संयन्त्र विकास गरिनेछ। ३. संघीय संरचना कृषि तथा पशु सेवा प्रसारको तीनै तहका लागि उपयुक्त मोडेल तयार गर्न नितिगत, संरचनागत तथा मानव संशाधन व्यवस्थापनमा सुधार गरिनेछ।
२. कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने शिक्षा, अनुसन्धान र प्रसार पद्धतिलाई एकिकृत गर्दै प्रभावकारी बनाउने र गुणस्तरिय उत्पादन सामाग्री तथा सेवाको उपलब्धताको सुनिश्चितता गर्ने।	१. समस्या समाधानमा केन्द्रित र प्रविधि उत्पादन गर्ने प्रमुख थलोको रुपमा बिकास गर्न कृषि अनुसन्धानलाई साधन र श्रोत सम्पन्न बनाईनेछ। अनुसन्धानको संरचनालाई प्रभाबकारी बनाउन समसायिक निति एवम् कानुन संशोधन गर्नुका साथै तत् सम्बन्धी अध्ययन र अनुसन्धान गर्न कृषि निति अनुसन्धान प्रतिष्ठानको स्थापना गरिनेछ। २. कृषि शिक्षा अनुसन्धान र प्रसारलाई प्रभावकारी बनाउन नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदको अगुवाईमा मानित बिश्वविद्यालयको स्थापना गरिनेछ। ३. प्रमुख स्थानहरुमा आवश्यकताका आधारमा रासायनिक मलको ब्लेण्डिङ कारखाना स्थापना गर्न प्रोत्साहन गर्ने। ४. कृषिलाई जीवन पद्धतिको रुपमा स्थापित गर्न कृषि शिक्षालाई विद्यालयस्तर देखिनै समाहित गरी कृषि पेशालाई आकर्षित र मर्यादित बनाईने छ । कृषकहरुलाई उत्पादन सामाग्री र प्राबिधिक सेवा स्थानीय स्तरमा नै आपूर्ति गर्न मौजुदा कृषि ज्ञान केन्द्र र भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रलाई एकिकृत कृषि पशुपंक्षि ज्ञानकन्द्रको रुपान्तर गरि स्थानीय तहका जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै कृषकहरुलाई सेवा र सुविधा उपलब्ध गराईनेछ। साथै कृषि सामग्री आपूर्ति, कृषि अनुसन्धान, कृषि प्रसार, कृषि शिक्षा, कृषि ऋण, कृषि बिमा जस्ता उत्पादनका अपरिहार्य तत्वहरु एकै थलोबाट उपलब्ध गराईनेछ। ५. बीउ बिजन क्षेत्रको दिर्घकालिन सोचले परिलक्षित गरे अनुरुप अनुसन्धान, निजी क्षेत्र तथा कृषकहरुको क्षमता अभिवृद्धिको माध्यमबाट उन्नत तथा बर्णशंकर जातको बिकास गरी बालीहरुको बीउ प्रतिस्थापन दरमा उल्लेख्य वृद्धि गर्दै

रणनीति	कार्यनीति
	आत्मनिर्भर उन्मुख बनाईनेछ। साथै दुध, अण्डा, तथा मासुको उपलब्धता बढाउन नश्ल सुधार कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाईनेछ। सरकारी कृषि फार्म तथा केन्द्रहरुमा उपयोगमा ल्याउन नसकिएको जमिन बीउ, बेर्ना, भूरा उत्पादन तथा नश्ल सुधार कार्यमा उपयोग गरिनेछ। ६. कृषि पारिस्थितिक क्षेत्रहरुमा सम्भाव्यता र आवश्यक्ताको आधारमा कृषि यान्त्रिकरणलाई निजी क्षेत्र तथा सहकारीसँगको सहकार्यमा उत्पादन, सुधार तथा बिस्तार गरिनेछ। ७. निजी तथा सहकारी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा स्वदेशमा नै उत्पादन हुने प्राथमिकता सहित गुणस्तरीय कृषि सामग्रीको उपलब्धता सुनिश्चितता गरिनेछ। ८. कृषिको व्यवसायिकरणका भूमिको उपलव्धताको सुनिश्चितता गरिनुका साथै करार ,समुह वा सहकारी खेतिका लागि एकिकृत भूमि ब्यवस्थापन प्रणालीलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। ९. देश भित्र उत्पादन भएका खाद्यान्नहरुको उपलव्ध सुनिश्चितता गर्न तथा प्रति ईकाइ प्रतिफल अभिवृद्धि गर्न उत्पादनोपरान्त भण्डारण ,प्रशोधन तथा मुल्य अभिवृद्धिका कार्यक्रम संचालन गरिनेछ। १०. समग्र कृषि क्षेत्रको तथ्याङ्क संकलन, विश्लेषण तथा प्रकाशनलाई भरपर्दो एवम् विश्वशनीय बनाईनेछ।
३. कृषिमा निजी क्षेत्रको लगानी वृद्धिको उचित वातावरण सिर्जना गर्न नीति तथा संरचनागत सुधार र कार्यक्रमगत सहयोग तथा सहजीकरण गर्ने।	१. वजार सुचनाको एकिकृत केन्द्र र बजार सूचना प्रणाली स्थापना तथा संचालन गरी सम्भाव्य क्षेत्रमा निजी र सहकारीलाई बजारीकरणमा संलग्न गर्ने विषयमा प्राथमिकता दिईने छ। २. कृषि उत्पादनको अग्र एवम् पृष्ठ सम्वन्धको आधार तयार गरी सहकारी तथा निजी क्षेत्रको संलग्नतामा कृषि प्रशोधन तथा अन्य कृषिजन्य उधोग स्थापना तथा विस्तारमा तथा विस्तारमा वित्तीय उत्प्रेरण दिईने छ। ३. कृषिजन्य वस्तुको उत्पादन र उत्पादित वस्तुको निर्यातलाई प्रोत्साहित गरिने छ। ४. कृषि क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गर्न सहुलियतपूर्ण दरमा कर्जा लगानी गरिने छ। ५. कृषि उत्पादनको उपभोग वढाउन कर प्रणालीवाट राष्ट्रिय उत्पादनको संरक्षण प्रदान गरिने छ। साथै खास खास वाली

रणनीति	कार्यनीति
	र वस्तुमा न्यूनतम समर्थन मूल्य तोकी कार्यान्वयन गरिने छ। ६. कृषि उत्पादन, प्रशोधन, भण्डारण तथा वजारिकरण प्रकृयामा आवश्यक ऋणको ब्यवस्था र बीमा सेवाको विस्तार गरिने छ।
४. कृषि पूर्वाधारको विकास, वजार सूचना प्रणालीको स्थापना, साना तथा मझौला कृषि उधमशीलताको विकास, खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि गर्ने।	१. यन्त्र, उपकरण एवम् प्रविधिहरुलाई मुख्य आधार मानी कृषि उत्पादन एवम् युवा लक्षित मर्यादित रोजगारीको समेत अभिवृद्धि गर्ने गरी मुल्य श्रृखला विकास गरिने छ। २. कृषकको परिभाषा गरी परिचयपत्रका आधारमा वित्तिय उत्प्रेरणा, उत्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सामाजिक संरक्षणका कार्यक्रममा जोड दिईने छ। ३. सिँचाई, कृषि सडक तथा वजार पूर्वाधारहरुको विकास तथा विस्तार गरिने छ। ४. प्रत्येक संघीय निर्वाचन क्षेत्रमा संभाव्यताका आधारमा निजी क्षेत्र र सहकारीको सहकार्यमा कृषि उपज भण्डारण र शीतघर स्थापना गरिने छ। ५. कृषि उद्यम विकासलाई टेवा पुर्याउन त्यस्ता उद्योगको लागि चाहिने कच्चा पदार्थको स्वदेशमै उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गरिने छ। साथै, देशभित्र आवश्यक पशुपंछी रोग विरुद्धका खोपहरु स्वदेशमै उत्पादन गर्न प्राथमिकता दिईने छ। ६. एक प्रदेश, एक नमुना पशुपंछी वधशाला को अवधारणालाई निजी क्षेत्र र सहकारीको सहकार्यमा कार्यान्वयन गरिने छ। ७. वजार प्रणालीमा सहकारीको संलग्नता प्रोत्साहन गर्नुका साथै मध्यस्थकर्तालाई स्थानीय तहमा दर्ता गर्ने व्यवस्था गरी उनीहरुको कार्य र अतिरिक्त नाफालाई नियमन र व्यवस्थीत गरिने छ। ८. खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तरको अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई विकेन्द्रित संरचनामा विस्तार गर्दै क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ । ९. कृषि प्रविधिको अधिकतम प्रयोग गरिने छ।
५. स्थानिय सम्भाव्यताको आधारमा उत्पादनशील कृषकहरुको प्राविधिक, ब्यावसायिक तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि साथै	१. स्थानीय तहका वडालाई एक विकास एकाइ मानी सम्भाव्यताको आधारमा वाली, पशुपंछी तथा मत्स्य पकेट क्षेत्रको पहिचान गरी कृषकलाई आवश्यक पर्ने उत्पादन सामाग्री र सेवा एकद्वार प्रणालीवाट स्थानीय तह मार्फत उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिने छ।

रणनीति	कार्यनीति
उनीहरुको अधिकार सुनिश्चित गर्दै उत्पादन र वजारीकरणालाई नाफामूलक वनाउने।	२. प्रत्येक प्रदेशमा कम्तीमा दुई वटाको दरले निजी र सहकारी क्षेत्रको सहकार्यमा नमुना एकिकृत अर्गानीक फर्म स्थापना गरिने छ। ३. एकिकृत कृषि खेती, सामूहिक तथा सहकारी खेती प्रणाली र पर्यटकीय तथा वातावरण मैत्री कृषि प्रणालीलाई प्रोत्साहन गरिने छ। ४. मूल्य श्रृखलाका उत्पादन एवम् कृषि भण्डारणको लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहवाट थप लगानी गरिने छ। ५. उत्पादन क्षेत्रलाई स्थानीय, प्रादेशिक र राष्ट्रिय स्तरको वजारमा जोड्न सम्वन्धित तहले आपसमा समन्वय तथा सहकार्य गरी उपयुक्त स्तरको मुल्य श्रृंखला विकास गरिने छ। ६. कृषि उत्पादन क्षेत्रको अतिरिक्त श्रमशक्तिलाई कृषि तथा गैर कृषि जन्य उद्योगमा परिचालन गरी उच्च आय सहित रोजगारीको सिर्जना गरिने छ। ७. बाँझो तथा सीमान्त जमिन विशेषत पहाडी तथा भिरालो धरातलको संरक्षण तथा उत्पादकत्व वृद्धिका लागि सदुपयोगको सिद्धान्त अनुसार वहुउपयोगी एवम् उच्चमूल्य वाली सहितको कृषि वन प्रणालीको प्रवर्द्धन गरिने छ। ८. सहकारी मार्फत कृषकहरुले सेवाको माग गर्ने, योजना तयार गर्ने, उत्पादन क्षमता वृद्धि गर्ने र बजारीकरण गर्न सक्ने गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ। ९. समुचित सदुपयोगको सिद्धान्त वमोजिम स्थानीय तहको समन्वयमा राजमार्ग किनारका क्षेत्रहरुमा फलफूल तथा अन्य उपयुक्त वालीको खेती प्रवर्द्धन गरिने छ।
६. तुलनात्मक लाभ एवम् उच्च मूल्य बाली तथा वस्तुको वजारीकरण गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने	१. नेपालको विशिष्ट पहिचान भएका विधमान निर्यात जन्य उत्पादनको पहिचान तथा प्रवर्द्धन गर्ने एवम् त्यस्ता उत्पादनलाई आवश्यक प्रोत्साहन सहित ब्राण्डि र वजार सुदृढ गरिने छ। २. विशिष्टिकृत उत्पादन क्षेत्र, वाली र पशुवस्तु आधारित प्रविधिको सुनिश्चितता गरिने छ। ३. कृषिजन्य उद्योगको स्थापना तथा विस्तारका लागि क्षेत्र र स्थान विशेष औद्योगिक वाली, वस्तु, फलफूल तथा पुष्प व्यवसायको उत्पादन, प्रशोधन र बजारिकरणको प्रवर्द्धन गरिनेछ।

रणनीति	कार्यनीति
	४. कृषिजन्य उपजहरुको व्यापार प्रवर्द्धन एवम् विषादी जन्य पदार्थको प्रयोगको नियमन र व्यवस्थापन गर्नका लागि प्रदेशस्तरमा मानक प्रयोगशाला स्थापना गरिने छ।
७.जलवायु परिवर्तन र प्रकोपवाट पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्दै जलवायु अनुकुलन तथा उत्थानशील प्राङ्गरिक लगायतका कृषि प्रविधिको विकास र विस्तार गर्ने ।	१. प्राङ्गारिक खेतीका सम्भावित वस्तु र क्षेत्रहरुको पहिचान एवम् उत्पादन वृद्धि गरी उत्पादित प्राङ्गारिक वस्तुको प्रमाणीकरण तथा ब्राण्ड प्रवर्द्धन गर्दै राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा बजारीकरण गिरने छ। २. लोपोन्मुख बीउबिजन, नश्ल र कृषि तथा पशुपन्छी जन्य जैविक विविधता संरक्षणमा स्थानीय तह तथा समुदायको अग्रसरतालाई प्रोत्साहन गरिने छ। ३. कृषिमा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा उत्थानशील प्रविधिको प्रयोग गर्दै कृषकको जलवायु परिवर्तनसँग जुध्ने क्षमता वढाउन जलवायु परिवर्तनलाई कार्यक्रम र बजेटमा यकीन गरी कृषि जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन तथा दिगो उपयोग गरिने छ। ४. प्राङ्गारिक खेतीको प्रवर्द्धनको लागि प्राङ्गारिक कृषि क्षेत्रको घोषणा, वायोग्यास तथा अन्य श्रोतहरुवाट उत्पादन भएका प्राङ्गारिक मलको प्रयोगलाई सहकारी तथा निजी क्षेत्रको सहकार्यमा विस्तार गरिने छ।

अपेक्षित उपलब्धी

योजना अवधिको अन्त्य सम्ममा कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि, वन तथा खानी क्षेत्रको योगदान २७.६ प्रतिशतवाट घटेर २३ प्रतिशत कायम रहेको हुने छ। कृषि क्षेत्रको उत्पादन २.९७ वाट ४ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर पुगेको हुने छ ।योजना अवधिको अन्तिममा प्रमुख बालीहरुको वीउ प्रतिस्थापन दर २५ प्रतिशत पुगेको हुने छ। आ.व. २०७४/०७५ मा प्रमुख वालीहरुको प्रति हेक्टर उत्पादकत्व धान ३.५ मेट्रिक टन, मकै २.७ मेट्रिक टन, गहुँ २.८ मेट्रिक टन, तरकारी १४.० मेट्रिक टन, आलु १६.० मेट्रिक टन, फलफूल ८.९ मेट्रिक टन, माछा ४.९ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर, दुध १०१२ लिटर प्रति दुधालु पशु प्रति वेत, मासु ७२ के जी प्रति बध गरिएको पशु तथा अण्डा २४० वटा प्रति पंछी रहेकोमा योजना अवधिको अन्तिम वर्ष २०८० र ८१ मा धान ४.५ मेट्रिक टन, मकै ४.० मेट्रिक टन, गहुँ ३.५ मेट्रिक टन, तरकरी २०.० मेट्रिक टन, आलु २२.० मेट्रिक टन, फलफूल १२.० मेट्रिक टन, माछा ६ मेट्रिक टन प्रति हेक्टर, दुध १४८७ लिटर प्रति दुधालु पशु प्रतिवेत, मासु ९२ प्रति के.जी. वध गरिएको पशु, अण्डा २६० वटा प्रति पंछी पुगेको हुनेछ। जमिनको उत्पादकत्व अमेरिकी डलर ५३३९ प्रती हेक्टर, कृषि श्रमको उत्पादकत्व अमेरिकी डलर १२६० प्रति श्रमिक पुगेको हुनेछ। यस योजना अवधिभित्र प्रमुख कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई कृषि क्षेत्रको व्यापार सन्तुलन कायम भएको हुनेछ।

स्रोतः राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७६

५. प्रदेश सरकारको पहिलो योजनामा कृषि, पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास क्षेत्र

पृष्ठभूमि

प्रदेश आर्थिक विकास मेरुदण्डको रुपमा कृषि क्षेत्र रहेको छ। संविधानले भू–उपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमि को व्यवस्थापन गर्ने, कृषिको व्यवसायीकरण, विविधिकरण र आधुनिकीकरण गर्ने कृषकका लागि कृषि सामग्री, कृषि उपजको उचित मूल्य र बजार पहुँचको व्यवस्था गर्ने जस्ता महत्वपूर्ण कृषि सम्बन्धी नीति निर्धारण गरेको छ। यसका लागि कृषि बालीको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, भण्डारण र बजारीकरण, पशुपंक्षी तथा मत्स्य प्रजनन एवम् नस्ल सुधार, आहार तथा पोषण, पशु स्वास्थ्य र बजार प्रवर्द्धनमा प्रदेश सरकारले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नु पर्ने हुन्छ। धान, मकै, गहुँ, आलु, अलैची, अदुवा, चिया आदि प्रदेशका मुख्य बालीनाली हुन्। तराईका झापा, मोरङ र सुनसरी जिल्ला तथा भित्री मधेसको उदयपुर जिल्ला धान, गहुँ, उखु, मकै, कोदो र जूट खेतीका लागि उर्वर भूमि हुन्। तराईमा आँप, लिची र केरा जस्ता फलफूल र पहाडी भेगमा मुख्य रूपमा सुन्तला, चिया, अलैचीं, एभोकाडो, किवी, अदुवा आदि उत्पादन गरिन्छ। यस प्रदेशको पहाडी क्षेत्रको प्रमुख बाली चिया हो। झापा र इलाम जिल्ला चिया उत्पादनका लागि मुलुककै अग्रणी क्षेत्र हुन् भने इलाम, पाँचथर, धनकुटा, भोजपुर, मोरङ र सोलुखुम्बु जिल्लामा प्रमुख रुपमा अर्थो डक्स चिया उत्पादन हुन्छ। चियाको राष्ट्रिय उत्पादनमा प्रदेशको योगदान ९९ प्रतिशत रहेको छ। नेपालको प्रमुख कृषि उत्पादक ५ जिल्ला मध्ये मोरङ, झापा र सुनसरी यसै प्रदेशमा पर्दछन्। झापा, मोरङ र सुनसरी नेपालका सर्वाधिक धान उत्पादन हुने जिल्ला हुन् भने धनकुटा, इलाम र झापा तरकारी उत्पादन गर्ने जिल्ला मध्ये प्रमुख हुन्। दुग्ध उत्पादन तर्फ गाई र भैंसीं तथा मासुजन्य उत्पादन तर्फ बाखा, सँगुर, कुखुरा र माछा मुख्य रुपमा रहेका छन्। क्षेत्रगत सोचः समुन्नत कृषि, सम्पन्न किसान : समृद्ध प्रदेश।

लक्ष्य

कृषि क्षेत्रको ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धि हुने।

उद्देश्य

१. कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु।
२. तुलनात्मक लाभ भएका बाली तथा पशुपंक्षी जन्य उत्पादनको विकास एवम् बिस्तार गर्नु।
३. कृषि तथा पशु सेवा प्रसारको पहुँचमा वृद्धि गर्नु।

रणनीति

१. भू-उपयोग नीति अनुरुप कृषि जमिनको संरक्षण र उपयोग गर्ने। (१)
२. निजीक्षेत्र, सहकारी तथा अन्तर सरकार समन्वय र सहकार्य गर्ने। (१)
३. प्राङ्गारिक खेती, आधारभूत खाद्यवस्तु तथा तुलनात्मक लाभ भएका बाली र पशुपंक्षी उत्पादनमा वृद्धि गर्ने। (२)
४. कृषक र कृषि सम्बद्ध निकायको क्षमता विकास एवम् प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने। (३)
५. उत्पादित वस्तुको बजारीकरण गर्ने। (३)
६. कृषि एवम् पशुपंक्षी उद्योगको संरक्षण, विकास र विस्तार गर्ने। (३)

कार्यनीति

रणनीति १ : भू-उपयोग नीति अनुरुप कृषि जमिनको संरक्षण र उपयोग गर्ने।

(क) कृषि विकासका लागि आवश्यक प्रादेशिक नीति नियमको तर्जुमा गरिनेछ।

(ख) भूमि वैंक मार्फत जग्गा धनीलाई न्यूनतम उत्पादन मूल्य तोकी आधुनिक कृषिको विकासका लागि भूमिको उपलव्धता सुनिश्चित गरिनेछ।

(ग) कृषि क्षेत्रमा ग्रामीण पूर्वाधार निर्माण गर्न लगानीलाई प्राथमिकताका साथ परिचालन गरिनेछ।

(घ) सहकारी खेती एवम् जग्गाको चक्लाबन्दीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

रणनीति २ : निजि क्षेत्र, सहकारी तथा अन्तर सरकार समन्वय र सहकार्य गर्ने।

(क) कृषि, पशुपंक्षी र मत्स्यजन्य क्षेत्रको विकास र व्यावसायीकरणमा निजि क्षेत्र, सहकारी तथा अन्तर सरकार समन्वय, सहयोग र सहकार्य गरिनेछ।

(ख) कृषि, पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकासको लागि निजी र सहकारी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

(ग) प्रतिस्पर्धी क्षमता भएका प्रमुख कृषि, पशुपंक्षी र मत्स्यजन्य वस्तुको पहिचान गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन वि शेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

(घ) कृषि व्यावसायीकरण र बजार पहुँचमा सुधार गर्न सूचना प्रविधिको विकास, विस्तार र उपयोग गरिनेछ।

(ङ) कृषि, पशुपंक्षी र मत्स्य जन्य कार्यक्रम सञ्चालनमा समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ।

(च) कृषि तथा पशुपंक्षी जन्य विकास सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।

(छ) निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कृषकलाई स्तरीय कृषि सेवा उपलब्ध गराइनेछ ।

(ज) निजी, सहकार तथा सामुदायिक क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कृषि यान्त्रिकीकरणलाई बढावा दिइनेछ।

(झ) उत्पादन, भण्डारण र बजारीकरणमा किसानको सामूहिक स्वामित्व प्रोत्साहन गरिनेछ।

(ञ) स्थान विशेषमा उत्पादन हुने खाद्यान्न, तरकारी तथा फलफूल लगायत कृषि तथा पशुपंक्षी उत्पादन अभिवृद्धिका लागि स्थानीय तहसँग सहकार्य गरिनेछ।

(ट) मत्स्य विकासका लागि पकेट क्षेत्र लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय तहलाई सहयोग गरिनेछ।

रणनीति ३ : प्राङ्गारिक खेती, आधारभूत खाद्यवस्तु तथा तुलनात्मक लाभ भएका बाली र पशुपंक्षी उत्पादनमा वृद्धि गर्ने।

(क) माटो र हावापानी एवम् भौगोलिक धरातलको सम्भाव्यताका आधारमा आधारभूत खाद्य वस्तु, उच्च मूल्य बाली तथा पशुपंक्षीको पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

(ख) प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहित गरी प्राङ्गारिक उत्पादनको ब्राण्डिङ गरिनेछ।

(ग) अपघटक (अर्गानिक डीकम्पोजर) र मोहनी-पासो (क्युलियर) जस्ता प्रविधिको प्रयोग मार्फत रासायनिक मल र अस्वस्थकर प्रविधि मुक्त हरित कृषि अभियान सञ्चालन गरिनेछ।

(घ) प्राङ्गगारिक खेतीमा निजी तथा सहकारी क्षेत्रको संलग्नता बढाउँदै करार तथा सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गरिनेछ।

(ङ) कृषि विकास कार्यक्रमसँग समन्वय र आवद्ध हुने गरी सिँचाइ र कृषि सडकको विकास गरिनेछ।

(च) बहु-बाली, नगदे बाली, फलफूल र औषधीजन्य कृषि उत्पादन अभिवृद्धि सम्बन्धी कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।

(छ) सिर्जनशील तथा कृषि क्षेत्रमा नवीनतम प्रणाली अवलम्बन गर्ने सफल किसानलाई प्रोत्साहन एवम् कदर गरिनेछ।

(ज) सुलभ कृषि कर्जामा सहजीकरण गरी पहुँचको विस्तार गरिने छ।

(झ) प्रदेशको प्राथमिकतायुक्त बालीमा सहज एवम् सहुलियतपूर्ण ऋण तथा अनुदान उपलव्ध गराइनेछ।

(ञ) वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवालाई कृषि, पशुपक्षी तथा मत्स्य व्यवसायमा प्रोत्साहन गर्न सुलभ तथा सहुलियतपूर्ण ऋण तथा अनुदान, तालिम, प्रविधि, बजार पहुँच जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

रणनीति ४ : कृषक र कृषि सम्बद्ध निकायको क्षमता विकास एवम् प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने।

(क) कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य संस्थाको संस्थागत विकास र सुदृढीकरण गरिनेछ।

(ख) कृषि अनुसन्धान केन्द्रहरूको सहकार्यमा जडीबुटी खेती गर्ने, कृषक र पशुपालकका लागि तालिम सञ्चालन गरिनेछ।

(ग) जलवायु परिवर्तन र प्राकृतिक प्रकोपबाट कृषि क्षेत्रमा पर्ने नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्न उपलब्ध प्रविधि तथा सेवा कृषकलाई उपलब्ध गराइनेछ।

(घ) उत्पादकत्व वृद्धिका लागि कृषि अनुसन्धानबाट प्राप्त उपलब्धिलाई कृषक समक्ष पुऱ्याई नवीन प्रविधिको उपयोगमा कृषकको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।

(ङ) निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा कृषि यन्त्र तथा उपकरण, उन्नत नश्ल तथा बिउ विजन र प्राङ्गारिक मल सुलभ दरमा उपलब्ध गराइनेछ।

(च) कृषि उपजको स्वच्छता र गुणस्तर कायम राख्न ज्ञान तथा प्रविधि हस्तान्तरण जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

(छ) जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट कृषि क्षेत्रमा पर्ने असर न्यूनीकरण गर्न बाली तथा पशु बीमा तथा राहतका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

(ज) बाली तथा पशुपंक्षीजन्य रोगको अनुसन्धान गरि उपयुक्त उपचार सेवा उपलव्ध गराइनेछ ।

(झ) पशु चिकित्सालयको सुदृढीकरण गरि सेवा प्रभावकारी बनाइनेछ।

रणनीति ५ : उत्पादित वस्तुको बजारीकरण गर्ने।

(क) आन्तरिक तथा बाह्य बजार लक्षित निर्यातजन्य बालीको प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ, ब्राण्डिङ लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

(ख) सम्पूर्ण मूल्यशृङ्खला (उत्पादन, भण्डारण, प्रशोधन र बजारीकरण) मा आधारित कृषि प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ।

(ग) निर्यात विविधिकरण गर्नका साथै निर्यातमा आउने बाधाको सम्बोधन गर्न संघीय सरकारसँग सहकार्य गरिनेछ।

रणनीति ६ : कृषि एवम् पशुपंक्षी उद्योगको संरक्षण, विकास र विस्तार गर्ने।

क) कृषिमा आधारित साना, मझौला तथा ठूला उद्योगको स्थापनालाई प्रोत्साहन र सहजीकरण गरिनेछ।

(ख) कृषिजन्य उद्योगका उत्पादनलाई गुणस्तर परीक्षणको विशेष सुविधा उपलब्ध गराइनेछ।

(ग) कृषि उत्पादनको ब्राण्डिङ र बजारीकरणलाई सहयोग गरिनेछ।

(घ) कृषिमा आधारित उद्योगको लागि सुलभ कृषि कर्जाको व्यवस्था गरिनेछ।

(ङ) कृषि क्षेत्रको उन्नतिका लागि लगानी प्रवर्द्धन गरिनेछ।

अपेक्षित उपलब्धि

कृषि प्रशोधन र कृषि जन्य उद्योगमा निजी क्षेत्रको लगानीमा वार्षिक वृद्धि १५ प्रतिशत, मकैको उत्पादकत्व प्रति हेक्टर २.५ मे.ट.बाट ५ मे.ट., धानको उत्पादकत्व ३.५ मे.ट. प्रति हेक्टरबाट ५ मे.ट., माछाको उत्पादकत्व ३.८ मे.ट. प्रति हेक्टरबाट ६.५ मे.ट. प्रति हेक्टर हुने; तरकारीको उत्पादनमा वार्षि क १० प्रति शत वृद्धि; कुखुराको मासुको उत्पादनमा वार्षिक १५ प्रतिशत वृद्धि भएको हुने र Milk Holiday अन्त्य हुने; खसीको मासुको उत्पादनमा वार्षिक १५ प्रतिशत वृद्धि हासिल गर्ने; निर्यात गरिने कृषि जन्य उपज मध्ये २० प्रतिशत वस्तु प्रशोधित एवम् मूल्य अभिवृद्धि भएको हुने, स्वस्थकर खाद्यान्नको उपलब्धतामा सुधार भएको हुने; जैविक खेतीको पकेट क्षेत्र विस्तार भएको हुने; रैथाने जातका कृषि तथा पशुपंक्षी उत्पादन वृद्धि भएको हुने; असहाय, गरीब र सीमान्तकृत समुदायमा खाद्य तथा पोषणको पहुँच पुगेको हुनेछ।

स्रोतः प्रदेश योजना आयोग, २०७६

५.१ प्रदेश कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन अनुदान ऐन, २०७७ र प्रदेश कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन अनुदाननियमावली -२०७८ अनुसार अनुदान रकम उपलब्ध हुनेसक्ने कार्यक्रमहरु

१. कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२. प्रोटेक्टेड हर्टिकल्चर प्रवर्द्धन तथा विस्तार कार्यक्रम
३. चियाखेती प्रवर्द्धन तथा आधुनिकिकरण कार्यक्रम
४. शित भण्डार घर निर्माण कार्यक्रम
५. एग्रीमार्ट स्थापना कार्यक्रम
६. एक हेक्टर भन्दा बढि क्षेत्रफलमा किवीफल खेती विस्तारका लागि प्रस्तावनामा आधारित अनुदान कार्यक्रम
७. बगर खेती कार्यक्रम
८. स्क्रिन हाउस निर्माण कार्यक्रम
९. सुन्तलाजात बगैचा व्यवस्थापन एवं सुदृढिकरण कार्यक्रम
१०. व्यवसायिक फलफूल बगैचा स्थापना सहयोग कार्यक्रम
११. नमूना कृषि फार्म स्थापना तथा सञ्चालन कार्यक्रम

१२. आलु भण्डारणको लागि रष्टिक स्टोर निर्माण कार्यक्रम
१३. खेर गएका सार्वजनिक जग्गामा फलफूल खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
१४. कागती खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
१५. किवी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
१६. कफि खेती विस्तार कार्यक्रम
१७. व्यवसायिक बीजवृद्धि प्रवर्द्धन तथा बीउ आत्मनिर्भर कार्यक्रम
१८. समुदायिक कृषि यान्त्रिकरण सेवा केन्द्र स्थापना तथा संचालन कार्यक्रम
१९. कृषि बजार तथा संकलन केन्द्र निर्माण कार्यक्रम
२०. नगद प्रोत्साहनमा आधारित हिउँदे मकै खेती क्षेत्र बिस्तार कार्यक्रम
२१. सघन वाली विकास कार्यक्रम
२२. उन्नत बीउ बिजन उत्पादन सामग्रीमा सहयोग कार्यक्रम
२३. चैते धान विशेष सहयोग कार्यक्रम
२४. कमर्सियल एग्रीकल्चर एलायन्स मार्फत सन्चालन हुने व्यवसायिक कृषि विकास कार्यक्रम
२५. स्रोत केन्द्र च्याउ तथा मौरी विकास कार्यक्रम
२६. चक्लाबन्दी खेती प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२७. अभियानमुखी अदुवा उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम
२८. माटो परिक्षण मिनिल्याव स्थापना तथा सुदृढिकरण कार्यक्रम
२९. अलैची खेती कार्यक्रम
३०. कृषि यान्त्रिकरण अनुदान परिचालन कार्यक्रम
३१. बँगुर तथा बाखाको दाना उद्योग स्थापना कार्यक्रम
३२. मिल्किङ्ग मेशिन वितरण कार्यक्रम
३३. खसी बोका सङ्कलन केन्द्र निर्माण कार्यक्रम
३४. मिटमार्ट स्थापना कार्यक्रम
३५. मासु चिस्यान घर (कोल्ड रुम) स्थापना कार्यक्रम
३६. पशुजन्य पदार्थ उत्पादन, विविधिकरण र बजारिकरण कार्यक्रम
३७. पशु बधस्थल निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम
३८. साइलेज तथा हे प्रबिधि कार्यक्रम
३९. साना डेरी प्रशोधन केन्द्र स्थापना कार्यक्रम
४०. पशुपन्छी तथा पशुपन्छीजन्य पदार्थ ढुवानी साधन खरिद कार्यक्रम
४१. मत्स्य ह्याचरी निर्माण एवं व्यवस्थापन कार्यक्रम
४२. नर्सरी पोखरी निर्माण कार्यक्रम
४३. मत्स्य उत्पादन कार्यक्रम
४४. मत्स्य यान्त्रिकरण कार्यक्रम
४५. पशु हाटबजार निर्माण सुधार कार्यक्रम
४६. बाखा स्रोत केन्द्र स्थापना कार्यक्रम
४७. मिल्क एनालाइजर वितरण कार्यक्रम
४८. व्यवसायिक वंगुरफार्म खोर निर्माण/सुधार जैविक सुरक्षा कार्यक्रम

४९. व्यवसायिक गाइभैसी फार्महरुलाइ गोठ निर्माण/सुदृढीकरण तथा जैविक सुरक्षा कार्यक्रम
५०. व्यवसायिक बाख्रा फार्महरुलाइ खोर निर्माण/सुधार तथा जैविक सुरक्षा कार्यक्रम
५१. अण्डा उत्पादन गर्ने व्यवसायिक कुखुरा फार्महरुलाइ जैविक सुरक्षा तथा खोर निर्माण/सुधार कार्यक्रम
५२. मोटर सहितको चाफकटर मेशिन वितरण
५३. मासु पसल निर्माण/सुधार
५४. डेरी पसल निर्माण/सुधार
५५. व्यवसायिक बाख्रा फार्महरुमा डिपिङ्ग ट्याङ्क निर्माण कार्यक्रम
५६. सामुदायिक वन तथा खेर गएको जग्गामा घासँ खेतीमा अनुदान कार्यक्रम
५७. उन्नत घासँ खेतिको आधारमा अनुदान कार्यक्रम
५८. साइलेज घासँ प्रयोजनका लागि मकै घाँस खेति विकास कार्यक्रम
५९. व्यवसायिक वंगुर प्रवर्द्धन प्रादेशिक अभियान कार्यक्रम
६०. हुलाकी मार्ग लक्षित दुग्ध उत्पादन तथा बजारीकरण प्रवर्द्धन कार्यक्रम
६१. मासु वजार व्यवस्थापन कार्यक्रम
६२. मिल्किङ्ग पार्लर स्थापना तथा सञ्चानल कार्यक्रम
६३. टि.एम. आर. मेशिन अनुदानमा वितरण कार्यक्रम
६४. गाई/भैसी स्रोत केन्द्र विकास कार्यक्रम
६५. चिलिङ्ग भ्याट स्थापना कार्यक्रम
६६. ग्रामिण कुखुराको ह्याचरी स्थापना कार्यक्रम
६७. अण्डामा आत्मनिर्भर तथा पारिवारीक स्तरमा पोषण सुरक्षाको लागि ग्रामिण कुखुरा प्रवर्द्धन कार्यक्रम
६८. उच्च पहाडी क्षेत्र पशु विकास कार्यक्रम
६९. मकै उत्पादकत्व अभिवृद्धि कार्यक्रम
७०. रैथाने वाली उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम
७१. विश्वविद्यालय,अध्ययन सस्थान र कलेजहरुको समन्वयमा कृषि प्रसार कार्यक्रम
७२. बीउ उत्पादन, प्रशोधन तथा भण्डारण सहयोग
७३. हुलाकी राजमार्ग तथा मुख्य राजमार्ग लक्षित ताजा तरकारी उत्पादन कार्यक्रम
७४. युवा लक्षित कृषि विकास कार्यक्रम
७५. प्राङ्गारीक मल उत्पादन सहयोग कार्यक्रम भर्मिकम्पोष्ट
७६. प्राङ्गारीक कृषि प्रवर्द्धन कार्यक्रम
७७. महिला दलित विपन्न तथा पिछडिएको समुदाय लक्षित कार्यक्रम
७८. नमुना (model) व्यवसायिक पशुपालन फार्म कार्यक्रम
७९. हुलाकी मार्ग लक्षित वाख्रापालन कार्यक्रम
८०. युवा लक्षित पशु विकास कार्यक्रम
८१. साझेदारीमा कृषि तथा पशुपंछी पुर्वाधार विकास कार्यक्रम
८२. सक्रिय कृषि /पशु सहकारी सस्था,समिति,र अन्य सस्थाहरु सगँ सहकार्यमा व्यवसायिक पशुपालन
८३. बाख्राको बृहत्तर पकेट कार्यक्रम
८४. बेरोजगार कृषि प्राविधिकलाई प्रस्तावनामा आधारित कृषि कार्यक्रम

६. कृषि विकास रणनीति (ADS) बारे संक्षिप्त जानकारी

सारांश (SUMMARY)

कृषि विकास रणनीति (एडिएस) कृषि विकास मन्त्रालयले राष्ट्रिय किसान सञ्जालसँगको सहकार्यमा एसियाली विकास बैंक लगायतको १३ वटा विकास साझेदारहरु संलग्न प्राविधिक सहायता टोली (TA Team) को सहयोगमा तयार गरेको हो। यस रणनीतिको उद्देश्य १० वर्षे कार्ययोजना र मार्ग चित्र सहित कृषि क्षेत्रको विगत तथा वर्तमानका कामहरूको समीक्षामा आधारित कृषि विकासको समष्टिगत २० वर्षे रणनीतिक योजना प्रस्तुत गर्नु हो।

एडिएस र कृषिको रूपान्तरण प्रक्रिया (ADS AND THE PROCESS OF AGRICULTURAL TRANSFORMATION)

एडिएस को तर्जुमा मूलतः कृषिमा आधारित समुदायलाई सेवा र उद्योग क्षेत्रबाट बढी आय आर्जन गर्न सक्ने गरी कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण गर्ने अवधारणामा आधारित छ । नेपालीको लागि खाद्य उत्पादन तथा वितरण, गैर कृषि क्षेत्रसहितको ग्रामीण विकास, श्रमिक र जमिनको उत्पादकत्व वृद्धि, व्यापार सन्तुलन, रोजगारी र युवा पलायन, कृषि क्षेत्रमा महिलाको भूमिका र जलवायु परिवर्तनको सन्दर्भमा प्राकृतिक स्रोत-साधनको व्यवस्थापन आदिका लागि रूपान्तरण प्रक्रियाको उपादेयता स्थापित हुने छ । एडिएसले कृषि क्षेत्रको रूपान्तरण प्रक्रियालाई गति दिने र नेपाली समाजको आकाङ्क्षा तथा समस्याहरूबीच सही तालमेल सुनिश्चित गर्ने छ ।

एडिएस को परिकल्पना **(VISION OF THE ADS)**

"आर्थिक वृद्धिलाई गति दिने, जीवनस्तरलाई माथि उकास्ने, खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा योगदान दिने, खाद्य सम्प्रभुता उन्मुख आत्मनिर्भर, दिगो, प्रतिस्पर्धी तथा समावेशी कृषि क्षेत्र"

तालिका १: एडिएस परिकल्पनाका लागि सूचकहरू र लक्ष्यहरू (Indicators and Targets for ADS Vision)

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू	२०१५को अवस्था	अल्प कालिन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य (१०वर्ष)	दिर्घकालिन लक्ष्य (२०वर्ष)
आत्मनिर्भरता (Self-reliant)	खाद्यान्नमा आत्मनिर्भरता	खाद्यान्नमा १६ प्रतिशत व्यापार घाटा	० प्रतिशत व्यापार घाटा	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार	०-५ प्रतिशत अतिरिक्त निर्यात व्यापार
दिगोपना (Sustainability)	वर्षैभरि सिँचाइ	२५.२ प्रतिशत	३५ प्रतिशत	६० प्रतिशत	८० प्रतिशत
	माटोमा प्राङ्गारिक पदार्थ (%)	१.९६	३	३.९२	४
	हैशियत विग्रिएको जमिन (degraded land) मिलियन हेक्टर	३.७२	२.८८	२.५६	१.६

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू	२०१५को अवस्था	अल्प कालिन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य (१०वर्ष)	दिर्घकालिन लक्ष्य (२०वर्ष)
	जंगलले ढाकेको क्षेत्र (%)	४४.७	४४.७	४४.७	४४.७
	जमिनको उत्पादकत्व (कृषि क्षेत्रको कुल ग्राहस्थ उत्पादन प्रति हेक्टर अमेरिकी डलर)	३,२७८	४,१८४	५,३३९	८,६९७
	कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि व्यवसायको प्रतिशत (%)	८	९	११	१६
प्रतिस्पर्धी (Competitive)	कृषि व्यापार सन्तुलन (मिलियन अमेरिकी डलर)	व्यापार घाटा १,१२३	व्यापार घाटा १,०७३	व्यापार घाटा ८८२	व्यापार बचत ५०८
	कृषिजन्य निर्यात (मिलियन अमेरिकी डलर)	२५५	४५६	८१४	२,५९८
समावेशी (Inclusive)	महिलाको वा संयुक्त स्वामित्वमा रहेको कृषियोग्य जग्गा (%)	१६	२०	३०	५०
	कृषि कार्यक्रमको पहुँचभित्रका कृषक (%)	१८.२	२२	२६	३२
वृद्धि (Growth)	कृषि क्षेत्रको कूल गार्हस्थ उत्पादनको औसत वृद्धिदर(%)	२.२३*	४	५	६
जीविकोपार्जन (Livelihood)	कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ उत्पादन/कृषि	८३५	१,०२९	१,२६८	१,९२६

परिकल्पनाका सम्भाग	सूचकहरू		२०१५को अवस्था	अल्प कालिन लक्ष्य (५वर्ष)	मध्य कालिन लक्ष्य (१०वर्ष)	दिर्घकालिन लक्ष्य (२०वर्ष)
	श्रमिक (अमेरिकी डलर)					
	ग्रामीण क्षेत्रहरूमा गरीबी (%)		२४.३	१९	१५	९
खाद्यतथा पोषण सुरक्षा (Food and Nutration Security)	खाद्य जनित गरिबी**(अमेरिकी डलर)		२७.६	१९	१३	६
	पोषण	पुड्कोपन(stunting)%	३७	२९	२०	८
		कम तौल (underweight) %	३०.१	२०	१३	५
		सुकेनास (wasting) लागेका जनसङ्ख्या %	११.३	५	२	१
		बि एमआई(Body Mass Index) कम भएका महिलाको %	१८.१	१५	१३	५

* तीन वर्षको अनुपात सन् २०१५/१६ को अन्त्यमा

** घरधुरी बजेट सर्वेक्षण सन् २०१४/१५

ADS एक जीवन्त रणनीति हो (ADS is a living strategy)। ADS पाँच पाँच वर्षमा बाह्य समिक्षा गरी त्यसमा सरकार र नागरिक समाजले व्यापक छलफल गर्ने छन् र निरन्तर संशोधन कल्पना गरिएको
छ।

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी डायरी, २०७८

७. राष्ट्रिय किसान आयोग

परिचय

मुलुकको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रुपमा रहेको कृषि क्षेत्रलाई आधुनिकीकरण, व्यवसायीकरण र विविधिकरण गरी किसानको हकहितको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन गर्न तथा कृषि सम्बन्धी नीति, ऐन, कानून तथा योजना तर्जुमाको साथै कृषि अनुसन्धान र प्रसारलाई किसानमैत्री बनाई किसानहरुको हक हित र अधिकारको रक्षा गर्दै कृषि उत्पादनमा नेपाललाई आत्मनिर्भर बनाउनु वान्छनीय भएको तथ्यलाई आत्मसाथ गर्दे कृषि विकास रणनीति सन् (२०१५-३५) ले परिलक्षित गरे बमोजिमका उद्धेश्य हासिल गर्न नेपाल सरकारबाट मिति २०७३।१०।६मा जारी राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७३ अनुसार राष्ट्रिय किसान आयोग गठन भएको हो। यस आयोगको कार्यालय हरिहरभवन, ललितपुरमा अवस्थित छ।

दुरदृष्टि

आम किसानको हक हित र अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने मूल मर्मलाई आत्मसात गर्दै कृषि नै विकास र समृद्धिको आधार हो भन्ने मान्यताका साथ किसान अधिकार संस्कृतिको विकास गर्ने।

लक्ष्य

किसान अधिकारमैत्री वातावरण निर्माण मार्फत सबै किसानले आफूलाई प्राप्त अधिकारको निर्वाध उपभोग गर्न पाउने स्थिति निर्माण गर्ने।

ध्येय

विश्वव्यापी रुपमा आत्मसात् गरिएका किसान अधिकारका सिद्धान्त, मूल्य मान्यतालाई अवलम्बन गर्दै स्वतन्त्र, निश्पक्ष, विश्वसनीय तथा नेतृत्वदायी राष्ट्रिय किसान अधिकार सम्बर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्ने संस्थाको रुपमा आयोग रहनेछ।

काम, कर्तव्य र अधिकार

राष्ट्रिय किसान आयोग गठन कार्यकारी आदेश, २०७२ मा उल्लेख भए बमोजिम आयोगलाई देहायका काम कर्तव्य र अधिकारहरु तोकिएको छ।

क) कृषि विकास रणनितीको सफल कार्यान्वयन गर्नको लागि कृषि विकास मन्त्रालय लगायत कृषि क्षेत्रसँग सम्वन्धित निकायहरु समक्ष समय सापेक्ष सुधारका सम्वन्धमा नेपाल सरकारलाई राय सुझाव दिने।

ख) किसानहरुको हक हितलाई प्रवर्द्धन गर्न किसान कल्याणकारी योजना Farmer welfare scheme तर्जुमा गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्ने।

ग) नेपाल सरकारले जारी गरेका विद्यमान निती ऐन नियममा किसान अधिकारमा रहेको नीतिगत भिन्नता (policy gap) को सम्वन्धमा अध्ययन तथा विश्लेषण गरी सुधारको लागि नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।

घ) किसान हक हित अधिकार एंवम किसानहरुको राज्य प्रतिको कर्तव्य र दायित्वका लागि नयाँ नीति ऐन वा नियमावली बनाउन नेपाल सरकारलाई सहयोग गर्ने।

ङ) किसान अधिकारको अनुगमन, सुपरिवेक्षण गर्ने र सुधारको लागि नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने।

च) कृषि कार्यमा प्रयोग हुने प्राकृतिक स्रोत साधनमा किसानहरुको पँहुच बढाउने र अधिकार स्थापना गर्ने ठोस कार्य योजना नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने।

छ) विभिन्न बाली वस्तुहरुको बजार सरलीकरण गुणस्तर तथा लागत प्रतिस्पर्धात्मकता अभिवृद्धि र मुल्य अभिवृद्धिको आधारमा किसानले उचित मुल्य पाउने उपायको बारेमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।

ज) वस्तुगत संघ, उत्पादक सहकारी संघ तथा किसान संजाल एवं संगठनहरुको क्षमता अभिवृद्धि गरी किसानहरुको हक अधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरु सम्वन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने।

झ) किसानहरुको परम्परागत ज्ञान सिप प्रविधि रैथाने जात बिउ नश्ल तथा किसानहरुले विकास गरेका बाली र पशु नश्लमा उनीहरुको पँहुच र प्रयोग बढाउन तथा त्यसमा किसानहरुको अधिकार स्थापना गर्न नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने।

ञ) कृषि पेशालाई आकर्षित बनाउन अवलम्वन गर्नु पर्ने किसान अधिकार सम्वन्धी नीति तथा कार्यक्रमका सम्वन्धमा अध्ययन अनुसन्धान गर्ने गराउने।

ट) संविधानले व्यवस्था गरेका किसानहरुका हक हित र अधिकारहरु कार्यान्वयन भए नभएको सम्वन्धमा अध्ययन गरी नेपाल सरकारलाई आवश्यक सिफारिस गर्ने।

ठ) किसान संघ संगठनहरु (समूह, सहकारी, गै.स.स. बाहेक) लाई दर्ता गरी नियमन गर्ने।

ड) सरकारी तथा गैर सरकारी एंव निजी क्षेत्रबाट संचालित नीति तथा कार्यक्रम र आयोजनाहरु बाट किसानहरुको अधिकार हनन् भएमा सम्वन्धित निकाय र नेपाल सरकारलाई जानकारी गराइ आवश्यक सिफारिस गर्ने।

ढ) नेपाल सरकारले समय समयमा तोकेका अन्य काम गर्ने।

स्रोतः राष्ट्रिय किसान आयोग, कीर्तिपुर, काठमाडौं

८. प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

(स्वदेशी सोच, स्वदेशी लगानी र आन्तरिक संस्थागत जनशक्तिबाट तयार भएको कृषि विकास रणनीति कार्यान्वयको सहयोगी परियोजना)

परिचयः

नामः प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकिकरण परियोजना

परियोजनाको अवधिः २०७३ श्रावण - २०८३ असार (१० वर्ष)

परियोजना अवधिभरको कूल अनुमानित लागतः रु. १ खर्ब ३० अर्ब ७४ करोड २० लाख

पकेट, व्लक, जोन र सुपरजोनको संख्यामा संभाव्यता र आवश्यकताको आधारमा क्रमश वृद्धि गर्दै कम्तिमा १५ हजार पकेटहरु, १५०० व्लकहरु, ३०० जोनहरु र २१ वटा सुपरजोनहरु स्थापना गरी आगामी ३ वर्ष भित्र प्रमुख खाद्यान्न वालीहरुमा, आगामी २ वर्षभित्र तरकारी वाली तथा माछामा र ७ वर्ष भित्र प्रमुख फलफुल वालीमा आत्मनिर्भर रहने लक्ष्य लिएको छ।

सम्भागहरुः

१. साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट) विकास कार्यक्रम
२. व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) विकास कार्यक्रम
३. व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) विकास कार्यक्रम
४. बृहत व्यवसायिक कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम

संचालनको अवधारणाः

- कृषि योग्य जमिनको चक्लाबन्दी
- विशिष्टिकृत व्यवसायीकरण
- उन्नत प्रविधि र गुणस्तरीय पूर्वाधार विकास
- अन्तराष्ट्रिय रुपमा बजारमा प्रतिस्पर्धि कृषि र औद्योगिकरण
- उपलब्धिमा आधारित सहजीकरण (Smart Output Based Facilitation)

संचालन गर्ने निकायः नेपाल सरकार, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय सहयोगी निकायहरु

- अर्थ मन्त्रालय
- सिंचाई मन्त्रालय
- वन तथा भू संरक्षण मन्त्रालय
- उद्योग मन्त्रालय
- वाणिज्य मन्त्रालय
- संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय
- उर्जा मन्त्रालय
- शहरी विकास मन्त्रालय
- भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय
- शिक्षा मन्त्रालय

सोच, लक्ष्य एवम् उद्देश्य

सोच

कृषिमा आधारित अर्थतन्त्रबाट कृषिजन्य उद्योगमा रुपान्तरित आधुनिक, व्यवसायिक, दिगो एवम् आत्मनिर्भर कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने।

लक्ष्य

समग्र कृषि मूल्य श्रृंखलाका अवयवहरुको एकिकृत संयोजन र परिचालन मार्फत खाद्य पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्दै कृषि औद्योगिकरण उन्मुख दीगो आर्थिक अवसरहरु सृजना गरि राष्ट्रको समग्र विकासमा टेवा पुऱ्याउने।

उद्देश्यहरु

१. प्रमुख कृषि उपजहरुको विशिष्टकृत क्षेत्रहरु निर्माण गर्ने।
२. निर्यातयोग्य कृषिवस्तुहरुको मूल्य अभिवृद्धि गर्दै प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने
३. कृषिलाई सम्मानजनक नाफामुखी व्यवसायका रुपमा विकास गर्दै रोजगारीका अवसरहरु सृजना गर्ने र
४. बहु सरोकारवाला निकायहरु बीचको कार्यमूलक समन्वय मार्फत प्रभावकारी सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्ने।

संचालन गरिने मूख्य मूख्य क्रियाकलापहरु

- कृषि सामाग्री आपुर्ति व्यवस्थापन
  यस अन्तर्गत अनुदानमा रासायनिक तथा प्रांगारिक मल उपलब्ध गराउने, तरकारी तथा फलफुल नर्सरी/ग्रिन हाउस/सेड हाउस निर्माण लगायतका क्रियाकलापहरु संचालन गरिने छन्।
- यान्त्रिकरण सहयोग
  परियोजना ब्लक, जोन र सुपर-जोन सम्भागमा यान्त्रीकरण प्रवर्द्धनका लागि कष्टम हायरिंग सेन्टर स्थापना सहयोगको कार्यक्रम संचालन गरिनेछन्।
- भौतिक पूर्वाधार विकास सहयोग
  यस अन्तर्गत मूख्यतया पोष्ट हार्भेष्ट सेन्टर स्थापना, प्रांगारिक मल कारखाना सबलीकरण वा स्थापना, एकिकृत सेवा केन्द्र तथा रिफरेन्स प्रयोगशाला निर्माण, एग्रिमार्ट स्थापना सहयोग, सिंचाई प्रणाली पूर्वाधार विकास लगायतका क्रियाकलापहरु संचालन गरिने छन्।
- अनुसन्धान-शिक्षा-प्रसार सुदृढिकरण सहयोग
  यस अन्तर्गत कृषि अध्ययन संस्थान स्थापना सहयोग, कृषि अनुसन्धान केन्द्र स्थापना सहयोग, कृषि तालिम केन्द्र स्थापना, फार्म केन्द्र सुदृढिकरण सहयोग लगायतका क्रियाकलापहरु संचालन गरिने छन्।
- कृषि आधुनिकिकरणका लागि विज्ञहरु सेवा करार
  यस अन्तर्गत परियोजनाका ब्लक, जोन र सुपरजोन सम्भागमा कृषि विज्ञ, कृषि वैज्ञानिक लगायत अन्य आवश्यक कर्मचारीहरु सेवा करार सम्बन्धि क्रियाकलापहरु संचालन गरिने छन्।
- कृषिजन्य उद्योगहरु स्थापना
  यस अन्तर्गत परियोजनाको सुपरजोन सम्भागमा कृषिजन्य उद्योगहरु स्थापना गर्ने क्रियाकलापहरु संचालन गरिने छन्।
- प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान

परियोजनाका ब्लक, जोन र सुपर-जोन सम्भागमा तोकिएको सूचकहरुका आधारमा कृषकहरुलाई प्रतिफलका आधारमा प्रोत्साहन अनुदान उपलब्ध गराउने क्रियाकलाप निश्चित कार्यविधि बनाई संचालन गरिनेछ।

- कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता

  परियोजनामा खटिने प्राविधिकहरुको मनोबल उच्च कायम गर्न ब्लक, जोन र सुपर-जोन सम्भागमा तोकिएको सूचकहरुको आधारमा प्राविधिकहरुलाई कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउने क्रियाकलाप संचालन गरिनेछ।
- परियोजना संरचना स्थापना, अनुगमन तथा मूल्यांकन परियोजना व्यवस्थापन इकाई, सम्भागहरुमा कार्यान्वयन इकाई स्थापना र ती इकाईहरुका लागि आवश्यक पूर्वाधारहरु विकास एवम् कार्यक्रम अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी क्रियाकलापहरु संचालन गरिनेछन्।

अपेक्षित प्रतिफलः

- परियोजना संचालनको प्रथम वर्षमा प्रत्येक जिल्लामा भौगोलिक सम्भाव्यता तथा स्थानीय आवश्यकताका आधारमा छानिएका कम्तिमा १० हेक्टर क्षेत्रफलका तोकिएका जिल्ला तोकिएका संख्या गरी कम्तिमा २१०० साना व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेटहरु), प्रत्येक जिल्लामा १०० हेक्टरका २ वटा गरी कम्तिमा १५० व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) हरु स्थापना भएको हुनेछ । त्यसैगरी, तोकिएका ३० जिल्लामा ५०० हे. क्षेत्रफलका कम्तिमा ३० कृषि उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्र (जोन) हरु स्थापना गरिनेछ। प्रत्येक प्रदेशमा एक हजार क्षेत्रफलका कम्तिमा ७ वटा बृहत् कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक क्षेत्र (सुपर-जोन) स्थापना भएको हुनेछ । परियोजना अवधिभरमा यस्ता पकेट, ब्लक, जोन र सुपरजोनको संख्यामा संभाव्यता र औचित्यका आधारमा क्रमशः वृद्धि गर्दै कम्तिमा १५ हजार पकेटहरु, १५०० ब्लकहरु, ३०० जोनहरु र २१ सुपर-जोनहरु स्थापना भएको हुनेछ। प्रथम वर्षमा छानिएका १८ वटा वाली वस्तुहरु ४२ हजार ३०० हे. मा खेती भई करीब ४ लाख ७७ हजार मे.ट. उत्पादन हुने अनुमान गरिएको छ।
- परियोजना संचालनको ३ वर्ष भित्र प्रमुख खाद्यान्न वालीहरु (धान, गहुँ, मकै) मा २ वर्ष भित्र तरकारी वाली र माछामा र ७ वर्ष भित्र प्रमुख फलफुल वालीमा आत्मनिर्भर भएको हुनेछ।

सहजीकरण सेवा र सुविधा

सि.नं	विवरण	सहजिकरण (Facilitation)
१	कृषि उत्पादन सामग्रीहरु स्रोत (वीउ, वेर्ना, विरुवा, माछा भुरा लगायत)	५० प्रतिशत
२	प्राविधिक सहयोग	१०० प्रतिशत
३	प्रयोगशाला सेवाहरु	५० प्रतिशत
४	कृषि औजार तथा उपकरणहरु	५० प्रतिशत
५	साना सिंचाइ पूर्वाधारहरु	५० प्रतिशत
६	उत्पादनोपरान्त तथा कृषि व्यवसाय सेवा पूर्वाधारहरु	५० प्रतिशत
केही अत्यावश्यक उत्पादन सामग्रीहरुको व्यवस्थापनका लागि निर्देशक समितिको निर्णायानुसार थप सहजिकरणका विषयहरु निर्णय हुन सक्ने छन्।		

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना अन्तर्गत कार्यालयहरूको सम्पर्क विवरण

परियोजना कार्यान्वयन इकाई	कार्यालयको ठेगाना	ईमेल	फोन नं.
प.का.ए, ताप्लेजुङ्ग	फुङ्गलिङ्ग, ताप्लेजुङ्ग	pmamp.piu.taplejung@gmail.com	०२४-४६०६९९
जोन प्राविधिक इकाई, पाँचथर	फिदिम, पाँचथर	pmamp.piu.panchthar@gmail.com	०२४-५२१०९८
प.का.ए, संखुवासभा	खाँदबारी, संखुवासभा	pmamp.piu.sankhuwasabha@gmail.com	०२९-५६०१३०
जोन प्राविधिक इकाई, भोजपुर	भोजपुर बजार	pmamp.piu.bhojpur@gmail.com	०२९-४२००४९
प.का.ए, ओखलढुङ्गा	सिद्धिचरण न.पा.११	pmamp.piu.ok@gmail.com	०३७-५२०७११
जोन प्राविधिक इकाई, सोलु	सल्लेरी, सोलुसुम्बु	pmamp.piu.solu@gmail.com	०३८- ५२०४०६
प.का.ए, खोटाङ	दिक्तेल, खोटाङ्ग	pmamp.piu.khotang1@gmail.com	०३६-४२०७४१
प.का.ए, तेह्रथुम	म्याङ्गलुङ्ग, तेह्रथुम	pmamp.piu.tehrathum@gmail.com	
जोन प्राविधिक इकाई, धनकुटा	सिद्धबजार, धनकुटा	pmamp.piu.dhankuta@gmail.com	०२६-४०४१९०
प.का.ए, इलाम	इलाम, न.पा.७, फुलगढी	pmamp.piu.ilam@gmail.com	०२७-५२०८०८
प.का.ई झापा	भद्रपुर, झापा	pmamp.piu.jhapa@gmail.com	०२३-४५६१८८
प.का.ए, मोरङ	बिराटनगर म.न.पा-५ मुनालपथ	pmamp.piu.morang@gmail.com	०२१-५०३०४०
प.का.ए, सुनसरी	इनरुवा, सुनसरी	pmamp.piu.sunsari@gmail.com	०२५-५६०६७४
प.का.ई.उदयपुर	बोक्से, उदयपुर	pmamp.piu.udayapur@gmail.com	०३५-४२०८३८
प.का.ए, सिराहा	धनगढीमाई-१०, सिरहा	pmamp.piu.siraha@gmail.com	०३३-५४५१६६
जोन प्राविधिक इकाई, सप्तरी	सुरुङ्गा-४, सप्तरी	pmamp.piu.saptari@gmail.com	९८५२८३३१५०

परियोजना कार्यान्वयन इकाई	कार्यालयको ठेगाना	ईमेल	फोन नं.
प.का.ए, धनुषा	मुरलिचोक -जनकपुर	pmamp.piu.dhanusa@gmail.com	०४१-४२०४२४
प.का.ए, महोत्तरी	जलेश्वर, महोत्तरी	pmamp.piu.mohattari@gmail.com	०४४-५२०२२३
प.का.ए, सर्लाही	मलगंवा, सर्लाही	pmamp.piu.saralahi@gmail.com	०४६-५२०४१६
प.का.ए, रौतहट	गरुडा, रौतहट	pmamp.piu.rautahat@gmail.com	०५५-५६५०७८
प.का.ए, बारा	सिम्रौनगढ, बारा	pmamp.piu.bara@gmail.com	०५३-४११०२८
प.का.ए, पर्सा	ब्रम्हस्थान, पर्सा	pmamp.piu.parsa@gmail.com	
प.का.ए, दोलखा	चरीकोट, दोलखा	pmamp.piu.dolakha@gmail.com	०४९-४२११३०
प.का.ए, सिन्धुपाल्चोक	चौतारा, सिन्धुपाल्चोक	pmamp.piu.sindhupalchok@gmail.com	०११-६२०३७०
जोन प्राविधिक इकाई, काभ्रे	बनेपा, काभ्रे	pmamp.piu.kavre@gmail.com	०११-६६२४४९
प,का.ई. नुवाकोट	बिदुर-१ ,नुवाकोट	pmamp.piu.nuwakot@gmail.com	०१०-४१८०४२
जोन प्राविधिक इकाई, रसुवा	धुन्चे, रसुवा	pmamp.piu.rasuwa@gmail.com	०१०-५४००६३
प.का.ए, धादिङ्ग	धादिङ्गबेसी, धादिङ्ग	pmamp.piu.dhading@gmail.com	०१०-५२०९०१
प.का.ए, भक्तपुर	भक्तपुर	pmamp.piu.bhaktapur@gmail.com	०१-५१४२१३१
जोन प्राविधिक इकाई, काठमाण्डौ			
जोन प्राविधिक इकाई, ललितपुर			
प.का.ए, रामेछाप	मंथली, रामेछाप	pmamp.piu.ramechhap@gmail.com	०४८-५४०५६२
प.का.ए, सिन्धुली	सिन्धुलीमाढी, सिन्धुली	pmamp.piu.sindhuli1@gmail.com	०४७-६९२०२७

परियोजना कार्यान्वयन इकाई	कार्यालयको ठेगाना	ईमेल	फोन नं.
प.का.ए, मकवानपुर	हेटौडा, मकवानपुर	pmamp.piu.makwanpur@gmail.com	
प.का.ए, चितवन	चैविसकोठी,हस्पिटल रोड भरतपुर	pmamp.piu.chitwan@gmail.com	०५६-५२४३१२
प.का.ए, गोरखा	हरनतारी, गोरखा	pmamp.piu.gorkha@gmail.com	०६४-४२०३१६
जोन प्राविधिक इकाई, तनहुँ	बराजी, तनहुँ	pmamp.piu.tanahun@gmail.com	९८५६०१०९४०
प.का.ए, लम्जुङ्ग	बेसीसहर, लमजुङ्ग	pmamp.piu.lamjung@gmail.com	०६६-५२१४७६
जोन प्राविधिक इकाई, मनाङ्ग	चाँमे, मनाङ्ग	pmamp.piu.manang@gmail.com	०६६-४४०२१३
प.का.ए, नवलपपरासी पूर्व	कावासोती, नवलपरासी	pmamp.piu.nawalparasieast@gmail.com	०६८-५४११२३
प.का.ए, कास्की	रत्नचोक, कास्की	pmamp.piu.kaski@gmail.com	०६१-४६२४८८
प.का.ए, मुस्ताङ्ग	जोमसोम, मुस्ताङ्ग	pmamp.piu.mustang@gmail.com	०६९-४४०१३०
जोन प्राविधिक इकाई, म्याग्दी	बेनी, म्याग्दी	pmamp.piu.myagdi1@gmail.com	०६९-५२१३४५
प.का.ए, स्याङजा	पुतली बजार-१	pmamp.piu.syangja@gmail.com	०६३-४२०९४५
प.का.ए, बाग्लुङ्ग	बाग्लुङ्ग बजार	pmamp.piu.baglung@gmail.com	०६८-५२४४०२
जोन प्राविधिक इकाई, पर्वत	कुश्मा पर्वत	pmamp.piu.parbat@gmail.com	९८५७६७१६६६
प.का.ई रुकुम (पूर्व)	रुकुमकोट, रुकुम पूर्व	pmamp.piu.rukumeast@gmail.com	०८८-४१३११४
जोन प्राविधिक इकाई, रोल्पा	लिवाङ्ग, रोल्पा	pmamp.piu.rolpa@gmail.com	०८७-४४०१८८
प.का.ए, प्युठान	खलङ्गा, प्यूठान	pmamp.piu.pyuthan@gmail.com	०८६-४२००५२

परियोजना कार्यान्वयन इकाई	कार्यालयको ठेगाना	ईमेल	फोन नं.
प.का.ई गुल्मी	तम्घास, गुल्मी	pmamp.piu.gulmi@gmail.com	०७९-५२०८६७
प.का.ए, अर्घाखाँची	सन्धिखर्क, अर्घाखाँची	pmamp.piu.arghakhanchi@gmail.com	०७७-४२०५३३
प.का.ए, पाल्पा	तानसेन, पाल्पा	pmamp.piu.palpa@gmail.com	०७५-५२११८०
प.का.ए, रूपन्देही	भैरहवा, रुपन्देही	pmamp.piu.rupandehi@gmail.com	०७१-५७०२०१
जोन प्राविधिक इकाई, नवलपरासी प.	रामग्राम न.पा. परासी	pmamp.piu.nawalparasiwest@gmail.com	०७८-५९०१८१
प.का.ए, कपिलवस्तु	जितपुर, कपिलवस्तु	pmamp.piu.kapilvastu@gmail.com	०७६-५५०३४७
प.का.ए, दाङ	लमई, दाङ्ग	pmamp.piu.dang@gmail.com	०८२-४१७०७०
प.का.ए, बाँके	शान्तिनगर, पिपलचौतारा	pmamp.piu.banke@gmail.com	०८१-५२७७६१
प.का.ए, बर्दिया	राजापुर, बर्दिया	pmamp.piu.bardiya@gmail.com	०८४-४६०१४९
प.का.ए, डोल्पा	दुनै, डोल्पा	pmamp.piu.dolpa@gmail.com	०८७-५५००८८
प.का.ए, मुगु	गमगढी, मुगु	pmamp.piu.mugu@gmail.com	०८७-४६०२९७
प.का.ए, हुम्ला	समीकोट, हुम्ला	pmamp.piu.humla@gmail.com	०८७-६८००६५
प.का.ए, जुम्ला	खलङ्गा बजार	pmamp.piu.jumla@gmail.com	०८७-५२०६६६
जोन प्राविधिक इकाई, कालिकोट	रासकोट न.पा. कालिकोट	pmamp.piu.kalikot@gmail.com	
प.का.ए, दैलेख	दुल्लु न.पा.नं-५ दैलेख	pmamp.piu.dailekh@gmail.com	०८९-४११०७८
प.का.ई जाजरकोट		pmamp.piu.jajarkot2@gmail.com	

परियोजना कार्यान्वयन इकाई	कार्यालयको ठेगाना	ईमेल	फोन नं.
प.का.ए, सल्यान	सितपाटी, सल्यान	pmamp.piu.salyan@gmail.com	०८८-४०२२७
जोन प्राविधिक इकाई, रुकुम पश्चिम	चौरजहारी न.पा-२	pmamp.piu.rukumwest@gmail.com	०८८-४०११२०
प.का.ए, सुर्खेत	बिरेन्द्रनगर, सुर्खेत	pmamp.piu.surkhet@gmail.com	०८३-५२५३२४
प.का.ए, बाजुरा	जगन्नाथ गा.पा.-१ पिलुचौर	pmamp.piu.bajura@gmail.com	
प.का.ए, बझाङ्ग	चैनपुर- बझाङ्ग	pmamp.piu.bajhang@gmail.com	०९२-४२१३०४
प.का.ए, दार्चुला	गल्फे-दार्चुला	pmamp.piu.darchula@gmail.com	०९३-४२०१४१
जोन प्राविधिक इकाई, बैतडी	देहीमाण्डौ- बैतडी	pmamp.piu.baitadi@gmail.com	०९५-५२०६०३
प.का.ए, डडेल्धुरा	किर्तिपुर- डडेल्धुरा	pmamp.piu.dadeldhura@gmail.com	०९६-४१००९२
जोन प्राविधिक इकाई, डोटी	बुडर-डोटी	pmamp.piu.doti@gmail.com	०९४-४१००५८
प.का.ए, अछाम	मंगलसेन-अछाम	pmamp.piu.achham@gmail.com	०९७-६२००८४
प.का.ए, कैलाली	धनगढी- कैलाली	pmamp.piu.kailali@gmail.com	०९१-५२२९९७
प.का.ए, कंचनपुर	भाँसी, कंचनपुर	pmamp.piu.kanchanpur@gmail.com	०९९-५२५९९१

९. बाली तथा पशुपंक्षी बीमा

बीमा ऐन, २०४९ को दफा ८ (घ२) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी बीमा समितिले तत्कालीन कृषि विकास मन्त्रालयको सहयोग र समन्वयमा बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९ जारी गरी नेपालमा औपचारिक र कानूनी रूपमा कृषि बीमाको सुरुवात गरिएको हो । कृषकहरुले लगाएका कृषि जन्य बाली तथा पालेका पशुपन्छीहरू बाली तथा पशुपन्छी बीमाको दायरमा पर्दछन् । कानूनले निषेध गरिएका बालीहरु (जस्तै सुर्ती) तथा जडीबुटीहरु यस बीमा भित्र पर्दैनन् । बाली तथा पशुहरूको बीमा गराउँदा लाग्ने बीमा शुल्क (Premium) को ७५ प्रतिशन अनुदान नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ । सुरुको अवस्थामा बाली बीमा लागतको (खेती खर्च) आधारमा भए तापनि विगतका वर्षहरुमा बीमा समितिद्वारा विभिन्न बालीहरुको बीमालेख उत्पादनका आधारमा जारी गरिएको र सोको निरन्तरता रही आएको छ । २०७५ साल वैशाख १ गते देखि बीमा समितिद्वारा हरेक बाली तथा पशुपन्छी बीमा गर्ने बीमित रु. २ लाखको दुर्घटना बीमा (मृत्यु सुरक्षण मात्र) अनिवार्य रूपमा गर्ने गरी समावेश गरेको छ । जसमा कुनै बाली र पशुपन्छी बीमा अवधि १ वर्ष वा १ वर्ष भन्दा बढी छ भने बीमित ले रु. १०० तिर्नु पर्ने र बीमा अवधि १ वर्ष भन्दा कम भएमा रु. ५० तिर्नुपर्ने छ । दुर्घटना बीमाबापत तिर्नुपर्ने बीमा शुल्कमा अनुदान रहेको छैन ।

बाली तथा पशुपन्छी बीमा, बीमा समितिमा दर्ता भएका २० वटा निर्जीवन बीमा कम्पनीहरु (बीमक) ले नेपालका सबै जिल्लाहरुमा कार्य गर्न सक्ने भए तापनि बीमा समितिद्वारा बीमा कार्यमा सहजकता पुगोस् भन्ने उद्देश्य राखी ती कम्पनीहरुलाई तीनदेखि चार वटा जिल्ला विभाजन गरी कार्यक्षेत्र तोकिएको छ । तोकिएको जिल्लाहरुमा ती कम्पनीहरुको उपस्थिति अनिवार्य रूपमा रहेको छ ।

बाली तथा पशुपन्छी बीमा गर्ने प्रक्रियाः

कृषकद्वारा प्रस्ताव फाराम भर्नेः कृषकद्वारा सर्वप्रथम आफ्नो बाली तथा पशुपन्छी केको बीमा गराउने हो ? सोको बीमा कम्पनीद्वारा उपलब्ध गराइएको प्रस्ताव फाराम भरी सोधिएका प्रश्नहरुको सही उत्तर दिई सो फाराम सम्बन्धी बीमा कम्पनी वा सो कम्पनीको बीमा अभिकर्तालाई बुझाउनुपर्ने छ ।

प्राविधकको प्रमाण पत्रः कृषकद्वारा पेश गरिएको प्रस्ताव उपर मूल्याङ्कन गर्न सम्बन्धित कृषि पशु प्राविधिकलाई सो प्रस्ताव फाराम बीमा कम्पनीले उपलब्ध गराई बीमाङ्कन रकम कायम गर्नुपर्ने छ ।

बीमा लेख जारी गर्नेः कृषकद्वारा पेश गरी सम्बन्धित प्राविधिकद्वारा सो प्रस्तावउपर मूल्याङ्कन गरी दिइएको प्राविधिक प्रतिवेदन अनुसार कायम भई आएको बीमाङ्कन रकमको बीमा लेखमा व्यवस्था भए बमोजिमको बीमा शुल्कको २५% बीमा शुल्क कृषक (बीमित) ले बीमा कम्पनीलाई बुझाए पश्चात् बीमालेख जारी हुनेछ ।

बाली बीमाका प्रकार र बीमा शुल्क :

बीमा समितिद्वारा हालसम्म जारी भएका बाली बीमाका बीमा लेख यसप्रकार रहेका छन् । यसबाहेक अन्य बालीहरुको बीमालेखहरु बीमा समितिद्वारा क्रमशः तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने छ ।

क्र.सं.	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क
१	बाली बीमा	तरकारी बीमालेख	उत्पादनमा आधारित	बीमाङ्कको ७% (प्रति बाली)
२	बाली बीमा	तरकारी बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
३	बाली बीमा	अन्नबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (बीजवृद्धि, चैतेधान)	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
४	बाली बीमा	अन्नबाली बीमालेख	लागतमा आधारित (खायन, अन्नबाली	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
५	बाली बीमा	मसलाबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित (अदुवा)	बीमाङ्कको ७% (प्रति बाली)
६	बाली बीमा	मसलाबाली बीमालेख	उत्पादनमा आधारित(बेसार)	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
७	बाली बीमा	फलफूल बीमालेख	लागतमा आधारित (केरा)	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
८	बाली बीमा	फलफूल बीमालेख	उत्पादन, लागत वा दुबैमा आधारित (सुन्तला, जुनार, कागती)	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
९	बाली बीमा	फलफूल बीमालेख	उत्पादनमा आधारित मौसम सुचाकाङ्क (स्याउ)	बीमाङ्कको ८% (प्रति बाली)
१०	बाली बीमा	फलफूल बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
११	बाली बीमा	उखु बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
१२	बाली बीमा	चिया तथा कफी बीमालेख	उत्पादन, लागत वा दुवैमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
१३	बाली बीमा	अलैंची बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)
१४	बाली बीमा	च्याउ बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति बाली)

क्र.सं.	वर्गीकरण	बीमालेख	प्रकार	बीमा शुल्क
१५	पशु बीमा	विभिन्न पशु बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५%(प्रति बाली)
१६	पन्छी बीमा	ब्रोइलर कुखुरा बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको 1.25% (प्रति ब्याच)
१७	पन्छी बीमा	लेयर्स.प्यारेन्ट.हाँस बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति ब्याच)
१८	पन्छी बीमा	अष्ट्रिच बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको 2% (प्रति ब्याच)
१९	अन्य	माछा बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको 2%
२०	अन्य	मौरी बीमालेख	लागतमा आधारित	बीमाङ्कको ५% (प्रति घार)

* अभिकर्ता मार्फत बीमा गराएमा कुल बीमा शुल्कको १५% कमिशन अभिकर्ताले प्राप्त गर्दछन् भने सदस्य संस्था मार्फत बीमा भएमा कुल बीमा शुल्कको १५% छुट दिइने व्यवस्था रहेको छ।

सुरक्षण हुने बालीहरुको क्षेत्रफल

न्यूनतम क्षेत्रफल : लागतका आधारमा बालीहरुको बीमा गर्दा न्यूनतम क्षेत्रफल पहाडमा आठ आना (आधा रोपनी) तथा तराईमा एक कट्ठा हुनुपर्नेछ। उत्पादनका आधारमा हुने बाली बीमाको हकमा सम्बन्धित बालीको बीमा लेखमा व्यवस्था भए न्यूनतम क्षेत्रफल बमोजिम हनेछ।

सुरक्षण हुने बाली तथा पशुपन्छीहरूको लागत/बीमाङ्क रकम

बालीहरुको लागतको आधारमा हुने बीमामा कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको लागतको अधीनमा रही स्थानीय तहको कृषि हेर्ने इकाईबाट उपलब्ध गराएको लागतअनुसार बीमाङ्क रकम कायम हुने।

उत्पादनका आधारमा हुने बाली बीमाको बीमाङ्क रकम बीमा लेखमा व्यवस्था भए बमोजिम हुने।

पन्छीहरूको बीमाङ्क रकम तपसिल अनुसार हुनेछ।

प्रति पन्छीको बीमाङ्क रकम = दाना खर्च निर्धारित गुणाङ्क + चल्लाको मूल्य

पशुहरूको बीमाङ्क रकम कायम गर्दा पशुको जात, उमेर, उत्पादकत्व, पशुको स्थास्थ्य तथा प्राविधिकको रायलाई समेटी बीमित र बीमक बीचको आपसी सल्लाह अनुसार हुने जुन मूल्य स्थानीय ठाउँको चलन- चल्तीको मूल्य भन्दा बढी हुने छैन।

पशुहरूको उमेरको सन्दर्भमा पशुसेवा विभागले उपलब्ध गराएको उमेरलाई आधार लिने।

उमेरः पशुधनको बीमायोग्य उमेर (न्यूनतम र अधिकतम) देहाय बमोजिम हुनेछः–
स्थानीय तथा उन्नत जातको गाई २ वर्ष (अथवा पहिलो बेत भएको) देखि १० वर्षसम्म

भैंसी ३ वर्ष (अथवा पहिलो बेत भएको) देखि १२ वर्षसम्म

स्थानीय तथा उन्नत नश्लको बाच्छी–कोरेली वा पाडीको ६ महिनादेखि २ वर्षसम्म

प्रजननका लागि उन्नत नश्लको साँढे वा राँगाको ३ वर्षदेखि ७ वर्षसम्म

ढुवानी वा जोत्नका लागि गोरु वा राँगा ३ वर्षदेखि १२ वर्षसम्म

भेडा, बाख्रा र बंगुर ३ महिनादेखि बिक्रीका लागि तयार हुन्जेलसम्म।

माछा पालनका लागि न्यूनतम २०० वर्ग मिटरको पोखरी र कम्तीमा तीन (३) फिट पानीको गहिराइ भएको पोखरी हुनुपर्दछ तर ट्राउट माछाको हकमा प्राविधिकको सिफारिस अनुसारको संरचना भएको हुनुपर्नेछ।

बाली तथा पशुपन्छी बीमा क्षतिको दाबी भुक्तानी व्यवस्थाः

१. बीमा अवधि भित्र पुनः क्षति भएमा बीमाङ्कन रकमको ९० प्रतिशत भुक्तानी उपलब्ध हुने।

२. आंशिक क्षति भएमा कृषि प्राविधक तथा बीमा लेखमा व्यवस्था भए अनुरुप दाबी भुक्तानी उपलब्ध हुने।

बीमालेखले रक्षावरण गर्ने जोखिमहरू

देहायका कुनै कारणबाट धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पन्छी र माछा बीमा अवधिभित्र हानि नोक्सानी भएमा बीमकले बीमाङ्क रकमको ९० प्रतिशत रकम बीमितलाई भुक्तानी गर्नेछः

(धानबाली, तरकारी, फलफूल, आलु, पन्छीको हकमा)

(क) आगलागि, चट्याङ,

(ख) भूकम्प,

(ग) बाढी/डुवान /खडेरी,

(घ) पहिरो/भूस्खलन,

(ङ) आँधीबेहरी, असिना, हिउँ वा तुसारो,

(च) आकस्मिक/दुर्घटनाजन्य बाह्य कारणहरु,

(छ) कीरा तथा रोगबाट हुने हानि–नोक्सानी

(ज) बीमालेखमा व्यवस्था भए बमोजिमका अन्य जोखिमहरु

दाबी सम्बन्धी प्रकृया

बीमालेखले रक्षावरण गरेको जोखिमहरुका कारणबाट बीमित माछा र पन्छीको हानि नोक्सानी भएमा सात (७) दिनभित्र र धान, तरकारी, फलफूल, आलु (बालीहरुको) हकमा १५ दिनभित्र वा सो अवधिभित्र सम्भव नभएमा सोको कारणसहित सम्भव हुनासाथ बैङ्क/सदस्य संस्था मार्फत देहायका कागजातहरू बीमक समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ।

क) सक्कल बीमालेख

ख) पूर्ण रुपले भरिएको दाबी फाराम,

ग) सम्बन्धित प्राविधिकको प्रतिवेदन

घ) म.न/उ.प.न./न.पा./गा.पा./वडाकार्यालय वा कम्तीमा सबभन्दा नजिकको दुई (२) जना छिमेकीको सर्जमिन मुचुल्का

ङ) मरेको पशुको संकेतट्टा (tag) देखिने फोटो

बाली तथा पशुपंक्षी बीमा गर्ने कम्पनी, तोकिएको जिल्ला र सम्पर्क नम्बर

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
१	नेपाल इ.क.लि.	९८४१४३८७३९	दार्चुला	९८६५९८३३४२
			वैतडी	९८४८७७३१८२
			डडेलधुरा	९८४९६७२४५२
			कञ्चनपुर	९८६८४०४२८९
२	ओरिएन्टल इ.क.लि.	९८५१०४७०१६	तेह्रथुम	९८५२०५३२००
			धनकुटा	९८५२०५३२००
			सुनसरी	९८५२०२९९०३
			सप्तरी	९८५२०२७८८१
३	नेशनल इ.क.लि.	९८५५०२१४२६	प्युठान	९८५८०४०१६८, ९८५८०४३८३९
			रोल्पा	९८५८०४०१६८, ९८५८०४३८३९

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
		९८५६०३७८१२	दाङ	९८५८०२६५५३
			अर्घाखाँची	९८६७७६३८०५, ९८११९४७२०४, ९८५५०२१४३७
४	हिमालयन जनरल इ.क.लि.	९८५१११६९१	सिन्धुपाल्चोक	९८४१९८९०५०
			काभ्रेपलान्चोक	९८५११८५८११
			ललितपुर	९८४१३७८१७२
			बारा	९८६५०४७६९१
५	प्रिमियर इ.क.लि.	९८४००९९६५६	दोलखा	९८४१८४२००४
			सर्लाही	९८४४०३२७८१
			सिन्धुली	९८४२६४७०५९
			रामेछाप	९८१५०३५३४०

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
६	नेको इ.क.लि.	९८०१८२१०३४	ताप्लेजुङ	९८०१८२१०८६
			पाँचथर	९८६२१६०४८०
			इलाम	९८०१८२१०३२
		९८५२०४९४४९	झापा –बिर्तामोड	९८०१८२१०५३
			झापा –दमक	९८०१८२१०५६
७	सगरमाथा इ.क.लि.	९८५१०८७८६०	जाजरकोट	९८४८२०९८९५
			मुगु	९८४८३२२४५३
			जुम्ला	९८५८०३१९२०
८	प्रभु इ.क.लि.	९८५१०१५८४२	मुस्ताङ	९८४७६४०९२३
			म्याग्दी	९८४९७४१८४२
		९८४१२०८२८४	वागलुङ	९८४७६५५०८१

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
			स्याङ्जा	९८४९४१८४९४
९	शिखर इ.क.लि.	९८०१२३५१०२, ०१४१०१५३९	चितवन	९८०१०६४११७
			चितवन	९८४५११३१८३
			मकवानपुर	९८०१०६७१६९
			मकवानपुर	९८०१२३५११२
		९८०१२४९७३९, ९८४१६१३२८८	नुवाकोट	९८६५७१३९०३
			नुवाकोट	९८४९८५३८१७
			धादिङ	९८५१०६७२७६
			धादिङ	९८४६७५६७०९
१०	लुम्बिनी जनरल इ.क.लि.	९८५५०५००८७	संखुवासभा	९८४२२१५५२०
			उदयपुर	९८५१२०६२७६, ९८५२८३५३१३

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
		९८५१२२९७९२	भोजपुर	९८५२०६२०७५,९८४९०६९८९३
			खोटाङ्ग	९८५२८४६०६२
११	प्रुडेन्सियल इ.क.लि.	९८४१५९१८४८	तनहुँ	९८५६००८७७०
			गोर्खा	९८१४१४०७२०
			लमजुङ	९८५६०४६३१८
			नवलपरासी	९८५७०२४८९०
१२	एन. एल.जी. ई. क. लि.	९८४२०४५९०५	सल्यान	९८५१११५७०६
			डोल्पा	९७४८०९९११६
			पश्चिम रुकुम	९८४७९३४६६१, ९८०६२४८३१०
			बाँके	०८१४१५१६३
१३	सिद्धार्थ इ.क.लि.	९८५११२७८७३	रुपन्देही	९८५७०५६३००

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
			बुटवल	९८५७०७३५२२
			पाल्पा	९८५७०६५४३२
		९८५१२३३९७३	कास्की	९८५६०८२१३८
			मनाङ	९८५६०४६६८९
१४	युनाइटेड इ.क.लि.	९८४१८१०४३५	हुम्ला	९८६९५०६१२९
		९८४१७३९७१८	बाजुरा	९८६९५०६१२९
			अछाम	९८५८४८५९६०, ९८६८४४७६१९
१५	एभरेष्ट इ.क.लि.	९८५११२९८९६	कालिकोट	९८४८०६३९२३
			बर्दिया	९८६०००५१८४
		९८२४०८९३०४	सुर्खेत	९८४८१०४९५८
			दैलेख	९८१८५०८६२७

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
१६	राष्ट्रिय बीमा क. लि	९८४१४५१४७३	कैलाली	९८५७०२४८९०
		९८४८७२६८७३	बझाङ	९८४८४२१७७०
		९८४९०७०२३९	डोटी	९८६८३१९१४१
१७	आई. एम. ई. जनरल इ.लि.	९८५१२७३७३९	धनुषा	९८५४०२०९५३
			महोत्तरी	९८४१५२२१२५
			ओखलढुङ्गा	९८४११४१२०१
			सोलुखुम्बु	९८१५७६०२३८, ९८५१२७३७५५
१८	श्री सानिमा जनरल इ.क.लि.	९८५१००८३४१	मोरङ	९८०७००८३१२ ९८४४४६६५४३
			नवलपुर	९८४५४२२९१८
		९८४१९१९००६	कपिलवस्तु	९८४७०८२११२

क्र.सं.	बीमा कम्पनी	केन्द्रीय कार्यालयको सम्पर्क नं.	तोकिएको जिल्ला	सम्पर्क नं.
				९८२१३२८४२३
१९	श्री जनरल इ.क.लि. (नेपाल)	९८६९२८२९२३	रसुवा	९८५१२४०५२१
		९८६११४०१५९	सिराहा	९८६२९६७६३५
			पर्सा	९८४५२५४५०८
२०	श्री अजोड इ.क.लि.	९८५११२४८८९	गुल्मी	९८४७५७४१४४
			पर्वत	९८५६०४६७२८
		९८५१११०२४१	पूर्वीरुकुम	९८६४९८८२२५
			रौतहट	९८५५०४१४८४

१०. बीउ विजन

विभिन्न बालीका विशेष गुण भएका जातहरु

बाली	विशेष गुण	जातहरु
धान	खडेरी सहन सक्ने	सुख्खा धान १, सुख्खा धान २, सुख्खा धान ३, सुख्खा धान ४, सुख्खा धान ५, सुख्खा धान ६, तरहरा १, हर्दिनाथ २
	डुबान सहन सक्ने	स्वर्ण सव १, साँवा मसुली सव १, सेहराङ्ग सव १
	डुबान र खडेरी दुबै सहन सक्ने	बहुगुणी धान १, बहुगुणी धान २, सुख्खा धान ६
	चिसो सहन सक्ने	लेकाली धान १, लेकाली धान ३, चन्दननाथ ३
	सुगन्ध भएको	सुनौलो सुगन्धा, सुगन्धित धान १, लल्का बास्मती, शुद्धोधन कालानमक
	वर्णशंकर धान	हर्दिनाथ हाईब्रिड धान १, हर्दिनाथ हाईब्रिड धान ३
मकै	खडेरी सहन सक्ने	देउती
	प्रोटिन बढी मात्रामा पाईने	पोषिलो मकै १, पोषिलो मकै २
	वर्णशंकर	खुमल हाईब्रिड २ र रामपुर हाईब्रिड १०
	छिटो पाक्ने	अरुण २, अरुण ३ र अरुण ४(९० दिन), अरुण ६(८० दिन)
	ध्वासे थेग्ले रोग सहन सक्ने	मनकामना३, गणेश १, शितला, देउती, खुमल हाईब्रिड २
गहुँ	यु.जी. ९९ अवरोधक	विजय, डाँफे, तिलोत्तमा, स्वर्गद्वारी, वाणगंगा

	ताप सहने(पछौटे ताप)	गौतम, विजय
	पात डढुवा सहने	गौतम, विजय, डाँफे, तिलोत्तमा,
	सिन्दुरे रोग(कालो, खैरो र पहेंलो) अवरोधि	मुनाल, च्याखुरा
	सुजी गहुँ	ड्युरम खजुरा १ र ड्युरम खजुरा २
तोरी	उत्पादन बढी र खडेरी सहन सक्ने	लुम्ले तोरी १
आलु	चिप्स बनाउन उपयुक्त	खुमल विकास, खुमल उज्जवल, खुमल सेतो-१
	डढुवा रोग प्रतिरोधी	जनकदेव, खुमल विकास, खुमल उज्जवल, खुमल सेतो-१, खुमल रातो-२, खुमल उपहार

नेपालमा हालसम्म उन्मोचन तथा दर्ता प्रक्रियाबाट सूचित भएका ७७ वालीका ६७१ जातहरू

१०.१ अन्नवाली

क) चैते धान

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सि.एच. ४५	२०२३ (१९६६)	११८	३.५	तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाड
२	विन्देश्वरी	२०३८ (१९८१)	१२८	४.०	तराई र भित्री मधेश
३	चैते २	२०४४ (१९८७)	१२५	४.८	तराईको सिञ्चित भूमि
४	चैते ६	२०४८ (१९९२)	१२३	४.८	तराई र भित्री मधेश (३०० मिटरसम्मको उचाईको सिञ्चित भूमि)
५	हर्दिनाथ १	२०६० (२००४)	१२०	४.०३	तराई, भित्री मधेश, रिभर बेसिन ८०० मिटरसम्म
६	चैते ५	२०७४(२०१८)	१२०-१२५	४.६	समुद्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाईसम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेसी तथा समतल फाँट

ख) वर्षे धान

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ताईचुङ्ग १७६	२०२४ (१९६६)	१४४	७.९	मध्य पहाड र उपत्यका
२	चाईनुङ्ग २४२	२०२४ (१९६६)	१४४	७.३	पहाड
३	ताईनान १	२०२४ (१९६६)	१४४	६.६	पहाड
४	ताईनान २	२०२४ (१९६६)	१४३	७.८	पहाड
५	मसुली	२०३० (१९७३)	१५५	३.५	तराई र भित्री मधेश
६	सावित्री	२०३६ (१९७९)	१४०	४.०	तराई र भित्री मधेश
७	खुमल ३	२०४१ (१९८३)	१३०	६.५	मध्य पहाड
८	खुमल २	२०४४ (१९८७)	१४२	५.६	काठमाडौं उपत्यका तथा समान हावापानी भएको ३००० फीटदेखि ४५०० फीटसम्म उचाइको मध्य पहाड
९	खुमल ४	२०४४ (१९८७)	१४४	६.३	काठमाडौं उपत्यका तथा समान हावापानी भएको

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					३००० फीटदेखि ४५०० फीटसम्म उचाइको मध्य पहाड
१०	मकवानपुर १	२०४४ (१९८७)	१५०	४.३	ढुङ्ग्रे कीराको प्रकोप भएको तराई
११	घैया २	२०४४ (१९८७)	११३	३.४	तराईको असिंचित पाखा
१२	पालुङ्ग २	२०४४ (१९८७)	१७२	६.१	शितोष्ण हावापानी भएका मकवानपुर जिल्लाको पालुङ्ग सरहका पहाडी क्षेत्र
१३	खुमल ५	२०४७ (१९९०)	१५४	६.७	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ भएका पश्चिमी मध्य पहाडी क्षेत्रहरु जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१४	खुमल ७	२०४७ (१९९०)	१४६	७.०	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ भएका पश्चिमी मध्य पहाडी क्षेत्रहरु जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१५	खुमल ९	२०४७ (१९९०)	१४८	६.७	१००० मिटरदेखि १४०० मिटरसम्म उचाइ

क.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					भएका पश्चिमी मध्य पहाडी क्षेत्रहरु जस्तै पर्वत, वाग्लुङ्ग, म्याग्दी
१६	छोमरोङ्ग	२०४७ (१९९१)	१६४	४.२	नेपालको पूर्वी एवं पश्चिमी क्षेत्रको १४०० मिटरदेखि २००० मिटरसम्म उचाइ भएको उच्च पहाड र चिसो हावापानी भएको मध्य पहाड
१७	राधा ७	२०४८ (१९९२)	१४८	३.५	तराई, भित्री मधेश र सो सरह हावापानी भएको अकाशे खेती गरिने क्षेत्र
१८	राधाकृष्ण ९	२०४८ (१९९२)	१५०	३.८	तराई, भित्री मधेश र सो सरह हावापानी भएको सिञ्चित भूमि
१९	राधा ४	२०५२ (१९९५)	१२५	३.२	मध्य पश्चिम र सुदूर पश्चिम तराई (कपिलवस्तु, दाङ्ग, वर्दिया, बाँके, कैलाली र कञ्चनपुर)
२०	राधा ११	२०५२ (१९९५)	१४८	४.०	मध्य तराई (पर्सा, वारा, रौतहट, सर्लाही, महोत्तरी र धनुषा)

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२१	राधा १२	२०५२ (१९९५)	१५५	४.६	पूर्वी तराई
२२	माछापुच्छ्रे ३	२०५३ (१९९६)	१७४	५.०	१४०० मिटरदेखि २००० मिटरसम्म उचाइको चिसो हावापानी भएको मध्यदेखि उच्च पहाडसम्म (लुम्ले, घान्द्रुक र छोमरोङ्ग क्षेत्र)
२३	खुमल ६	२०५६ (१९९९)	१५५	७.८	काठमाडौं उपत्यका एवं सो सरहको हावापानी हुने ठाउँ
२४	रामपुर मसुली	२०५६ (१९९९)	१३५	५.७	तराई, भित्री मधेश, बेंशी एवं मध्य पहाडको ९०० मिटर उचाईसम्म अथवा मसुली धान लगाउन सकिने सबै क्षेत्र
२५	चन्दननाथ १	२०५८ (२००२)	१९१	५.०५	जुम्ला वा सो सरहका हावापानी भएको क्षेत्र
२६	चन्दननाथ ३	२०५८ (२००२)	१९२	५.३	जुम्ला वा सो सरहको हावापानी भएको क्षेत्र
२७	खुमल ११	२०५८ (२००२)	१४४	८.५	काठमाडौं उपत्यका
२८	लोकतन्त्र	२०६३ (२००६)	१२५-१३०	३.६	तराई, भित्री मधेश, तल्लो पहाड र मध्य पहाडका

क.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					नदी किनारा
२९	मिथिला	२०६३ (२००६)	१४५-१५०	३.५-४.५	तराई,भित्री मधेश र मध्य पहाडको बेंसी
३०	राम धान	२०६३ (२००६)	१३०-१३७	४.०-७.२	तराई, भित्री मधेश (शिवालिक उपत्यका, मकवानपुर,चितवन र नवलपरासी)
३१	वर्षे ३००४	२०६३ (२००६)	१५७	३.८	तराई र भित्री मधेश
३२	पोखेली जेठोबुढो	२०६३ (२००६)	१८०-१८५	२.६	पोखरा उपत्यका र यस आसपासका क्षेत्रहरु (६०० देखि ९०० मिटर उचाई)
३३	खुमल ८	२०६३ (२००७)	१५८	७.७	मध्य पहाड र तल्लो पहाड
३४	सुनौलो सुगन्धा	२०६४(२००८)	१५१	३.८	तराई,भित्री मधेश
३५	घैया १	२०६६ (२०१०)	११५	२.५-३.५	असिंचित Upland तराई,टार तथा मध्य पहाडका उपत्यका
३६	लल्का बास्मती	२०६६ (२०१०)	१५०	२.५-३.५	मध्य तथा पूर्वी तराई
३७	हर्दीनाथ २	२०६६ (२०१०)	१२५	३.१-४.२	तराई तथा भित्री मधेश

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३८	तरहरा १	२०६६ (२०१०)	११३-१२५	४.२	मध्य तथा पूर्वी तराई
३९	डि. वाई. १८ (पङ्गीकरण मात्र)F1	२०६६ (२०१०)	११८	९.१७	तराई तथा भित्री मधेश
४०	डि. वाई. २८ (पङ्गीकरण मात्र)F1	२०६६ (२०१०)	१२०	८.८६	तराई तथा भित्री मधेश
४१	डि. वाई. ६९ (पङ्गीकरण मात्र)F1	२०६६ (२०१०)	१२५	९.५२	तराई तथा भित्री मधेश
४२	खुमल-१०	२०६८ (२०११)	१३६ (१०७-१७०)	४.७८	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
४३	खुमल-१३	२०६८(२०११)	१४४ (११७-१८३)	४.१७	काठमाण्डौ उपत्यका र सो सरहको हावापानी भएका पहाडी क्षेत्र ।
४४	सुख्खा धान -१	२०६८ (२०११)	१२३-१२५	३.२-४.२	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					पहाडको ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार ।
४५	सुख्खा धान -२	२०६८ (२०११)	१२२-१२४	२.३-३.५	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार
४६	सुख्खा धान -३	२०६८ (२०११)	१२२-१२५	२.५-३.६	पुर्वि तथा पश्चिमी तराई, भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसी तथा टार
४७	बर्षे -२०१४	२०६८ (२०११)	१३५-१४०	३.८	तराई
४८	स्वर्णा सब -१	२०६८ (२०११)	१५०-१५५	४-५	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।
४९	बर्षे -१०२७ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२१	३.३	असिंचित तराई र मध्य पहाडका १००० मिटरसम्मका बेसी तथा टार अर्ध सिंचित तथा असिंचित क्षेत्र ।
५०	साँवा मसुली सब -१	२०६८ (२०११)	१४५-१५०	३.५-४	तराई, तथा भित्री मधेश र मध्य पहाडका ५०० मिटरसम्मका बेसीको सिंचित तथा घोल क्षेत्र ।

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
५१	एराईज - ६४४४, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२२	४.४३	तराई र भित्री मधेसको सिचित क्षेत्र
५२	पि. एच. बी.-७१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२९	५.२६	तराई/सिंचित
५३	यु. एस. - ३१२, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३२	५.४६	सर्लाहीदेखि बांकेसम्मको तराई र भित्री मधेश
५४	च्याम्पीयन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१३६	५.१५	सर्लाही देखि बांके सम्मको तराई र भित्री मधेश
५५	राजा, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२६	४.९४	सर्लाही देखि बांके सम्मको तराई र भित्री मधेश
५६	आर.एच.-२५७, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	४.९९	तराई र भित्री मधेस
५७	गोरखनाथ-५०९, F1	२०६८ (२०११)	१२३	४.८२	तराई र भित्री मधेस

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	(पञ्जीकरण मात्र)				
५८	लोकनाथ-५०५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२९	४.७९	तराई र भित्री मधेसको सिचित क्षेत्र
५९	पि. ए. सि.- ८०१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२३	७.७९	तराई र भित्री मधेसको सिचित क्षेत्र
६०	रेश्मा- ७८६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१२०	४.९१	पूर्वि तराईको सिन्चीत क्षेत्र
६१	लेकाली धान -१	२०७१ (२०१४)	१५८	४.०७	१५००- २६०० मिटर सम्मको उच्च पहाडी क्षेत्र ।
६२	लेकाली धान -३	२०७१ (२०१४)	१५२	३.९	१५०० - २६०० मिटर सम्मको उच्च पहाडी क्षेत्र ।
६३	सुख्खा धान -४	२०७१ (२०१४)	११८-१२५	२.७ -४	तराई र भित्री मधेसको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६४	सुख्खा धान -५	२०७१ (२०१४)	१२५	३.२ – ४.२	तराई र भित्री मधेसको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बेसी ।
६५	सुख्खा धान -६	२०७१(२०१४)	१२०-१२५	३ – ४	तराई र भित्री मधेसको असिंचित खेत र मध्य पहाडको ५०० मिटर उचाईको टार बेसी ।
६६	सिन्दुरी (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१३५-१४५	४– ५	तराई र भित्री मधेस
६७	सुन्दरम (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१२०-१२५	४.४– ५.३	तराई र भित्री मधेस
६८	डेल्टा रानी (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१२४-१२८	३.९– ५	तराई र भित्री मधेस
६९	आकाश (पञ्जीकरण मात्र) ओ.पि.	२०७२ (२०१५)	१२०-१२५	६–६.३	तराई र भित्री मधेस
७०	गरिमा F1(पञ्जीकरण	२०७२ (२०१५)	१३०-१३५	५.८–६.३	तराई र भित्री मधेस

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	मात्र)				
७१	डि आर एच ७७५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२५-१३०	५.६	तराई र भित्री मधेस
७२	डि आर एच ७४८ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१३०-१३५	६.५	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
७३	एराइज ६४४४ गोल्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१३०	५.१	बाँकेदेखि पूर्वको तराई र भित्री मधेश
७४	एराइज तेज गोल्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१३५	५.३	बाँकेदेखि पूर्वको तराई र भित्री मधेश
७५	जिके ५०१७ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२७	५.१-५.४	तराई र भित्री मधेश
७६	सुपर १२५F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२८-१३३	५.३-६.३	तराई र भित्री मधेशको सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्र

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७७	सुपर ११५F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२०-१२५	५-६	तराई र भित्री मधेशको सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्र
७८	शान्ती F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२०-१३०	५-६	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
७९	सुधा F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२५-१३०	५-६	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
८०	यु एस ३२३ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१५)	१२०-१३०	४-५	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
८१	यु एस ३८२ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७२ (२०१६)	१२०-१२५	५-६	तराई र भित्री मधेशको सिंचित क्षेत्र
८२	राधा १४	२०७३ (२०१६)	१३२-१३५	४.४	तराई, भित्री मधेश, रिभर वेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाईसम्मको
८३	सुगन्धित धान १	२०७३ (२०१७)	१४२-१४५	४.५	तराई, भित्री मधेश, रिभर वेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाईसम्मको
८४	राधा १३	२०७३ (२०१७)	१४२-१४८	३-४.२	तराई र भित्री मधेशका असिंचित तथा समुन्द्र

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					सतहबाट ७०० मिटरसम्मको नदी किनार, बेंसी तथा समतल फाँट र उपत्यकाका सिञ्चित क्षेत्र
८५	सेहराङ्ग सब १	२०७३ (२०१७)	१२२-१२५	४.४-४.९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाईसम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार, बेंसी तथा समतल फाट र उपत्यकका सिञ्चित क्षेत्र
८६	जे.के.आर.एच २०८२ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१३०	८.५-९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाट
८७	जे.के.आर.एच.३३३३F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१३५	६.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाट
८८	एच.जे.-जि.१F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१२०-१२५	८-९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					फाँट
८९	एच.जे.-जि.५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१२०-१३०	७-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाट
९०	एच.जे.-जि.१० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७३ (२०१७)	१२०-१२५	८-९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश, नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाट
९१	बहुगुणी धान १	२०७४ (२०१८)	१३५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश, नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
९२	बहुगुणी धान २	२०७४ (२०१८)	१४२	५.८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
९३	हर्दिनाथ ३	२०७४ (२०१८)	१२५	५.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
९४	एल.जी.९३.०१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	७.५-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई, भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
९५	एल.जी.९३.०२ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	७.५-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
९६	साभा १२७F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११८	५.१६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
९७	साभा १३४ F1	२०७४ (२०१८)	११५-११८	५.६४	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
	(पञ्जीकरण मात्र)				तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
९८	अराईज ६१२९ गोल्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	११२-११५	६.५-७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
९९	अराईज प्राईमा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१३०-१३५	७.५-८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
१००	भि.एन.आर २२३३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	५.५-६.६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
१०१	भि.एन.आर २२४५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०-१२५	५.५-६.६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					फाँट
१०२	डि.वाई ६८ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२०	४.३-६.२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
१०३	डि.वाई ७९ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	१२१	४.३-६.२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,बेंसी तथा समतल फाँट
१०४	कालो चामल (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	९९-१२५	२.२	तराई,भित्री मधेश,पहाड, उपत्यका र बेंसीहरु
१०५	LPNBR 1605 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	१५०	७.०	पूर्वी तथा मध्य तराई
१०६	श्रीराम खुश्बु(पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	११८-१२१	५.२-६.२	तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१०७	एरिज अइडिया(पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	१२०-१२५	५.३-६.१	तराई,भित्री मधेश,नदी किनार,
१०८	अल्ट्रा सुपर सम्पूर्ण (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)	१३५-१३७	४.०५-४.५१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश तथा नदी किनार
१०९	अङ्कुर ज्योतिका	२०७६(२०१९)	१३४	४.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११०	टि.एम.आर.एच.१६२६	२०७६(२०१९)	१३४	५.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
१११	मुकाबला २३	२०७६(२०१९)	१२५	५.२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११२	रञ्जित	२०७६(२०१९)	१५५-१६०	५-६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११३	सावाँ मन्सुली	२०७६(२०१९)	१४५-	५-६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
			१६०		तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११४	सर्जु ५२	२०७६(२०१९)	१२०-१३०	६-७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११५	सुपर चाईना ६०१ F1	२०७६(२०१९)	१२०-१३०	६-७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११६	तहल्का F1	२०७६(२०१९)	१२८	५.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११७	महाराजा F1	२०७६(२०१९)	१३३	५.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११८	२७ पि ६३ F1	२०७६(२०१९)	१३३	५.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु
११९	यु.एस.३०५ F1	२०७६(२०१९)	१३२	५.०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र वेशीहरु

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१२०	९४४४F1	२०७६(२०१९)	१२५	५.३८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र बेसीहरु
१२१	के.पि.एच. ४७८F1	२०७६(२०१९)	१२२	६.९९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र बेसीहरु
१२२	पृथ्वी गोल्ड११११F1	२०७६(२०१९)	१२९	५.२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र बेसीहरु
१२३	एम.आर.पि ५५६९F1	२०७६(२०१९)	१२६	६.३	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र बेसीहरु
१२४	एम.आर.पि ५५६६ उपज F1	२०७६(२०१९)	१२६	६.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको तराई,भित्री मधेश र बेसीहरु

(ग) मकै

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल पहेलो	२०२२ (१९६५)	१२०-१३०	४.९	मध्यपहाड
२	रामपुर कम्पोजिट	२०३२ (१९७५)	११०-११५	४.४	तराई, भित्री मधेश, बेंसी र मध्य पहाड
३	अरुण २	२०३९ (१९८१)	८०-९०	२.२	तराई, मध्य पहाड
४	मनकामना १	२०४४ (१९८७)	१२०-१३०	४.०	मध्य पहाड (हिउँदमा तराई क्षेत्रमा पनि लगाउन सकिने)
५	गणेश २	२०४६ (१९८९)	१५०-१८०	३.५	उच्च पहाड (हिउँदमा तराई र भित्री मधेशमा पनि लगाउन सकिने)
६	रामपुर २	२०४६ (१९८९)	१०५-११०	४.०	तराई, भित्री मधेश, बेंशीरटार
७	अरुण १	२०५२ (१९९५)	९०-१००	४.०	पश्चिम तराई र मध्य पहाड
८	गणेश १	२०५४ (१९९७)	१७५	५.०	उच्चपहाड
९	मनकामना ३	२०५९ (२००२)	१४२	५.५	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका मध्य पहाडी क्षेत्र (१००० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको उचाईको लागि)
१०	गौरव हाईब्रिड मकै	२०६१ (२००३)	११०-१५०	८.१	तराई र भित्री मधेस (हिउँदे खेतीको लागि)
११	देउती	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	५.७	मध्य पहाड
१२	सितला	२०६३ (२००६)	१३०-१३५	६.०८	पहाड
१३	मनकामना ४	२०६५ (२००८)	११७	५.३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्य पहाडको १६०० मिटर भन्दा तल
१४	पोसिलो मकै १	२०६५ (२००८)	१४५-१५५	५. ३	नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्म मध्य पहाडको १६०० मिटर भन्दा तल
१५	मनकामना ५	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.२७	कर्णाली पूर्वका मध्य पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१६	मनकामना ६	२०६६ (२०१०)	१४०-१४५	५.३४	पूर्वी - मध्य पश्चिम पहाड
१७	बायो ९६८१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-११०	६.५-८	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड - बर्षे मौसम पूर्वी तराइ - हिउँदे मौसम
१८	राजकुमार F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००-११०	८-९	तराई, भित्री मधेश, रिभर वेसिन, भ्याली र तल्लो पहाडी भेगको ७०० मिटर उचाईसम्म
१९	नुतन (के.एच १०१, F1) (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-९२	६.५-८	तराई, भित्री मधेश, रिभर वेसिन र उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
२०	डिकेसी ९०८१, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	१०-१२	मध्य तराई -हिउदे मौसम (कार्तिक - माघ)
२१	अल राउण्डर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	१२०-१६०	७-१०	तराई क्षेत्रमा -हिउदे तथा बर्षे मौसम
२२	सि. पि. - ६६६, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	११०-१२०	६.९७	पुर्वि तथा मध्य तराई
२३	गोदावरी -९८९, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	७.३६	पुर्वि तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार।
२४	अर्ली - २, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८ (२०११)	१०५	५.६९	पुर्वि तथा मध्य तराई, र मध्य पहाडको बेसी तथा टार।
२५	रामपुर हाइब्रिड-२	२०६९ (२०१२)	१३०-१६० हिउदे १२५ वर्ष	७.० हिउदे ३.५५ वर्षे	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२६	आर. एम. एल.-४ (Inbred line)	२०६९ (२०१२)			नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
२७	एन. एम. एल.-२ (Inbred line)	२०६९ (२०१२)			नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
२८	आदित्य-९२९, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२१ (Days to silking)	७.२	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
२९	प्रोएग्रो-४६४२, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११५ (Days to silking)	८.२९	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३०	बिस्को-९४०नयाँ, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११९ (Days to silking)	७.७४	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३१	सि. पी.-८३८, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११९ (Days to silking)	७.११	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३२	१०भि१०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११६ (Days to silking)	७.४६	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३३	डि. एम. एच.-७३१४, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२३ (Days to silking)	६.६६	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३४	डि. एम. एच.-८४९ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११३ (Days to silking)	६.८५	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३५	एम. एम.-११०७, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२३ (Days to silking)	९.०	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३६	डेकाल्बडवल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११८ (Days to silking)	६.७९	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३७	एन. एम. एच.- ७३१ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११५ (Days to silking)	७.९२	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३८	पायोनियर-३५२२, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२२ (Days to silking)	८.६५	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
३९	९२२०, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११७ (Days to silking)	७.६७	तराई, भित्री मधेश, रिभर वेसिनर उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
४०	टि.एक्स-३६९, F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	१२४ (Days to silking)	९	तराई, भित्री मधेश, रिभर वेसिनर उपत्यकाको ७०० मिटर उचाई सम्मको
४१	सि.-१९४६, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	११६ (Days to silking)	९.७	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई
४२	खुमल हाब्रिड मकै — २	२०७१ (२०१४)	१५२- Winter १३८-Summer)	९.०८ ८.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेसमा हिउदे मौसममा ।
४३	के वाई एम — ३३	२०७१ (२०१४)	६८ (Days to silking)	२.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेसमा हिउदे मौसममा ।
४४	के वाई एम — ३५	२०७१ (२०१४)	६६ (Days to silking)	१.५	मध्य पहाडी क्षेत्रमा वर्षा याममा र तराई तथा भित्री मधेसमा हिउदे मौसममा ।

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४५	रेशुङ्गा कम्पोजीट	२०७१ (२०१४)	१२७	५.२	मध्य तथा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १४०० मिटर उचाइको पहाडी क्षेत्र ।
४६	गुल्मी - २ (पङ्क्तिकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	१२५	५.४	गुल्मी र अर्घाखाँची जिल्लाको ७०० देखि १४०० मिटर उचाइको क्षेत्र ।
४७	अरुण ३	२०७२ (२०१५)	१००	३.९	मध्यपश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
४८	अरुण ४	२०७२ (२०१५)	११३-११५	४.२	मध्य पश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्त तथा मध्य पहाड मा गृष्म ऋतु मा खेती गर्न सकिने ।
४९	अरुण ६	२०७२ (२०१५)	९०	३.५	मध्य पश्चिमदेखि पूर्वको तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड । तराई र भित्री मधेशमा हिउँदे र वसन्ते तथा मध्य पहाडमा गृष्म ऋतुमा खेती गर्न सकिने ।
५०	रामपुर हाईब्रिड ४	२०७३(२०१६)	१५५-१६५	६.९५	तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५१	आर.एम.एल.३२ (ईनब्रेड लाईन)	२०७३(२०१६)			तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५२	आर.एम.एल.१७ (ईनब्रेड लाईन)	२०७३(२०१६)			तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५३	रामपुर हाईब्रिड ६	२०७३(२०१६)	१५८-१६५	६.८	तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५४	आर.एम.एल.४ (ईनब्रेडलाईन)	२०७३(२०१६)			तराई र भित्री मधेशको हिउँदे सिजन ७०० मिटरसम्म
५५	जि.के. ३१४० F1,(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७५	६.४	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
५६	जि.के. ३११४ F1, (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७०	६.५	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
५७	एन.एम.एच. ७१३ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७५	६.३	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
५८	एन.एम.एच. १२४७ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७७	६.०७	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
५९	पि.३३९६ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१६५	६.२९	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७००मिटरसम्म
६०	३०२२ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७०	६.३	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
६१	३०३३ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७०	६.४	नारायणी नदीदेखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
६२	बिस्कोएक्स ८१ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१७५	९.६	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
६३	बिस्को ९७ गोल्ड F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१६)	१८०	८.२	नारायणी नदी देखि पूर्वी तराई र भित्री मधेशको हिउदे सिजनको लागि ७०० मिटरसम्म
६४	९०० एम.गोल्ड F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१७)	१८०	६.५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
६५	परबल F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७३(२०१७)	१८०	६.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६६	पोषिलो मकै २	२०७४(२०१८)	१२०-१६०	४.५	तराई, भित्री मधेशको समुन्द्र सतहदेखि ८०० मिटरसम्म (वर्षे तथा हिउँदे सिजनको लागि) र मध्य पहाडको समुन्द्र सतहदेखि ८००-१८०० मिटर उचाईसम्म (वर्षे सिजनको लागि)
६७	रामपुर ४	२०७४(२०१८)	१७०	५.४०	तराई, भित्री मधेशको समुन्द्र सतहदेखि ७०० मिटर उचाईसम्म
६८	मनकामना ७	२०७४(२०१८)	१५८	६.४६	मध्य पहाडको समुन्द्र सतहदेखि ७००-१६०० मिटर उचाईसम्म
६९	रामपुर हाईब्रिड ८ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	११० -१५५	७.५६	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७०	रामपुर हाईब्रिड १० F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१२०-१६०	८.०५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७१	पिएल ३३०० F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.४८	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७२	पिएल३३३१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	९.०१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७३	एचपि२२२ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.७४	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७४	९७८४ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.८१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७५	९५१सुपर F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१५५-१६०	७.२७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७६	पि ३५३३ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१७०	७.५५	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७७	एलजी३३.०१ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७८	बिस्कोजम्बो ६५ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	८.१७	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
७९	जेकेएमएच ५०२ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	११५	७.०९	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
८०	कर्नकिंग ९५२२ (एम ९२९२) F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	७.२२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
८१	सुप्रिम ९०६२ (विकास) F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१६०-१६५	७.१२	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
८२	जे एम १ F1, (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.२१	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि
८३	जे एम ४ F1,(पञ्जीकरण मात्र)	२०७४(२०१८)	१४०-१५०	७.२०	समुन्द्र सतहबाट ७०० मिटर उचाई सम्मको नारायणी नदी पूर्वका तराई र भित्री मधेशमा हिउदे सिजनको लागि

(घ) गहुँ

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लेर्मा ५२	२०१७ (१९६०)	१७६	५.०	मध्य पहाड
२	आर.आर. २१	२०२७ (१९७१)	११६–१६०	४.०	तराई र पहाड
३	यु.पी. २६२	२०३५ (१९७८)	१२२	४.०	तराई
४	नेपाल २९७	२०४२ (१९८५)	११७	५.०	तराई
५	अन्नपूर्ण १	२०४५ (१९८८)	१६८	५.५	१००० मिटर उचाइ भन्दा माथिको पहाड
६	अन्नपूर्ण ३	२०४७ (१९९१)	१६५	५.५	लुम्ले र पाखीवास क्षेत्रको ११०० मिटरदेखि १७०० मिटर उचाइसम्मको भूमि
७	बी.एल. १०२२	२०४८ (१९९१)	१२०	५.०	नारायणी नदीदेखि पश्चिमको तराई, टार र १००० मिटरसम्म उचाई भएका उपत्यकाहरु
८	भूकुटी	२०५१ (१९९४)	१२०	५.०	तराई, टार र १००० मिटरसम्म उचाइ भएका उपत्यकाहरु
९	अन्नपूर्ण ४	२०५१ (१९९४)	१६१	५.०	मध्य र उच्च पहाड
१०	बी.एल. ११३५	२०५१ (१९९४)	११५	५.०	तराई, टार र १००० मिटरसम्म उँचाई भएका उपत्यकाहरु
११	अच्युत	२०५४ (१९९७)	१२५	४.५	टार, १००० मिटरभन्दा कम उचाइ भएका उपत्यकाको मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१२	रोहिणी	२०५४ (१९९७)	११९	४.१	तराई, टार र १००० मिटरभन्दा कम उचाइ भएका उपत्यकाको सिञ्चित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१३	पासाङ्गल्हामु	२०५४ (१९९७)	१७८	६.७	मध्य पहाड जस्तै काठमाडौं र जुम्ला सरहको समान हावापानी भएको उच्च पहाड
१४	कान्ति	२०५४ (१९९७)	१७४	५.५	पहाडी क्षेत्रको मध्यम र उच्च उर्वरा भूमि
१५	बी.एल. १४७३	२०५६ (१९९९)	११५	४.०	तराई,टार र १००० मिटरभन्दा कम उचाइ भएका उपत्यकाको सिञ्चित र मध्यम तथा उच्च उर्वराभूमि
१६	गौतम	२०६१ (२००४)	११९	३.४	तराई,टार तथा ५०० मिटर भन्दा कम उचाई भएको उपत्यका
१७	डब्लुके १२०४	२०६४ (२००७)	१७९	३.४	मध्य पहाड र उच्च पहाड
१८	आदित्य	२०६६ (२०१०)	११८	४.७९	तराई,टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका
१९	एन.एल. ९७१	२०६६ (२०१०)	१२२	४.५३	तराई,टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका
२०	विजय	२०६७ (२०११)	१११-१२३	४.४५	तराई,टार र ५०० मी. सम्मको उपत्यका
२१	गौरा (BL 3235)	२०६९ (२०१२)	१६०	४.२-५.०	मध्य तथा उच्च पहाड
२२	धौलागिरी (BL 3503)	२०६९ (२०१२)	१५६	३.६-४.९	मध्य तथा उच्च पहाड
२३	तिलोत्तमा	२०७२ (२०१५)	१०५-१२०	२.५-३.२	तराई र भित्री मधेसको सिंचित तथा अर्ध सिंचित क्षेत्र
२४	डाँफे	२०७२ (२०१५)	१६३-१७०	४.४८	मध्य तथा उच्च पहाड
२५	बाणगंगा	२०७३ (२०१६)	११०	३.३	तराई,टार, हाचो उपत्यका ७०० मिटरसम्मको उचाईमा सिंचित र अर्ध सिंचित क्षेत्रको लागि
२६	स्वर्गद्धारी	२०७३ (२०१६)	१६३	४.४	मध्य तथा उच्च पहाड (७०० देखि १४०० मिटरसम्म) सिंचित तथा

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
					अर्ध सिचिंत क्षेत्रको लागि
२७	मुनाल	२०७४ (२०१८)	१६४	४.९१	समुद्र सतहको ६०० देखि २३०० मि. उचाईसम्मको मध्य तथा उच्च पहाडको सिंचित तथा तथा असिंचित क्षेत्र
२८	च्याखुरा	२०७४ (२०१८)	१५८	३.२६	समुद्र सतहको ६०० देखि १६०० मि. उचाईसम्मको मध्य पहाडको असिंचित क्षेत्र
२९	खजुराङ्घुरम १	२०७४ (२०१८)	१२६	४.८६	समुद्र सतहदेखि ५०० मिटर उचाईसम्मका दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका सिंचित क्षेत्र
३०	खजुराङ्घुरम २	२०७४ (२०१८)	१२९	५.२६	समुद्र सतहदेखि ५०० मिटर उचाईसम्मका दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुरका सिंचित क्षेत्र
३१	पावैगहुँ (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	३३०	२.१९-२.७५	कर्णाली अंचलको २३०० देखि ३३०० मिटर सम्म । २८०० मिटर उपयुक्त ।
३२	वि.एल. ४३४१	२०७५ (२०१८)		५.०३	तराई र भित्री मधेश लगायत समुन्द्री सतह बाट ८०० मिटर उचाई सम्म ।

(ङ) कोदो

क्र. सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ओख्ले १	२०३७ (१९८०)	१५४-१९४	३.३	मध्य र उच्च पहाड
२	डल्ले १	२०३७ (१९८०)	१२५-१५१	३.३	तराई,भित्री मधेश र मध्य पहाड
३	काब्रे कोदो १	२०४७ (१९९०)	१६७	२.३	९०० मिटरदेखि १९०० मिटर उचाइसम्मको मध्यपहाडी क्षेत्रको पाखोबारी
४	सैलुङ कोदो १	२०७२ (२०१५)	१५५	२.४	मध्यमाञ्चलदेखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको १३०० देखि २२०० मि. उचाईको मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	काब्रे कोदो २	२०७२ (२०१५)	१५३	२.५	मध्यमाञ्चलदेखि मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको ७०० देखि १८०० मि. उचाईको मध्य पहाड

(च) जौ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बोनस	२०३० (१९७४)	१६२	३.६	काठमाडौं उपत्यका र समान हावापानी भएको क्षेत्र
२	एच.बी.एल ५६	२०३० (१९७४)	१३५	३.०	तराई र भित्री मधेश
३	गाल्ट	२०३० (१९७४)	१५७	२.३	तराई,भित्री मधेश र पालुङ्ग उपत्यका
४	सि.आई. १०४४८	२०३० (१९७४)	१२५	२.६	तराई र भित्री मधेश
५	केच	२०३१ (१९७५)	११२	२.५	तराई र भित्री मधेश

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६	सोलुउवा	२०४७ (१९९०)	१७७	१.९	मुस्ताङ्ग, मनाङ्ग र डोल्पाका २००० मिटरदेखि ३००० मिटरसम्म उचाईका लेकाली क्षेत्र

(छ)फापर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिठे फापर १	२०७२ (२०१५)	७२	१.२	तराई र भित्री मधेस देखि उच्च पहाडसम्म

१०.२. दलहन

(क) भटमास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हार्डी	२०३५ (१९७७)	१२४	२.४	तराई र भित्री मधेश
२	रान्सम	२०४४ (१९८७)	१४५	१.०	मध्य पहाड र उपत्यका
३	सेती	२०४६ (१९९०)	१५०	१.२	मध्य पहाड र उपत्यका
४	कब	२०४६ (१९९०)	१२३	२.५	तराई र भित्री मधेश
५	लुम्ले भटमास १	२०५३ (१९९६)	१३८-१४७	१.७	४०० मिटरदेखि १६०० मिटर उचाइसम्मको मध्य पहाड
६	तरकारी भटमास १	२०६० (२००४)	१२०	२.३	मध्यपहाडी क्षेत्र ८०० मिटरदेखि १५०० मिटरसम्म
७	पूजा	२०६३ (२००६)	१२५	१.६	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ख) मुसुरो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सिन्दुर	२०३६ (१९७९)	१४८	१.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
२	सिम्रिक	२०३६ (१९७९)	१४३	१.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
३	शिशिर	२०३६ (१९७९)	१५०	२.०	तराई, भित्री मधेश र पहाड
४	सिमल	२०४६ (१९९०)	१४३	४.१	तराई, भित्री मधेश र पहाड
५	शिखर	२०४६ (१९९०)	१४३	३.५	तराई, भित्री मधेश र पहाड
६	खजुरा १	२०५६ (१९९९)	१२८	१.५	मध्य पश्चिमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको धान र मकै लगाईने खेत
७	खजुरा मुसुरो २	२०५६ (१९९९)	१३४	२.१	मध्य पश्चिमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चल सम्मको धान र मकै लगाईने खेत
८	शितल	२०६१ (२००४)	१३४	१.१	सम्पूर्ण तराई र मध्य पहाड
९	महेश्वर भारती	२०६४ (२००७)	१११	१.४	काठमाण्डौ उपत्यका वा सो सरह,मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा वेसी
१०	सगुन	२०६४ (२००७)	९८	१.३	काठमाण्डौ उपत्यका वा सो सरह, मध्य पहाडी क्षेत्रको टार तथा वेसी
११	खजुरा मुसुरो ३	२०७३ (२०१७)	१४८	१.७८	समुन्द्र सतहबाट १७०० मिटरसम्मको तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड
१२	खजुरा मुसुरो ४	२०७५(२०१८)	१३६	१.०८	मध्य तथा सुदुरपश्चिमका तराई (दाङ्ग देखि कञ्चनपुर सम्म, १०० देखि ७०० मिटरसम्म)

(ग) चना

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धनुष	२०३६ (१९७९)	१४४	१.८	तराई र भित्री मधेश
२	राधा	२०४४ (१९८७)	१४२	१.६	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
३	सीता	२०४४ (१९८७)	१४०	१.५	तराईका सुख्खा भाग र आकाशे पानीको भरमा खेती गर्न सकिने भूमि
४	कोशेली	२०४७ (१९९०)	१५४	१.६	पश्चिम तराई र भित्री मधेश
५	कालीका	२०४७ (१९९०)	१५२	१.४	मध्य र पश्चिम तराई तथा भित्री मधेश
६	तारा	२०६४ (२००८)	१३५	१.४	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार
७	अवरोधी	२०६४ (२००८)	१३५	१.३	तराई र मध्य पहाडको बेशी तथा टार

(घ) बोडी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	आकाश	२०४६ (१९९०)	७३	१.०	तराई र भित्री मधेश
२	प्रकाश	२०४६ (१९९०)	६०	०.८	तराई र भित्री मधेश
३	सूर्य	२०६१ (२००४)	७७	१.३	मध्य र पश्चिम तराई, भित्रीमधेस
४	डवलहार्भेष्ट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०-१००	१६-१८	तराई र पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
५	मालेपाटन-१	२०६८ (२०११)	७५-९०	०.८-१.०	तराई, भित्रीमधेस तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (३०० देखि १००० मी)
६	गाजलेबोडी	२०७३	७८	१.८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर सम्मको तराई भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ङ) रहर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामपुर अरहर १	२०४८ (१९९२)	१९७	१.५	चितवन, मकवानपुर र सर्लाही जिल्लाहरुको तराई र भित्री मधेश
२	बागेश्वरी	२०४८ (१९९२)	२६१	२.०	धनुषा, सर्लाही र बाँके जिल्लाहरु

(च) मास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कालु	२०४६ (१९८९)	४९	१.२	मध्य पहाड र उपत्यका
२	रामपुर मास	२०७५ (२०१८)	६४	०.८८	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१००देखि १२५० मिटरसम्म)
३	खजुरा मास १	२०७५ (२०१८)	६६	०.८९	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखि १२५० मिटरसम्म)

(छ) मुङ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसा वैशाखी	२०३२ (१९७६)	६०	१.५	तराई
२	कल्याण	२०६३ (२००६)	६०	०.६९	तराई, चुरे पहाड र मध्य पहाड
३	प्रतिक्षा	२०६३ (२००६)	६३	०.६८६	तराई, चुरे पहाड र मध्य पहाड
४	प्रतिज्ञा	२०७५ (२०१८)	५९	१.३०	तराई भित्री मधेश तथा मध्य पहाडका टार तथा होचा क्षेत्रहरु (१०० देखि ७०० मिटरसम्म)

(ज) राज्मा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पि.डि.आर १४	२०७६(२०१९)	११९	१.८६	तराईदेखि उच्च पहाड (११५ देखि २३६७ मिटर सम्म)

१०.३ तेलहन

(क) बदाम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बी. ४	२०३७ (१९८०)	१४०	१.५	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२	जनक	२०४५ (१९८९)	१४५	२.५	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको सिंचाईको सुविधा नभएको बलौटे दोमट माटो भएको क्षेत्र
३	ज्योती	२०५३ (१९९६)	१३७– १५३	२.०	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथाचिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
४	जयन्ती	२०५३ (१९९६)	११५	२.२	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाडी क्षेत्रको पानी नजम्ने तथा चिम्ट्याइलो माटो नभएको क्षेत्र
५	राजर्षि	२०६२ (२००५)	१३६	२.८४	तराई र भित्री मधेस
६	वैदेही	२०६२ (२००५)	११०	३.३	तराई र भित्री मधेस
७	सम्मृद्धि	२०७६(२०१९)	११०– १२५	३.१६	तराई, भित्री मधेश र मध्य पहाड

(ख) तोरी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	विकास	२०४६ (१९८९)	८५-९०	०.८	मध्यमाञ्चल देखि सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको तराई र भित्री मधेश
२	लुम्ले १	२०५३ (१९९६)	८९-१५३	०.९	पश्चिम क्षेत्रको ७०० मिटर उचाई भन्दा माथिको मध्य देखि उच्च पहाड
३	प्रगति	२०५३ (१९९६)	९९	१.०	पूर्वी मध्य पहाड, तराई र भित्री मधेशको असिञ्चित भूमि
४	उन्नति	२०६२ (२००५)	८६	१.०४	तराई, भित्री मधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र
५	प्रीति	२०६२ (२००५)	८३	१.२६	तराई, भित्री मधेश र कम उचाई भएको उपत्यकाको असिञ्चित क्षेत्र

६	मोरङ्ग तोरी — २	२०७० (२०१३)	८३	०.७ -०.९	तराई तथा मध्य तराई
७	जेवाई-१६, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१६०	१.८	तराई तथा भित्री मधेशको सिंचीत तथा अर्ध सिंचीत क्षेत्र
८	सुर्खेत स्थानीय तोरी — ३ (पङ्गीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	८२ -१००	०.९०५	मध्य पश्चिमका तराई जिल्लाहरु बाँके, बर्दिया, दाङ, मध्य पहाडका, सुर्खेत, दैलेख, सल्यान र भेरी नदि किनारका क्षेत्रहरु ।
९	नवलपुर स्थानीय ४	२०७६ (२०१९)	९३	१.०२	तराई,भित्रि मधेश र मध्य पहाडका ६०० मिटर

(ग) रायो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिश क्षेत्र
१	पुसा बोल्ड	२०४५ (१९८९)	११०-११५	०.९	तराई र भित्री मधेश
२	कृष्णा	२०४६ (१९८९)	११५	१.१	मध्यमाञ्चलदेखि सुदूरपश्चिमाञ्चलसम्मको तराई र भित्री मधेश
३	मोरङ्ग रायो/तोरा	२०७४ (२०१८)	१०२-१२०	०.९२	समुन्द्र सतह देखि ७०० मिटर उचाई सम्मका तराई तथा भित्री मधेश

(घ) तील

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नवलपुर खैरो तील १	२०५७ (२०००)	८५	१.२	सिरहा देखि नेपालगञ्ज सम्मका तराई
२	नवल पुर झुसे तील १	२०५७ (२०००)	१.३	०.६५	तराई र भित्री मधेश

१०.४. औद्योगिक वाली

(क) सूर्ती

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बेलाचापी १	२०४६ (१९८९)	६०–७०	०.९	तराई

(ख) कपास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ट्याम्कट एस.पी. ३७	२०३४ (१९७७)	६०–७०	०.९	मध्यमाञ्चल र सुदूरपश्चिमाञ्चल

(ग) उखु

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जीतपुर १	२०५३ (१९९६)	३००–३६०	७१.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको सिंचित तराई
२	जीतपुर २	२०५३ (१९९६)	३००–३६०	९२.०	पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल र पश्चिमाञ्चलको असिंचित तराई
३	जीतपुर ३	२०६० (२००४)	३००–३६०	७९.२	तराई
४	जीतपुर ४	२०६० (२००४)	३००–३६०	८६.०	तराई

(घ) जुट

क.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	इटहरी १ (सेतोपात)	२०५६ (१९९९)	११८	३.४	पूर्वी तराई
२	इटहरी २ (सुनौलोपात)	२०५६ (१९९९)	११६	३.३	पूर्वी तराई

ङ) अदुवा

क.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट अदुवा १	२०५८ (२००१)	२२५-२४०	२२-३८	१६०० मिटर उचाई सम्मको भित्री मधेश,मध्य पहाड र बेंसी
२	कपुरकोट अदुवा २	२०७३ (२०१६)	२४०-२६०	३२.७५	भित्री मधेश, मध्य पहाड र बेसी १६०० मिटर उचाईसम्म

(च) हलेदो/बेसार

क. सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कपुरकोट हलेदो-१	२०७१ (२०१४)	२४५ -२६०	२७.८	मध्य पहाडको असिंचित पाखोबारी
२	कपुरकोट हलेदो-२	२०७४ (२०१८)	२४५ -२६०	३४.०५	समुन्द्र सतह देखि १६०० मिटर उचाईसम्मका तराई तथा भित्री मधेश

१०.५. तरकारी वाली

(क) आलु

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुफ्री ज्योति	२०४९ (१९९२)	११०	२३	पहाडमा वर्षे वालीको लागि माघ, फाल्गुण र चैत्र, हिउँदे वालीको लागि असोज र कार्तिकमा तथा कम वर्षा हुने पश्चिमका उच्च पहाडका लागि असार र साउन
२	कुफ्री सिन्दुरी	२०४९ (१९९२)	११०-१२०	२३	तराईमा हिउँदे वालीको रुपमा, असोजदेखि मंसिरसम्म र तल्लोपहाडी भेगमा कार्तिकदेखि पुससम्म
३	डेजिरे	२०४९ (१९९२)	९०-१२०	१८	तराईमा हिउँदेवालीको रुपमा असोज र कार्तिक, मध्य पहाड र तल्लोपहाडमा भाद्र र असोज तथा मध्य पहाडदेखि उच्च पहाडमा वर्षेवालीको रुपमा माघ र फागुन
४	जनकदेव	२०५६ (१९९९)	११०	३९.४	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, उपत्यका तथा तराई क्षेत्रमा शरद ऋतु र कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा वर्षा ऋतु
५	खुमलसेतो १	२०५६ (१९९९)	११०	३८.७	मध्य तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा गृष्म ऋतु, कम पानी पर्ने उच्च पहाडी क्षेत्रमा र मध्यपहाडी क्षेत्रमा शरद ऋतु
६	खुमल रातो २	२०५६ (१९९९)	९५	३६.२	तराई, भित्री मधेश तथा खोंचहरुमा शरद ऋतु
७	खुमल लक्ष्मी	२०६५ (२००८)	१२०-१४०	२४-२८	मध्य तथा उच्च पहाडी भेग -बर्षे वाली सुख्खा उच्च पहाडी भेग -मनसून वाली तराई तथा भित्री मधेश-शरद तथा हिउँदे वाली

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
८	आईपी वाई ८	२०६५ (२००८)	११०-१२०	२५-२७	तराई तथा भित्री मधेश
९	खुमल उज्वल	२०७१ (२०१४)	१०० - १२०	२५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र
१०	खुमल उपहार	२०७१ (२०१४)	१०० -१२०	२४	तराई र मध्य पहाडको १२०० मिटर उचाइ सम्म ।
११	टिपिएस-१ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	११० -१२०	३५ -४०	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१२	टिपिएस-२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	११० -१२०	३० -३५	तराई र मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
१३	खुमल विकास	२०७५(२०१८)	१००-११०	२५.७५	मध्य पहाड देखि उच्च पहाडी क्षेत्र (१२०० मिटर देखि ३००० मिटर सम्म
१४	कार्डिनल (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	८०-११०	१८-३०	तराईदेखि पहाड सम्म (करिव १०० देखि ४०००सम्म)
१५	रोजिटा(पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१२०-१४०	१०-१४	मध्य र पुर्व उच्च पहाडी क्षेत्र (१६०० देखि ३५०० सम्म)
१६	एम.एस.४२.३ (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६(२०१९)	१००-१२०	१०-२४	तराई देखि पहाडी उपत्यका तथा खोंच (१००देखि १६०० मि. सम्म)

(ख) काउली

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काठमाडौं स्थानीय	२०४६ (१९९०)	११०-१२०	२५.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	डोल्पा स्नोवल	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	सर्लाही दिपाली	२०५१ (१९९४)	५५-६०	८.०	तराई र मध्य पहाड
४	एनएस ६०एन, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२६-३०	तराई र पहाड
५	एन एस १०६, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२८-३४	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
६	एन एस ९०, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	४०-६०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
७	अन्ना ९०, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	४५-५६	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
८	अन्नाकप, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०	३०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
९	रेनी, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८१	३६-४०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
१०	डमी, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	४०-४४	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
११	युमिको,F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५	२६-३०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
१२	स्नोबेष्ट,F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	३०-४०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
१३	ह्वाईट ईजल्याण्ड, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	३३	तराई र मध्ये पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१४	ह्वाईट फ्ल्यास, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	४५	मध्ये पहाड
१५	मिल्कीवे F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	५२.५	पहाड र उच्च पहाड
१६	कासमिरे F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५२.५	तराई र मध्ये पहाड
१७	क्यान्डिडचार्म, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५२.५	तराई र मध्ये पहाड
१८	युकोन, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११०	५६	तराई र मध्ये पहाड
१९	नेपाह्वाईट, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१००	३८	तराई र मध्ये पहाड
२०	स्नोक्राउन, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	२२-२५	तराई र पहाड
२१	स्नोमिस्टीक, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	३५-४०	तराई र पहाड
२२	स्नोग्रेस, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७३	३५-४०	तराई र पहाड
२३	नेपा६०, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५	२६-२८	तराई र पहाड
२४	स्नोक्वीन, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२०-२२	तराई र पहाड
२५	स्नोडोम, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	४०-४५	तराई र पहाड
२६	स्नोमार्च, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१८०	५०-५५	तराई र पहाड
२७	ह्वाईट कप, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१५-१६	तराई र पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२८	ह्वाईट किङ, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	१८-२०	तराई र पहाड
२९	ह्वाईट कलाउड, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२२-२३	तराई र पहाड
३०	ह्वाईट डायमण्ड, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	३६	तराई र पहाड
३१	स्नोमून, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०-१००	४०-४४	तराई र मध्ये पहाड
३२	सिल्भरकप ६०, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२४-३०	मध्य पहाड र तराई
३३	सिल्भरमून ६०, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२०-२६	मध्य पहाड र तराई
३४	रेमी, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	२४-३०	मध्य पहाड र तराई
३५	ह्वाईटटप, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०	४२	मध्य पहाड र तराई
३६	सुपर ह्वाईटटप, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	५६	मध्य पहाड र तराई
३७	देवि १, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	४९	मध्य पहाड र तराई
३८	देवि २, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	११५	४८	मध्य पहाड र तराई
३९	एन २२, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१३०	६०	मध्य पहाड र तराई
४०	मनास्लु, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	२८	मध्य पहाड र तराई
४१	निम्पु, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	२८	मध्य पहाड र तराई

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
४२	ह्वाईटमुन, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१२५	४८	मध्य पहाड र तराई
४३	८०४, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९०	२८	मध्य पहाड र तराई
४४	ह्वाइटस्नो, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५५-६०	२२.९	तराई भित्री मधेस र पहाड
४५	मेघा F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	४०-५०	तराई र मध्य पहाड
४६	अलदराउण्ड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१३०	१५-२०	तराई , मध्य पहाड र उच्च पहाड
४७	स्नोवेभ F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	५०-५५	तराई र मध्य पहाड
४८	जुली F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-५५	३५-४०	तराई र मध्य पहाड
४९	फुजिएमा F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७०-८५	३५	तराई र मध्य पहाड
५०	खुमल ज्यापू	२०७२ (२०१५)	६५-८०	२९.७	मध्य पहाडी क्षेत्र
५१	बर्खा F_1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	६०-६५	३४-३९	मध्य पहाडको सिँचित क्षेत्र
५२	गिरीजा F_1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८५-९०	४४	मध्य पहाडको सिँचित क्षेत्र
५३	विस्टलर F_1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७७-८०	३६	तराइको सिँचित क्षेत्र

(ग) मूला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मिनो अर्ली	२०४६ (१९९०)	४०-४५	२६	तराई, पहाड र उच्च पहाडको सिञ्चित भूमि
२	ह्वाइट नेक	२०५१ (१९९४)	६०-६५	३५	मध्य पहाड
३	प्युठाने रातो	२०५१ (१९९४)	७०-८०	४३	मध्य पहाड
४	चालीस दिने	२०५१ (१९९४)	३५-४५	२८	तराई र मध्य पहाड
५	टोकिनासी (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५२-६०	३१	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्य पहाड
६	धनकुटे (पञ्जीकरण मात्र)	२०५१ (१९९४)	५५-६०	४२	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्य पहाड
७	अलसिजन ह्वाईट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०	२०-३०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
८	मिनो अर्ली लङ ह्वाईट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२०-३०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
९	वाइआर ह्वाईट स्प्रिङ्, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४०-८०	तराई र पहाड
१०	मिनोअर्ली लङ्ह्वाईट, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	४०-६०	तराई र पहाड
११	एनी सिजन, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०	४०-६०	तराई र पहाड
१२	ग्रीनबो, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४०-६०	तराई र पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१३	ट्रपिकल क्रस, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४०-६०	तराई र पहाड
१४	ग्रिननेक, OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	५-७	मध्य,पहाड र तराई
१५	लङ ह्वाईट मिनोङ, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-६०	मध्य पहाड
१६	सिन्जीन, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६५	४०-४५	मध्य पहाड
१७	बिएन ४२९, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	४०-४५	मध्य पहाड
१८	रकि-४५ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५० १४०	४४-५० ०.८-०.९ वीउ	तराई र मध्य पहाड

(घ) सलगम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पर्पल टप	२०४६ (१९९०)	६०-७०	२३	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	फुयुनोसो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
३	काठमाडौं रातो	२०७३	६५	३०.६०	समुन्द्र सतह बाट १००० देखि १५०० मिटर सम्मको मध्य पहाड

(ङ) रायोसाग

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल चौडा पात	२०४६ (१९९०)	५०-६०	३५.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	मार्फा चौडा पात	२०५१ (१९९४)	५५-६५	२८.०	मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	खुमल रातो पात	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२८.०	मध्य पहाड र उच्च पहाड
४	ताङ्गखुवा रायो	२०५१ (१९९४)	३०-३६	३१.०	११०० मिटरदेखि १७०० मिटरसम्मको मध्य पहाड
५	माईक जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
६	रेड जायन्ट, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५-४०	१	तराई र पहाड
७	गुजमुज्जे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४० -२७०	२ . Seed ३० Fresh	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटरसम्मको पहाडी क्षेत्र।
८	डुडे रायो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७१ (२०१४)	२४०	२. Seed ३५ Fresh	समुन्द्र सतहबाट १५०० देखि १८०० मिटर सम्मको पहाडी क्षेत्र।

(च) प्याज

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रेड क्रियोल	२०४६ (१९९०)	६०	१५	तराई, पहाड र उच्च पहाड तीनै भौगोलिक क्षेत्रमा क्रमशः कार्तिकदेखि मंसिर, भाद्रदेखि कार्तिक र फागुनदेखि चैत्रसम्म लगाउने
२	सुपरेक्स् F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३५-३८	तराई र पहाड
३	टिआई१७२, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१३०-१५०	३२-३५	तराई र पहाड
४	कास F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	२५०	६०	तराई र पहाड
५	भेनस्, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
६	विन्टर सिल्भर, F1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३००	४५	तराई र पहाड
७	नासिक -५३(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६८	१३०-१६५	१६.६-२०.०	तराई र मध्य पहाड

(छ) गोलभेडा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पुसारुबी	२०४६ (१९९०)	६०	१५.०	तराई र पहाड
२	रोमा	२०५१ (१९९४)	६५-७०	१२-१५	तराई र मध्य पहाड
३	मनप्रेकस	२०५१ (१९९४)	८०-९०	२०-४०	मध्य र उच्च पहाड
४	एन.सी.एल. १	२०५१ (१९९४)	६५-७०	२०-३०	तराई र मध्य पहाड
५	सृजना, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	१०५-११०	मध्यपहाडः ८०० मि.देखि १६०० मि.

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६	गौरव ५५५, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२००९)	१००-१०५	१०६	तराईः १५० मि. माथि
७	अमिता, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	९६.२	तराई तथा मध्य पहाड
८	एनएस ८१५, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	८०-९०	तराई तथा मध्य पहाड
९	एनएस ७१९, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७८-८०	८०-९०	तराई र पहाड
१०	स्वरक्षा, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	८०-९०	तराई र पहाड तथा रिभर बेसिन
११	एनएस २५३५, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	१४०-१५०	तराई र पहाड
१२	एनएस५३, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	९०-१००	तराई र पहाड
१३	युरेका, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०२	९३.७	तराई र पहाड
१४	साभेरा, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०५	११३	तराई र पहाड
१५	जिको, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०४	१४०	तराई र पहाड
१६	सेन्स्, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०७	११५	तराई र पहाड
१७	सेरेस्, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११२	१०५	तराई र पहाड
१८	स्पेक्ट्रा, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०१	१२२	तराई र पहाड
१९	एस्ट्रा ७१७, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०३	१३१	तराई र पहाड
२०	नोभा, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०७	१५२	तराई र पहाड
२१	मारिना, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०५	११३	तराई र पहाड
२२	भिएल ४४३, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१०४	१४०	तराई र पहाड
२३	माधुरी, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८०	१२०	मध्य पहाड र तराई
२४	जमुना, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५	१२०	तराई तथा मध्य पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२५	माकिस् F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	३०	तराई तथा मध्य पहाड
२६	वपेल, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५-९०	५६	तराई, मध्य तथा उच्च पहाड
२७	दलिला, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७०	३०	तराई, मध्य तथा उच्च पहाड
२८	जिना, इए (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५०-५५	३८	तराई भित्री मधेस र पहाड
२९	टी. -३०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	६०-६५	५७	तराई भित्री मधेस र पहाड
३०	सुर्य-१११ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	१००-१०५	६०.५	तराई र मध्य पहाड
३१	अमरुता F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-७०	४०-५०	तराई क्षेत्र
३२	मिन्टो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	१००-१२०	तराई र मध्य पहाड
३३	अभिलाप F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		७९	तराइको सिञ्चित क्षेत्र
३४	अभिरल F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		८३	तराइको सिञ्चित क्षेत्र
३५	रेड कभर F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७०-८०	७५-८५	तराइको सिञ्चित क्षेत्र
३६	रेड ग्लोरी F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७०-८०	७०-८०	तराइको सिञ्चित क्षेत्र

(ज) गाजर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नानटिसफोर्टे	२०४६ (१९९०)	९०-१००	१२.०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२	न्युकुरोदा (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	१००	५०-६०	तराई,पहाड र उच्च पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
३	नेपाड्रिम, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
४	सिरमा, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	२५	तराई र पहाड
५	कुरोदामार्काII, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	५-७	मध्य पहाड र तराई

(झ) बन्दा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कोपन हेगनमार्केट	२०५१ (१९९४)	७०-९०	३५	तराई र मध्य पहाड
२	नेपा ग्रिन ७७७, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	७५	तराई तथा मध्य पहाड
३	बिगसन १७१, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५-१००	८०	उच्च पहाड
४	नेपा राउण्ड, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	७५	तराई
५	सुपर ग्रिन, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-१००	४०-५०	तराई ,पहाड र उच्च पहाड
६	रेयरबल, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०	३६-४०	तराई , पहाड र उच्च पहाड
७	ग्रिन कोरोनेट, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३५-३८	तराई र पहाड
८	सुपर कोरोनेट, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३२-३५	तराई र पहाड
९	नेपा स्टार, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	२२-२५	तराई र पहाड
१०	टि ६२१, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	१८-२०	तराई र पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
११	रुबि किङ, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५	२२-२५	तराई र पहाड
१२	समर क्रस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१३	ग्रिन च्यालेन्जर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
१४	ग्रिन हिरो, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१५	नेपा म्याजिक, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
१६	बोनस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०-८५	६०-७०	तराई र पहाड
१७	गोल्डेन बल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५३	४५-६०	तराई र पहाड
१८	क्षितिज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	४५-६०	तराई र पहाड
१९	ऋषि, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	४५-६०	तराई र पहाड
२०	ग्रीन क्राउन, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड
२१	ग्रीन टप, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	११०	४८	मध्य पहाड र तराई
२२	एन एस आर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४२	मध्य पहाड र तराई
२३	केएफ ६५, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	३९.२	मध्य पहाड र तराई
२४	ऐन ७६६, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४८	मध्य पहाड र तराई
२५	एन वाई सि आर, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	१००	४८	मध्य पहाड
२६	ग्रीनहट, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२७	वाई आर होनाम, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	५०-६०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
२८	एशियाएक्प्रेस, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५५	४०-५०	तराई र मध्य पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२९	सि.जे. एन. - १२, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	७५-८०	४९.३	तराई भित्री मधेस र पहाड
३०	एशियाक्रस, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५०-५५	३९.२	तराई भित्री मधेस र पहाड
३१	जेनिथ F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५-६५	४०	तराई डबल
३२	फुटोस्की F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	९०	३०-४५	तराई , मध्य पहाड
३३	वन्डर वल F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	९२-९६	७१.७	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
३४	ग्रीन च्यालेन्जर मन्सान्टो F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	९२-९६	५६.४१	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र
३५	मिलेनियम F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८७	६५-७०	तराइको सिंचित क्षेत्र
३६	सौर्या F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	८६-९७	६०-६७	तराइको सिंचित क्षेत्र

(अ) तनेवोडी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल तने	२०५१ (१९९४)	६०-७०	४.५	तराई र मध्य पहाड
२	सर्लाही तने	२०५१ (१९९४)	५०-६०	७.०	तराई र मध्य पहाड
३	चन्द्रा ०४१,(पङ्गीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४८	३३	तराई र मध्य पहाड
४	कर्मास्टी कलेस (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	१५	तराई र मध्य पहाड
५	एनओ - ३२४ (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	४.६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
६	सीला - ४६४ (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५-४०	५	तराई र मध्य पहाड तराई र मध्य पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
७	ग्रेटवाल-०२ (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		१४.२-२४.६	पहाडी सिञ्चित र अर्धसिञ्चित क्षेत्र र काठमान्डौ उपत्यका आसपास
८	ग्रेटवाल-०३(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)		१६.६-३१.४	पहाडी सिञ्चित र अर्धसिञ्चित क्षेत्र र काठमान्डौ उपत्यका आसपास

(ट) घिउ सिमी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	त्रिशुली सिमी	२०५१ (१९९४)	७०-७५	१४.०	मध्य र उच्च पहाड
२	झांगे सिमी	२०५१ (१९९४)	५०-५५	९.०	मध्य र उच्च पहाड
३	मन्दिर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४६	१२	मध्य र उच्च पहाड

(ठ) केराउ

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सर्लाही आर्केल	२०५१ (१९९४)	६०-६५	५-७	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	न्यूलाईन	२०५१ (१९९४)	८५-९०	६-८	तराई र मध्य पहाड
३	सिक्किमे	२०५१ (१९९४)		२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ड) भेडे खुर्सानी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	क्यालिफोर्निया	२०५१ (१९९४)	८०-९०	१६-२०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	सागर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	६५-७५	३६	तराई र मध्य पहाड
३	एन एस ६३२,F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	४४-५०	तराई र पहाड

(ढ) खुर्सानी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ज्वाला	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२५-३०	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	कर्मा ७४७, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०	४०	तराई र मध्य पहाड
३	कर्मा ७७७, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५	६०	तराई र पहाड
४	नेपा हट, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	४०	तराई र मध्यप हाड
५	अन्ना ३, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	४०-४४	तराई र पहाड
६	एन एस १७०१, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८५	८०-९०	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
७	एन एस ११०१, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	७०-७४	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
८	गोली, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-८०	७०-७६	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
९	आकास, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८५	५०-५६	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
१०	बिग मामा ३, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९५	५०	तराई र पहाड
११	ओमेगा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	५०	तराई र पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१२	सुपर तारा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११८	४०	तराई र पहाड
१३	मार्शल, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	३५	तराई र पहाड
१४	सुद्र, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	६५	४९.३	तराई भित्री मधेस र पहाड
१५	प्रिमियम F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	८०-८५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
१६	फाएर क्याम्प (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४४	१२-१४	तराइको सिञ्चित क्षेत्र
१७	हट सट (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४४	१३-१५	तराइको सिञ्चित क्षेत्र

(ण) भण्टा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नुर्की	२०५१ (१९९४)	६०-६५	२५-३०	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ७९७ , F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	३०-४०	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
३	अर्का केशव (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२०-२४	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
४	अन्ना ८०६, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६४	४०-४५	तराई र मध्य पहाडका नदी किनारहरु
५	रुनाको, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७(२०१०)	६०-७०	१०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
६	मायालु - ५५५ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	७५	४५	तराई र मध्य पहाड
७	साम्ली F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	५०	तराई
८	आशा F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	६०-७०	तराई र मध्य पहाड

(त) घिरौला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कान्तिपुरे	२०५१ (१९९४)	११०-१२०	१५-१८	मध्य पहाड
२	न्यु नारायणी, F1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	१३	तराई र मध्य पहाड
३	गिता, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	३८	तराई र मध्य पहाड
४	एनएस ४४५, F1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३६	तराई र मध्य पहाड
५	एनएस ४४१, F1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२०-३०	तराई र मध्य पहाड
६	निशा-७७७ F1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	४०	तराई र मध्य पहाड
७	सरिता F1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	५०-७०	तराई
८	सिन्धु F1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	५०-७०	तराई

(थ) काक्रो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुश्ले	२०५१ (१९९४)	७५-८०	१५-१८	तराई र मध्य पहाड
२	एन एस ४०४, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३०-३५	२.४-३.२	तराई र पहाड
३	एन एस ४०८, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-४५	४	तराई र पहाड
४	चाँदनी, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	५८	मध्य पहाड
५	सिमरन, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	मध्य पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
६	मलिका ९९९, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	५८	तराई
७	कोपिला, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६५	तराई र मध्य पहाड
८	कर्मा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्य पहाड
९	गौरी ७५७, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्य पहाड
१०	हिमाल, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३७	६०	मध्य पहाड
११	गरिमा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-४८	५५	तराई र मध्य पहाड
१२	मनिषा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६०	मध्य पहाड
१३	सन्जय, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३७	६१	मध्य पहाड
१४	सालिनी, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६-४६	५४	तराई र मध्य पहाड
१५	सिता ८८८, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३४	६६	मध्य पहाड
१६	रमिता, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-३८	६३	मध्य पहाड
१७	पार्वती ४७८, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६०	मध्य पहाड
१८	शाहिनी १, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३६	६८	तराई
१९	शाहिनी २, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३७	६८	तराई
२०	निन्जा १७९, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	६३	तराई र मध्य पहाड
२१	नेपाटुसी, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१५-१८	तराई र पहाड
२२	नेपाटुसी ००५, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराई र पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
२३	नेपाटुसी १०३, F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१८-२०	तराईरपहाड
२४	डयाडी २२३१, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड
२५	लक्कीस्टार, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५	३०-४०	तराई र पहाड
२६	डाइनेष्टी, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४२	४०-६०	तराई र पहाड
२७	बेलीF_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड
२८	म्याजेष्टी, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	५०-७०	तराई र पहाड
२९	हिमालय, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४५	६३.७	मध्य पहाड र तराई
३०	हिरो, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४७	७०	तराई
३१	जुबोराज ४११, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४५	७६.५	मध्य पहाड र तराई
३२	कानेना, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-४०	१५-२०	मध्य पहाड र तराई
३३	कासिन्दा, F_1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	३५-३८	१५-२०	मध्य पहाड र तराई
३४	एल. -३३३ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	५२	२७.१	तराई भित्री मधेस र पहाड
३५	राजा F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	६५	तराई
३६	मालिनी F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४३-४५	४५-४८	तराई
३७	एनओ-१२९ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५	३२	तराई र मध्य पहाड
३८	भक्तपुर लोकल (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	६०-६५	३०-३५	६०० देखि १६०० मिटर उचाईसम्म ।

(द) स्क्वास फर्सि

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	असारे स्क्वास	२०५१ (१९९४)	६०-८०	९७.८	तराई र मध्य पहाड
२	अन्ना १०१, F_1(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र पहाड
३	अन्ना २०२, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	३६-४०	तराई र पहाड
४	अन्ना ३०३, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६५-७०	४०	तराई र पहाड
५	सनी हाउस, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५२	५१.८	तराई र पहाड
६	टुरु ग्रीन, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२९	तराई र पहाड
७	सोन्डोभि, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३८-४३	२५	तराई र पहाड
८	लङग्रीन, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५३-५८	२५	तराई र पहाड
९	हनिडेजर्ट, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	९०-९५	१८	तराई र पहाड
१०	डेभिन्च (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०-७५	१०५	मध्य पहाड र तराई
११	स्टार वआई जुकिनी(पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०-५५	११०	मध्य पहाड र तराई
१२	ग्रे जुकिनि (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	८०	तराई र मध्य पहाड
१३	सुपर स्क्वासबल (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७५(२०१८)	४०-४५	२८-३१	मध्य पहाडको सिंचित क्षेत्र ।

(ध) स्वीस चार्ड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुसाग	२०५१ (१९९४)	६०-७०	२०-३५	तराई, मध्य र उच्च पहाड

(न) तीते करेला

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरियो करेला	२०५१ (१९९४)	९०-१००	२०-२५	तराई र मध्य पहाड
२	चन्द्रा, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	१९.८	तराई र मध्य पहाड
३	लक्ष्मी ५५५, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२८	तराई,मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
४	पिपल, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५०	२०.९	तराई,मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
५	शिव, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	२१.४	तराई
६	सेती ४४४, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४६-४८	२६.९	तराई,मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
७	कोमल, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.६	तराई,मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
८	गंगा, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४	तराई
९	सम्बृद्धि, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	३५.८	तराई,मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
१०	हिरा, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४८-५०	२४.३	तराई
११	एनएस ४५३, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई, र पहाड
१२	एनएस ४५४, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१३	एनएस १०२४, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१४	एनएस ४३१, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड
१५	एनएस ४३४, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४४-४८	तराई र पहाड
१६	एनएस ४३३, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	४०-४५	तराई र पहाड

क्र.सं.	वालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१७	पाली, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	४०-५०	४५-५०	तराई, पहाड र उच्च पहाड
१८	केशव – ७७७, F1(पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०	२८.५	तराई र मध्य पहाड
१९	हरीत F1(पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-७०	३०-३५	तराई र मध्य पहाड
२०	रमन F1(पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६०-६५	३५-४०	तराई
२१	माया F1(पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५	४०-४५	तराई र मध्य पहाड
२२	सि.जी. ०१ (पङ्गीकरण मात्र)	२०७५(२०१८)	८० -९९	१८-२२	पूर्वी तराई
२३	सि.जी. ०२ (पङ्गीकरण मात्र)	२०७५(२०१८)	८०-९९	१५-१९	पूर्वी तराई

(प) रामतोरीया

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्वती	२०५१ (१९९४)	५०-६०	१२-१६	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	अर्का अनामिका (पङ्गीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	२४-३२	तराई , मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	जया F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	१३-२०	तराई

(फ) पालुङ्गो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हरिपाते	२०५१ (१९९४)	४०-४५	१२-१६	तराई, मध्य र उच्च पहाड
२	डब्लुकिङ, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	१२०	१८-२७	तराई, र पहाड
३	एशिया डोङचो, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०-६०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
४	एशिया वोलडोङ, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	५०	१०-१८	मध्य पहाड र तराई
५	पाटने पालुङ्गो (पङ्गीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	५०-५५	१६.६०	समुन्द्र सतहदेखि २१०० मिटर उचाई सम्मका तराई, पहाड र उच्च पहाड

(ब) ब्रो काउली

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन डोम ११५, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	११५	२०-२४	तराई पहाड तथा उच्च पहाड
२	ग्रीन डोम ८०, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८०	१८-२४	तराई,मध्य पहाड तथा उच्च पहाड
३	ग्रीनपारासोल, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७३	३०-३२	तराई,र पहाड
४	प्रिमियमक्रप, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	२१-२३	तराई, र पहाड
५	सेन्ताउरो, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६८	२२-२५	तराई, र पहाड
६	ग्रीनपिया, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५	१६-१७	तराई, रपहाड
७	साकुरा, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	१०-१२	मध्य पहाड
८	एभरेष्टग्रीन, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	९५	२५-३०	तराइ र मध्य पहाड

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
९	किङडोम, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराइ र मध्य पहाड
१०	अर्लीयु, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	६०-६५	१२-१८	तराइ र मध्य पहाड
११	नोकगक, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	८५-९०	१६-२४	तराइ र मध्य पहाड

(भ) तर्वुजा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लक्ष्मी ७४७, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७०-७५	२०.५	तराई
२	लक्ष्मी ७६७, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	३०.५	तराई
३	मस्ताना F1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	६५-७०	७०-८०	तराई

(म) फर्सि

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सोनार ०२२, F_1 (पङ्क्तीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	७५-८०	५५	तराई

(य) लौका

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	काभेरी, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४०-५०	तराई, र पहाड
२	एनएस ४२१, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४४-५६	तराई, र पहाड
३	एनएस ४४३, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४३-५०	३०-४०	तराई, र पहाड
४	अनमोल, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६०	१२	तराई, पहाड र उच्च पहाड
५	धारा F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५५-६५	५०-७०	तराई तथा पहाड

(र) पाटे घिरौला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ह्युक्यु ५०१, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०	२३	तराई र मध्य पहाड
२	भिसेट सिसि १६५, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	३५-४०	३०	तराई र मध्य पहाड
३	एन एस ४०१, F_1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-४५	४४-४८	तराई र पहाड

(ल) धनिया

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लोटस (पङ्गीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-५०	११.८	तराई,रमध्य पहाड
२	सुरभी (पङ्गीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	३५	१६-२०	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
३	अमेरिकन लङ्ग स्ट्यान्डीङ (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	४५-५०	१२.२	तराई र मध्य पहाड
४	एक्स एम एल एन ओ-४६५, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	३५	७.२	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
५	रामसेस F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	५०-६०	६-७	तराई र मध्य पहाड

(व) चिचिण्डा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कर्णाली, F1 (पङ्गीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५	३०	तराई र मध्य पहाड

(श) कुरिलो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मेरी वाशिङटन ५००डब्लु, (पङ्गीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	२१०	६	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड

(ष) पार्सले

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पार्सले ग्रीन कारपेट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	६०-६५	१	तराई र पहाड

(स) ग्याठकोवी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	नेपा बल, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४०-५०	१५	तराई र पहाड
२	सम्राट (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६७ (२०१०)	६०	१५	मध्य पहाड

(ह) पाकचोय

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	टेष्टी ग्रीन F_1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	४५-५०	४८-५७	तराई र पहाड
२	चोको-पञ्जीकरण मात्र), OP	२०६७ (२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड
३	क्यान्टोङ ह्वाईट (पञ्जीकरण मात्र), OP	२०६७ (२०१०)	४०-५०	२	तराई र मध्य पहाड
४	एनओ-४१६,F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०७० (२०१३)	२५०	१६	तराई तथा पहाड

(क्ष) जिरीको साग

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ग्रीन स्पान, (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	४-५	तराई, मध्य पहाड र उच्च पहाड
२	ग्रीन वेभ (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	४०-४५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु
३	न्युरेड फायर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	५०-५५	१	तराई र मध्य पहाड तथा नदी किनारहरु

(त्र) चुकन्दर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मधुर (पञ्जीकरण मात्र) OP	२०६६ (२०१०)	६०-७०	२४-३६	तराई र पहाड

(ज्ञ) चाईनिज बन्दा

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ब्लुज, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६ (२०१०)	५५-६०	२२-२५	तराई र पहाड
२	स्प्रीडसन-६० (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	७५-८०	२०-२५	मध्य पहाड
३	सि आर चुन दे गिल, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०१०)	६५-७०	४०-५०	तराई र मध्य पहाड

क१) चम्सुर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	ठिमी चम्सुर (पञ्जीकरण मात्र)	२०७४ (२०१८)	४५-५०	८	समुद्र सतहदेखि १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

क२) लट्टे

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रामेछाप हरियो (पञ्जीकरण मात्र)	२०७५ (२०१८)		८.६८	२०० देखि १६५० मिटर उचाईसम्मको असिंचित क्षेत्र

क३) सिमी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	लङ्ग ग्रीन बिन (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७५-७८	२६-२८	मध्य पहाड
२	सेमी लाइट लङ्ग (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	७०-७५	३०-३३	मध्य पहाड

१०.६ घासे वाली

(क) जै

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कामधेनु जै	२०६१ (२००४)	२०६	५१-७५	तराई र मध्य पहाड
२	नेत्र जै	२०६१ (२००४)	१९७	३२-९१	तराई र मध्य पहाड
३	गणेश	२०६९ (२०१२)	२१७	४८-५०	तराई देखि मध्य पहाड
४	पार्वती	२०६९ (२०१२)	२०७	६१-७०	तराई देखि उच्च पहाड
५	अमृतधारा	२०७२ (२०१५)	१८०-१९०	३६	तराई देखि मध्य पहाड
६	नन्दिनी	२०७२ (२०१५)	१३९-१९०	३२-३८	तराई र भित्री मधेस
७	स्वान, पञ्जिकरण मात्र	२०७३ (२०१७)	१७०-१७५	३०-३५	समुन्द्र सतहवाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई, मध्य र उच्च पहाड

(ख) सेतो क्लोभर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	प्याउली सेतो क्लोभर	२०६९ (२०१२)	२२२	३०-४५	मध्य पहाडदेखि उच्च पहाड

(ग) बर्सिम

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	बर्सिम ग्रीन गोल्ड	२०७२ (२०१५)	२७६-२८४	७२-७८	तराई र भित्री मधेस
२	मेसकाभी,पञ्जीकरण मात्र	२०७३(२०१७)	१६०-१७०	७५-८५	समुन्द्र सतहबाट १२०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(घ) राईघास

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता(मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	धुन्चे राईघाँस	२०७२ (२०१५)	२७६-२८४	३०-४०	मध्य तथा उच्च पहाड

(ङ) टियोसेन्टी

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	मकैचरी १	२०७३(२०१७)	११५-१२५	३५-४५	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(च) कमन भेच

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	कुटिल कोसा १	२०७३(२०१७)	१६३-१७०	३५-४०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाई सम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

(छ) स्टाईलो

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	पाल्पा स्टाईलो	२०७३(२०१७)	११५-१२५	७२-८०	समुन्द्र सतहबाट १६०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ज) कक्सफुट

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	रसुवा कक्सफुट	२०७३(२०१७)	२९६-३००	३०-४०	समुन्द्र सतहबाट १२०० देखि ४००० मिटर उचाई सम्मको मध्य पहाड र उच्च पहाड

(झ) नेपियर

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	हात्ती घाँस १	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट १५०० मिटर उचाई सम्मको तराई र मध्य पहाड

(ग) सेटारिया

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खुमल बन्सो	२०७३(२०१७)	१२०-१३०	६०-८०	समुन्द्र सतहबाट २००० मिटर उचाईसम्मको तराई मध्य र उच्च पहाड

१०.७. फलफूल वाली

(क) कागती

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने दिन	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन कागती १	२०७२ (२०१५)	३ वर्षमा फल्छ	३४.५	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच बेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
२	सुन कागती २	२०७२ (२०१५)	३ वर्षमा फल्छ	२६.९	तराई र भित्री मधेस तथा मध्य पहाडको खोच बेशीको पानी नजम्ने क्षेत्र
३	तेह्थुम स्थानिय	२०७५ (२०१८)		१५	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटर सम्मको तुसारो नपर्ने क्षेत्र

(ख) सुन्तला

क्र.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	खोकु स्थानीय (दर्ता)	२०७५ (२०१८)	१६-२४	पूर्वी पहाडको १००० देखि १६०० मिटर सम्मको तुसारो नपर्ने क्षेत्र

(ग) केरा

क.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	फल लिने समय	उत्पादन क्षमता (मे. टन/हे)	सिफारिस क्षेत्र
१	जि९(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१५-१६ महिना	५०-५५	समुन्द्र सतह देखि ७०० मिटर सम्मको उचाईको तराई र नदी किनार
२	विलियम हाइब्रिड (पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४-१५ महिना	४०-५०	समुन्द्र सतह देखि ७०० मिटर सम्मको उचाईको तराई र नदी किनार
३	मालभोग स्थानीय(पञ्जीकरण मात्र)	२०७६ (२०१९)	१४ महिना	१५-२०	समुन्द्र सतह देखि १२०० मिटर सम्मको उचाईको तराई र नदी किनार र होचा पहाडी उपत्यका सम्म

१०.८ कन्दमुल बाली

(क) सखरखण्ड

क.सं.	बालीको जात	सिफारिस वर्ष	पाक्ने समय	उत्पादन	सिफारिस क्षेत्र
१	सुन्तले सखरखण्ड १	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	१२.९१	तराई,भित्री मधेस र मध्य पहाड
२	सुन्तले सखरखण्ड २	२०७६ (२०१९)	१३०-१५०	२०.८	तराई,भित्री मधेस र मध्य पहाड

१०.९. सूचित लिस्टबाट हटाईएका (Denotify) विभिन्न बालीका जातहरको विवरण

क. गहुँ

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	पिटिक–६२	२०२४ (१९६७)	पहाड	खैरो तथा पहेलो सिन्दुरे रोग बढी लाग्ने सानो दाना साथै उत्पादन कम दिने हुनाले कृषकहरुले लगाउन छाडीसकेको हुनाले ।
२	लेर्मारोहो–६४	२०२४ (१९६७)	पहाड	रातो तथा सानो दाना भएको खैरो सिन्दुरे साथै पात डढुवा रोग बढी लाग्ने हुनाले कृषकहरुले यसको खेती गर्न बन्द गरेकाले ।
३	कल्याणसोना	२०२५ (१९६८)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डढुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरुले लगाउन छोडेकाले ।
४	एस ३३१	२०२८ (१९७१)	पहाड	खैरो सिन्दुरे तथा पात डढुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरुले लगाउन छोडेकाले ।
५	एन एल ३०	२०३२(१९७५)	पश्चिम तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डढुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरुले लगाउन छोडेकाले ।
६	एच डि १९८२	२०३२ (१९७५)	पश्चिम तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डढुवा रोग अत्याधिक लाग्ने दाना सानो आकारको भएकोर उत्पादन कम हुने हुँदा कृषकहरुले लगाउन छोडेकाले ।
७	लुम्बिनी	२०३८ (१९८१)	तराई	पात डढुवा रोग बढी लाग्नुको साथै दानाको आकार सानो भएकोले कृषकहरुले यसको बीउको माग नआएकाले ।

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
८	त्रिवेणी	२०३९ (१९८२)	तराई	ढिलो गरी लगाउँदा वीउ यो जातको दाना सानो (चाउरिने) हुनाले यसको वीउको माग नआएकोले ।
९	बिनायक	२०४० (१९८३)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डढुवा रोग अत्याधिक लाग्ने हुँदा उत्पादन कम हुदै गएकाले यसको वीउको माग बन्द हुनाले ।
१०	सिद्धार्थ	२०४० (१९८३)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डढुवा रोग अत्याधिक लाग्ने हुँदा उत्पादन कम हुदै गएकाले यसको वीउको माग बन्द हुनाले ।।
११	भाष्कर	२०४० (१९८३)	मध्यपश्चिम तराई	यसको दानाको आकार सानो हुने हुनाले कृषकहरुले यसको विकल्पमा अन्य ठूला दाना भएको जातहरु पाएकाले यस खेती गर्न छाडेकाले ।
१२	नेपाल २५१	२०४५ (१९८८)	तराई	खैरो सिन्दुरे तथा पात डढुवा रोग अत्याधिक लाग्ने हुँदा उत्पादन कम हुदै गएकाले यसको वीउको माग बन्द हुनाले ।
१३	अन्नपूर्ण २	२०४५ (१९८८)	पहाड	पहेलो सिन्दुरे र खैरो सिन्दुरे रोगको प्रकोप बढी हुने हुनाले ।

ख. धान

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	आई आर ८	२०२५ (१९६८)	तराई र भित्री मधेश	विरलै लगाएको पाएको, रोग (ब्लाष्ट, ब्याक्टेरियल लिफ ब्लाइट, ब्राउन स्पट) सहन नसक्ने, डाँठ गवारो, ब्राउन प्लान्ट होपर लाग्ने गरेको,कम उत्पादन,कही बाट माग नआएको, उत्पादन रोकिएकोले ।
२	आई आर २०	२०२९ (१९७२)	तराई र भित्री मधेश	" "
३	आई आर २२	२०२९ (१९७२)	तराई र भित्री मधेश	" "
४	आई आर २४	२०३२ (१९७५)	तराई र भित्री मधेश	" "
५	परवानीपुर १	२०३० (१९७३)	तराई र भित्री मधेश	" "
६	जया	२०३० (१९७३)	तराई	" "
७	चन्दिना	२०३५ (१९७८)	तराई	" "
८	दुर्गा	२०३६ (१९७९)	तराई र भित्री मधेश	" "
९	लक्ष्मी	२०३६ (१९७९)	तराई	" "
१०	खजुरा २	२०४४ (१९८७)	मध्यपश्चिम तराईको सिंचित भूमि	" "
११	मल्लिका	२०३९ (१९८२)	तराई	" "
१२	वर्षे २	२०४४ (१९८७)	तराई र भित्री मधेश	" "
१३	मञ्जुश्री २	२०५८		विरलै लगाएको पाएको, रोग (ब्लाष्ट, ब्याक्टेरियल लिफ

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
				ब्लाइट, ब्राउन स्पट) को प्रकोप भएको, डाठको गवारो, ब्राउन प्लान्ट होपर लाग्ने, उत्पादन कम भइरहेको र कृषकले विगत केहि वर्ष देखि वीउ माग नगरिरहेको
१४	जानकी	२०३६		,, ,,
१५	कञ्चन	२०३९		,, ,,
१६	हिमाली	२०३९		,, ,,
१७	चैते ४	२०४४		,, ,,
१८	तारा F1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा वढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
१९	सुरज F1 (पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		,, ,,
२०	पृथ्वी F1(पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		,, ,,
२१	वैशाली F1(पञ्जिकरण मात्र)	२०६८		,, ,,

ग. तोरी

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	टाइप ९	२०३७ (१९८०)	सम्पूर्ण तराई	यो वीउ उत्पादन तथा वितरण प्रचलनमा नरहेको साथै कृषक तथा विभिन्न निकायहरुबाट उक्त जातको वीउको माग पनि भएको पाइदैन र तोरी वाली अत्याधिक पर परागसेंचित वाली भएकोले धेरै जातहरुको उत्पादन गर्न समस्या परिरहेको छ ।

घ. चना

क्र.सं.	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	त्रिशुल	२०३७ (१९८०)	तराई र भित्री मधेश	यो जातमा ओइलाउने रोग बढी देखिएको र उत्पादन समेत कम भएकोले कृषकहरुबाट धनुषजातको तुलनामा यो जातको बीउको माग कम भएको र कृषकहरुले समेत मन नपराएको हुँदा यो जात लोप भएको हो ।

ङ. भटमास

क्र.सं	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	हिल	२०३३ (१९७६)	पहाड	यसमा पहेलो मोजाइक भाइरस रोग बढी भएको र उत्पादनमा क्रमिक रुपमा ह्रास हुँदै गएको हुदा यो जात कृषकहरुले मन नपराएकोले क्रमिक रुपमा बीउ लोप हुदै गएको हो

च. मकै

क्र.सं	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	ककनी पहेलो	२०२३ (१९६६)	उच्च पहाड (लेक)	Desirable genes of this variety is incorporated on Manakamana 2 and Hill Pool Yellow
२	रामपुर १	२०५२ (१९९५)	पश्चिम तराई र मध्य पहाड	It is white grain maize variety, which was released for TIT. Presently, there is virtually no demand for white grained maize in TIT and thus it is preserved in cold store for future uses.
३	मकालु २	२०४६(१९८९)	लुम्ले र पाखिबास क्षेत्र जस्ता लेक र मध्य पहाड	Two yellow grained maize variety Makalu 2 and Ganesh 2 were released in 1989 for hills. Nevertheless, Ganesh 2 became popular in the maize millete cropping system as compare to Makalu 2.
४	जानकी	२०३५ (१९७८)	तराई	These two varieties were also white grain variety which were released in late

क.सं	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
५	सर्लाही सेतो	२०३२ (१९७५)	पूर्वी तराई र भित्री मधेश	70s since past few years, the market demand for white grained in TIT is very limited. Therefore, the highly desirable traits of these varieties were incorporated in Manakamana 1 and Manakamana 3 which is highly popular among farmers.
६	हेटौडा कम्पोजिट	२०२९ (१९७२)	मध्य पहाड, भित्री मधेश, बेसीं तथा टार	Farmers got better option and choice through Rampur composite, Manakamana 1 and Rampur 2 in place of Hetauda Composite for better yield and other desirable characters (Plant and Ear Height, Lodging Resistant, Disease Resistance etc.)
७	रामपुर पहेलो	२०२२ (१९६५)	तराई र भित्री मधेश	This variety was downy mildew disease susceptible and thus replaced by Rampur composite which is DM tolerant/resistant.
८	बिग बोस	२०६९ (२०१२)	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराई	This variety was released as a hybrid in Nepal, but hybrid as OP seeds were found in the market that misled seed uses.
९	३० पी ३०, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड -वर्षे मौसम तराई -हिउदे मौसम	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
१०	३० बि ११, F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७ (२०११)	मध्यमाञ्चल क्षेत्रको मध्य पहाड- वर्षे मौसम तराई -हिउदे मौसम	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify
११	पायोनियर-३७८५, F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६९ (२०१२)	नारायणी नदि पूर्वका भित्री मधेश तथा तराइ	The producer company stop to produce this variety so Nepalese dealer of this variety request to denotify

क्र.सं	बालीको जात	उन्मोचित वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१२	सुपर एम ९०० F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
१३	डिकेसी ७०७४ F1(पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		,, ,,
१४	टि सि एस ९६९६ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६८		,, ,,

छ. मास

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	कालु	२०४६	पहाड	पहेलो छिरविरे रोगको सक्रमण धेरै भएको,कृषकले यो जात लगाउन छाडिसकेको, यो जातको विकल्पमा नयाँ दुई वटा जातहरु (रामपुर मास र खजुरा मास -१) भर्खरै सिफारीस भएको।

ज. काउली

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	हाइटईजल्यान्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	कासमिरे F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”
३	स्नो क्वीन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”
४	स्नो मार्च F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”
५	देवी १ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
६	मनास्लु F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”
७	८०४ F1 F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”
८	ह्वाइट स्नो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		” ”
९	मेघाF1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		” ”
१०	अल द राउन्ड F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		” ”

झ. मुला

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	एनी सिजन OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	लङ्ग ह्वाइट मनोङ्ग F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”
३	सिन्जिन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”

ञ. प्याज

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	कास F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

ट. गोलभेडा

क.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	युरेका F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	साभेरा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”
३	जिको F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”
४	माधुरी F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”
५	जमुना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”
६	वपेल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		” ”
७	जिना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		” ”

ठ. गाँजर

क.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	मस्काडे (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

ड. बन्दा

क.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	सुपरकोरोनेट F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	ग्रिन च्यालेन्जर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”
३	एन वाइ सी आर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
४	सी जे एन F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		” ”
५	एशिया क्रस F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६९		” ”

ढ. खोर्सानी

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	सुद्र F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	नैना F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”

ण. भण्टा

क्र.सं	वालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	अन्ना ८०६ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

त. घिरौला

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	निशा ७७७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

थ. काक्रो

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	मलिका ९९९ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	मनिषा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		” ”

क.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
३	सालिनी F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
४	रमिता F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
५	पार्वती ४७८ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
६	नेपा टुसी ००५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
७	हिमालय F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
८	हिरो F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
९	जुवोराज ४११ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "
१०	कासिन्दा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		" "

द. **तीते करेला**

क.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	शिव F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	सेती ४४४ (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	गंगा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
४	एन एस ४५३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
५	एन एस ४३१ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
६	एन एस ४३३ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "

ध. ब्रो काउली

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	ग्रीन डोम ११५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	ग्रीन डोम ८० F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "
३	ग्रीन पारासोल F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		" "

न. लौका

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	धारा F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०७०		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

प. चिचिन्डा

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	हरियाली F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

फ. पार्सले

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	सोइ सिम OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	सलेरी उताह टल ग्रीन OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

ब. पाटे घिरौला

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	भिसेट सि सि १६५ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

भ. पाकचोय

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	क्यान्टोइ्हाइट OP (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

य. चाइनिज बन्दा

क्र.सं	बालीको जात	सिफारीस वर्ष	सिफारिस क्षेत्र	कारण
१	विन्टर भिजिटर F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६६		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको
२	N७ F1 (पञ्जीकरण मात्र)	२०६७		विगतका लगातार ३ वर्ष भन्दा बढी अवधि सम्ममा आयात नगरिएको

१०.१० गुणस्तरीय बीउका बिशेषताहरु एवं नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

गुणस्तर युक्त बीउ बिजन भनेको के हो ?

गुणस्तर युक्त बीउ भन्नाले कुनै पनि वाली/जातको बीउको बंशानुगत जातिय शुद्धता, भौतिक शुद्धता, उपयुक्त चिस्यान, राम्रो उमारशक्ति, रोग कीरा मुक्त स्वस्थ, समान आकार प्रकार, चमकपन (चित्र १) आदि गुणहरु तोकिएको मापदण्ड अनुसार कायम भएको हुनु पर्दछ। बीउको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन, भण्डारण, प्याकेजिङ्ग र विक्रि वितरण एवं ढुवानीको क्रममा बीउको गुणस्तर निरीक्षण तथा नियन्त्रणमा विशेष ध्यान पुऱ्याउन सकिएन भने त्यस्ता गुणहरुमा ह्रास हुन जान्छ। अतः गुणस्तरयुक्त बीउ उपलब्ध गराउन बीउ उत्पादक, आयातकर्ता, बिक्रेता र बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण गर्ने निकायको अहम् भूमिका रहन्छ।

चित्र १. गुणस्तरीय बीउका विशेषताहरु (Seed quality attributes)

नेपालमा बीउको गुणस्तर कायम गर्ने तरिका

नेपालमा बीउ बिजन ऐन २०४५ (पहिलो संशोधन, २०६४) अनुसार गुणस्तरिय बीउको उत्पादन तथा बिक्री वितरणलाई नियमति एवं व्यवस्थित गर्न २ वटा प्रणालीहरु (बीउ प्रमाणिकरण र

यथार्थ संकेतपत्र लगाउने) अवलम्वन गरिएको छ। निम्न दुई तरिकाबाट उपलब्ध हुने बीउ बिजनहरुलाई आधिकारिक गुणस्तरयुक्त बीउ मान्न सकिन्छ। बीउ बिजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र र पाँच विकास क्षेत्रमा क्षेत्रीय बीउ बिजन प्रयोगशालाहरुले बीउ वाली खेत निरीक्षण, बीउ परिक्षण तथा बीउ प्रमाणिकरण र गुणस्तर नियन्त्रण कार्यमा सहयोग गर्दै आइरहेका छन्।

१. बीउ प्रमाणिकरण (Seed Certification)

बीउ प्रमाणिकरण भनेको कुनै सिफारिस जातको बीउ उत्पादन तथा त्यस उप्रान्तका क्रियाकलापमा आवश्यक रोहवरी र निगरानी राख्दै बीउको गुणस्तरीयताको ग्यारेण्टी गर्नको लागि अपनाइने एक कार्य प्रणाली हो। यसमा बीउ गुण नियन्त्रण निकायले श्रोत बीउ, बीउ वाली, खलिहान, प्रशोधन केन्द्र, भण्डारण आदिको निरीक्षण गरी तयारी बीउको नमुना परीक्षण गर्दछ र तोकिएको गुणस्तरको हदभित्र रहेको बीउ लटमा प्रमाणपत्र जारी गर्नुको साथै बीउ वोरामा निसाना सहितको संकेतपत्र राखी सिलबन्दी गर्दछ। बीउ प्रमाणिकरण गर्ने कार्य बीउ बिजन ऐन अनूसार स्वेच्छीक (Voluntary) छ। यस पद्धतिमा श्रोत बीउ देखि लिएर उत्पादन पक्ष र बीउ थैलावन्दीसम्म बीउ बिशेषज्ञको निगरानीमा गरिन्छ। यस पद्धतिमा व्यवस्थित तरिकाबाट विभिन्न तहमा अनुगमन एवं परीक्षण गरी/गराई खेतमा बीउ वालीको न्युनतम स्तर र बीउ बिजनको न्युनतम स्तर भन्दा माथि रहेको बीउलाई गुणस्तर अंकित प्रमाणिकरणको ट्याग (संकेत पत्र) लगाई बीउको ग्यारेन्टी दिईन्छ। यस पद्धतिमा तीन वर्गहरुको बीउलाई (मुल, प्रमाणित प्रथम, प्रमाणित द्धितीय) मात्र बीउ प्रमाणिकरण निकाय बाट प्रमाणित गराइन्छ भने श्रोत बीउ (प्रजनन बीउ) लाई प्रजननकर्ता बाट नै प्रमाणित गर्ने व्यवस्था रहेको छ।

२. यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Labeling)

यो पद्धति अनिवार्य (Compulsory) छ। यस प्रक्रियामा बीउ प्रमाणिकरणमा जस्तै हरेक पक्षमा बीउ प्रमाणिकरण निकायका बीउ विशषज्ञहरुले प्राविधिक निरीक्षण गरिदैन। यस पद्धतिमा बीउ उत्पादक वा बीउ बिक्रेताले बीउको गुणनियन्त्रणको हरेक पक्षमा आफ्नै बन्दोबस्त बाट गरेको हुन्छ। यस किसिमबाट उत्पादन गरिएको बीउ बिक्री गर्दा उक्त बीउको थैलोमा सो बीउको गुणस्तर अनूसार अंकित गरेको यथार्थ संकेत पत्र लगाएको हुनु पर्छ। बीउको उमारशक्ति र भौतिक शुद्धता बीउ गुण नियन्त्रण निकायले बीउ नमुना झिकेर लिई जाँच गर्दछ र राष्ट्रिय बीउ बिजन समितिले तोकेको हद भन्दा माथिको गुणस्तरिय बीउलाई यथार्थ संकेतपत्र लगाएर विक्रि वितरण गर्न सकिन्छ। यथार्थ संकेतपत्र पहेलो रंगको कागजमा कालो अक्षरले लेखेको हुनु पर्दछ। साथै यस किसिमको बीउको गुणस्तर सम्बन्धी जिम्मेवारी बीउ विक्रेता वा बीउ उत्पादक नै हुन्छ। बीउको गुण नियन्त्रकले यस्ता संकेतपत्र लगाएर बिक्री भईराखेका बीउको नमुना लिई परीक्षण गरी राखेको हुन्छ। यस्ता बीउमा न्युनतम स्तरभन्दा कम गुणको बीउ बिक्री भई राखेको खण्डमा बीउ बिजन ऐनमा तोकिएबमोजिम रोक्का गरी सजाय हुन सक्छ। यथार्थ संकेतपत्रमा तपसिल अनुसारको विवरण भरी बीउको थैलो अनूसारको साइजमा प्याकिङ्ग गर्दा स्पष्ट देखिने गरी थैला भित्र हालेर मात्र बीउको बिक्री वितरण गर्नु पर्दछ। यथार्थ संकेतपत्रको लम्बाई १३. ५ से.मी., र चौडाई ८.५ से.मी. को हुनुपर्छ ।

संकेतपत्रमा हुनुपर्ने विवरणहरु

१. उत्पादन वर्ष
२. परीक्षण मिति
३. वालीको नाम
४. वालीको जात
५ उमारशक्ति प्रतिशत (न्युनतम)
६. शुद्धता प्रतिशत (न्युनतम)
७. बीउको तौल
८. लोगो
९. सिफारिस क्षेत्र

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी डायरी,२०७८

प्रदेश स्तरमा रहेको बीउ विजन प्रयोगशाला झुम्काको सेवा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	परीक्षणको किसिम	राजस्वको दर
१	उमारशक्तिको परीक्षण	२२९।–
२	शुद्धता परीक्षण	१७४।–
३	चिस्यान परीक्षण	१५४।–
४	१००० दानाको तौल	११०।–
५	बीउ नमूना लिए वापत शुल्क	२१४।–
६	खेत निरीक्षण प्रति हे	३२०।–
७	बीउ प्रमाणीकरण प्रति मे टन	१००।–

स्रोतः बीउ विजन प्रयोगशाला,झुम्का,सुनसरी ।

यथार्थ संकेतपत्र (Truthful Label) को लागि बीउको स्तर

क्र.सं.	नेपाली नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम	शुद्धता प्रतिशतमा	उम्रनेशक्ति प्रतिशतमा
क. खाद्यान्न बाली					
	धान	Paddy/Rice	*Oryza sativa L.*	९७	८०
	गहुँ	Wheat	*Triticum aestivum*	९७	८०
	मकै	Maize	*Zea mays L.*	९७	८५
	कोदो	Finger Millet	*Eleusine coracana (L.) Gaetn*	९६	७०
	जौ र उवा	Barley & Naked Barley	*Hordeum vulgare Linn.*	९७	८५
ख दलहन बाली					
१	चना	Chick pea	*Cicer arietinum L.*	९७	७५
२	मुसुरो	Lentil	*Lens culinaris Medic*	९८	७५
३	मास	Blackgram	*Vigna mungo (L.) Hepper*	९७	७०
४	बोडी	Cowpea	*Vigna unguialata (L.) Walp.*	९७	७०
५	मुङ्ग	Mung bean	*Phaseolus radiatus(l.)*	९७	७०

क्र.सं.	नेपाली नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम	शुद्धता प्रतिशतमा	उम्रनेशक्ति प्रतिशतमा
			Wilczek		
६	रहर	Pigeonpea /Arhar	*Cajanus Cajan L. Millsp.*	९७	७०
ग. तेलहन					
१	तोरी र सरशौं	Mustard & Rape Seed	*Brassica spp.*	९७	७५
२	रायो	Rape Seed	*Brassica spp.*	९७	७५
३	बदाम	Groundnut	*Arachis hypogaea L.*	९६	७०
घ. रेसा वाली					
१	जुट	Jute	*Corchorus spp.*	९६	७५
२	कपास	Cotton	*Gossypium spp.*	९६	६५
ङ. तरकारी बाली Vegetable crop)					
१	तने वोडी	Asparags Bean	*Vigna sesqipedalis*	९७	७०
२	पालुङ्गो, काडे पालुङ्गो	Spinach,Beat spinach	*Spinacia oleracea, Beta vlgaris var.favescens*	९५	६५
३	करेला	Bitter Gourd	*Memordica charantia*	९७	६५
४	रायो साग	Broadleafmustard	*Brassica juncea*	९७	७५
५	सिमी,घिउ सिमी	Bushbean,polebean	*Phaseolus vulgaris*	९७	७०
६	बन्दा	Cabbage	*Brassica oleracea*	९७	७०
७	भडे खुर्सानी	Capsicum sweetpepper	*Capsicum annum*	९७	६५
८	गाँजर	Carrot	*Daucus carota*	९४	६५
९	काउली	Cauliflower	*Brassica oleracea*	९८	७०
१०	पिरो खुर्सानी	Chilli/ Hot pepper	*Capsicum frutescens*	९७	६५
११	कांक्रो	Cucumber	*Cucumis sativus*	९७	६५
१२	भेण्टा	Egg plant	*Solanum melongena*	९७	६५

बीउ उत्पादन गर्ने खेतको न्यून्तम क्षेत्रफल

बाली	तराई	पहाड
खाद्यान्न र नगदे बाली	१ हे. (१.५ विघा)	०.२५ हे. (५ रोपनी)
तरकारी	०.२५ हे. (७५ कठ्ठा))	०.१ हे. (२ रोपनी)
घाँसे बाली	०.५० हे. (१५ कठ्ठा)	०.१५ हे. (३ रोपनी)

प्रयोगशाला सगँ आवद्ध प्रदेश न. १ अन्तर्गत प्रमाणीकरण बीउ उत्पादनमा संलग्न बीउ उत्पादक समुह/ सहकारी/ फार्म तथा कम्पनीहरुको विवरण ।

क्र .स	बीउ उत्पादक समुह फर्म/सहकारी/ तथा कम्पनी	फोन नम्वर	फ्याक्स	इमेल/वेभसाइट
१.	क्षेत्रीय कृषि अनुसन्धान केन्द्र तरहरा, सुनसरी	०२५-४७६४६१		
२.	कृषि अनुसन्धान केन्द्र, पाखीबास, धनकुटा	०२६-४०५१०३	४०५१११	arspakh@gmail.com www.narc.gov.np
३.	जुट अनुसन्धान कार्यक्रम ईटहरी, सुनसरी	०२५-५८१०१८	५८६७९५	juteitahari@yahoo.com
४.	कृषि विकास फार्म, चन्द्रडाँगी झापा	९८५२६५५८७०		adfchandradangi@ gmail.com
५.	राष्ट्रिय बीउ विजन क .लि . ईटहरी, सुनसरी	०२५-५८१०२२		
६.	सि .जी. एन. एस. प्रा लि ,सुनुसरी	०१-४२२१२६०		
७.	अनमोल बीउ प्रा.लि . झापा	९८४५१४१७४१		
८.	महारानी साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि. सामुदायिक बीउ प्रसोधन तथा भण्डारण केन्द्र गौरादह ४, झापा	९८४२६४३७४५		
९.	कुशवहा खाद्यबीज भण्डारण, देवानगंज, सुनसरी	९८६१८३९८९९		

११. माटो

११.१ बिरुवाको एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारणा

बिरुवालाई आवश्यक पर्ने सबै खाद्यतत्वहरू आवश्यकता अनुरूप, न्यायोचित रूपमा उपलब्ध गराउन, रासायनिक मल सहित प्राङ्गारिक मलहरूको सबै सम्भाव्य स्रोतहरूलाई अधिकतम उपभोगमा ल्याई वाली व्यवस्थापन, माटो व्यवस्थापन र खाद्यतत्व व्यवस्थापनलाई टेवा दिदै वातावरणमा न्यून असर पार्दै माटोको दिगो उर्वराशक्ति व्यवस्थापन गर्दै जाने प्रकृयालाई एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापन भनिन्छ। यो पद्धति खासगरी मूल्यांकन, निर्णय र कार्यान्वयनमा आधारित हुन्छ। यो माटोको उर्वराशक्तिको

दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने भरपर्दो उपाय हो। साथै माटो, मल, पानी र वालीको उचित व्यवस्थापनद्वारा जमिनबाट बढी तथा दिगो उत्पादन लिन सकिन्छ। कृषकहरूमा पनि आफ्नो खेतबारीको लागि आफैले परीक्षण गरी सो को मूल्यांकनद्वारा निर्णय लिने क्षमतामा वृद्धि गराउँछ। यसले स्थानीय तथा बाह्य स्रोतहरूको प्रभावकारी उपयोगद्वारा उत्पादन बढाउनुका साथै माटोको दिगोपनामा जोड दिंदै वातावरणको सुधार गर्ने मात्र नभई खाद्यतत्वहरूको सदुपयोग तथा तिनको प्रभावकारिता बढाउन पनि मद्दत गर्दछ।

एकिकृत खाद्यतत्व व्यवस्थापनको अवधारण

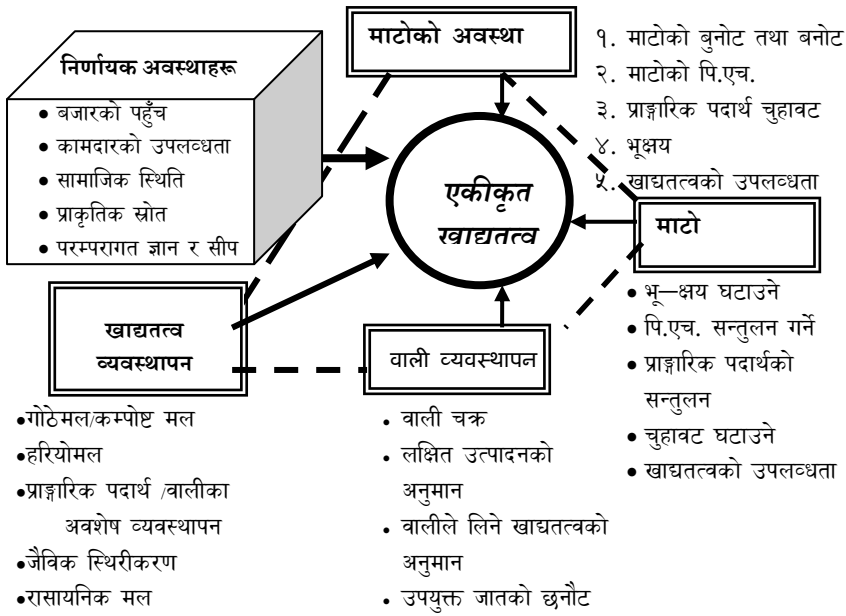

११.२. रासायनिक मलखादहरू

मलको नाम	पोषक तत्वहरू (प्रतिशतमा)				
	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास	जिंक	सल्फर
यूरिया	४६	-	-	-	-
एमोनियम सल्फेट	२१	-	-	-	२०-२५
कम्प्लेसल	२०	२०	-	-	-
कम्प्लिट	१९	१९	१०	-	-
डी.ए.पी.	१८	४६	-	-	-
सिंगल सुपर फस्फेट	-	१६	-	-	-
डवल सुपर फस्फेट	-	३२	-	-	-
ट्रिपल सुफर फस्फेट	-	४८	-	-	-
म्यूरेट अफ पोटास	-	-	६०	-	-
जिंक सल्फेट	-	-	-	२२-३५	-

आवश्यक क्षेत्रफलका लागि मलको मात्रा निकाल्न यो सूत्र प्रयोग गर्न सकिन्छः

$$\text{मलको मात्रा (के.जी.)} = \frac{१००\times \text{क}\times \text{ख}}{\text{मलमा भएको पोषक तत्वको प्रतिशत मात्रा}}$$

क . मल प्रयोग गर्ने क्षेत्रफल (हेक्टरमा)

ख . प्रति हेक्टर सिफारिस मलको मात्रा (के.जी./ हेक्टर)

विभिन्न बालीनालीका लागि सिफारिस मलखाद मात्रा

वाली	प्राङ्गारिक मल मे.टन/हे.	नाइट्रोजनकि.ग्रा./हे	फोस्फोरस कि.ग्रा./हे.	पोटास कि.ग्रा./हे.	आबश्यक रसायनिक मल कि.ग्रा/हे.		
					युरिया	डि.ए.पि	म्यू.अ.पो
धानः सिंचित	६	१००	३०	३०	१९१.९	६५.२२४	५०.०
असिंचित	६	६०	२०	२०	११३.४	३.४८	३३.३३
गहुः सिंचित	६	१००	५०	२५	१७४.९	१०८.७	४१.६७
असिंचित	६	५०	५०	२०	६६.१६	१०८.७	३३.३३
मकै वर्षे+हिउँदे	६	६०	३०	३०	१०४.९	६५.२२	५०.०
जौ, उवा, फापर	६	३०	२०	१०	४८.२	४३.४८	१६.६७
कोदो	६	२०	१०	१०	३४.९७	२१.७४	१६.६७
उखु मुख्यवाली	१०	१२०	६०	४०	२०९.८	१३०.४	६६.६७
उखु खुट्टीवाली	१०	१५०	६०	४०	२७५.०	१३०.४	६६.६७
अदुवा	२४	३०	३०	६०	३९.७	६५.२२	१००.०
आलु	३०	७०	५०	४०	१०९.६	१०८.७	६६.६७
सुर्ती	१०	३५	२३	६०	५६.५२	५०.०	१००.०
तोरी,रायो, कपास	६	६०	४०	२०	९६.४१	८६.९६	३३.३३
सूर्यमुखी	६	६०	४०	२०	९६.४१	८६.९६	३३.३३
तरकारीवाली	३२	७०	५०	४०	१०९.६	१०८.७	६६.६७
मास, मसुरो, मुंग	४-६	२०	२०	२०	२६.४७	४३.४८	३३.३३
बोडी, रहर	४-६	२०	४०	३०	९.४५	८६.९६	५०.०
चना	४-६	२०	४०	२०	९.४५	८६.९६	३३.३३
केराउ	४-६	१५	४०	१०		८६.९६	१६.६७
भटमास	४-६	१०	४०	३०		८६.९६	५०.०
बदाम	६	४०	६०	२०	३५.९२	१३०.४	३३.३३
किम्बु							
तराईःसिंचित	-	३००	१४०	१८०	५३३.१	३०४.३	३००.०
असिंचित	-	१५०	७०	९०	२६६.५	१५२.२	१५०.०
पहाडः सिंचित	-	२००	८०	१२०	३६६.७	१७३.९	२००.०
असिंचित	-	१००	४०	६०	१८३.४	८६.९६	१००.०

नोटःयुरिया मल बलौटे माटोमा सिफारिस मात्राको २५ प्रतिशत र अन्य माटोमा ५० प्रतिशत जमीनको तयारीका समयमा र बाँकी युरियाको मात्रा २-३ पटक गरी टप ड्रेसिङ गर्न सिफारिस गरिन्छ।

माटोको नमूना संकलन गर्ने तरिका

अन्न तथा तरकारी बालीका लागि

एकै प्रकारको माटो (जस्तै रङ्ग, बनावट, भिरालो पना आदि) भएको जमिनबाट १ वटा नमूना तयार पार्ने।

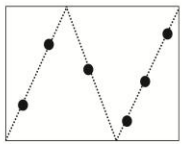

एउटा माटोको नमूना तयार गर्न १ रोपनीबाट कम्तीमा ५/६ ठाउँबाट माटोको नमूना लिनु पर्दछ।

प्रत्येक ठाउँमा १५ देखि २० से.मि. गहिरो 'V' आकारको खाल्डोको एक भित्तावाट माथि देखि तल सम्म एउटै मोटाइको माटोको नमूना लिने।

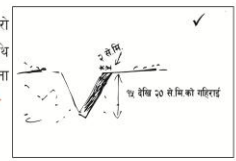

सबै खाल्डो बाट संकलित माटोको नमूनालाई एकै ठाउँमा जम्मा गरेर राम्रोसँग मिसाउने।

यसरी जम्मा गरेको माटोबाट ढुङ्गा, झारपात जस्ता अनावश्यक चिजहरुलाई हटाई ४ बराबर भागमा बाँडी आमने सामनेको २ भाग हटाउने।

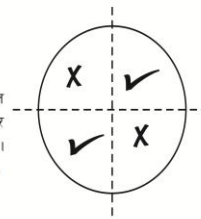

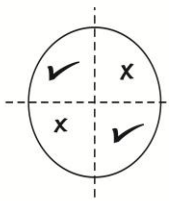

बाँकि रहेको २ भाग माटोलाई फेरी राम्रोसँग मिसाएर पुनः ४ भाग लगाई २ भाग राखि २ भाग हटाउने। यो क्रम माटोका नमूना करिब १/२ के.जी. नभएसम्म दोहोऱ्याउने। आधा के.जी माटोलाई उल्लेखित विवरण लेखि प्रयोगशालामा पठाउने।

फलफूल बालीको लागि

फरक किसिमका माटो (जस्तै रङ्ग, बनावट, भिरालोपना आदि) भएको जमिनबाट छुट्टा छुट्टै नमूना तयार पार्ने।

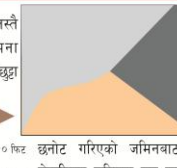

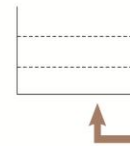

छनोट गरिएको जमिनबाट १ रोपनीबाट कम्तिमा एक वटा ३ फिट गहिराईको खाडल खन्ने। माटोको नमूना लिने खाडलको एक तर्फको भित्तामा माथिबाट तल तर्फ १, २, र ३ फिट गहिराईमा चिनो लगाउने।

चिनो लगाएको भित्तावाट छुट्टा छुट्टै भाडाँमा ०-१, १-२ र २-३ फिटसम्मको माटोको नमूना संकलन गर्ने।

यसरी छुट्टा छुट्टै संकलन गरेको माटो प्रत्येकलाई छुट्टा-छुट्टै ४ भाग लगाई आमने सामनेको २ भाग हटाई २ भाग बाँकि राख्ने र यो क्रम माटो १/२ के.जी. नभएसम्म दोहोऱ्याउने।

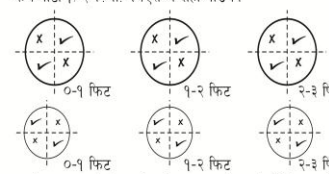

यसरी तयार गरेको माटोलाई सफ प्लाष्टिकको थैलोमा राखि कृषकको नाम, ठेगाना, खेतको विवरण जमिनका गहिराई खुलाई नजिकको माटो परिक्षण प्रयोगशालामा लैजाने।

माटोको नमूना परिक्षण गर्न पठाउँदा निम्न अनुसारको विवरण हुनु पर्छ।

नाम :.....

ठेगाना :.....

खेतको नाम वा कि.नं. :.....

लगाउने बाली :.....

सिंचीत वा असिंचीत जग्गा :.....

फलफुलको निम्ति मलखाद सिफारीस मात्रा (प्रति वोट)

बोटको उमेर वर्षमा	प्रांगारिक मल कि.ग्रा.	नाइट्रोजन ग्राम	फस्फोरस ग्राम	पोटास ग्राम	आवश्यक रसायनिक मल ग्राम/बोट		
					युरिया	डि.ए.पि.	म्यू.अ.पो
१	२५	-	-	-	-	-	-
२	३०	१००	५०	२०	१७९.५८	१०८.७०	३३.३३
३	४०	१२५	७५	३०	२१५.०३	१६३.०४	५०.००
४	५०	१५०	१००	४०	२५०.४७	२१७.३९	६६.६७
५	६०	२००	१५०	५०	३२१.३६	३२६.०९	८३.३३
६	६०-१००	३००	२००	७५	५००.९५	४३४.७८	१२५.००
७	६०-१००	४००	२००	१००	७१८.३४	४३४.७८	१६६.६७
८ र सो भन्दामाथि	६०-१००	५००	२००	१००	९३५.७३	४३४.७८	१६६.६७

११.३ विभिन्न पि.एच. तथा बुनोट (Texture) भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी/रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट
६.४	१५	२०	२४	८	१४	२२
६.३	२९	४०	४८	१५	२४	४४
६.२	४३	६०	७२	२३	३४	६४
६.१	५८	७८	९८	३०	४४	८६
६.०	७१	९२	१२०	३८	५२	१०६
५.९	८५	११०	१४६	४५	६२	१२८
५.८	९७	१२८	१६६	५२	७२	१४६
५.७	१०८	१४२	१८८	५८	८२	१६६
५.६	११९	१५८	२०८	६४	९०	१८४
५.५	१३०	१७०	२३०	७०	१००	२००
५.४	१४०	१८८	२५२	७६	११०	२२०
५.३	१५०	२०४	२७४	८१	११८	२३८
५.२	१६०	२१८	२९४	८६	१२६	२५४
५.१	१६९	२२८	३१४	९१	१३६	२७०
५.०	१७६	२४०	३३४	९६	१४२	२८६
४.९	१८४	२५२	३५४	१०१	१५०	३०२
४.८	१९१	२६२	३७४	१०६	१५८	३१६
४.७	१९९	२७२	३९०	१११	१६६	३३०

माटोको पि.एच मान	कृषि चूनको सिफारिस मात्रा (के.जी/रोपनी)					
	पहाड			तराई		
	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट	बलौटे दोमट	दोमट	चिम्टाईलो दोमट
४.६	२०५	२८०	४०६	११५	१७४	३४०
४.५	२१०	२९०	४२०	१२०	१८०	३५०

- कृषि चून वाली लगाउनु भन्दा दुई/तीन हप्ता पहिले नै माटोमा मिलाउनु पर्दछ।
- धेरै अम्लिय अथवा pH कम भएको माटोमा कृषि चूनको प्रयोग गर्दा सिफारिस मात्रालाई दुईपटक गरी प्रयोग गर्दा लाभदायक हुन्छ।
- कृषि चून माटो परीक्षण गरी सकेपछि मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ।

कृषि चुन पाईने स्थान र सम्पर्क टेलिफोन

✓ दिग्विजय प्रोडक्स प्रा.ली. हेटौंडा, फोन ०५७-५२७२२५, ९८५५०६८५१०

✓ देउराली उर्वरा कृषि चुन तथा शक्ति ग्रिट उद्योग छत्रेदेउराली धादिङ, घनेन्द्र कार्कि ९८१५३०८०६७, ९७४२१११२७०

११.४ माटो तथा रसायनिक मल बिश्लेषण गर्दा प्रति नमुना लाग्ने शुल्क

माटोको नमुना बिश्लेषणः	रासायनिक मल बिश्लेषणः	प्राङ्गारिक मल बिश्लेषणः
माटोको पि.एच. रु १०।-	कूल नाईट्रोजन रु ४००।-	पि.एच. रु १५।-
नाईट्रोजन रु १००।-	नाईट्रेट नाईट्रोजन रु ४००।-	कूल नाईट्रोजन रु ५५०।-
फस्फोरस रु १२५।-	एमोनिकल नाईट्रोजन रु २००।-	कूल फस्फोरस रु ६००।-
पोटास रु १००।-	कूल फस्फोरस रु ६००।-	पोटास रु ५००।-
प्रांगारिक पदार्थ रु १२५।-	फ्रयाक्सनल फस्फोरस पानीमा घुलनशील रु १४५०।-	चिस्यान रु २०।-
बोरन रु ४८०।-	पोटास STTB रु ८००।-	प्रांगारिक कार्बन रु १५०।-
जिंक रु ३००।-	पोटास फ्लेम फोटोमिटर रु ५००।-	
आईरन रु ३००।-		
कपर रु ३००।-		
म्यागनीज रु ३००।-		
मोलिब्डेनम रु ४८०।-		
माटोको टेक्सचर रु ४०।-		

मूख्य मूख्य वालीहरु र उपयुक्त माटोको पि.एच.

खाद्यान्न वाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी वाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफुल वाली	उपयुक्त पि.एच.
धान	५.०-६.५	आलु	४.५-७.५	आँप	५.५-७.०
मकै	५.५-७.५	कुरीलो	५.५-७.०	केरा	६.०-७.५

खाद्यान्न वाली	उपयुक्त पि.एच.	तरकारी वाली	उपयुक्त पि.एच.	फलफुल वाली	उपयुक्त पि.एच.
गहुँ	५.५–७.५	काँक्रो	६.०–७.५	सुन्तला	५.५–६.५
कोदो	५.५–६.५	बन्दा	६.५–७.५	स्याउ	६.०–८.०
जौ	६.५–८.०	प्याज	६.५–७.५	किवीफल	५.०–६.५
फापर	५.५–७.०	मूला	६.०–७.४		
		काउली	६.५–७.५		
		पालुंगो	६.०–७.५		
		गोलभेंडा	५.५–७.०		

स्रोतः माटो तथा मल परिक्षण प्रयोगशाला,झुम्का, सुनसरी।

११.५ नेपालमा रासायनिक मल आयात गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रकृयाहरु

१. रासायनिक मल (नियन्त्रण) आदेश, २०५५ को दफा ५ (१) अनुसारको स्पेसिफिकेशनमा भएका देहायका ५२ वटा रासायनिक मलहरु मात्र नेपालमा पैठारी गर्न सकिनेछ । नेपालमा रासायनिक मल पैठारी गर्न चाहने संस्थाले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयमा दर्ता हुनु पर्दछ ।

क्र. सं.	मलको नाम	क्र. सं.	मलको नाम
1	Ammonium Molybdate $(NH_4)_6M_{07}O_24H_2O$	27	Triple Super Phosphate (T.S.P) 16% P_2O_5
2	Ammonium Phosphate Sulphate (20-20-0)	28	Urea (46-0-0)
3	Ammonium Phosphate Sulphate Nitrate (20-20-0)	29	Urea (46-0-0) Granular
4	Ammonium Sulphate (21-0-0)	30	Urea Ammonium Phosphate (28-28-0)
5	Borax (Spdium Tetraborate) $(Na_2B_4O_7.10H_2O)$ for soil application	31	Zinc Heptahydrate $(ZnSO_4.7H_2O)$
6	Calcium Ammonium Nitrate (25-0-0)	32	Zinc Sulphate Mono-Hydrate $(ZnSO_4H_2O)$
7	Calcium Ammonium Nitrate (26-0-0)	33	Boronated Single Super Phosphate (S.S.P) 16% P_2O_5 Granulated
8	Chelated Iron as Fe-EDTA	34	Calcium Nitrate

क्र. सं.	मलको नाम	क्र. सं.	मलको नाम
9	Chelated Zinc as Zn-EDTA	35	DAP Fortified with Boron (18:46:0:0.3)
10	Copper Sulphate ($CuSO_4.5H_2O$)	36	DAP fortified with Zinc(18:46:0:0.5)
11	Diammonium Phosphate (16-44-0)	37	Magnesium sulphate
12	Diammonium Phosphate (18-46-0)	38	Mono-Potassium Phosphate (0:52:34) (100% Water soluble)
13	Ferrous Sulphate ($FeSO_4.7H_2O$)	39	Neem Coated Urea (46-0-0)
14	Manganese Sulphate	40	Nitrophoshate with Potash Fortified with Boron (15:15:15:0.2B)
15	Mono Ammonium Phosphate (11:52:0)	41	NPK 15-15-15
16	Mono Ammonium Phosphate (12:61:0)	42	NPK 19-19-19 (100% Water soluble)
17	N.P.K. (10-26-26)	43	Potassium Nitrate (13:0:45) (100% Water soluble)
18	N.P.K. (12-32-16)	44	Rock Phosphate Powdered
19	N.P.K. (20-20-10)	45	Rock Phosphate mixed
20	Nitro Phosphate (20-20-0)	46	SSP fortified with Zinc
21	Potassium Chloride (Muriate of Potash) (0-0-60)	47	Sulphur (90% Granular)
22	Potassium Chloride (Muriate of Potash) (Granular) (0-0-60)	48	Urea Briquets (46:0:0)
23	Potassium Sulphate (0-0-50)	49	Zincated Urea
24	Single Super Phosphate (S.S.P.)	50	गहुँ मल बेसल NPK mixed fertilizer

क्र. सं.	मलको नाम	क्र. सं.	मलको नाम
	16% P_2O_5 Granulated		Fortified with Boron(10:20:10:0.2)
25	Single Super Phosphate (S.S.P.) 16% P_2O_5 Powdered	51	धान मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Zinc (20:20:20:1.0)
26	Solubor ($Na_2B_4O_7.5H_2O+Na_2B_{10}O_{16}.10H_2O$) for foliar spray	52	मकै मल बेसल NPK mixed fertilizer Fortified with Boron (10:20:20:0.3)

२ रासायनिक मल पैठारी गर्न चाहने व्यक्ति वा सस्थाले प्रतितपत्र खोल्नका लागि कुनै वाणिज्य वैकंमा निवेदन दिदा रासायनिक मल आदेश (नियन्त्रण), २०५५ को अनुसूची-२ बमोजिम रासायनिक मल सम्बन्धी विवरण संलग्न गर्नुपर्नेछ। साथै जानकारीको लागि उक्त विवरणको प्रतिलिपि रासायनिक मल ईकाई समक्ष पनि पेश गर्नुपर्दछ।

३ रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश २०५५ मा उल्लेख गरिएको स्पेसिफिकेशन बमोजिमको रासायनिक मल पैठारी गर्न खोजेको भएमा प्रचलित कानून बमोजिम वाणिज्य बैंकहरुले प्रतितपत्र खोलिदिनु पर्दछ। यसरी प्रतितपत्र खोलेको जानकारी रासायनिक मल ईकाईमा समेत सम्बन्धित बैंकले दिनुपर्नेछ।

४. रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश २०५५ को दफा १८ अनुसार पैठारीकर्ताहरुले देहायका शर्तहरु पालना गर्नुपर्दछ।

(क) पैठारीकर्ताले रासायनिक मलको स्पेसिफिकेशन बमोजिमको गुणस्तर यकिन हुने गरी उत्पादकले दिएको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने।

(ख) विदेशी मुलुकवाट रासायनिक मल चलान गर्ने समयमा त्यस्तो रासायनिक मलको परिमाण, गुणस्तर, प्याकेजिङ्ग र लेबेलिङ्गका सम्बन्धमा सर्भेयरले दिएको लोडपोर्ट प्रमाणपत्र लिनुपर्ने।

(ग) पैठारी रासायनिक मलको प्रत्येक खेप अनलोड गर्दा अनलोड पोइन्टमा रासायनिक मलको परिमाण, गुणस्तर, प्याकेजिङ्ग र लेबेलिङ्गका सम्बन्धमा सर्भेयरले दिएको प्रमाणपत्र लिनुपर्ने।

(घ) लोड पोर्टमा लिएको प्रमाणपत्र अनलोड प्वाइन्टमा प्रमाणपत्रसँग मेल नखाएमा र रासायनिक मल आदेश (नियन्त्रण), २०५५ को अनुसूची-७ बमोजिम स्वीकृत

सहन सीमा भित्र नपरेमा वा स्पेसिफिकेशन बमोजिमको रासायनिक मल नभएमा त्यस्तो रासायनिक मल विक्री वितरण गर्न नहुने।

(ङ) भसांर अनलोड प्वाईन्ट भन्नाले नेपालको प्रवेश नाका वा नेपालभित्र रहेको पैठारीकर्ताको गोदाम सम्झनुपर्छ।

५. पैठारी गरिने रासायनिक मलको प्याकेजिङ्ग र लेवलिङ रासायनिक मल नियन्त्रण आदेश २०५५ को दफा २० अनुसार हुनुपर्ने।

रासायनिक मलमा अनुदान

साना तथा सीमान्त कृषकहरुलाई अनुदानमा उपलब्ध गराउने रासायनिक मल (युरिया, डिएपी र पोटास) कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लिमिटेड मार्फत आयात गरी उक्त कम्पनी/कर्पोरेशनका डिलर सहकारीहरुबाट मलखाद आपूर्ति तथा वितरण व्यवस्थापन समितिको निर्णयानुसार उपलब्ध गराउने प्रावधान रहेको छ । उक्त कम्पनी/कर्पोरेशनका शाखाहरुमा रासायनिक मलको अनुदानित बिक्री मूल्य तपसिल अनुसार कायम रहेको छ ।

तपसिल

श्री कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड /साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेशन लिमिटेडका शाखा कार्यालयहरूमा अनुदानित रासायनिक मलको मूल्य तालिका

सि.नं.	कार्यालयहरु	युरिया मूल्य		डि.ए.पि. मूल्य		पोटास मूल्य	
		प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.
१	विराटनगर	७५०	१५	२२००	४४	१६००	३२
२	धनकुटा	८३५	१६.७	२२८५	४५.७	१६८५	३३.७
३	इटहरी	७७६	१५.५२	२२२५	४४.५	१६२५	३२.५
४	इलाम	८६४	१७.२८	२३१४	४६.२८	१७१४	३४.२८
५	विर्तामोड	७८४	१५.६८	२२३४	४४.६८	१६३४	३२.६८
६	लहान	७८८	१५.७६	२२३८	४४.७६	१६३८	३२.७६
७	राजविराज	७८८	१५.७६	२२३८	४४.७६	१६३८	३२.७६

सि.नं.	कार्यालयहरु	युरिया मूल्य		डि.ए.पि. मूल्य		पोटास मूल्य	
		प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.
८	गाईघाट	७९९	१५.९८	२२४९	४४.९८	१६४९	३२.९८
९	वीरगंज	७५०	१५	२२००	४४	१६००	३२
१०	हेटौंडा	७८५	१५.७	२२३५	४४.७	१६३५	३२.७
११	चपुर	७९०	१५.८	२२३५	४४.७	१६४०	३२.८
१२	भरतपुर	८१५	१६.३	२२४०	४४.८	१६६५	३३.३
१३	काठमाडौं	८९२	१७.८४	२३४१	४६.८२	१७४१	३४.८२
१४	धुलीखेल	८९७	१७.९४	२३४६	४६.९२	१७४६	३४.९२
१५	त्रिशूली	८७७	१७.५४	२३२६	४६.५२	१७२६	३४.५२
१६	गजुरी	८६७	१७.३४	२३१६	४६.३२	१७१६	३४.३२
१७	जनकपुर	८०२	१६.०४	२२५१	४५.०२	१६५१	३३.०२
१८	ढल्केवर	७९९	१५.९८	२२४६	४४.९२	१६४९	३२.९८
१९	सिन्धुली	८२४	१६.४८	२२८९	४५.७८	१६६५	३३.३
२०	सर्लाही	८१५	१६.३	२२६५	४५.३	१६६५	३३.३
२१	कलैया	७६०	१५.२	२२१०	४४.२	१६१०	३२.२
२२	पोखरा	८६७	१७.३४	२३१६	४६.३२	१७१६	३४.३२
२३	दमौली	८५२	१७.०४	२३०१	४६.०२	१७०१	३४.०२
२४	पर्वत	८८७	१७.७४	२३३६	४६.७२	१७३६	३४.७२
२५	स्याङ्जा	८४६	१६.९२	२२९६	४५.९२	१६९६	३३.९२
२६	भैरहवा	७५०	१५	२२००	४४	१६००	३२
२७	तौलिहवा	७९६	१५.९२	२२४६	४४.९२	१६४६	३२.९२

सि.नं.	कार्यालयहरु	युरिया मूल्य		डि.ए.पि. मूल्य		पोटास मूल्य	
		प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.	प्रति बोरा रु. (५० केजी)	प्रति केजी रु.
२८	पाल्पा	८०६	१६१२	२२५६	४५.१२	१६५६	३३.१२
२९	वाहादुरगन्ज	७९६	१५.९२	२२४६	४४.९२	१६४६	३२.९२
३०	परासी	७९१	१५.८२	२२४६	४४.९२	१६४१	३२.८२
३१	कावासोती	८१३	१६.२६	२२४५	४४.९	१६४५	३२.९
३२	सुर्खेत	८६६	१७.३२	२३१६	४६.३२	१७१६	३४.३२
३३	नेपालगन्ज	८४६	१६.९२	२२९६	४५.९२	१६९६	३३.९२
३४	दाङ/घोराही	८२१	१६.४२	२२७१	४५.४२	१६७१	३३.४२
३५	लमही	८१६	१६.३२	२२६६	४५.३२	१६६६	३३.३२
३६	तुलसीपुर	८२६	१६.५२	२२७६	४५.५२	१६७६	३३.५२
३७	गुलरिया	८५१	१७.०२	२३२६	४६.५२	१७०१	३४.०२
३८	धनगढी	८७६	१७.५२	२६२६	४६.५२	१७२६	३४.५२
३९	महेन्द्रनगर	८८१	१७.६२	२३३१	४६.६२	१७३१	३४.६२
४०	डोटी	८३१	१६.६२	२२८१	४५.६२	१६८१	३३.६२

स्रोतः कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड,२०७७

१२. मत्स्यपालन

परिचयः

माछालाई पोखरी वा तालतलैयामा पालेर हुर्काउने प्रविधिलाई मत्स्यपालन भनिन्छ । पोखरी, ताल, तलैया, घोल, केज, रेसवे तथा धानखेतमा केही व्यवस्थापन प्रविधिहरू अपनाई माछा पालन गर्न सकिन्छ । यस सम्बन्धी आवश्यक प्राविधिक जानकारी भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशुसेवा विज्ञ केन्द्र, प्रादेशिक मत्स्य विकास केन्द्रहरू र केन्द्रीय मत्स्य प्रवर्द्धन तथा संरक्षण केन्द्र सो अन्तर्गतका कार्यालयहरूबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । हालसम्मको अनुसन्धान तथा अध्ययन कार्यबाट नेपालमा २३२ जातका माछा पाइएको थाहा भएको छ तापनि हाल कृषक/व्यवसायीहरूले माछापालनमा प्रयोग गरिएका सात जातका विकासे माछाहरूमध्ये ३ स्वदेशी तथा ४ विदेशी जातका माछाहरू निम्नानुसार छन्ः

स्वदेशी माछाहरूः रोहु, नैनी तथा भाकुर

विदेशी कार्प जातका माछाहरूः सिल्भर कार्प, बिगहेड कार्प, ग्रास कार्प तथा कमन कार्प

अन्य विदेशी जातका माछाहरूः पुन्टियस, टिलापिया, पङ्गासियस र रेन्बो ट्राउट ।

सौन्दर्य माछा (रङीन माछा) का जातहरूः कोई कार्प, गोल्ड फिस, गोप्पी, सिल्भर सार्क, टाइगर ओस्कार

माछाको पौष्टिक महत्त्वः

- माछा उच्च गुणस्तरयुक्त प्रोटिन, कम चिल्लो पदार्थ र छिटो पच्ने प्राणी प्रोटिनको स्रोत हो ।
- माछाको मासुमा लाइसिन (Lysine) र सल्फरयुक्त एमिनो एसिड मेथियोनिन (Methionine) जस्ता मानव शरीरलाई आवश्यक पर्ने पौष्टिक तत्त्वको मात्रा धेरै भएको पाइन्छ ।
- माछाको बोसोमा ओमेमा–३ फ्याट्टी एसिड र पोलि-अनसेचुरेटेड फ्याटिएसिडहरू हुने भएकाले माछा खाँदा मानव शरीरमा कोलेस्टेरोल (रगतमा बोसो) को मात्रा कम गरी स्वस्थ बनाउँदछ ।
- माछामा पोलिअनस्याचुरेटेड आमेगा-३ समूहको लिनोलिक समूहको फ्याटीएसिडहरू प्रचुर मात्रामा पाइने भएकाले यी तत्त्वबाट मानिसको उच्च रक्तचाप कम गरी हृदयाघात हुनबाट जोगाउँछ ।
- माछाको मासुमा भिटामिन डि र भिटामिन ए प्रचुर मात्रामा हुन्छ ।
- माछा क्याल्सियम, फस्फोरस, म्याग्नेसियम, आइरन, कपर, जिंक जस्ता मिनरल्सको पनि स्रोत हो ।
- माछामा कोलेस्टेरोल कम हुने भएकाले बिरामी, बच्चा, वृद्ध र सबै उमेरका मानिसले सेवन गर्न सक्छन् ।
- धेरैजसो समुद्री माछाहरुमा आयोडिन, ओमेगा-३, भिटामिन ए, फलाम पाइने हुँदा यी पौष्टिक तत्त्वको सहाराले अन्धोपन, एनेमिया (रगतको कमी) र गलगाँड जस्ता रोग हुनबाट मानिसलाई बचाएर शरीर तन्दुरुस्त पार्दछ ।

व्यावसायिक मत्स्य पालन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरूः

- उपयुक्त स्थलको छनौट गरी पोखरी निर्माण गरौं।
- पोखरीमा १ मीटर भन्दा बढी पानीको गहिराइ कायम गरौं।
- प्राकृतिक आहारा निर्माणका लागि नियमित रूपमा मलखाद (प्रति कट्ठा पाकेको गोबरमल १०० के.जी., युरिया ४ के.जी., डि.ए.पी. ३ के.जी. सुरुमा) को प्रयोग गरौं।
- ३ इन्चभन्दा ठूलो साइजको अनुपात मिलाएर ७ जातको (कमन कार्प २५%, सिल्भर कार्प ३५%, बिगहेड कार्प ५%, ग्रास कार्प ५%, रहु १०%, नैनी १५%, भाकुर ५%) मत्स्य भुरा प्रति कट्ठा ३५० देखि ५०० संख्यामा स्टकिङ गरौं।
- मत्स्य पालन/उत्पादनमा हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न मत्स्य बीमा गरौं।
- पेलेट दानाको प्रयोग गरौं।
- पोखरीमा पानीको नियमित जाँच गरी गुणस्तर कायम राखौं।
- एरिएटरको प्रयोग गरी अक्सिजनको कमीबाट माछालाई बचाऔं।
- माछाको नियमित रूपमा स्वास्थ्य एवं वृद्धिदर जाँच गरौं।
- एकीकृत माछापालन गरी डिलको सदुपयोग गरौं।
- बिक्री योग्य माछा बिक्री गरी पुनः मत्स्य भुरा स्टकिङ गरौं।
- माछापालनको उत्पादन, आम्दानी खर्चको रेकर्ड अध्यावधिक गरौं।

नेपालमा पालन गरिएका विकासे जातका माछाका विशेषताहरूः

१. न्यानो हावापानीमा छोटो समयमा छिटो बढ्ने।
२. रोगव्याधि कम लाग्ने तथा कम अक्सिजनमा पनि बाँच्न सक्ने।
३. पर्याप्त मात्रामा पोथी माछाबाट बच्चा दिन सक्ने र चाँडै परिपक्व भई प्रजनन कार्यमा प्रयोग हुन सक्ने।
४. स्थानीय व्यक्तिहरूले रुचाउने।
५. पोखरीमा उत्पादन हुने प्राकृतिक तथा कृत्रिम आहारा खाएर बाच्न सक्ने।

माछा मार्ने तरिकामा प्रतिबन्ध गरिएका बुँदाहरू (जलचर संरक्षण ऐन, २०१७ मा भएका प्रावधानहरू)

क्र. स.	प्रतिबन्धित क्रियाकलाप	दण्ड जरिवाना
१	विस्फोटक पर्दाथ प्रयोग गरेमा	बिगो बमोजिमको क्षतिपूर्ति र दण्ड जरिवाना हुने छ।
२	विद्युतीय प्रक्रियाबाट माछा मारेमा	
३	विषादी प्रयोग गरी माछा मारेमा	

नेपालमा पालन गरिएका माछाका जातहरूको खाने बानी र स्वभाव

माछाको जात	पानीमा चरन गर्ने तह	माछाको खाने स्वभाव तथा प्रकृति
कमन कार्प	पानीको पिंध र बीचमा चरन गर्छ।	सर्वभक्षी, कृत्रिम आहारा रुचाउने। यो माछा पोखरीमा उत्पादन हुने विभिन्न प्रकारका वनस्पति तथा प्राणीजन्य सूक्ष्म जीवहरू, जलाशयको पिँधमा रहेको कीरा, कुहिएका झारपात आदि खान्छ। कमन कार्पको शरीर सर्लक्क परेको सुडौल र बाटुलो हुन्छ। यो माछाले सजिलैसँग पोखरीको पानीमा फूल पारेर बच्चा निकाल्दछ। यो माछा पानीको तापक्रम (२३-३१)°c मा राम्रोसँग फस्टाउँछ तर यस माछालाई मध्य पहाडी भेगको बेंसी र उपत्यकामा पनि पालन गर्न सकिन्छ।
सिल्भर कार्प	माथिल्लो भागमा चरन गर्छ।	मुख्य आहाराको रूपमा सूक्ष्मजन्य वनस्पति जीवाणु वा हरियो लेऊ अत्यधिक रुचाउँछ। यसको गिलमा मसिनो जाली हुन्छ जसको सहायताले पानीमा भएको आहारा छानेर खाने गर्दछ। यो माछा दोस्रो वर्षमा मात्र प्रजननको लागि योग्य हुन्छ र कृत्रिम प्रविधिद्वारा प्रजनन गरिन्छ।
बिगहेड कार्प	माथिल्लो भागमा चर्ने गर्छ।	मुख्यतया प्राणीजन्य सूक्ष्म जीवाणुहरू खाने गर्दछ। यसको गिलमा सिल्भर कार्पको भन्दा अलि ठूलो प्वाल भएको जाली भएको हुनाले वनस्पतिजन्य जीवाणुका साथै प्राणीजन्य जीवाणु बढी फिल्टर गरी खान्छ।

माछाको जात	पानीमा चरन गर्ने तह	माछाको खाने स्वभाव तथा प्रकृति
ग्रास कार्प	पोखरीको छेउ र बीचमा चरन गर्छ।	माछा भुराले वनस्पति र प्राणीजन्य जीवाणु खान्छ र बढ्दै गएपछि पोखरीको घाँस र झारपात पनि खान्छ। साथै यस माछाले कृत्रिम दाना पनि रुचाउँछ।
रोहु	पोखरीको बीचमा चरन गर्छ।	यस माछाले एक कोषिय लेउ, प्राणीजन्य जीवाणु र खासगरी सडेगलेका झारपातहरू खान्छ। यो माछा स्वादका लागि निकै नै प्रसिद्ध माछा हो। यो माछाले पोखरीमा जमेको पानीमा फूल पार्देन। यसैले यो माछालाई कृत्रिम विधिद्वारा प्रजनन गराइन्छ।
नैनी	पानीको माथिल्लो सतहमा चरन गर्छ।	यस माछाले पोखरीको पिंधमा पाइने सडेगलेका घाँसपात र कीराहरू खान्छ। यो माछाले सबै चिज खाने हुनाले यसलाइ सर्वहारी भनिन्छ। यो माछाले पोखरीमा जमेको पानीमा फूल पार्देन। यसैले यो माछालाई कृत्रिम विधिद्वारा प्रजनन गराइन्छ।
भाकुर	पानीको सबै तहमा बस्छ।	यस माछाले पोखरीको सतह नजिक पाइने प्राणीजन्य जीवाणुहरू खाने गर्दछ। यो माछाले पोखरीमा जमेको पानीमा फूल पार्देन। यसैले यो माछालाई कृत्रिम विधिद्वारा प्रजनन गराइन्छ।
टिलापिया	पानीको सबै तहमा बस्छ।	यो सर्वहारी माछा भएतापनि यसले सूक्ष्म जीवहरु र अरू माछाको भुरा खान पनि निकै मन पराउँछ। तर यसले दाना पनि निकै मन पराउँछ। केही मात्रामा प्राणीजन्य जीवाणुहरू पनि उपभोग गर्दछ। यो माछा अन्य कार्प माछाहरू जस्तै पानीको तापक्रम (२०-३२)°c मा पालन गर्न सकिन्छ।
माँगुर	पानीको सबै तहमा बस्छ।	मांसाहारी माछा हो तर यसलाई कृत्रिम दाना दिएर पनि पालन गर्न सकिन्छ। यो माछा अन्य कार्प माछाहरू जस्तै पानीको तापक्रम (२०-३२)°c मा पालन गर्न सकिन्छ। यस माछाले हावाबाट समेत श्वास फेर्न सक्ने हुँदा यस माछालाई स-साना खाल्डाहरूमा पालन गर्न सकिन्छ।
रेन्बो ट्राउट	पानीको सबै तहमा बस्छ।	मांसाहारी माछा हो। यसले ढाड नभएको प्राणी जन्य जीवाणुको र ससाना कीराहरू, माछाहरू आहाराको रूपमा उपभोग गर्दछ। यो

माछाको जात	पानीमा चरन गर्ने तह	माछाको खाने स्वभाव तथा प्रकृति
		माछा पानीको तापक्रम (१०-१०)°c मा पालन गर्न सकिन्छ।
सहर	सतह र पोखरीको पीँधमा बस्ने गर्दछ।	यो माछा सर्वभक्षी प्रकारको स्थानीय जातको माछा हो । यो माछालाई कार्प माछाहरूलाई जस्तै पानीको तापक्रम (२०-३०)°c मा पालन गर्न सकिन्छ तर यसलाई कार्प माछालाई भन्दा अलि सफा पानी हुनु जरुरी छ।
पङ्गासियस	सतह र पोखरीको बीच भागमा बस्ने गर्दछ।	यो माछा मांसाहारी माछा हो तर ठूलो हुँदै गए पश्चात् अवसरवादी स्वभाव जस्तो हुन्छ र अन्य आहारा पनि खान्छ । यो माछालाई नेपालमा एकल जातीय माछा पालन प्रविधिमा पालन गरेको छ । यो माछाले कार्प माछाहरू चिसो सहन नसक्ने हुँदा जाडोयाममा चिसोबाट बचाउन विशेष ध्यान दिनुपर्दछ।

पङ्गासियस माछापालन प्रविधि

पङ्गासियस माछा (Pangasius hypophthalamus) ताजा पानीमा हुर्कने, छिटो बढ्ने र बढी तौलको हुने भएकाले यो माछाको उत्पादन महत्त्वपूर्ण रहेको छ। अरू कार्प जातका माछालाई जस्तै पङ्गासियस जातको माछालाई पनि पोखरीमा दाना आहारा खुवाएर पालन गर्न सकिन्छ । यो जातको माछा एक जातीय प्रविधिबाट (Monoculture) पालन गर्ने गरिएको छ । यो माछा भियतनाम र इन्डोनेसियाको बिचमा पर्ने मेकन नदीको (Mekong river) स्थानीय जाति हो। पङ्गासियस माछाका अन्य प्रजातिहरु जस्तै - Sutchi, river catfish र Bagrid catfish पनि पाल्ने गरिएको छ।

पङ्गासियस माछापालन गर्दा निम्न प्रविधिहरू अपनाएर गर्न सकिन्छः

१. पानीको भरपर्दो स्रोत

२. बाढी नआउने तथा चोरी नहुने ठाउँ

३. पोखरीको साइजः– सामान्यतया ५– ८ कठ्ठा

४. पोखरीको गहिराइः– १.५ मीटर

५. पानी सुकाउनेः– माछा भुरा पोखरीमा छाड्नु अगाडि १ –३ हप्तासम्म पानी सुकाउने।

६. चूनाको प्रयोगः– ५०० – १००० किलो ग्राम/हेक्टर

७. भुरा छोडने दरः– ५ गोटा प्रति वर्गमिटर

८. भुरा बाँच्ने दरः– ८५%

९. पालन अवधिः– ६ महिना

१०. माछा बिक्री साइजः– १ किलोग्राम

११. FCR:–१.५ – १

एक लिङ्गीय टिलापिया माछापालन प्रविधि

टिलापिया माछाको उत्पत्ति अफ्रिका र मध्यपूर्वमा भएको हो। टिलापिया माछाका प्रजातिहरु करिब ७० वटा रहेका छन्। ती मध्ये नौ प्रजातिका टिलापिया माछाहरुलाई पालन गर्ने गरिएको छ। जसमध्ये नाइल टिलापिया, मोजाम्बिक टिलापिया र ब्लु टिलापिया मुख्य रूपमा पालन गरिन्छ।

टिलापिया माछापालन गर्दा निम्न प्रविधिहरू अपनाएर गर्न सकिन्छ।

१. मल र साधारण प्रयोग विधि
   - भुरा – ५०००–२०००० गोटा/हेक्टर
   - उत्पादन – २००० – ८०००० किलोग्राम/हेक्टर

२. दाना, मल र आपत्कालीन एरेटर प्रयोग प्रविधि
   - भुरा – १०००० – ३०००० गोटा /हेक्टर
   - उत्पादन – ५००० – १०००० किलोग्राम/हेक्टर

३. पूर्ण सन्तुलित दाना र एरेटर प्रयोग प्रविधि
   - भुरा १०००० – ३०००० गोटा /हेक्टर
   - उत्पादन – ८००० – १५००० किलोग्राम/हेक्टर

४. लगातार एरेटर र आंशिक पानी फेर्ने प्रविधि
   - भुरा – ५०००० – १००००० गोटा /हेक्टर
   - उत्पादन – २०००० – १००००० किलोग्राम/हेक्टर

५. बगिरहेको पानीमा टिलापिया पालन प्रविधि
   - भुरा – ७०००० – २००००० गोटा/हेक्टर
   - उत्पादन – ७००००० – २०००००० किलोग्राम/हे

६. दाना खुवाएर पिँजडामा पालन प्रविधि
   - भुरा – ६०० गोटा /घनमिटर
   - उत्पादन – ५०–३०० किलोग्राम/घनमिटर

रेन्बो ट्राउट माछा (Oncorhynchus mykiss) पालन प्रविधि

रेन्बो ट्राउट चिसो र सफा पानीमा हुर्कने ज्यादै मिठो मांसाहारी विदेशी माछा हो । यो माछा १–२१ डि.से. सम्मको तापक्रममा जीवित रहन्छ । तर राम्रो वृद्धिको लागि भने १५–१८ डि.से. पानीको तापक्रम र ७ मि.ग्रा/लिटर भन्दा बढी अक्सिजन चाहिन्छ । पानीको तापक्रम सरदर १० डि.से. भन्दा चिसो हुने स्थानमा यो माछा ढिलो बढ्छ र त्यस्तो स्थानमा व्यावसायिक रूपमा पाल्न फाइदाजनक हुँदैन । मांसाहारी भए तापनि यो माछालाई उच्च प्रोटिनयुक्त दाना खुवाएर पाल्न सकिन्छ । ट्राउट पालनका लागि पानीको पि.एच. ६.५– ८.५ र अक्सिजन ८ मि.ग्रा./लिटर रहेको पानीमा उपयुक्त मानिन्छ । ट्राउट माछा दुई किसिमले पालन गरिन्छ ।

क) आंशिक प्रणाली

ख) पूर्ण प्रणाली

पहिलो प्रणाली अन्तर्गत स–साना भुरालाई बजार बिक्री योग्य साइजसम्म हुर्काइन्छ भने दोस्रोमा प्रजननदेखि लिएर ठूलो माछासम्म हुर्काइन्छ ।

ट्राउट माछा पालनको लागि भुरा हुर्काउने टयाङ्क, ठूलो माछा पोखरी, बिक्री योग्य माछा राख्ने पोखरी एवं दाना राख्ने भण्डार आदिको आवश्यकता पर्दछ । साधारणतया सानो भुरा हुर्काउने पोखरीको साइज १० – १५ वर्ग मिटर र बिक्री योग्य माछा राख्ने पोखरीको साइज ५० – १५० वर्ग मिटर हुन्छ । ठूलो माछा हुर्काउने र बिक्री योग्य माछा राख्ने पोखरीहरू २ किसिमबाट बनाउन सकिन्छ ।

(क) रेखात्मक/लहरे (ख) समानान्तर ।

भिरालो जग्गा र पानीको स्रोत कम भएको ठाउँमा लहरे किसिमको पोखरी बनाउन राम्रो हुन्छ । यस्तो किसिमका पोखरीमा माथिल्लो पोखरीहरूमा प्रयोग भइसकेको पानी पुनः तल्ला पोखरीहरूमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । राम्रो पानीको स्रोत भएको ठाउँमा समानान्तर किसिमको पोखरी बनाउन उपयुक्त हुन्छ । यस्तो पोखरीहरूमा एक पटक प्रयोग भइसकेको पानीलाई पुनः प्रयोग गरिँदैन । जलाशयमा माछाको घनत्व कति राख्ने भन्ने कुरा पानीको प्रवाह, आयतन र गुणमा निर्भर हुन्छ । पानीको प्रवाह धेरै छिटो भएमा माछाको वृद्धि राम्रो हुँदैन । अर्कोतिर पानीको प्रवाह कम भएमा पोखरीको पिंधमा धेरै फोहर जम्न गई अक्सिजन न्यून हुँदै जान्छ । त्यसकारण रेसवेको पिधको ढलोट १-२% (करिब २० मि. लामो रेसवेको माथि र तालको पिँध २० से.मि.को फरक) हुनुपर्दछ । यो माछा पालनको लागि गरा गरा भएको ठाउँ उपयुक्त हुन्छ किनभने यस्तो ठाउँमा माथिल्लो रेसवेबाट तल्लो रेसवेमा पानी पठाउँदा घुलित अक्सिजन बढ्न जान्छ ।

भुराको व्यवास्थापन र उत्पादन

करिब १ ग्राम साइजका सानो भुरा (७ रुपैँया प्रति गोटा) ५ -१० हजार प्रति वर्ग मि. पानीको दरले ३५-४०% प्रोटिनयुक्त दाना शरीरिक तौलको ६-७ % का दरले खुवाएर २-३ माहिना पाली उत्पादन पोखरीमा सार्नुपर्दछ । यस जातको माछामा ठुलाले सानोलाई टोक्ने वा खाइदिने समस्या हुने हुँदा समय-समयमा ग्रेडिङ गरी साना ठुला छुट्याउनुपर्दछ । यस माछाको उत्पादनका लागि ५ ग्राम साइजका भुरा १०० वटा प्रति वर्ग मि. पानीको दरले ३०-३५% प्रोटिनयुक्त दाना शरीरिक तौल र पानीको तापक्रम हेरी शरीरिक तौलको १-५ % का दरले खुवाएर १० माहिनासम्म पाल्दा करिब २००-३०० ग्रामका माछा १५-२० के.जी. प्रति वर्ग मि. उत्पादन लिन सकिन्छ । यस माछालाई दाना खुवाउदा तापक्रम, घुलित अक्सिजन र साईजलाई आधार मान्नु जरुरी छ ।

माछामा लाग्ने रोगहरू र नियन्त्रणको उपायहरू

ढुशीजन्य रोगहरू (Fungal diseases)

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
१	वाटर मोल्ड/सेप्रोलेग्नियासिस (Water mould or Saprolegniasis)	*Saprolegnia parasitica*	रोगी माछाको छाला, पखेटा, मुख तथा गिल्समा कपास जस्तो सेतो र हल्का खैरो सेतो धब्बाहरू देखिनु।	रोगी माछालाई ०.३ % को झोलमा अथवा १:२००० को कपर सल्फेटको झोल अथवा १:१००० पोटासियम परम्याग्नेटको झोलमा ५ देखि १० मिनेट सम्म डुबाउने।
२	गिल कुहिने रोग वा ब्रान्कियोमायसिस (Gill rot or Branchiomycosis)	*Branchiomyces sanguinis*	माछाको गिल्समा रातो (Red flecking) देखिनु जुन चाहिँ पछि गएर खैरो सेतो रङमा परिणत हुन्छ।	रोगी माछालाई ३ देखि ५ % को नुन पानीको झोलमा अथवा ५ पि.पि.एम. को पोटासियम परम्याग्नेटको झोलमा ५ देखि १० मिनेटसम्म डुबाउने। मालाकाइट ग्रीन १ ग्राम/५ देखि १० घनमिटर वा ०.५ पि.पि.एम. का दरले पोखरीको उपचार गर्ने।
३	ई.यु.एस. रोग (Epizootic	*Aphanomyces*	यस रोगको मुख्य लक्षण सुरुको अवस्थामा शरीरको विभिन्न भागहरूमा	पोखरीमा स्थानीय जङ्गली माछाहरूलाई जालीको प्रयोग गरी प्रवेश रोक्ने।

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरू (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
	Ulcerative Syndrome disease)	*Invadans*	स-साना सेता/राता थोप्लाहरू देखा पर्दछन्। पछि संक्रमण बढ्दै जाँदा कत्ला र गहिरो घाउको रूपमा परिणत हुने, घाउंबाट पिप जस्तो पदार्थ निस्कने, पुच्छर र मासु गएर हड्डी देखिँदा समेत माछा पौडिरहने, आँखा फुल्ने, सुस्त हुने र अन्त्यमा मर्ने गर्दछ।	घर पोत्ने चून ५०० के.जी. प्रति हेक्टरका दरले संक्रमणको अवस्था हेरी ७ दिनको फरकमा ३ पटक सम्म हाल्ने। पोटासियम परम्याग्नेट ०.२५-२ वा मालाकाईट ग्रीन ०.१५ वा ब्लीचि पाउडर ५० पि.पि.एम. का दरले प्रयोग गर्ने।

परजीवीजन्य रोगहरू (Parasitic diseases)

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
१	सेतो थोप्ले रोग (White Spot disease/Ich disease)	Ichthyophthirius multifiliis	सेतो थोप्लाहरू गोलाकार र चारैतिर रौँ जस्तो सिलियाले ढाकेको हुन्छ। यसले बिशेष गरेर गिल्स र छाला मुनि असर गर्ने हुँदा गिल्स र शरीरमा धेरै संख्यामा सेतो थोप्लाहरू देखापर्छन्।	यो परजीवि छालामुनि लाग्ने हुँदा नियन्त्रण गर्न निकै गाह्रो हुन्छ। ३-५ % नुन पानीमा ३-४ मिनेट माछालाई डुबाउने। मालाकाइट ग्रीन ०.१ पि.पि.एम. का दरले प्रयोग गर्ने। पोटासियमपरम्यागनेट कत्ला नभएको माछालाई २

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
			यसको जिउमा सानो र ठुलो गरी २ ओटा न्युक्लियस घोडाको टाप (horse shoe shaped) वा अंग्रेजी U आकारको हुन्छ। माछा छटपटाउने, पानीको मुहानमा जम्मा हुने, घर्षण गर्ने। चिप्लो (mucus) फाल्ने, खान छोड्ने माछा सुस्त हुने, छालाको रङ हरियो हुँदै जाने, ढाड र जिउ पातलो हुनु, ठाउँ ठाउँमा सानो घाउ र शरीर भरि सेतो थोप्लाहरू देखापर्नु।	ग्राम प्रतिलिटर र कत्ला भएको माछालाई पाँच ग्राम प्रतिलिटर को दरले पोखरीको उपचार गर्ने।
२	ट्राइकोडिनोसिस (Trichodin-asis)	Trichodina sps.	यसलाई नाङ्गो आँखाले देख्न सकिँदैन। यसले अन्य भाग भन्दा काने पत्रमा बढी असर गर्ने हुँदा सेतो स्लेस्मा (Slime) देखापर्छ। संक्रमण बढ्दै जादा माछा भुरा छटपटाई मर्ने गर्दछन्।	२-३% नुन पानीको झोलमा ५-१० मिनेट सम्म माछालाई डुबाउने वा फर्मालिन२०-४० पि.पि.एम.का दरले पोखरीमा छर्ने। मालाकाइटग्रीन वापोटासियम परम्याग्नेट ०.२५ पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने। क्लिनर(Clinar) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने। ड्युराक्लिन (Duroclean)२५-३० ग्राम/१०० के.जी.

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
				दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने।
३	ह्वीरलिंगरोग (Whirling disease)	Myxosoma cerebralis	छाला कालो हुनु माछाफनफनी पानीमा घुम्नु गिल्स र पुच्छरमा दाग देखिनु र माछाको मृत्यु हुनु।	खासै उपचार नभएकाले रोगी माछालाई सुरक्षित साथ झिकी गाड्ने।
४	गाइरोडेकटाइलोसिस (Gyrodacty-losis)	Gyrodactylus elegans.	यसकोसंक्रमण माछाको छाला तथा पखेटामा हुने हुँदा यसलाई Skin flukes पनि भनिन्छ रोगीमाछाको जिउमा चिप्लो पदार्थको मात्र कम भइ माछा फुस्रो हुनुको साथै पोखरिको सतहमा तैरिरहने र काने पत्रमा बढी म्युकस जम्मा हुने।	रोगी माछालाई १-२% प्रतिशत नुन पानीको झोलमा ३-५ मिनेट सम्म डुबाउने। फर्मालिन२०-४० पि.पि.एम.का दरले पोखरीमा छर्ने। क्लिनर (Clinar) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने।
५	डेकटाईलोगाइरोसिस (Dactylogy rosis)	Dactylogyrus vastator	यसको संक्रमण खास गरि माछाको गिल्समा हुने हुँदा यसलाई Gill flukes पनि भनिन्छ रोगी माछाको जिउमा चिप्लो पदार्थ(mucus)को मात्र कम भइ माछा फुस्रो	फर्मालिन२५-४० पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने। क्लिनर(Clinar) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने। रोगीमाछालाई १-२% नुन-पानीको झोलमा ३-५

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
			हुनुको साथै पोखरीको सतहमा तैरिरहने र काने पत्रमा बढी म्युकस जम्मा हुने माछा छटपटाउने तथा घस्रिने समेत हुन्छ।	मिनेट सम्म डुबाउने। ड्युराक्लिन(Duroclean)२५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने।
६	आर्गुलोसिस/ माछाको जुम्रा (Argulosis)	Argulus foliaceous	संक्रमित माछा तीव्र गतीमा पौडिने, उफ्रिने, कडा वस्तुमा घस्रिने तथा कल्ला झरेको हुनसक्ने माछाको शरीरमा नियालेर हेर्दा जुम्रा बिस्तारै हिंडिरहेको देखिन्छ शरीरबाट चिल्लो पदार्थ (mucus) अत्यधिक श्राव हुने शरीरमा रातो थोप्ला भइ घाउ समेत भएको देखिन्छ।	५% नुन-पानीको झोलमा ५-१० मिनेट सम्म रोगी माछालाई डुबाउने। फर्मालिन१५-२५ .पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने। मालाकाइटग्रीन ०.२५ पि.पि.एम. का दरले पोखरीमा छर्ने। क्लिनर (Clinar) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने। ड्युराक्लिन (Duroclean)२५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने। यसको खासै side

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु (Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
				effect छैन।
७	लर्निओसिस/ अंकुसेजुका (Lernaeosis /Anchor worm)	*Lernea cyprinacea*	अंकुसेभागलाई माछाको शरीर भित्र पसाएर रगत चुस्ने भएकोले जिउमा घाउ खटिरा देखापर्छ। संक्रमितमाछा सुस्त हुने, छेउ छेउमा आइ कडा वस्तुमा जिउ घस्रिने तथा पानीमा उफ्रिने गर्छ। सानोमाछाको टाउकोमा झुन्डिन पुग्यो भने माछा फनफनी घुमेर मर्छ।	१-२% नुन-पानीको घोलमा माछालाई २-३ मिनेट सम्म डुबाउने क्लिनर (Clinar) ०.०३ पि.पि.एम.का दरले १० दिनको फरकमा २ पटक पोखरीमा छर्ने ड्युराक्लिन (Duroclean)२५-३० ग्राम/१०० के.जी. दानामा मिसाई ३ दिन लगातार खुवाउने र चौथो दिन बन्द गरी पुनः २ दिन खुवाउने।

जीवाणुबाट लाग्ने रोगहरू(Bacterial diseases)

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु(Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
१	**फ्रुंकुलोसिस (Furun-culosis)**	*Aeromonas salmonicida*	चिसोपानीको माछालाई अत्यधिक लाग्ने रोग हो छाला रमासुमा फोकाहरू देखिनु र फोकाहरु पछी घाउमा परिणत हुनु छाला रमुख वरिपरी रगत आउने घाउ देखिनु	माछाको फूललाई आयोडिनले १०० एमएल प्रति लिटर पानीमा मिसाइ १० मिनेटसम्म माछालाई डुबाउने। Oxytetracycline (OTC) ६० एम.जी./के.जी. दानामा

क्र.स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु(Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
			शरीरको रङ गढा र गिल्सको रङ फिक्का हुनु पेटभित्र रगत मिसिएको म्युकस जम्मा हुनु	मिसाई १० दिनसम्म त्यही दाना मात्र खुवाउने।
२	**कोलुम्नारिस (Columnaris)**	*Flexibacter columnaris*	मुखवरिपरि कत्ला तथा पखेटामा सेतो दाग देखिनु विशेषगरी माछाको पुच्छर (Caudal fin) कुहिनु	Oxytetracycline (OTC) ५०-१०० एम.जी. प्रति के.जी. माछा प्रति दिनका दरले १० दिनसम्म खुवाउने पोखरीलाई कपरसल्फेट ०.५ एम.जी. प्रति लिटरका दरले उपचार गर्ने। रोगी माछालाई 0.०८५ प्रतिशत Acriflavin को झोलमा डुबाउने।
३	**ड्रप्सी (Dropsy)**	*Pseudomonas punctata*	पेट फुल्नु, कत्ला ठाडो हुनु आँखा बाहिर आउनु मलद्वार रातो हुनु र सुन्निनु	पोखरी सकेसम्म चाँडै खाली गर्ने र सबै माछा हटाउने पोखरी सुकेर पोखरीमा चूना हाल्ने रोगी माछालाई $KMno_4$२ एम. जी. प्रति लिटर पानीमा २ मिनेटसम्म डुबाउने। Oxytetracyclin (OTC) ९ ग्राम प्रति के.जी दानामा मिसाइ १० दिनसम्म खुवाउने।
४	**भिब्रियोसिस (Vibriosis)**	*Vibrio anguillarum*	यो रोग विशेष गरेर समुद्री माछामा र केही मात्रामा fresh water fish मा देखिन्छ।	रोगी माछालाई ३० एम. एल. प्रति लिटर पानीमा २० दिनसम्म डुबाउने।

क्र. स.	रोगहरू (Diseases)	Causative Organism	लक्षणहरु(Symptoms)	नियन्त्रण (Control)
			छालामा ठुला र चम्किला घाउ हुनु। गिल्सलाई हल्का थिच्दा रगत आउने। आन्द्रामा घाउ हुनु र सुन्निनु आँखा सेतो हुनु।	Furazolidone 100 mg प्रति के.जी. माछाको दरले ६ दिन सम्म खुवाउने।
५	**पखेटा तथा पुच्छर कुहिने रोग (Tail & Fin rot)**	*Pseudomonas sps.*	पखेटा र पुच्छरको बाहिरी भाग सेतो हुने। पखेटा र पुच्छरको आधा भाग कुहिने।	विभिन्न एन्टिबायोटिकहरू जस्तै Doxycycline Hyclate 1-5 g. प्रति के.जी. माछाको दरले १० दिन सम्म खुवाउने।

मालाचाइट ग्रीनको ०.५ पि.पि.एम. को झोल १०० लि. पानीमा कसरी बनाउन सकिन्छ ?

= ०.५ पि.पि.एम. = ०.५ मिलिग्राम प्रति लिटर = ०.५x१००० ग्राम प्रति लिटर = ०.०००५ ग्राम प्रति लिटर

त्यसैले १०० लि. पानीका लागि ०.०००५ x १०० = ०.०५ ग्राम मालाचाइट ग्रीन आवश्यकता पर्दछ।

सघन माछापालन (कार्प जात) माछाका लागि अनुमानित उत्पादन खर्च (एक हेक्टर)

कार्य विवरण	एकाइ	परिमाण	दर	रकम रु.
क) पुँजीगत खर्च				
जलाशयको ह्रास कट्टी	रकम रु.	८०००००	१० %	८००००
एरेटर ह्रास कट्टी २ गोटा	रकम रु.	१५००००	१० %	१५०००
पानी तान्ने मोटर ह्रास कट्टी १ थान	रकम रु.	४००००	१० %	४०००
बोरिङ ह्रास कट्टी १ थान	रकम रु.	१५००००	१० %	१५
पुँजीगत जम्मा खर्च		११४००००		११४०००
ख) सञ्चालन खर्च				
पोखरी सरसफाइ	बार्षिक	एकमुष्ट		१००००
चून	के.जी.	५००	२५	१२५००
डि.ए.पि. मल	के.जी.	७००	५०	३५०००
युरिया	के.जी.	१०००	२५	२५०००
विद्युत् खर्च	घण्टा	२०००	१२	२४०००
माछा भुरा	गोटा	१५०००	१	१५०००
ज्यामी सुरक्षा तलब	महिना	१२	१००००	१२००००
प्राङ्गारिक मल	के.जी.	६०००	३	१८०००
डि.ए.पि.	के.जी.	६००	६०	३६०००
युरिया	के.जी.	८४०	५०	४२०००
पेलेट दाना	के.जी.	७०००	६०	४२००००
औषधी खर्च	रकम रु.			१००००

कार्य विवरण	एकाइ	परिमाण	दर	रकम रु.
वार्षिक ब्याज	रकम रु.	२०९३५००	१०%	२०९३५०
जम्मा सञ्चालन खर्च				८९८८५०
कुल जम्मा खर्च				१०१२८५०
ग) आम्दानी		६०००	२००	१२,००,०००
माछा उत्पादन बिक्री	के.जी.	७०००	२१५	१५०५०००
खुद नाफा	वार्षिक			४९२१५०
माछा उत्पादन खर्च प्रति के.जी.				१४४.६९
प्रति के.जी. माछा उत्पादनमा नाफा				७०.३१

पोखरीमा मत्स्यपालन व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने केही थप महत्त्वपूर्ण पक्षहरू

क्र.स	समस्याहरू	समाधानका उपायहरू
१	**अक्सिजनको कमीः** बिहान घाम उदाउनु अघि पोखरीका माछा पानीको सतहमा आई प्याक प्याक गरेको देखिन्छ । पोखरीमा बढी झारपात वा छहारी वा बदली भएको समयमा वा बढी मलखाद वा बढी संख्यामा माछालगायत अन्य जलचर भएको अवस्थामा यस्तो लक्षण देखिन्छ । पानीमा घुलित अक्सिजनको मात्रा कम हुने समयमा पानीको सतहमा आनुपातिक हिसाबले अन्य स्थानमा भन्दा बढी अक्सिजन घुलित पानी उपलब्ध हुने भएकाले यस्तो समयमा माछाले सतहमा आई छिटो छिटो मुख बाउने (प्याक प्याक) गरेको लक्षण देखिन्छ ।	पोखरीमा तत्काल बाहिरबाट पानी थपिदिने । पम्पिङ सेट लगाएर पानी तानेर फोहोरा बनाई सोही पोखरीमा खसाल्ने । पानी नधमिलिने गरी पोखरीमा मानिस पसेर पानी चलाउने वा पौडी खेल्ने । एरिएटर (पानी चलाउने मेशिन) को प्रयोग गर्ने । अपराह्न घाम लागिसकेपछि जाल हाली निकाल्ने । केही समयका लागि पोखरीमा माछालाई दाना र मल खाद नदीने ।
२	**पोखरीमा पानी छिटो सुक्नेः** साधारणतया बलौटे माटोमा पोखरी निर्माण गर्नु हुँदैन । पिँधमा बालुवाको मात्रामा बढी भएको पोखरी पानी छिटो सुक्दछ र बारम्बार पानी थप्नुपर्छ । यसरी थपिने पानी कम मलिलो हुने भएकाले पोखरीमा रहेका माछाको वृद्धिमा कमी आउँछ ।	बाहिरबाट कम्तीमा १ फिट चिम्ट्याइलो माटो पिंधमा थप्ने । प्रत्येक वर्ष बलौटे पोखरीको पिँधमा प्रशस्त गोबर मल, झारपात, पराल, वा अन्य प्राङ्गारिक पदार्थ हाल्ने गर्नाले क्रमशः कम चुहिने हुन्छ । पिँधमा प्लाष्टिक बिछयाउने ।

कार्प माछा पालनका लागि पानीको उपयुक्त गुणस्तर

गुणहरू	**वाञ्छित स्तर**
क) भौतिक गुणहरू	
१. पानीको गहिराइ	१.५ मिटर
२. पानीको रङ	हरियो
३. पारदर्शिता	२०-४० से.मि.
४. प्रकाश क्षेत्र	४०-८० से.मि.
५. तापक्रम	१८-३२ डि.से.
ख) रासायनिक गुणहरू	
१. घुलित अक्सिजन	५ पि.पि.एम. भन्दा बढी
२. घुलित कार्बनडाईअक्साईड	२० पि.पि.एम. भन्दा बढी
३. पि.एच.	७-९
४. सम्पूर्ण क्षारीयता	५०-२०० पि.पि.एम.
५. सम्पूर्ण कडापन	५०-२०० पि.पि.एम.
६. अमोनिया	०.२ पि.पि.एम. भन्दा कम
ग) जैविक गुणहरू	
१. ठुला जलीय वनस्पति	अनुपस्थित
२. फाइटोप्लाटन	बाहुल्यता
३. जुप्लाटन	ठीकै मात्रा
४. हिलो/लेदो	३० से.मि. भन्दा कम

सेची डिक्सको प्रयोगबाट मलखादको व्यवस्थापन

Secchi disk देखिने उचाइ	**मलखादको प्रयोग**
४०-६० से.मि.	उचित मात्र र समयमा मलखाद आवश्यक
(२५-४०) से.मि.	मलखादको मात्र ठिक छ
२५ से.मि. भन्दा कम	मलखाद धेरै भयो, अक्सिजन कमीका लक्षण हेर्नुहोस् र सफा पानी थप्नुहोस्

मलखादको मात्रा: ३० टन प्रति हेक्टर वा मोमफलीको खली ७५० के.जी., गाईको गोवर २०० के.जी., SSP ५० के.जी. ४-५ पटक पानीको मलिलोपनाको आधारमा प्रयोग गर्ने।

१३.फलफूल खेती

क) वर्षे फलफूल

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि. ए. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफपोटास (ग्राम)		
१	आँप	अगौटे–बम्बई ग्रीन, बम्बई एलो, गोपालभोग, सुकतारा, गुलाबखास मध्य-दशहरी, मालदह, मल्लिका, अम्रपाली पछौटे-चौसा, कलकत्तिया, सीपिया, अबेह्यात।	१०-१२x १०-१२, होचा जात अम्रपालीको लागि ८x८	५ वोट	५०	९३१.३०	१४३३.८४	११३३.३३	फलको भेट्नोतिरबाट पहेँलो रङ चढी एक दुई फल पाकेर झर्न सुरु गरेपछि (जेठ–भदौ) वा फल टिपी पानीमा डुबाउँदा डुब्यो भने फल टिप्ने बेला भयो भन्ने बुझ्नुपर्दछ।	८-१०
२	लिची	अगौटे-देशी, अर्लिवेदाना, मजुफरपुर मध्य-शाही, पूर्वी, चाइना, रोजसन्टेड पछौटे-कसवा, लेट, बेदाना, कलकत्तिया	१० × १०	७-८	५०	४३४.७८	११३४.२२	१०००.०	बोक्रोको बाहिरी रङ हरियोबाट रातोमा परिणत भई बोक्रामा भएको काँडाहरू नरम भएपछि (जेठ–श्रावण) फल टिप्नु पर्दछ।	७-८

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि. ए. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफपोटास (ग्राम)		
३	केरा	वसराईड्वार्फ, हरिछाल, रोबष्टा, विलियम हाइब्रिड, मोलभोग, चिनिचम्पा, स्थानीय, मुङ्ग्रे, ढुसेर।	अग्लो जात २-३ x २-३ होचो जात २ x २	५०-५५	२५	२३९.१३	३४१.२१	४१६.६७	कोसाका पाटाहरू पूरा भई पुष्ट र फलको आकार गोलो र रङ गाढा हरियोबाट हल्का हरियो भएपछि फल टिप्नु पर्दछ।	१५-२०
४	भुइँकटहर	जायन्टक्यु, कन्नि, मोरिसस	प्रति ब्याड २ लाइन ब्याडको दूरी ७५-९० से.मी., लाइन ६० x बोट ३० से.मि.	१०००	२५०० के.जी. /हे.	१७३.९१	३२२.२५	२६६.६७	बोक्राको रङ हल्का पहेंलो र फेदको ३–४ घेरामा पहेँलो दाग चढे पछि आँख्लाका भुत्ला खैरो खुकुलो भएपछि (आषाढ-भदौ) फल टिप्नुपर्दछ।	२०-२५
५	मेवा	वाशिंटन, हनिड्यु, कोयमवटुर, सिंगापुरपिंक, रांचीड्वार्फ, पौष	२ x २	१२५	२०-२५	५४३.४८	३३०.८१	८३३.३३	फलमा हल्का पहेँलो रङ चढेपछि फल टिप्नुपर्दछ।	१५-२०

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि. ए. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफपोटास (ग्राम)		
		डेलिसियस, सोलो								
६	अम्बा	लखनउ –४९, इलाहावाद सफेदा, रेडफ्लेस, सिडलेस, चितिदार, के.जि.–१ र स्थानीय जात।	६-७x ६-७	१५	४०	३२६.०९	५२४.५७	५००.०	फलमा हल्का पहेँलो रङ बढेपछि र नरमपना आएपछि (श्रावण-कार्त्तिक) फल टिप्नु पर्दछ।	७-१२
७	रुखकटहर	रुद्राक्षी, सिंगापुर, करुबाराका, पेनीवाराका, स्थानीय	१२-१५ x १२-१५	३-४	५०	६५२.१७	१०४९.१५	४००.०	तरकारीको लागि बीउ नछिप्पिएसम्म कलिला फल टिप्ने, फल परिपक्व हुन ९०-११०दिन लाग्छ, फललाई हातले थपथपाउँदा गहिरो आवाज आएपछि (जेठ-भदौं) फल टिप्नुपर्दछ।	१५-२०

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि. ए. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफपोटास (ग्राम)		
८	अमला	बनारसी, चकैया, कन्चन, फ्रन्सीस, कृष्ण र स्थानीय जातहरू	५-६x ५-६	१५-२०	४०	१०८६.९६	२२६.८३	८३३.३३	फलको बोक्राको रङ हरियो वा हल्का पहेँलो, चिल्लो र पारदर्शी राता थोप्लाहरू प्रष्ट हुँदै गएपछि (कार्तिक–माघ) फल टिप्नुपर्दछ।	९-१२
९	एभोकाडो	फुर्ट, इथिन्जर, रिड, ह्यास, टोपाटोपा	८-१० x ८-१०	६	४०	१६३.०४	३७०.९८	३३३.३३	ध्यू फल क्लाइमेक्टेरिक फल भएको हुँदा फल टिपे पछि ४–५ दिन राख्नु पर्दछ। फलमा जात अनुसारको रङ चढी पूर्ण विकसित फल भएपछि (भदौ–कार्तिक) फल टिप्नु पर्दछ।	८-१०

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि. ए. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफपोटास (ग्राम)		
१०	मेकाडेमिया नट	केउहाउ, काकी, इकैका, किउ	६ x ६	१३-१५	५०	२१७.३९	३४९.७२	३३३.३३	भाद्रको अन्तिम हप्तादेखि परिपक्व फलहरू झर्न सुरु भएपछि सम्पूर्ण फलहरू टिप्नुपर्दछ।	२-३
११	स्ट्रबेरी	न्योहो, ओनो	ड्याङदेखि ड्याङ ९० से.मी. बोट ३०-४५ से.मी.	१५००	२२५०० के.जी./हे.	०.००	९७.८३	१४१.६७	फलको आधादेखि तीन चौथाइ भागमा रातो रङको विकास भएपछि फल टिप्नु	१२-१५
									पर्दछ। एक पटक नपाक्ने हुँदा पटक–पटकगरी टिप्नु पर्दछ। (कार्तिक–चैत्र)	
१२	बयर	उम्रान, गोला, चोचल, बनारसी, नाजुक, कैथली	४-६ x ४-६	१५	४०	४३४.७८	९१६.८२	३३३.३३	हावापानीअनुसार कार्तिक/मंसिर देखि फागुन/चैत्र महिनामा फल	९-१२

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि. ए. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफपोटास (ग्राम)		
									परिपक्व हुन्छन् । फलको बोक्रा सुनौला पहेँलो वा खैरो रङ चढेपछि फल टिप्नु पर्दछ ।	
१३	सुपारी	छलिया, मोहितनगर, कामरुप, मंगला	३ x ३	५०	२५	३२६.०९	४१५.८८	८३३.३३	फल लागेको ६–८ महिनापछि फल परिपक्व हुन्छ । फलहरू चम्किलो र रातो पहेँलो भएपछि टिप्नु पर्दछ । (जेठ–अषाढ)	१-२
१४	नरिवल	अग्लोजात – वेस्टकोष्टटल, फिजी, एस.एस.ग्रीन, सान रामोन, फिलिपिनो, लगुना होचो जात –लंका द्विप अण्डामन ड्वार्फ,	अग्लो जात ७.५-९ x७.५-९ होचो जात ६.५-७x ६.५-७	१४	२५	४३४.७८	५४७.२६	५५.००	फल लागेको करिब १२ महिना पछि फल परिपक्व हुन्छ र ताजा प्रयोगको लागि हो भने परिपक्व फल मा पानीको मात्र कम	

क्र.सं.	फलफूल को नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	बिरुवा संख्या/ रोपनी	मलखाद/फलदिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.ट. /हे
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि. ए. पि. ग्राम	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफपोटास (ग्राम)		
		चेनी, रेजिया, ड्वार्फग्रीन, ड्वार्फ ओरेनज, कोकोनिनो, नुलेका							हुन्छ। ताजाको प्राको लागि भने १० महिनामा फल टिप्नुपर्दछ। (जेठ-आषाढ)	
१५	बेल	मिर्जापुरी, कागजी गाण्डा, कागजी इटावा, कागजी बनारसी	बिजु बिरुवा - १० x१० कलमी बिरुवा- ८ x८	५-८	५०	७३०	१८०	६८०	फल लागेको करिब आठ महिनामा फल पूर्ण रूपमा पाक्दछ। फल पाक्दा गाडा हरियोबाट हल्का हरियो र गुदी हल्का पहेंलोबाट गाडा पहेँलो भएपछि फूल टिप्नुपर्छ।	२०-३०
१६	सापोटा	कालीपत्ति, क्रिकेटबल, बुरीपत्ती आदि	१० x१०	५	४०	२००	७५	२००	झुस झर्नु थालेपछि फलको बाहिरी बोक्रा कोट्याउँदा सेतो दूध आउन छोडेपछि फल टिप्नुपर्छ।	१५-२०

(ख) हिउँदे फलफूल

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१.	स्याउ	बढी चिसो चाहिने –गोल्डेन डेलिसियस, रेड डेलिसियस, रोयल डेलिसियस, रिच ए रेड डेलिसियस, जोनाथन, मैकन्टस, रोमब्युटी, ग्रानी स्मिथ, मध्य चिसो चाहिने – क्रिस्पिन, काट्जा, रेडजुन, कक्स ओरेनज पिपिन, कम चिसो चाहिने – अन्ना, भेरिड, नाओयी	६ x ६	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	१३३.३३	फलको आकार उमेर, स्वादको अनुसार फलको रङमा (रातो, पहेँलो, हरियाः) परिवर्तन भएपछि असार-असोजसम्म फल दिप्नुपर्दछ।	८-१०
२.	नास्पाती	बढी चिसो चाहिने (युरोपियन जात) वार्टलेट, अन्जुव्यूरेहार्डी, कनफरेन्स आदि। कम चिसो चाहिने – फर्पिङ (स्थानीय) मध्य चिसो चाहिने होसुइ, चोजुरो, सिन्को (जापानिज)	६-८ x ६-८	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	६६.६७	फलको रङ हरियोबाट अलि अलि पहेंलो वा खैरो फुस्रोमा परिणत भएपछि (श्रावण-असोज) फल टिप्नुपर्दछ।	१०-१५
३.	ओखर	थिनसेल, हार्टले, एशले, फ्लाङ्गकवेट, पायने	१०-१२x १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको बाहिरी बोक्रा फुटी केही फल झर्न थालेपछि (भदौ-असोज) फल टिप्नुपर्दछ।	३-४

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
४.	आरु	अगौटे – ओरायन, स्प्रिङटाइम, आर्मगोल्ड। मध्य – फ्रेन्चअर्लि, रेडहाभेन, टेक्सास एलो ल्फोरिडास पछौटे –पेरीग्रीन, अल्वर्टा, जुलाई अल्वर्टा	५-६ x ५-६	१५	२५	३२६.०९	५८९.७९	१५०.००	फलको आकार बढेर फल हल्का हरियो वा रातोमा परिणत भई अलि नरम भएपछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नुपर्दछ।	६-७
५.	आरुबखडा	अगौटे - ग्रीनगेज, मैथली, फर्मोसा मध्य - पेरीपोसा, व्युटी, बरबैक, पछोटे - सन्तारोजा	५-६ x ५-६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	२५०.००	फलहरू परिपक्व हुने समय जात अनुसार फरक पर्दछ। फलको रङ गाढा गुलावी, गुदीको रङ अलिअलि रातो पहँलो हुन थालेपछि (जेठ-श्रावण) फल टिप्नुपर्दछ।	६-७
६.	कटुस	टान्जावा, यामाटोवासे, इबुकी, इसिजुची, मोरिवासे, चुकुवा, चाइनिज	८ x ८	८	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	जातअनुसार भाद्रदेखि कार्तिक महिना सम्म फलहरू झर्न सुरु गरेपछि फल टिप्ने गर्नुपर्दछ।	७
७.	हलुवावेद	फुयू, जिरो (टर्रो नहुने जात), जेन्जीमारो (Pollinizer Variety), हिरातानेनासी, (टर्रो हुने जात)	५-६ x ५-६	१५	२५	३२६.०९	४१५.८८	४१६.६७	भाद्र-कार्तिक महिनामा फलहरूमा जातीय गुणअनुसार रंगको विकास भईसकेपछि फल टिप्नुपर्दछ।	६-७
८.	खुर्पानी	साकरपारा, कैसा, न्यू क्यासल, (कम चिसो चाहिने)	६ x ६	१५	२५	२१७.३९	३४९.७२	८३.३३	जेठ महिनामा जातअनुसारको रङ चढी अलि नरम हुन थालेपछि फलहरू टिप्नुपर्दछ।	६-७

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
९.	कागजी बदाम	नानपारेल, नेल्पस अल्ट्रा, टेक्सास, मिसन	५-६ x ५-६	१५	२५	३८०.४३	६१२.००	२९१.६७	भदौ-असोज महिनामा फलको बहिरी बोक्रा फुट्न थालेपछि फल टिप्नुपर्दछ ।	१-२
१०.	लप्सी	स्थानीय	१० x १०	६	२५	५४३.४८	५४८.२०	२५०.००	कार्तिक-मंसिर महिनामा फलहरू हेर्दा हल्का हरियो पहेँलो भएपछि फल टिप्नुपर्दछ ।	१०-१५
११.	चुच्चे ओखर	महान, चोक्टा, मोहक	१०-१२ x १०-१२	६	५०	४३४.७८	६९९.४३	३३३.३३	फलको बोक्रा फुटी प्राकृतिक रुपमा फल झर्छन तत्पश्चात् संकलन गर्ने । भदौ-असोज महिनामा फल पाकेर झर्न सुरु गरेपछि फल टिप्नुपर्दछ ।	८-९
१२.	अनार	बेदाना, कान्धारी, गणेश, सिन्धुरिया, मृदुला	५x ५	१५	२५	५४३.४८	८७४.२९	४१६.६७	अनारको फल नन्क्लाइमेक्टेरिक भएको हुँदा परिपक्व भएपछि टिप्नु पर्दछ । फलहरू पहेँलो र बीउ रातो भएपछि टिप्नुपर्दछ । फलहरूलाई औंलाले हान्दा धातुको आवाज आएपछि (श्रावण-आश्विन) फल टिप्नुपर्दछ ।	६-८

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१३.	अंगुर	स्टुवेन, ओलम्पिया, हिमरड सिडलेस, क्योहो, मस्काट वेली ए, क्याम्बेल अर्ली, बफेलो, डेलाबेर ।	२-३ x २-३ ४ x ५	५० २५	३०	७६०.८७	२४५.७५	४१६.६७	फलको रङ चढी गुलियो भएपछि जातअनुसार केही सेतो, पहेंला वा पारदर्शी भएपछि (असार-भाद्र) फल टिप्नुपर्दछ ।	१५-२०
१४.	किवी फ्रूट	आलिसन, हे.-वार्ड (पोथी) टोमोरी(भाले)	६ x ४	२०	३०	१००	२००	१००	कार्तिक-मंसिर, झुस झर्न थालेपछि फल टिप्नुपर्दछ ।	
१५.	जैतुन (Olive)	पेन्डोलिनो, क्यनिनो, कोराटिना , फ्रोन्टोय आदी	८ x ८	८	२५	३५०	१७५	१७५	फलमा रङ चडी परिवर्तन भएर फलको गुणस्तर राम्रो समय पारेर टिप्नुपर्छ ।	

(ग) सुन्तला जात फलफूलहरु

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुन समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१	सुन्तला	धनकुटा स्थानीय, पोखरा स्थानीय, किन्नो, योशिदा पोडकान, मरकट(जापानीज), ओता पोडकान, उन्सु (ओकिचुवासे, मियागाावावासे), थाई तान्जारिन ।	५-६ X ५-६	१५ -२०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रङ हरियोवाट पहेंलो, (गेरु) पहेंलो भएपछि र रसमा गुलियोपना बढेपछि भण्डारणका लागि ५०% रङ चढेपछि र ताजा फलको लागि ७५% रङ चढेपछि कार्त्तिक-मंसीरमा फल टिप्नुपर्दछ ।	९-१२
२	जुनार	स्थानीय जुनार, नाभेल ओरेनज, वासिङ्गटन नाभेल, योशिदा नाभेल, तारक्को न्यूसेलर ।	५-६ X५-६	१५ -२०	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रंग ८० % वा सो भन्दा बढी रङ बढेपछि र रसमा गुलियोपना बढेपछि कार्त्तिक-मंसिरमा फल टिप्नुपर्दछ ।	१०-१४

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुन समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
३	कागती	मेक्सीकन, बनारसी र स्थानीय सुन कागती	४-५ X ४-५	२५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राकोरङ हरियोवाट पराल जस्तो पहेँलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन-पौष सम्म फल टिप्नुपर्दछ ।	७-८
४	लेमन (निवुवा)	नेपाली अमिलो, युरेका राउण्ड, युरेका अवलङ, लिसवन, पन्त-१	५ X ५	१५	५०	४३४.७८	६९९.४३	५५.००	फलको बोक्राको रङ हरियोबाट पराल जस्तो पहेँलोमा परिणत भएपछि र फलले पूर्ण आकार लिएपछि आश्विन-पौष सम्म फल टिप्नुपर्दछ ।	७-८
५.	भोगटे	थाई (सेतो गुदी) र स्थानीय छनौट (रातो गुदी)	५-६ X ५-६	१५	५०	५४३.४८	८७४.२९	८३३.३३	फलको बोक्राको रङ हरियाबाट पराल जस्तो पहेँलोमा परिणत भएपछि कार्तिक-पौष सम्म फल टिप्नुपर्दछ ।	७-८

क्र.सं.	फलफूलको नाम	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद/फल दिने बोट (वार्षिक)				फल टिप्न तयार हुन समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डी.ए.पी. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
६	मुन्तला	जापानिज गोलो	३ X ४	३० -४०	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रङ चढेपछि माघ - फागुनमा फल टिप्नुपर्छ।	४ - ५
७	ज्यामिर	सेती ज्यामिर, काली ज्यामिर	६ X ५	१५	५०	५००	२५०	५००	गाढा सुन्तला रङ चढेपछि पौष - माघमा टिप्नुपर्छ।	१२-१५

१४. कफी तथा चिया

क्र.सं.	कफी तथा चिया	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद प्रति बोट (के.जी)				फल तथा पात टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
१.	कफी	अरेविका, रोवस्टा	२-२ X २-२.५	११०	५	११९.५७	११६.२६	१२५.००	फल हरियोवाट रातोमा परिणत भएपछि ४–५ पटक गरी (पौष–फागुन) टिप्नुपर्दछ।	१-३

क्र.सं.	कफी तथा चिया	जातहरू	लगाउने दूरी (मिटर)	एक रोपनीमा लगाउने बिरुवा	मलखाद प्रति बोट (के.जी)				फल तथा पात टिप्न तयार हुने समय	उत्पादन मे.टन /हे.
					प्राङ्गारिक मल (के.जी.)	डि.ए.पि. (ग्राम)	युरिया (ग्राम)	म्युरेट अफ पोटास (ग्राम)		
२.	चिया	सि.टि.सि.:टि.भिसेरिज१–३०, हिलिका, मनोहरी, तिनआली, नगरजुली	०.९ X ०.६	६००-७००		८.७०	१३.९९	२०.००	चैत्रदेखि कार्तिकसम्म मुना टिप्नु सकिन्छ।	०.६५०
३	चिया	अर्थोडकसः गुम्तीसेलेकसन, फुवाछिरिङ्गि –३१२, तक्दा–७८, तक्दा–१४५, तक्दा–३८३, तक्दा–२४६, वेनकवर्न–१५७, आम्वारी–२	०.६ X ०.४	७००-८००		८.७०	१३.९९	२०.००	चैत्रदेखि आश्विनसम्म मुना टिप्नु सकिन्छ।	०.३००

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी डायरी, २०७८

१५.पुष्प खेती

कट फ्लावरको लागि

क्र. सं.	पुष्पको नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी (से.मी.)	मलखाद प्रति रोपनी (के.जी)				व्यवस्थापन	फूल टिप्ने समय	उत्पादन/ रोपनी /वर्ष
					प्राङ्गारिक मल	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास			
१.	ग्लाडिओलस	मध्य पहाडः माघ-चैत्र तराईः असोज-कार्तिक	अमेरिकन ब्यूटी, जेष्टर, इन्टरपिट, कोन्डिमन, समरसनसाइन, हल्यान्ड व्यूटी	३०-२०	३०००	१५	१५	२०	खुल्ला ठाउँ	रोपेको ६० दिन पछि	१५,००० स्टिक
२.	कार्नेशन	माघ-फागुन	नेल्सन, जेनारो, गोलेम, पाम्पल्लोमा, लिबर्टि, हिलिक्स, बाल्टीको, लोर्का	२०x२०	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	७५,००० स्टिक
३.	जर्बेरा	माघ-फागुन	मिमोसा, सिल्भर स्नो, ग्यामर, ह्वाइट हाउस, ब्रुनेलो, डुने	३०x२५	३०००	१०	१०	१५	पोली हाउस	रोपेको ९० दिन पछि	९०,००० स्टिक
४.	स्टाटिस	माघ-फागुन	पास्टेल, सन्डे, विइङ्ग	३०x३०	१५००	८	८	५	पोली हाउस	रोपेको ९० दिन पछि	८५,००० स्टिक
५.	गुलाब	पहाडः माघ-फागुन तराईः भदौ-असोज	एन्जेलिना, लभअनलिमिटेड, कुलवाटर, स्टुटनिक, स्लिपिङ	५०x३०	६-८ के.जी/ बोट	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा	रोपेको ९० दिनपछि	१,२०,००० स्टिक

क्र. सं.	पुष्पको नाम	लगाउने समय	पुष्पको जातहरू	लगाउने दुरी (से.मी.)	मलखाद प्रति रोपनी (के.जी)				व्यवस्थापन	फूल टिप्ने समय	उत्पादन/ रोपनी /वर्ष
					प्राङ्गारिक मल	नाइट्रोजन	फस्फोरस	पोटास			
			ब्युटि, ह्वाइट क्वीन						पोली हाउस		
६.	जिप्सोफिला	माघ-फागुन	ह्वाइट फायर, माइ पिंक, गोलान, मिलियन स्टारस्, न्यू लभ	५०x३०	२०००	२	५	४	पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	६०,००० स्टिक
७.	रजनीगन्धा	पहाडः माघ-फागुन तराईः असोज-कार्तिक	सिङ्गलः सिङ्गार, प्रज्वल, रजतरेखा, डबल स्वर्णरेखा, सुवासीनी, सेमिडवल बैभव	३०x२०	२०००	६	३	४	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपेको ९०-१२० दिन पछि	३०,००० स्टिक
८.	गोदावरी	जेठ-असार	एनिमोन, पमपोन, डेकोरटिभ, इनकर्भ, स्पाइडर, स्पून, क्विल, िरफ्लेक्स, स्नोबल	३०x३०	३०००	१५	१०	१०	खुल्ला ठाउँ वा पोली हाउस	रोपेको १२० दिन पछि	४५,००० स्टिक

नोटः लगाउने समयः जर्बेरा, कार्नेशन, बाह्रै महिना, ग्लाडिओलस र रजनीगन्धा तराईमा असोज-फाल्गण र मध्य पहाडमा माघ-जेठको पहिलो हप्ता, गुलाब पौषदेखि फाल्गुनसम्म लगाईन्छ ।

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी डायरी, २०७८

१६. तरकारी खेती प्रविधि तालिका

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
१	काउली खुला सिञ्चित अगौटे जात	सर्लाही दिपाली	चैत-असार	चैत-बैशाख (जेठ-असार)	असार-श्रावण (भदौ-असोज)	१५००	१०	६	४	४५	४५	२५०० बेर्ना (३०–४० ग्राम)
	काउली खुला सिञ्चित मध्य मौसमी जात	काठमाडौं स्थानीय खुमलज्यापु	माघ–श्रावया	साउन-भाद्र	भाद्र-असोज	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
	काउली खुला सिञ्चित पछौटे जात	डोल्पा स्नोवल १६	माघ–बैशाख	असोज–मंसिर	असोज-मंसिर	१५००	१०	६	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (३० ग्राम)
	काउली हाइब्रिड	सिल्भर कप ६०, ह्वाइट फ्लास, ह्वाइट कप-अगौटे जात)		जेठ-भाद्र अन्तिम		२०००	१०	६	५	४५	४५	१५ ग्राम
		ह्वाइट टप,रेमि, देवी १, स्नो डोम, मिल्क वे (मध्य मौसमी जात)		मध्य श्रावण-भाद्र		२०००	१०	६	५	६०	४५	१५ ग्राम

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
		स्नो मिस्टिक,मेघा ,एन.एस-९०, एन.एस.१०६ , स्नो डोम, नेपा ह्वाइट (पछौटे जात)		असोज-फागुन		२०००	१०	१०	५	७५	७५	१५ ग्राम (१४०० बिरुवा)
२	काँक्रो	निन्जा १७९, डाइनेष्टी	जेठ-श्रावण	फागुन-जेठ/श्रावण-असोज	पौष-माघ/असोज-मंसिर	१५००	७	२	५	७५	७५	१२५ ग्राम (१५० बिरुवा)
		मालिनी,सालिनी, बेली, नेपा टुसी	,,	,,	,,					७५	७५	,, ,,
		भक्तपुर लोकल	,,	,,	,,					२००	२००	१०० ग्राम (१५० बिरुवा
३	केराउ	न्यु लाइन	चैत्र-वैशाख	श्रावण- मंसिर/माघ-फागुन	असोज-कार्तिक	१५००		२	६	६०	६०	२००० ,,
		सर्लाही आर्केल	,,	,,	,,					,,	,,	,, ,,
		सिक्किम स्थानीय	,,	,,	,,					७५	७५	१५००

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
४	खुर्सानी (पीरो)	ज्वाला, कर्मा ७४७, नेपा हट	चैत्र-वैशाख	माघ-फागुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	६०	३०	४००० बेर्ना (३० ग्राम)
		एन-एस १७०१	चैत्र-वैशाख	माघ-फागुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	४५	३०	,,
		मार्शल	चैत्र-वैशाख	माघ-फागुन	भाद्र-असोज	१५००	५	५	५	६०	४५	,,
५	गाँजर	न्यू कुरोदा, कुरोदा मार्क ॥	जेठ-साउन	भाद्र-मंसिर	असोज-कार्तिक	१५००	५	५	५	३०	१०	३०० ग्राम
		नान्टिस	,,	,,	,,					३०	१०	,,
६	गोलभेंडा अग्लोजात	डालिला,सृजना, गौरव ५५५,	चैत्र-जेठ	फागुन-भाद्र	भाद्र-कार्तिक	१५००	१०	९	४	७५	४५	५–७ ग्राम
	गोलभेंडा होचोजात	सूर्य १११	,,	,,	,					६०	४५	,,
		एन.सि.एल.१	,,	,,	,					६०	४५	,,
		रोमा	वैशाख-जेठ	फागुन-श्रावण	भाद्र-माघ	२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५–१० ग्राम
		माकिस्		जेष्ठ-श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
		टि ३०		,,		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५–१० ग्राम

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
		सुरक्षा		,,		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
		मिन्टो		चैत्र -श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	६०	५–१० ग्राम
		एन.एस.८१५		फागुन-बैशाख		२०००	१०	१०	७-५	६०	६०	५–१० ग्राम
		पुसा रुवी		फागुन-श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
		अमरुता		,,		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
	गोलभेंडा मध्यम अग्लो जात	मनप्रेकस, अमिता		फागुन-जेठ र श्रावण		२०००	१०	१०	७-५	७५	४५	५–१० ग्राम
		युरेका		फागुन-चैत्र		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
		माधुरी		फागुन-जेठ		२०००	१०	१०	७-५	७५	७५	५–१० ग्राम
७	ग्याँठगोपी	सम्राट, नेपा बल	जेठ-भदौ	साउन-फागुन	असोज-पौष	१५००	५	३	२.५	२०	२०	४० ग्राम
८	घिरौंला	कान्तिपुरे	बैशाख-जेठ	फागुन-जेठ	माघ-जेठ	५००	२	१	१	३००	३००	१०० ग्राम (१२५ बिरुवा)
		न्यु नारायणी, गीता	बैशाख-जेठ	फागुन-जेठ	माघ-जेठ					२००	२००	,,

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
९	चम्सुर	ठिमी चम्सुर	फागुन-वैशाख	भाद्र-माघ	असोज-मंसिर	६००	४	२	२	२०	२(३	५००-१००० ,,
१०	चुकन्दर	मधुर	जेठ-साउन	भाद्र-असोज	असाज-कार्तिक	१०००	६	४	२	४५	१०	२०० ग्राम
११	जिरीको साग	ग्रिन स्पान, ग्रिन वेभ	जेठ -श्रावण	श्रावण-फागुन	असोज-कार्तिक	६००	६	४	२	४५	३०	३० ग्राम
१२	तरबुजा	लक्ष्मी ७४७, लक्ष्मी ७६७			पौष-फाल्गुन	५००	३	२	२	२००	१००	१२५ ग्राम
१३	तितेकरेला	हरियो करेला	वैंशाख-जेठ	फागुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१०	६	३	१५०	१००	१०० ग्राम (१२५ बिरुवा)
		पाली	वैंशाख-जेठ	फागुन-चैत्र	माघ-जेठ					१५०	१००	,,
		एन एस ४३३, हीरा	वैंशाख-जेठ	फागुन-जेठ	पौष-जेठ					१५०	१००	,,
१४	पालुङ्गो	पाटने	वैंशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	५००-१००० ग्राम
		हरिपते	वैंशाख-श्रावण	भाद्र-माघ	आश्विन-कार्तिक	१०००	६	४	२	२०	२-३	,,

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
१५	प्याज	रेड क्रियोल	-	असोज-पौष	असोज-कार्तिक	१५००	१२	९	४	१५	१०	५०० ग्राम
		नासिक ५३	-	पौष-माघ	मंसिर -पुष	१५००	१२	९	४	१५	१०	,,
		सुपरेक्स		असोज-पौष	असोज-कार्तिक	१५००	१२	९	४	१५	१०	,,
१६	फर्सी (स्क्वास)	असारे फर्सी	बैशाख-जेठ	पौष-माघ	मंसिर -पुष	१५००	१२	९	३	१००	१००	१०० ग्राम
		ग्रे जुकिनी	बैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	१००	१००	,,
		स्थानीय	बैशाख-जेठ	फाल्गुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	१२	९	३	२००	२००	,,
		लङ् ग्रीन	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र		१५००	१२	९	३	२००	१००	,,
		सनी हाउस	जेठ-श्रावण	माघ-भाद्र		१५००	१२	९	३	९०	९०	,,
		सोन्डो भि		माघ-भाद्र		१५००	१२	९	३	९०	९०	,,
१७	वकुल्ला	स्थानीय	चैत्र-वैंशाख	भाद्र-असोज	असोज-कार्तिक	६००	२	२	२	६०	३०	३००० ग्राम

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
१८	बन्दा	सुपर ग्रिन	फागुन-बैंशाख	श्रावण-भाद्र	भाद्र-असोज	१०००	१२	९	४	६०	४५	१८०० बेर्ना (२५ ग्राम)
		सुपर कोरोनेट	जेठ-श्रावण	चैत्र-असोज	मंसिर-माघ	१०००	१२	९	४	४५	३०	३००० (२५ ग्राम),,
		कोपन हेगनमार्केट	जेठ-श्रावण	चैत्र-असोज	मंसिर-माघ	१०००	१२	९	४	६०	४५	१८०० , (२५ ग्राम),
		ग्रीन कोरोनेट, ग्रिन टप	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक	१०००	१२	९	४	४०	४०	३००० (१५ ग्राम)
		जेनिथ,नेपा स्टार, नेपा ग्रीन	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक	१०००	१२	९	४	४०	४०	३००० बेर्ना (१५ ग्राम)
		टी ६२१	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक	१०००	१२	९	४	४०	४०	३००० बेर्ना (१५ ग्राम)
		गोल्डेन वल	जेठ-श्रावण	श्रावण-मंसिर	असोज-कार्तिक	१०००	१२	९	४	४०	४०	३००० बेर्ना (१५ ग्राम)
१९	बोडी	खुमल तने	चैत्र-बैशाख	माघ-फागुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	२	१२०	३०	२००० ग्राम

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
		सर्लाही तने	साउन-भाद्र	माघ-फागुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	२	१२०	३०	२००० ,,
		चन्द्रा ०४१		आषाढ-भदौं	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१०००,,
		यार्ड लंग	साउन-भाद्र	आषाढ-भदौं	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	७०	७०	१०००,,
		मालेपाटन १	साउन-भाद्र	आषाढ-भदौं	असोज-मंसिर	६००	४	६	२	३०	३०	१५०० ग्राम
२०	ब्रोकाउली	प्रिमियम कप	जेठ-श्रावण	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	६०	४५	५-१० ,,
		ग्रीन पिया	फागुन-बैंशाख	भाद्र-असोज	भाद्र-असोज	५००	१९	९	४	४५	३०	५-१० ,,
		एभरेष्ट ग्रिन	जेठ-श्रावण	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	६०	४५	५-१० ,,
		साकुरा, सेन्ताउरो	जेठ-श्रावण	श्रावण-कार्तिक	असोज-कार्तिक	५००	१९	९	४	४५	३०	५-१० ,,
२१	भण्टा	नुर्कि	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२००० बेर्ना (३० ग्राम)
		एन.एस. ७९७	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	६०	१४००-१६०० बेर्ना (३० ग्राम)
		अर्का केशव	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	६०	१४००-१६००,,

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
												(३० ग्राम)
		सर्लाही ग्रीन	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२०००,, (३० ग्राम)
		पर्पल लंग	जेठ-श्रावण	चैत्र-आषाढ	असोज-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२०००,,
		लुकी	चैत्र-जेठ	चैत्र-आषाढ	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	४	६०	४५	१८००-२०००,,
२२	भेडे खुर्सानी	क्यालिफोनिया वण्डर	जेठ-श्रावण	फागुन–चैत	असोज-कार्तिक	१५००	१०	५	५	६०	४५	२००० बेर्ना (२५–३० ग्राम)
		एन.एस. ६३२, सागर	जेठ-साउन	फागुन-भाद्र	असोज-कार्तिक	१५००	१०	५	५	६०	४५	२००० बेर्ना
२३	मूला	ह्वाईट नेक	जेठ-साउन	भाद्र-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	४००-५००ग्राम
		मिनो अर्ली	जेठ-साउन	श्रावण-कर्तिक	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	,,
		प्यूठाने रातो	जेठ-साउन	जेठ-असोज	भाद्र-कार्तिक	१०००	१०	९	३	२०	२०	,,
		टोकीनासी	जेठ-साउन	जेठ-फागुन	मंसिर-माघ	१०००	१०	९	३	२०	२०	,,
		४० दिने	जेठ-साउन	कार्तिक-फागुन	फागुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	,,

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
		ग्रीन नेक, ग्रिन वो	जेठ-साउन	कार्तिक-फागुन	फागुन-चैत्र	१०००	१०	९	३	२०	२०	,,
२४	मेथी	स्थानीय	फागुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२-३	५००-१००० ,,
		कसुरी	फागुन-वैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	६००	६	४	२	३०	२-३	५००-१००० ,,
२५	रामतोरियाँ	पार्वती	बैंशाख-जेठ	फागुन-भदौं	माघ-जेठ	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ,,
		अर्का अनामीका	बैंशाख-जेठ	फागुन -भदौं	माघ-जेठ	६००	६	४	२	५०	३०	५००-१००० ,,
२६	रायो	खुमल चौडापात	फागुन-बैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसीर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		ताङ्गखुवा	जेठ-असार	श्रावण-जेठ	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	५०	५०	१० ग्राम
		मार्फा चौडापात	फागुन-बैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
		खुमल रातोपात	फागुन-बैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसिर	१०००	१०	९	४	४५	३०	१० ग्राम
२७	लसुन	स्थानीय	बैशाख-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-कार्तिक	१५००	१२	१२	४	१५	१५	२५००० ,,

क्र.स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
२८	लौका	एन.एस.४२१, कावेरी		फाल्गुन-असार	पुष-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	१०० ग्राम (१२५ बिरुवा)
		अनमोल	वैशाख-जेठ	फागुन-चैत्र	माघ-जेठ	१५००	२	१	१	२००	२००	,,
२९	सलगम	पर्पल टप	जेठ-साउन	श्रावण-फागुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	३०	१०० ग्राम
		काठमाडौं रातो	जेठ-साउन	श्रावण-फागुन	असोज-मंसिर	१०००	४	६	३	३०	२०	,,
३०	सिमी	त्रिशुली	चैत्र-वैशाख	माघ-फागुन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ,,
		झारों सिमी १	फागुन-चैत्र	साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	३०	२००० ,,
		एस(९	फागुन-चैत्र	साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ,,
		हिमाली राजमा	जेठ-असार	फागुन-श्रावण	असोज-मंसिर	६००	४	६	३	७०	७०	५००-१००० ,,
		चौमासे	चैत्र-बैशाख	साउन	भाद्र-असोज	६००	४	६	३	१२०	५०	५००-१००० ,,
		एल.बि.३७ (झांगे)	जेठ-असार	फागुन-श्रावण	असोज-मंसिर	६००	४	६	३	७०	७०	५००-१००० ,,
		मन्दिर	जेठ-असार	फागुन-श्रावण	असोज-मंसिर	६००	४	६	३	४५	३०	२००० ,,
३१	स्वीसचार्ड	सुसाग	फागुन-जेठ	श्रावण-माघ	असोज-मंसिर	८००	१०	६	३	४५	३०	१० ,,

क्र. स	बाली	जात	बेर्ना सार्ने समय			मलखाद के.जी./रो.				बेर्ना लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ/बेर्ना दर (ग्राम वा संख्या)
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई /बेंसी	कम्पोष्ट	युरीया	डि.ए.पी.	म्युरेट अफपोटास	ड्याङ × ड्याङ	बोट × बोट	
३२	सखरखण्ड	स्थानीय	जेठ-असार	जेठ-भद्र	कार्तिक-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग
		जापानीज रातो	जेठ-असार	जेठ-भद्र	असोज-मंसिर	१०००	१०	६	२	४५	४५	२००० कटिङ्ग
३३	कुरिलो	मेरि वासिंटन ५००	जेठ-श्रावण	फागुन-भद्र		१०००	१२	९	३	१००	६०	८०० बोट
३४	तरकारी भटमास	तरकारी भटमास १		माघ-श्रावण	असोज-कार्तिक	६००	६	९	३	३०	३०	१००० ग्राम.
३५	पाकचोइ साग	चोको, टेस्टी ग्रीन	फागुन-बैशाख	भाद्र-मंसिर	असोज-मंसीर	१०००	१०	९	४	३०	३०	२० ग्राम

आलु खेती प्रविधि तालिका

क्र. सं.	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीउ दर के.जी./ रोपनी	लगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेंसी र खोंच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	यूरिया	म्युरेट अफ पोटास				
१	कुफिज्योति	फागुन/चैत्र	पौष /माघ		१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५

क्र. सं.	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीउ दर के.जी./ रोपनी	लगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेंसी र खोंच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	यूरिया	म्युरेट अफ पोटास				
२.	कुफ्रिसिन्दूरी	-	-	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१३०	१ .२५-१.५
३.	डिजिरे	-	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	७०-९०	०.७५-१.००
४.	जनकदेब	फागुन/चैत्र	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१ .२५-१.५
५.	खुमलसेतो—१	-	पौष /माघ	-	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१ .२५-१.५
६	खुमलरातो —२	-	-	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१ .२५-१.५
७.	खुमललक्ष्मी	फागुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
८.	आई.पी.वाई. ८			असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१ .२५-१.५
९	खुमल उज्वल	फागुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
१०	खुमल उपहार	फागुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५
११	खुमल विकास	फागुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-११०	१-१.२५
१२	कार्डिनल	-	पौष /माघ	असोज-मंसिर	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	१००-१२०	१-१.२५

क्र. सं.	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बीउ दर के.जी./रोपनी	लगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी
		उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेंसी र खोंच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	यूरिया	म्युरेट अफ पोटास				
१३	एन.पि.आई१०६	फागुन/चैत्र	पौष /माघ	—	१५००	११	७	५	७५-१००	७०×२५	११०-१२०	१ .२५-१.५

बीयाँबाट उत्पादित सिडलिंग ट्यूबरवाट खायन आलु उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बिउ दर के.जी/ रोपनी	लगाउने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बैसी र खोंच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	युरिया	म्युरेट अफ पोटास				
१.	आलु	टी.पी.एस. १, टी.पी.एस. २	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज–मंसिर	१५ के.जी.	११	७	५	२५-३०	७०×२५	१००-११०	१ .२५-१.५

वीयाँबाट सिडलिंग ट्यूबर उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बियाँदर (ग्राम)	लगाउने दूरी (से.मी.)	सिडलिंग ट्युबर तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन के.जी. / बर्गमिटर
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेस, बेंसी र खोंच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	यूरिया	म्यूरेट अफ पोटास				
१.	आलु	टी.पी.एस.१, टी.पी.एस.२	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज–मंसिर	५ के.जी.	१७	१२	१७	५ ग्रामले २५ बर्ग मिटरलाई पुग्ने	२५×४	१००-११०	४-५

आलुको बीयाँबाट खायन आलुखेती (बेर्ना सारेर) TPS

क्र. सं.	बाली	जात	रोप्ने समय/सिफारिस क्षेत्र			मलखाद के.जी./रोपनी				बियाँदर (ग्राम)/रोपनी	बेर्ना सार्ने दूरी (से.मी.)	बाली तयार हुन लाग्ने दिन	उत्पादन मे.ट / रोपनी
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई, भित्री मधेश, बेंसी र खोंच	कम्पोष्ट	डि.ए.पी.	युरिया	म्युरेट अफ पोटास				
१.	आलु	टी.पी.एस.१, टी.पी.एस.२	फाल्गुन/चैत्र	पौष /माघ	असोज–मंसिर	१५००	११	७	५	५ ग्राम	६०×२०	१००-११०	१-१.५

तरकारी वालीहरुमा उपयुक्त माटोको पि.एच.

तरकारी बाली	उपयुक्त पि.एच.
आलु	४.५- ७.५
कुरिलो	५.५- ७.०
काँक्रो	६.०- ७.५
बन्दा	६.५- ७.५
प्याज	६.५- ७.५
मूला	६.०- ७.४
काउली	६.५- ७.५
पालुङ्गो	६.०- ७.५
गोलभेंडा	५.५- ७.०

१७. मसला बाली उत्पादन प्रविधि तालिका

क्र. सं	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दूरी		बेर्ना/ बीउ मात्रा र रोपनी)	बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी. र रोपनी)	कैफियत
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (डोको र रोपनी)	ना. (के.जी. र रोपनी)	फ. (के.जी. र रोपनी)	पो. (के.जी. र रोपनी)	बोटदेखि बोट	लाइन देखि लाईन				
१.	अलैंची	रामसाई	जेठ - श्रावण	जेठ - श्रावण		५०-६०	५	३	३	१.२-१.५मि	१.२-१.५मि	६६७-१०४१ बेर्ना	तिन वर्ष	३०-४० (सुख्खा)	३ बेर्ना र खाडल (सिफारिस जात)
		गोलसाई	,,	,,	-	,,	,,	,,	,,	१.२-१.५मि	१.२-१.५मि	६६७-१०४१ बेर्ना	,,	,,	,, ,,
		डम्बरसाई	-	,,	-	,,	,,	,,	,,	१.२-१.५मि	१.२-१.५मि	६६७-१०४१ बेर्ना	,,	,,	,, ,,
		साउने	जेठ - श्रावण	,,	-	,,	,,	,,	,,	१.२-१.५मि	१.२-१.५मि	६६७-१०४१ बेर्ना	,,	,,	,, ,,
२.	अदुवा	कपुरकोट अदुवा–१, कपुरकोट अदुवा-२	फाल्गुन-चैत्र	फाल्गुन -चैत्र	फाल्गुन - चैत्र	६०-७०	४	२.५	२.५	३०से.मि	३०से.मि	२२५-३००के.जी	७-९महिना	१०००-१५००	(उन्मोचित जात)
३.	बेसार	कपुरकोट हलेदो १, कपुरकोट हलेदो २	चैत्र-बैशाख	चैत्र-बैशाख	चैत्र-बैशाख	६०-७०	५	३	३	३० सेमि	२५ से.मि	१००-१५०के.जी	८-१० महिना	२०००-२२००	(प्रचलित जात)
४.	लसुन	चाइनिज	श्रावण	भाद्र-आश्विन	–	८०-९०	७	७	३.५	२५ से. मि	२५से मि	५० के. जि.	९-१०महिना	१०००-१५००	(प्रचलित जात)

क्र. सं	बाली	जात	लगाउने समय			मलखाद				लगाउने दूरी		बेर्ना/ बीउ मात्रा र रोपनी)	बाली तयार हुन लाग्ने अवधी	उत्पादन (के.जी. र रोपनी)	कैफियत
			उच्च पहाड	मध्य पहाड	तराई	कम्पोष्ट (डोको र रोपनी)	ना. (के.जी. र रोपनी)	फ. (के.जी. र रोपनी)	पो. (के.जी. र रोपनी)	बोटदेखि बोट	लाइन देखि लाईन				
५.	लसुन	स्थानीय	असोज - कार्तिक	असोज - कार्तिक	कार्तिक–मंसिर	५०-६०	५	२.५	३	१५से. मि	७–८ से. मि	२५–३० से. मि	४-६महिना	६००–१०००	
६.	मरीच	स्थानीय पन्युर-१	–	श्रावण	श्रावण	४०-५०	८	३	१.४	२.५मि	२.५मि	३५००–५००० बेर्ना ३ बेर्ना र खाडल	३ वर्ष	७५–१०० सुकेको	(सिफारिस जात) मलको १/३ भाग पहिलो वर्ष, २/३ भाग दोस्रो वर्ष
७.	जिरा	आर.जेड -१९ जि. सि-१	-	-	असोज - कार्तिक	४०-५०	१.५	१.५	१.०	बोट ३० से.मि		१ के.जी	४ महिना	३०-३५	(सिफारिस जात)

प्याजको सेटबाट गानो उत्पादन

क्र. सं.	बाली	जात	सेट उत्पादन	डल्ला उत्पादन	मलखाद (के.जी./रोपनी)				लगाउने दूरी (से.मी.)		बीउ बेर्ना दर (के.जी.)	उत्पादन लिने समय (दिन)	उत्पादन (के.जी.)	कैफियत
					कम्पोष्ट	ना.	फ.	पो.	बोट×बोट	ड्याड × ड्याड.				
१.	प्याज	एन–५३	असोज–कार्तिक	१५ असार–श्रावण भर	१०००	६	५	५	१५	२०	२०-३०	७०	१५०० -२५००	

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी डायरी, २०७८

१८. बाली संरक्षण

१८.१ विभिन्न बालीका रोग तथा कीराहरु र तिनको व्यवस्थापन

१८.१.१ अन्नबाली

धान बालीमा क्षति गर्ने मुख्य कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. रिट्टे, ट्वाँटी र कीर्थो कीरा (Seed bed beetle, Mole Cricket, Field Cricket)	वयस्क अवस्था चम्किलो कालो हुन्छ र लाभ्रे खैरो रङ्गको हुन्छ। वयस्क र लाभ्रे दुवै माटो भित्र बस्दछन्। ट्वाँटी कीराको खुट्टा बढी मोटो र बलिया नङग्रा भएका हुन्छन् भने कीर्थोमा साधारण उफ्रने किसिमका खुट्टा हुन्छन्।	• बिरुवाको कलिलो अवस्थामा माटो मुनि रहेको जरा र डाँठको भाग खाई दिन्छ र बिरुवाहरू मर्दछन्। • ट्वाँटी कीराले आलीमा दुलो पारेर पानी चुहिने समस्या पनि गराउँछन्।	• खेतमा पानी पटाउने। • सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु अगावै क्लोरपाइरिफस १०% जि.आर ०.५ केजी वा क्लोरपाइरिफस ४% जि.आर ०.७५ केजी प्रति रोपनी वा क्लोरपाइरिफस २०% ई.सि (जस्तै डर्सवान वा फिनेवान वा रुसवान) नामक कीटनाशक विषादी १ मि.लि.प्रति लीटर पानीका दरले खेतमा पानी सुकाएर छर्ने।
२. गवारो (Borer)	वयस्क अवस्थामा विभिन्न आकार प्रकारका पुतली हुन्छन्। लाभ्रेहरू फिका पहेंला अथवा गुलावी रङ्गका अथवा शरीरमा धर्का भएका हुन्छन् यिनीहरू विरुवाको डाँठ भित्र रहन्छन्।	बिरुवाको कलिलो अवस्थामा आक्रमण भएमा मृत गावा (Dead heart) देखिन्छन् यदि विरुवाको फूल फुल्ने अवस्थामा आक्रमण भएमा भुस मात्र भएको सेतो वाला (White head) देखिन्छन्।	• गवारोको क्षति कम गर्न हरेक वर्ष धान काटी सकेपछि रहेको सम्पूर्ण ठूटा निकाली जलाइ दिने अथवा ठूटा डुब्ने गरी पानी पटाइ दिने अथवा धान काटेपछि खेतलाई जोतिदिने। • बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फुलहरूलाई पातको टुप्पो चुँडेर नष्ट गर्ने। • प्रकाश पासोको माध्यमबाट वयस्क पुतलीलाई आकर्षण गरी मार्ने। • ट्राइकोग्रामा परजीवी कीरा ५०,०००-१,००,००० प्रतिहेक्टरका

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			दरले रोपाइ गरेको ३-४ हप्ता पछि छाड्ने। • धान खेतको आलीमा भटमास लगाउने। • व्यासीलस थुरीनजियन्सिस (बीट) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने। • गवारोहरूको धेरै प्रकोप भएको खेतमा कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४ % जि.आर (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप, आदि) वा फिप्रोनिल ०.३ % जि.आर (जस्तै रीफ्री, रिजेन्ट, टाटाजेन्ट आदि) दाना विषादी कुनै एक १.२५ के.जी. प्रति रोपनीका दरले वा क्लोरानट्रानीलीप्रोल ०.४ % जि.आर (जस्तै फेरटेरा) खेतमा छिपछिपे पानी जमाइ छर्ने। विषादी छरेपछि ४ दिनसम्म खेतबाट पानी बग्न दिनु हुँदैन। • माकुरा, लामा सिंगे फट्याङग्रा जस्ता मित्र जीवको संरक्षण गर्ने।
३. धानको काँडादार खपटे हिस्पा (Rice Hispa)	वयस्क खपटे कीरा निलो-कालो रङ्गको काँडा दार पँखेटा भएको हुन्छ।	यसले नोक्सान पुर्याएको पातमा सेता धर्साहरू र सेता धब्बाहरू देखिन्छन्।	• बेर्नाको पातको टुप्पोमा देखिएका फुलहरूलाई पातको टुप्पो चुँडेर नष्ट गर्ने। • व्याडमा टम्म पानी जमाएर पानीमा उत्रेका खपटेलाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने। • प्रकोप बढी भएमा अन्तिम बिकल्पको रुपमा बजारमा सजिलैसँग उपलब्ध हुने सम्पर्क बिषादी क्लोरपाइरिफस २० % ई.सि. (जस्तै डर्सवान, डरमेट, फाइनवेन) १.२५ मि.लि. प्रति लि वा लाम्डासाइहेलोथ्रिन ५ % ई.स. (जस्तै एजेन्ट प्लस, ब्राभो ५०००, कराते, सूर्य एजेन्ट) ०.५मि.लि.प्रति लिटर वा मालाथियन ५०% ई.सि (जस्तै साइथियन, अनु मालाथियन, सूर्याथियन) १.५मि.लि.प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४.फड्के (कीराहरू हरियो, खैरो र सेतो पिठ्यू भएको) (Hoppers)	कुनै हरिया, कुनै सेता र कुनै खैरा किसिमका फुत्तफुत्त उफ्रने किसिमका मसिना कीराहरू हुन्छन्।	• धानका विरुवाहरू सुकेर मर्दछन्। • विरुवाहरू गाँजिन र बढ्न सक्दैनन्। • धानको वोटमा वाला नलागी पराल जस्तो भई वोट सुकेर जान्छ।	• उपयुक्त जातको छनौट गर्ने। ढिलो लगाईएको भन्दा छिटो लगाईएको र ढिलोपाक्ने भन्दा छिटो पाक्ने धान बालीमा फड्के कीराको प्रकोप कम भएको पाईएको छ। • गाँजको घनत्व कम गर्ने। धान रोप्ने समयमा प्रतिगाँजमा २-३ वटा भन्दा बढी बेर्नाहरू नरोप्ने। • नाईट्रोजनयुक्त मलखादको उचित प्रयोग गर्ने। • समय समयमा गोडमेल तथा सरसफाई गरी कीराको बैकल्पिक आश्रयस्थल नष्ट गर्ने । • ३-४ दिनको फरकमा खेतमा पानीको सतह बढाउने घटाउने र सुकाउने गर्नुपर्छ । • धान खेतको पर्यावरणमा मित्र जीवको संख्या अत्यन्त कम वा शुन्य र शत्रु जीवको संख्या अत्यधिक रहेको समयमा अन्तिम बिकल्पको रुपमा रासायनिक विषादीको प्रयोग गर्ने। दैहिक बिषादीहरू एसीफेट ७५ %SP मिलि प्रति लिटर पानीमा (जस्तै एसीफेट, आस्ताफ, लेन्सर) २ मि.लि.वा वुप्रोफेजिन २५% एस.सी. (जस्तै वुप्रोलोड, डेभिफेजिन) १.५ मि.लि.वा फिप्रोनिल ५% एस.जी. (जस्तै रिजेन्ट, स्टाल्कर, डेभिजेन्टप्लस) २-३मि.लि.वा इमिडाक्लोप्रीड १७.८% एस.एल. (जस्तै अनुमिदा, एटम, केमिडा, हिमिडा) १मि.लि.प्रति ४ लिटर पानीमा वा कार्वो सल्फान २५% ई.सि (जस्तै मार्सल) १मि.लि.प्रति लिटर वा एजाडिराक्टीन ०.०३% ई.सि (जस्तै निम्वेसिडीन, मल्टीनीम) २

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			मि.लि.आलो पालो गरी एक-एक हप्ताको फरकमा छर्कनु पर्दछ। बिषादी छर्कदा धानको बिरुवा माथिबाट होइन बिरुवाको फेदमा पर्ने किसिमले छर्कनु पर्दछ।
५.धानको पतेरो (Rice bug)	वयस्क पतेरो खैरोमा हरियो मिसिएको हुन्छ भने वच्चा पतेरो हरियो हुन्छ। यसलाई समातेर विस्तारै थिच्दा नराम्रो गन्ध छोड्छ।	पातमा बढी आक्रमण भएमा वोट नै पहेंलिने हुन्छ र वालामा आक्रमण गरेको छ भने दानाहरूमा खैरो दाग देखिने, दानाहरू फोस्रा हुने अथवा आधा फोस्रिएका दाना हुने गर्दछ।	• खेत भित्र तथा वरपरको झारपात गोडमेल गरी पतेरोको वैकल्पिक आश्रयस्थललाई नष्ट गर्ने। • एकै समय पाक्ने धानका जातहरू छनोट गरी लगाउने। • प्रकाश पासोको माध्यमबाट वयस्क कीरालाई मार्न सकिन्छ। • डर्टी ट्र्यापको प्रयोग गर्ने। यसको लागि गाई भैंसीको ताजा पिसाबमा कपडा वा जुटको वोरालाई भिजाएर एउटा घोचोको एक छेउमा बांध्ने र उक्त घोचोलाई धान बारीको बीचमा लगेर गाड्ने गर्नुपर्दछ। ट्र्यापमा आकर्षित भएका पतेरोहरूलाई बाहिर पट्टीबाट प्लाष्टिकको झोलाले छोपी संकलन गरी मार्ने। • यो कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम बिकल्पको रुपमा कीटनाशक विषादी जस्तै मालाथियन ५०%ई.सि (जस्तै साइथियन, अनुमालाथियन, सूर्याथियन) २मि.लि.प्रतिलिटर अथवा साइपरमेथ्रिन २५% ई.सि (जस्तै अनुकील, साइपरसीड, केआइसाइपर) वा फेन्भेलेरेट २०% ई.सि (जस्तै अनुफेन, फेनभल, कीफेन) ०.५ मि.लि.प्रति लीटर पानीका दरले कुनै एक विषादी विरुवा राम्ररी भिज्ने गरी छर्नुपर्दछ।
६. पात वेरुवा (Leaf roller)	हल्का खैरो रङ्गका वयस्क पुतली हुन्छन्। पखेटामा दुईवटा बाङ्गा-टिङ्गा धर्साहरू	पातलाई वेरेर भित्र पट्टि बसी पातको हरियो पदार्थ खाईदिन्छन् र पात सुक्दछन् ।	• धान रोप्ने बेलामा स्वस्थ र बलिया बेर्नाहरूको प्रयोग गर्ने। • नाईट्रोजनयूक्त मलको उचित प्रयोग गर्ने। • धान खेतको राम्ररी गोडमेल गर्ने।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	हुन्छन्। लार्भा हल्का हरियो रङ्गका हुन्छन्।		• काँडेदार डोरी लिई दुवै छेउमा समातेर खेतको दुई छेउमा बस्ने र धानलाई छुवाएर क्रमशःविपरित दिशातिर जाने। यसो गर्नाले धानको पातमा रहेका पात वेरुवाका लार्भाहरू पानीमा खसेर नष्ट हुन्छन्। • बि.टी.क्रुस्टाकी नामक जैविक विषादी १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाई खेतमा छर्कने । प्रति हेक्टर जमिनमा ५००-६०० लीटर जैविक विषादी र पानीको झोल प्रयोग गर्ने। • प्रकोप बढी भएमा अन्तिम विकल्पको रुपमा बजारमा सजिलैसँग उपलब्ध हुने सर्म्पक विषादी क्लोरपाइरिफस २०% ई.सि (जस्तै डर्सवान, डरमेट, फाइनवेन) १.२५ मि.लि.प्रति लि वा कार्वोसल्फान २५% ई.सि (जस्तै मार्सल) १ मि.लि.प्रति लिटर, कारटाप हाइड्रोक्लोराइड ४% जि.आर (जस्तै अनुदान, विदान, कीटाप) १ मि. लि. प्रतिलिटर वा लाम्डासहोइलोथ्रिन ५% ई.सि (जस्तै एजेन्टप्लस, व्राभो ५०००, कराते) ०.५ मि.लि.प्रति लिटर वा अजाडीराक्टीन ०.१५% (जस्तै मल्टीनेमोर, निकोनिम) ३-५मि.लि.प्रति लिटर दरले छर्ने।
७. मिलिवग (Mealy bug)	वयस्क सानो, गुलावी रङ्गको, नरम शरीर भएको, सेतो मैन जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ। कुनै पखेंटा भएका र कुनै पखेंटा विहिन हुन्छन्।	बिरुवा रोगाउने, बढ्न नसक्ने, जिङरिङ्ग परेर पहेंलिन्छन् बिरुवामा बाला लाग्दैन।	• खेतमा पानीको सतह बढाउने। • खेतभित्र र वरीपरी रहेका घाँसपातहरू हटाउने। • कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा अन्तिम बिकल्पको रुपमा गवारोमा वताइएका विषादी प्रयोग गर्ने।

धान बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ब्लाष्ट रोग (Blast)	पातमा स-साना सेता टीका बीचमा भएका लाम्चिला खैरा थोप्ला देखा पर्दछन्। बाला देखि तलको डाँठको वरिपरी वा आँख्लामा खैरो रङ्ग भएको दाग पनि देखिन्छन्।	• रोग निरोधक जातहरू लगाउने। • कार्बेन्डाजिम ५०%डब्लु.पि.(जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलो ग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी व्याड राख्ने। • सिफारिस अनुसार नाइट्रोजन मल प्रयोग गर्ने। • खेतमा पानी जमाई राख्ने। • ट्राइसाइकाजोल ७५%डब्लु.पि. (जस्तै बान, लोजिक, ट्रिप) ०.७५ ग्राम प्रति लिटर वा कासुगामाइसिन ३%एस.एल. (जस्तै कासु-बी, किमाइसिन) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा, वा हेक्जाकोनाजोल ५% ई.सि (जस्तै एभोन, कम्फोर्ट , हेक्जाप्रस) २ ग्राम प्रति लिटर वा क्रेसोक्जिम मिथाइल ४४.३ एस.सी. (जस्तै इर्जोन) १मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने।
२.व्याक्टेरियल लिफ ब्लाईट (Bacterial leaf blight)	पातको किनाराबाट लामो पहेंला वा खैरा रङ्गका धर्साहरू देखिन्छन्, पात टुप्पोबाट सुकेर मर्दछ।	• रोग निरोधक जातहरू लगाउने। • सिफारिस अनुसार रासायनिक मल हाल्ने। • रोग लागेको खेतमा केही दिन पानी सुकाईदिने। • स्टेप्टोमाइसिन सल्फेट ९% + टेट्रासाइक्लिन ह्याइड्रोक्लोराइड १% डब्लु. प. एग्रिमाइसिन-१००, ०.२५ ग्राम प्रति लिटर पानीको झोलमा बीउलाई ३० मिनेटसम्म डुबाएर बीउ उपचार गर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. खैरो थोप्ले रोग (Brown leaf spot disease)	पात वा धानका गेडामा स-साना गोलाकार वा लाम्चिला खैरो थोप्लाहरू देखिन्छन् ।	• कार्बेन्डाजिम ५०%डव्लु.पि.(जस्तै बेभिष्टिन वा डेरोसाल) २-३ ग्राम प्रति किलोग्राम बीउका दरले बीउ उपचार गरी ब्याड राख्ने। • सिंचाई भएको ठाउँमा चैत्र महिनाको शुरुमा नै सिफारिस गरिएका उन्नत जातका धानहरू रोप्ने। • मेन्कोजेव ७५% डव्लु.पि. (जस्तै डाइथेन एम-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा प्रोपिनेब ७०% डव्लु.पि. (जस्तै एनाट्राकोल, किएन्ट्रा, एन्ट्रगोल्ड) ३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले मिसाई १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने।
४.फेद कुहिने रोग (Foot rot)	रोगी विरुवा अग्लो नहुने, पहेंलिने र अन्तमा फेद कुहिएर मर्दछन् ।तल्लो आँख्लाहरूबाट जरा निस्कन्छन् ।	• रोगी बोट भएको खेतबाट बीउ संकलन नगर्ने। • कार्वेन्डाजिम ५०%डव्लु.पि.(जस्तै वेभिष्टिन वा डेरोसाल) ढुसीनाशक विषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले उपचार गरी व्याड राख्ने। • रोग ग्रस्त बोटहरू उखेलेर नष्ट गर्ने। • रोग अवरोधक जात लगाउने तर खुमल-४ जस्ता रोग नसहने जात नलगाउने।
५.पातको फेद डढुवा रोग (Sheath blight)	पातको फेदमा अण्डाकार खैरा थोप्लाहरू भएपछि आकारमा बृद्धि हुँदै जान्छ र ढूसीको कालो गिर्खाहरू(sclerotia) देखापर्दछ। बोटको माथिल्लो भागमा समेत पुग्छ र सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ।	• नाइट्रोजन मल सिफारिस मात्रामा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने। • उन्नत जातको धान रोप्दा बोट देखि बोटको दूरी बढाउने। • भेलिडामाइसिन ३% L (जस्तै सिथमार , भालिगन, ओजोरो) ३ ग्राम प्रति लिटर पेनसाइक्यूरोन २२.९% एस.सी. (जस्तै मोन्सेरेन २५०) १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा वा कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (जस्तै वेभिष्टिन वा डेरोसाल) ढुसीनाशक विषादी १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने। • प्रोपिकोनाजोल २५% ई.सि (जस्तै बम्पर, बोनस, टिल्ट) १ मि.लि. प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई १०-१२ दिनको फरकमा २ पटक छर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६. खैरा रोग (Khaira disease)	जिंकको कमीले देखिने यो रोगमा रोगी बोटको फेदतिरको पात पहेंलिएर जान्छ। पातमा खैरा थोप्लाहरू पनि देखिन्छन्। पछि पूरै पात खैरो वा रातो हुन्छ। गाँज थपिने र बढ्ने क्रम रोकिन्छ।	• धान र उखुको घुम्ती बाली लगाउने। • लक्षण देखापरे पछि २० ग्राम जिंक सल्फेट र १२% ग्राम चून ५० लिटर पानीमा मिसाई प्रति रोपनीका दरले १० दिनको फरकमा २ पटक छर्कने। • नाइट्रोजन र फस्फोरस मल सिफारिस मात्रा भन्दा बढी प्रयोग नगर्ने। • लक्षण देखिएमा केही दिन सम्म खेतमा पानी सुकाउने।

मकै बालीमा क्षतिगर्ने मुख्यकीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. फेद काट्ने कीरा (Cutworm)	वयस्क पुतली ध्वाँसे रङ्गको र मध्यम आकारको हुन्छ। लाभ्रे खरानी रङ्गको हुन्छ र छोइ दियो भने बटारिएर बस्दछ।	दिउँसो लाभ्रेहरू लुकेर बस्छन र राती बाहिर आई बोटलाई जमिनको सतहमुनिबाट वा माथिबाट काट्दछन्।	• काटेको विरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने। • वि. टी.के. नामक जैविक बिषादी वा मालाथियन ५% डि.पि. २ ग्राम प्रति केजी गहुँको चोकर मिसाएको चारा प्रति रोपनी आधा केजी का दरले साँझमा प्रयोग गर्ने। • क्लोरपाइरीफस १०% जि.आर (जस्तै देवीवान) वा मालाथियन ५% डि.पि. (मालाथियन ५% धूलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२. खुम्रे कीरा (White Grub)	खुम्रे खपटेहरू गाढा खैरो रङ्गका हुन्छन्। लाभ्रेहरूको टाउको खैरो रङ्गको र शरीर सेतो रङ्गको हुन्छ। छोइदियो भने बटारिएर बस्छ।	यिनीहरूले माटो भित्रै बसी जराहरू खान्छन् जसले गर्दा बिरुवाहरू बढ्न सक्दैनन् मर्दछन्। मर्न लागेको बिरुवा उखलेर हेर्दा जराहरू सबै खाएको पाइन्छ।	• खेतबारीलाई गहिरो गरेर जोती दिनाले यी कीराहरू सूर्यको तापले गर्दा मर्दछन् साथै परजीवी एवं चराहरूले खाई दिन्छन्। • काँचो गोवर मल प्रयोग नगर्ने। • क्लोरपाइरीफस (जस्तै डर्सवान १०%) विषादी १ के.जी. वा क्लोरान्ट्रानिलिप्रोल ०.४%जि.आर (जस्तै फरटेरा) प्रति रोपनीका दरले मकै छर्नु भन्दा अघि छर्ने। • खपटे माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने। • १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो ढुसी (*Metarhizium anisopliae*) मकै छर्ने समयमा लाईनमा छर्ने।
३. फौजी कीरा (Army worm)	वयस्क पुतली ध्वाँसे रङ्गको हुन्छ र पूर्णरुपले बढेका लाभ्रेहरू गाढा हरियोमा अलि पहेलो रङ्ग मिसिएको जस्ता हुन्छन् पिठ्यूँ पट्टि अस्पष्ट धर्काहरू हुन्छन्।	लाभ्रेहरूले मकैको बिरुवाको सबै भाग खाइ दिन्छन् बाँकी केही राख्दैन।	• डेल्टामेथ्रिन २.८%ई.सि (जस्तै डेसिस, डेल्साइड, डिस) १.२ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा मिलाई छर्ने। • व्यासिलस थुरेन्जेन्सिस कुस्टाकी व्याक्टेरिया (*बी टी के.*) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने। • अर्को खेतमा जाने बाटो अवरोध हुने गरी खाडल खनी खाडलमा पानी र विषादी राखि दिने।
४. गवारो (Borer)	कुनै हल्का खैरो रङ्गका हुन्छन्र शरीरमा चारवटा खैरो रङ्गका धर्काहरू हुन्छन्। कुनै लाभ्रेको रङ्ग हल्का पहेंलोमा गुलाफी रङ्ग मिसिएको हुन्छ।	भर्खर निस्केका लाभ्रेहरूले पात खान्छन् पातहरूमा प्रशस्त छिद्राहरू हुन्छन्। पछि यिनीहरू डाँठ भित्र पसी गुवो खानाले गुवो	• परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोड्ने। • गवारो लागेको बोटहरू उखेलेर नष्ट गरी दिने। • मकै भाँचेर ढोड काटेपछि ठुटाहरू नष्ट गर्ने। • डाइमेथोयट ३०% ई.सि १.५ मिली प्रति लिटर वा थायामेथोक्जाम १२.६% ई.सि+लाम्डा साइलाथ्रिन ९.३% ई.सि१ एम एल प्रति ४ लिटर पानीमा मिसाई ५००

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		मर्दछ। विरुवाको टुप्पोमा लाभ्रेहरूले बिष्ट्याएको पदार्थ देखिन्छ।	लिटर मिश्रण प्रति हेक्टर छर्ने।
५. अमेरीकन फौजी कीरा (American Fall Army Worm)	वयस्क पुतली ध्वाँसे रङ्गको हुन्छ र पूर्णरुपले बढेका लाभ्रेहरूको आठौ खण्डमा ४ वटा गाढा थोप्लाहरु वर्गाकार रुपमा मिलेर वसेका हुन्छन र दुई आखाँको वीचमा उल्टो वाई Y चिन्ह हुन्छ र शरिरको माथिल्लो भागमा ३ वटा धर्साहरु समानन्तर रुपमा टाउको वाट पेटको पछाडी सम्म स्पष्ट धर्काहरू हुन्छन्।	अण्डावाट भर्खर निस्किएका साना लार्भाले पातको वाहिरि सतहमा वसी कोत्रेर खाइ पातमा सिसाको झ्याल जस्तो आकृति देखिन्छ। त्यस पछि लार्भा कलिलो अवस्थाकव मकैको गुभो भित्र प्वल पारी पस्दै खान थाल्छ। विरुवा वढ्दै जादा पातमा लहरै स-साना प्वाल परेको देखिन्छ। धेरै आक्रमण भएको भएको ठाउमा पातहरु छिया छिया भएको हुन्छ। पछि धान चमरा जुगाँ तथा घोगामा समेत नोक्सानी गर्छ।	• खेतवारीमा मकै उम्रे देखि नियमित रुपमा अनुगमन गरी कीराको उपस्थिति र सम्भावित क्षतिको आँकलन गर्नुपर्दछ। • मकैङ्गो घोगामा समेत नोक्सान गर्नसक्ने भएकोले खोष्टाले पुरा घोगा छोपिने जातको मकै लगाउने, एउटा पकेट क्षेत्रमा सकेसम्म एकै समयमा र अगाडी मकै लगाउने, मकैङ्गो एकल वाली लगाउनु भन्दा कसेवाली , अन्तरवाली वा मिश्रीत वालीको रुपमा लगाउदा कीराको प्रकोप कम हुन्छ। • डेस्मोडियम घाँस एक किसिमको गन्ध आउने जुन यो कीरालाइ मन नपर्ने हुनाले बिकर्षक वालीको रुपमा वीच वीचमा लगाउने र छेउमा पासो वालीको रुपमा नेपियर घाँस लगाएर कीरालाइ आकर्षित गरि नेपियरमा मात्र विषादी प्रयोगद्धारा मार्न सकिन्छ। • मकै रोप्नु अघि इमिडाक्लोरोपिड ४८% एफ.एस विषादी प्रति किलोग्राम वीउमा ४ एम. एल.का दरले वीउ उपचार गरेर रोप्दा सुरुमा ३ हप्तासम्मको विरुवालाइ क्षति हुनवाट वचाउन सकिन्छ। • लाम्चा झिल्ली जस्ता प्वाल पारेको पाइएमा निमजन्य विषादी एजाडिराक्टिन १५०० पि.पि.एम ५ एम.एल प्रति लिटर पानीमा मिसाएर हाल्ने। • स्पाइनोटोराम (spinetoram) ११.७ एस.सी १ मि.ली प्रति २ लिटर पानीका दरले

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
			वा • इमामेक्टीन बेन्जोएट (Emamectin Benzoate) ५ प्रतिशत एस.जी. १ ग्राम प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा • क्लोरएन्ट्रानिलीप्रोल (Chlprantrinolprole) १८.५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.लि.प्रति २.५ लिटर पानीका दरले वा • स्पाइनोस्याड (Spinosad) ४५ प्रतिशत एस.सी. १ मि.ली. प्रति ३ लिटर पानीका दरले मिसाएर छर्ने।

मकै बालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.पातमा लाग्ने डढुवा (Leaf blight)	पातमा ठूला लाम्चिला आँखा आकारका खैरा दागहरू देखा पर्दछन्। पछि ती थोप्लाहरू एक आपसमा जोडिई पात सुकाई दिन्छन्।	• स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। • रोग अबरोधक जातहरूः मनकामना-३, गणेश-१, गणेश-२ लगाउने। • कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (जस्तै बेभिष्टिन) ढुसीनासक बिषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी रोप्ने।
२.घोगा कुहिने (Ear rot)	घोगाको टुप्पोबाट रातो वा गुलाफी रङ्ग भई कुहिन थाल्दछ। कुनै बेला घोगाको फेदबाट पनि कुहिने गर्दछ।	• रोग अबरोधक जातहरूः गणेश-२, मनकामना-१ रोप्ने । • स्वस्थ्य घोगाहरू छनोट गरी बीउ राख्ने। • कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. वा बेभिष्टिन ढुसीनासक बिषादी २ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गरी बीउ रोप्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३.कालो पोके (Head smut)	धान चमरा कालो भई लट्टा परेको जस्तो देखिन्छ । घोगामा दानाको सट्टा कालो बीजाणुको धूलोले भरिएको हुन्छ ।	• स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। • बारीमा कालो पोके रोग देखे बित्तिकै जम्मा गरी नष्ट गर्ने। • धेरै रोग आउने क्षेत्रमा कार्बेन्डाजिम ५०% डब्लु.पि. (जस्तै वेभिष्टिन) २ ग्राम प्रति के.जी. बीउको दरले उपचार गरी रोप्ने।
४.डाँठ कुहिने (Stalk rot)	जमिन भन्दा माथि डाँठको दोश्रो आँख्ला नजिकैको भित्री भागको गुदीको रङ्ग बदलिन्छ र डाँठ कुहिन गई बोट ढल्दछ।	• सिफारिस मात्रामा मल प्रयोग गर्ने। • रोगको जीवाणु गभारोबाट सर्ने हुँदा उक्त गभारो नियन्त्रण गर्न विषादी प्रयोग गर्ने।
५. डाउनी मिल्ड्यु (Downy mildew)	पातहरू पहेंलिएर सानो हुने र पातमा धर्साहरू देखिन्न्।	• स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। • रोग अवरोधक जातहरू रामपुर २,रामपुर कम्पोजिट लगाउने। • मेन्कोजेव ७५ प्रतिशत डब्लु पि (जस्तै डाइथेन एम-४५.) विषादी ३ ग्राम प्रति लिटर वा मेटालेक्सिल ८% मेन्कोजेव ६४% (जस्तै क्रिनोक्सिल गोल्ड, रिडोमिल एम जेड,टयागमील) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई छर्ने।
६. ध्वासे थेग्ले रोग (Gray Leaf spot)	धान चमरा निस्किने बेलामा फेद नजिकका पातमा शुरुमा स-साना पहेंला वा खैरा दाग बनाउँछ र दुइ तीन हप्ता भित्र नशासँग समान अन्तरमा लाम्चिला धर्साहरुमा परिवर्तन हुन्छ। धर्साहरु जोडिदै गई पुरै पात ध्वस्त हुन्छ। पातबाट डाँठ, घोगाको खोस्टामा पनि लाग्छ। घोगाहरु साना, हलुका, थोते, टेडा हुने हुन्छ।	• गणेश १, मनकामना ३, मनकामना १, हिलपुल पहेलो र देउती जातका रोग सहन सक्ने जात लगाउने। • मकै छिटो रोप्ने र पातलो रोप्ने। घुम्ती बाली अपनाउने। • रोगीबोटका अवशेष जलाउने, रोगको लक्षण देखिनासाथ पात हटाउने। सन्तुलित मलखाद प्रयोग गर्ने। • ढुसीनासक विषादी कार्बेन्डाजिम ५०%डब्लु.पि.(जस्तै वेभिष्टिन वा वेनोफेट) १ ग्राम वा डाइथेन एम ४५ वा साफ २ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले छर्ने।

गहुँ बालीमा लाग्ने कीराहरू

कीराको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.कीटकीटे खपटे	लार्भा (Wire worm) ले जरा काटी दिन्छ र बोट सुक्छ।	• मकैको फेंद काट्ने कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्ने। • सिंचाई सुविधा भएमा राम्रोसँग सिंचाई गर्ने।
२. लाही कीरा	बाला पसाउने बेलामा यसले दुःख दिन्छ। लाही कीराहरूले कलीलो बालाको रस चुसी नोक्सान गर्दछन्।	• लेडी विटल्स (मित्रु खपटे) प्रयोग गर्ने। • डायमेथोएट ३०% ई.सी. को १ मि.लि..प्रति लिटर पानीका दरले छर्कने।
३.गुलावी गभारो	यिनीहरूले गहुँको गुवो काटी नोक्सान गर्छन्।	धानमा नोक्सानी गर्ने गबारोको नियन्त्रणका उपायहरु अपनाउने।

गहुँबालीका मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Leaf blight)	साना खैरो रङ्गको थोप्लाहरू पातमा देखिन्छन्। पछि ती थोप्लाहरू बढ्छन् एक आपसमा जोडिई पातसुकेको वा डढेको जस्तो देखिन्छ।	• कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५%(जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति किलोका दरले बीउ उपचार गर्ने। • सिफारिस मात्रामा पोटास मलको प्रयोग गर्ने। • ठिक समयमा गहुँ छर्ने। • रोग अवरोधक जातहरू लगाउने।
२. खैरो सिन्दुरे (Brown rust)	पातको माथिल्लो सतहमा सुन्तला रङ्गका फोकाहरू देखिन थाल्दछन्। ती फोकाहरू छुट्टाछुट्टै रहेका हुन्छन्।	• रोग अवरोधक जातहरू लगाउने। • सिफारिस गरिए अनुसार मलखादको प्रयोग गर्ने, ठीक समयमा गहुँ छर्ने। • गहुँको बोट ठूलो भएमा म्यान्कोजेब ७५% डब्लु.पि. (जस्तै डाइथेन एम-४५) नामक विषादी १.५-२ के.जी. प्रति हे. ७५०लिटर पानीमा मिसाई १५ दिनको अन्तरमा २-३ पटक छर्कने। वा • प्रोपिकोनाजोल २५% ई.सि (जस्तै बोनस, बम्पर, टिल्ट २५) ०.७५ ग्राम

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने।
३. पहेंलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला, लाम्चिला फोकाहरू एक अर्कासँग मिली धर्सा परेर रहेका हुन्छन्।	• रोग अवरोधक जातहरू जस्तैः डव्लु के १२०४, पासाङ्ग ल्हामु लगाउने र ठीक समयमा गहुँ छर्ने। सिफारिस गरिए अनुसार रासायनिक मल प्रयोग गर्ने। • माथि खैरो सिन्दुरे जस्तै व्यवस्थापन विधी अपनाउने।
४. कालो पोके (Loose smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो ढूसीको जिवाणुले भरिएको हुन्छ।	• स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। • कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम वा टेबुकोनाजोल २% डि.एस. (जस्तै क्याभियट , राक्सिल) १ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने। • रोग लागेको बालाबाट धूलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाई दिने। • अन्नपूर्ण-४ जातको गहुँमा यो रोग कम लाग्ने हुँदा यो जात लगाउने
५.गन्हाउने कालो पोके (Stinking smut or hill bunt)	रोगी दानाहरू गोलाकार हुन्छन् कालो रङ्गको रोगको जीवाणुहरू ले भरिएका हुन्छन्। ती जीवाणुहरू दाना फुटाएर बाहिर झर्दछन्। नजिकबाट सुँघ्दा माछा कुहिएको जस्तो गन्ध आउँछ।	• दुई तीन वर्ष सम्म घुम्ती बाली लगाउने वा गहुँ नै नलगाउने। • कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी गहुँको बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने। • स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने।

जौ बालीमा लाग्ने मुख्य रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. पहेंलो सिन्दुरे (Yellow rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेला, लाम्चिला फोकाहरू एक अर्कासँग मिली धर्सा भएर रहेका हुन्छन्।	रोग अवरोधक जात लगाउने।
२. धर्से रोग (Stripe rust)	पातको माथिल्लो सतहमा पहेंला धर्साका र धब्बाहरू देखिन्छन्।	कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५%(जस्तै भाइटाभेक्स-२००) २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले उपचार गरी लगाउनाले रोगको प्रकोप एकदमै कम भएको पाइएको छ।
३.कालो पोके (Smut)	बालामा दाना लाग्नुको सट्टा कालो ढूसीको जीवाणुले भरिएको हुन्छ।	• स्वस्थ बीउको प्रयोग गर्ने। • कार्बोक्सिन १७.५%+थिरम १७.५% (जस्तै भाइटाभेक्स-२००) विषादी २ ग्राम प्रति केजी बीउका दरले बीउ उपचार गरी छर्ने। • रोग लागेको बालाबाट धूलो नझर्दै उखेलेर खाल्डोमा गाड्ने अथवा जलाईदिने।

१८.१.२ कोसेबालीः चना, मास, भटमास, मुङ्ग, चना र रहरमा क्षति पुऱ्याउने कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.झुसिलकीरा (Hairy caterpillar)	वयस्क हल्का पहेंला पखेटा भएको पुतली हुन्छ। यसका अघिल्ला पखेटामा मसिना र पछिल्ला पखेटामा अलिक ठूला काला थोप्लाहरू हुन्छन् पुतलीको पेटको रङ्ग रातो हुन्छ । पूर्ण	झुसिल कीराहरूले पातको सम्पूर्ण हरियो भाग खाईदिनाले पातहरू सेतो पातलो कागज जस्ता हुन्छन्। अन्तमा बिरुवा	• झुसिलकीराहरू झुण्डमा रहेकै अवस्थामा पातलाई टिप्ने र संकलन गरी नष्ट गर्ने। • कीराको प्रकोप ज्यादा भएमा कीटनाशक विषादी डेल्ट्रामेथ्रिन २.८% ई.सी. (जस्तै डेसिस) १ मि.लि.वा साइपरमेथ्रिन १०% ई.सी. (जस्तै रिपकड, डेभिसाइपर) १. मि.लि.प्रति लिटर पानीका

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	विकसित लाभ्रेको शरीरमा राता काला झुसै झुसले भरिएको हुन्छ।	पात विहीन हुनेगर्दछ।	दरले कुनै एक विषादी छर्ने।
२.कोसामा लाग्ने गवारोहरू (Pod borers)	वयस्क पुतली हल्का पहेंलो रङ्गका हुन्छन्। अन्य गवारोको वयस्क पुतलीको पखेटामा सेता धब्बा भएका ध्वाँसे खालका हुन्छन्। कुनै वयस्क पुतली नीलो रङ्गका पनि हुन्छन्। पूर्ण विकसित लार्भाको शरीरमा रङ्गी विरङ्गी धर्साहरू हुन्छन् यिनले समय समयमा रङ्ग वदली रहन्छन्।	कोसामा प्वालहरू देखिन्छन्। लाभ्रेले आधा शरीर कोसा भित्र पसाएर खाएको प्रष्ट देख्न सकिन्छ ।	• यौनजन्य कीरा आकर्षण पदार्थ "हेलील्यूर" को प्रयोग गरेर भाले पुतलीलाई समाप्त सकिन्छ। धेरै संख्यामा भाले पुतली देखिएमा अन्य व्यवस्थापन विधि अपनाउन सकिन्छ। • मसिना लाभ्रे देखिनासाथ व्यासीलस थुरीन्जेन्सिस भेराइटी कुर्सटाकीको पानीमा मिसिने धूलो १ ग्राम प्रति लिटर पानीका दरले मिसाएर वेलुकी पख छर्ने। • न्यूक्लियर पोलिहेड्रोसीस भाइरस, हेली (एन.पी.भी.) को १०० एल. ई. को १ मि.लि.वा २०० एल. ई. को०.५ मि.लि.प्रति लीटर पानीमा२-३ थोपा नीर मिसाई मिसाएर बनाएको झोल बेलुकीपख छर्ने। • निममा आधारित कीटनाशक विषादीहरू जस्तै मार्गोसोम ०.१ ई.सी.वा मल्टिनिम ०.०३ ई.सी. ५ मि.लि.प्रति लिटर पानीका दरले बनाएको झोल छर्ने। • इमामेक्टिन बेन्जोएट ५% एस.जी. (जस्तै किङ्ग स्टार, एनस्टार) ०.५ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा बनाएको झोल छर्ने। • अरु बिषादी गोलभेंडाको गबारोमा जस्तै प्रयोग गर्न सकिन्छ।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. लाही र पात खन्ने कीरा (Aphid and leafminor)	लाही सानो कीरा जस्ले विरुवाको रस चुसेर खान्छ। पात खन्ने कीराको लार्भाले बिरुवामा नागवेली आकारको सुरुंग बनाएर पातको भित्र बसी हरियो भाग खान्छ।	वोट रोगाउने, वढन नसक्ने साथै पहेलो हुने हुन्छ।	• गोलभेंडामा बताए जस्तै व्यवस्थापनका उपायहरु अपनाउने।

मुसुरो बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	बेर्ना अवस्थामा बोट एक्कासी ओइलाउन थाल्दछ र पात सुक्दै जान्छ। फूलफुल्ने बेलामा पनि बोटको टुप्पो ओइलाउदै जान्छ। पात पहेंलिदै जान्छ र पूरै बोट ओइलाएर मर्दछ।	• रोग नलाग्ने वा कम लाग्ने जातहरू सिमल, शिखर, खजुरा-१, खजुरा-२ लगाउने। • दुई बर्षको घुम्ती बाली अपनाउने। • चाडै रोपेमा रोग लाग्ने समय छल्न सकिन्छ।
२. जरा कुहिने रोग (Root rot)	बोटको तल्लो पातहरू पहेंलिदै माथि तिरका पातहरू पहेंलिन थाल्दछन् । रोग लागेको बोटको मुख्य जराहरू र सहायक जराहरू कुहिएका हुन्छन्।	• रोग ग्रस्त क्षेत्रमा ३-४ वर्षसम्म मुसुरो नलगाउने। • घुम्ती बाली प्रणाली अपनाउने।
३.डढुवा रोग (Blight)	पातको टुप्पाहरू खाद्यतत्वको कमिबाट भएजस्तो रङ्ग बदलिई सुक्दै जान्छ । माथिल्ला हाँगाहरू पहेला भई सुक्दछन् ।	• रोग देखापर्ने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डव्लु.पि. (जस्तै डाइथेम एम. ४५, इण्डोफिल एम ४५, सूर्य एम ४५) नामक बिषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई ७ दिनको फरकमा २-३ पटक छर्ने ।

चना बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. खैरे रोग (Botrytis Grey mold)	पातका टुप्पाहरू रङ्ग बिहिन भएर सुकेर जान्छन्। फूल कुहेर कोसा नलाग्नु नै रोगको प्रमुख लक्षण हो। जीवाणुका लागि वातावरण सुहाउँदो भएमा वोटको सबै भागमा फूस्रो वा काला खैरा थोप्लाहरू देखापर्दछन्।	• चनाको वोट ठाडो हुने जात पातलो हुने गरी लगाउने। • कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (जस्तै वेभिष्टिन) १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाई फूल फुल्ने बेलामा छर्ने।
२. फेद कुहिन रोग (Foot rot)	रोगी बेर्ना वा बोटहरू पहेंला हुन्छन् तर पातहरू ओइलाएका हुँदैनन्। माटोको सतह र तलतिर बोट कुहिएको हुन्छ र सेतो ढुसीले ढाकेको हुन्छ।	• घुम्ती बाली प्रणाली अपनाउने। • कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (जस्तै वेभिष्टिन) ३ ग्राम प्रति केजी बीउको दरले उपचार गरेर रोप्ने।
३. कालो जरा कुहिने (Root rot)	यो रोग लागेपछि बोट पहेंलिन्छन् र ओइलाउँछ। मसिनो जराहरू कुहेर झर्दछन् बाँकी भएका जरा कालो हुन्छन्।	• फेद कुहिन रोगको व्यवस्थापनका उपायहरु अपनाउने।

रहर बालीमा लाग्ने रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.ओइलाउने (Wilt)	बोटको फेदबाट टुप्पोतिर प्याजी रङ्गको धब्बा फैलदै जान्छ। यो रोगमा कुनै कुनै हाँगा मात्र ओइलाउन पनि सक्छ। खास गरेर फूल फुल्ने र कोसा लाग्ने बेलामा ओइलाउने रोग देखा पर्दछ।	• रोग नलाग्ने जात जस्तै रामपुर रहर लगाउने। • रोग मुक्त खेतबाट बीउ छान्ने। • रहर र अन्नबाली मिश्रित खेती गर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२.बाँझोपन (Sterility mosaic)	खेतबारीमा ठाउँ ठाउँमा होचा, फूलका हाँगाहरू गुचुमुच्च भई फूल फुलेको हुन्छ। उक्त हाँगाहरू फिक्का हरियो कोसा नलागेका बोटहरू टाढैबाट सजिलैसँग देखिन्छन्। पातहरू फिक्का हरियो र गाढा हरियोको मिश्रण भई छिर्बिरे पनि हुन सक्छ।	• रोग कम लाग्ने जातहरू जस्तै बागेश्वरी, रामपुर रहर लगाउने। • रोगको श्रोतको रुपमा रहेको बहुवर्षीय रहर र हाँगा काटिएका रहरका बोटहरू नाश गर्ने। • रोग सार्ने सुलसुलेको संख्या घटाउन घुम्ती बाली लगाउने।

१८.१.३ आलु बालीका हानिकारक कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
१.फेद काट्ने लाभ्रे (Cut worm)	ध्वाँसे वा खैरो रङ्ग चिल्लो शरीरको ढाडतर्फ अस्पष्ट धर्साहरू र चलाई दिँदा गुडुल्किने हुन्छ।	काटिएको बोटको फेद र आलुमा प्वाल हुन्छ।	• काटेको बिरुवाको जरा नजिक माटोमा कोट्याएर लाभ्रेहरू खोजी नष्ट गर्ने। • खेतमा विरुवा नजिक केही झारपात राखेमा रातमा लार्भा त्यहाँ वस्छन र विहानीपख हेरी मार्ने। • क्लोरपाइरिफस १०% जि.आर (जस्तै डर्सवान १०% गेडा) वा मालाथियन धूलो १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने।
२. रातो कमिला (Red ant)	भाले कमिलाको शारिरीक बनोटमा अरिंगालको जस्तो हुन्छ र पारदर्शक पखेटा-हरूका नशाहरू काला खैरा देखिन्छन्। पोथी कमीला लामो बनावटको हुन्छ र यसका पखेटाहरू हुँदैनन्।	आलुमा माटो सहितका मसिना वा ठूला छिद्रहरू हुन्छन् ।	• आलु रोप्नु अघि क्लोरपाइरिफस १०% जि.आर वा २०% झोलले माटोको उपचार गर्ने। • कमिला खेतमा देख्रा साथ सिंचाइको व्यवस्था गर्ने। • गहुँत, असुरो, केतुकी,तीते पाती,खिर्रो वा चिउरीको पीनाको प्रयोग गर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
३. खुम्रे (White Grub)	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, ठूल-ठूला ३ जोर खुट्टा भएको र छुदा खुम्चिने हुन्छ।	माटो मुनि चपाईएका डाँठ देखिन्छन्।	• खपटेको माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने। • १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले दानामा उत्पादित हरियो ढुसी (*Metarhizium anisopliae*) आलु रोप्ने समयमा लाईनमा छर्ने। • काँचो गोबर मल प्रयोग नगर्ने। • रातो कमिलालाई जस्तै विषादी छर्ने ।
४. थोप्ले खपटे (Epilachna beetle)	वयस्क खपटे, गोलाकार, खैरो र माथिल्लो पखेटाहरूमा १२ वा २८ वटा थोप्ला भएको । लाभ्रे, बाङ्गाटिङ्गा काँडा र पहेंलो शरीर भएको हुन्छ ।	पातको हरियो भागहरू कोत्रेको र आँखी परेका पातहरू देखिन्छन्।	• डेल्ट्रामेथ्रिन २८%ई.सि १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा वा मालाथियन ५०%ई.सि १मि.लि.प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने ।
५. कागे खपटे	निलो, कालो शरीर र टाउको खैरो रातो हुन्छ ।	बोटभरी बसी पातहरू खाएपछि बोट नासिन्छ।	थोप्ले खपटेको जस्तै।
६.आलुको पुतली (Potato tuber moth)	लाभ्रेको रङ्ग हलुको गुलाफी, टाउको गाढा खैरो र छुँदा असाध्यै चलमलाउने हुन्छन् । वयस्क पुतली खैरो र सानो हुन्छ ।	पातमा हरियो, सेतो धव्वा, खैरो-डढेको धव्वा, डाँठ र आलुमा सुरुङ्गहरू देखिने र आलुका आँख्ला बाट खैरो पदार्थ निस्कन्छ।	• लक्षण देखिएका पात चुडेर नष्ट गरि दिने। • बत्तिको पासो प्रयोग गर्ने। • गहिरोमा आलु रोप्ने र आलुको दाना छोपिने गरी उकेरा दिने। • सिँचाइको राम्रो व्यवस्था गर्ने। • कीरा भएको शंका लागेका बीउ आलु मालाथियन ५०%ई.सि १ मि.लि.प्रति लिटर पानीमा झोल बनाइ ५-१० मिनेट डुबाएर

कीरा	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
			छहारिमा सुकाएर भण्डार गर्ने। • पि.टि. एम लुरको प्रयोग गर्ने। • बि.टि.के. जैविक विषादीको प्रयोग गर्ने। • नयाँ आलुलाई पुरानो कीरा लागेको आलुसँग नमिसाउने। • छहारिमा सुकाईएका तीतेपाती वा ठूला पाते वेथे, पुदिना वा हात्तीबार सिस्नुका पात टुक्रापारी सञ्चित आलु माथि तह मिलाई राख्ने।
७. लाही कीरा र लिफमाइनर (Aphid)/ Leaf miner	कमलो, हरियो वा पहेंलो, हरियो शरीर र पखेटा भएको वा नभएको हुन्छ।	लाहीको माउ र बच्चा दुवैले कलिला पातहरूको तल्लो सतहमा बसेर रस चुस्दछ। यसले गर्दा बोट ख्याउटे हुन्छ। पात पहेंलो र गुजुमुज्ज परेको हुन्छ।	• यसको प्रकृतिक शत्रु लेडीबर्ड बिटल वा जालीदार पखेटा भएको कीरा प्रयोग गर्ने। • पहेंलो पासो (Yellow trap) को प्रयोग गर्ने। • रोपेको एक महिना पछि लाही देखिएमा डायमेथोएट ३०% ई.सि को १ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा मिसाइ छर्कने। • गोलभेंडामा जस्तै व्यवस्थापन गर्ने।

आलु बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग(Leaf blight)	पातको टुप्पा वा किनारमा सानो खैरो भिजेको जस्तो दाग देखापर्दछ। जुन चाँडै बढ्छ र दागको पछाडि हेर्दा सेतो भुवा जस्तो ढुसी देखिन्छ । यो रोग डाँठ र दानामा पनि लाग्दछ पछि पूरै बोट सुकेर डढेको जस्तो देखिन्छ।	• रोग कम लाग्ने वा रोग अबरोधक जातहरू लगाउने। • खेतबारी सरसफाई गर्ने, नाभो हटाउने, स्वस्थ बीउ प्रयोग गरी आलु खेती गर्ने। • रोग देखिने बित्तिकै म्यान्कोजेव ७५% डव्लु.पि. (जस्तै डाईथेन एम-४५) को २- ३ ग्राम प्रति लिटर पानीको दरले ७ दिनको फरकमा ३ देखि ४ पटक छर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		• रोग धेरै बढेमा मेटाल्याक्सिल ८% म्यान्कोजेव ६४% डव्लु.पि. (जस्तै रिजेमिल ७२% डव्लु.पि. वा क्रिनोक्सील गोल्ड ७२% डव्लु.पि.) १.५ ग्राम प्रति लिटर पानीमा राखी छर्ने । अरु विषादी गोलभेडाको डढुवामा जस्तै गर्ने।
२. ऐजेरु (Wart disease)	आलुको दानाको आँखाहरूमा ससाना सेता खटिराहरू जस्ता लक्षण देखिन्छन् । जुनपछि बिस्तारै बढेर काउली जस्तो फुक्क भई पूरा दानालाई नै घेरी आलुको आकार बिग्रिन्छ । त्यस्तो आलु पछि कालो हुँदै जान्छ र कुहिन्छ।	• रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने। • रोग लागेको खेतमा आलु नरोप्ने।
३. ओइलाउने वा खैरो पिप चक्के रोग (Brown rot)	बोट एक्कासी पानी नभएको जमिनमा उम्रे जस्तो ओइलाएर मर्न थाल्दछ। रोगी दाना काट्दा नशा वरिपरी खैरो चक्का हुने र पिप जस्तो निस्कन्छ।	• रोग लागेको खेतबाट उत्पादित बीउ नरोप्ने। • रोग ग्रस्त क्षेत्रमा अन्नबालीसँग घुम्ती बाली लगाउनु पर्दछ। • रोग लागेको बोट जलाउने वा दाना जम्मा गरी गाड्ने।
४. दादे रोग (Common Scab)	आलुको सतहमा केही उठेका अथवा खाडल परेका दादहरू देखापर्दछन्।	• रोग रहित स्वस्थ्य आलु रोप्ने। रोगी आलु नष्ट गर्ने। • रोग ग्रस्त क्षेत्रमा घुम्ती बाली लगाउने। • आलु बढ्ने बेलामा माटोमा चिस्यान कायम राख्ने।

१८.१.४ तरकारी बालीका रोग र कीराहरू

फूलकोवी समूह (फूलकोवी, बन्दाकोवी, ब्रोकाउली, मुला, रायो, सलगम, ग्यौंठकोवी आदि)का बालीलाई क्षति पुऱ्याउने प्रमुख कीराहरू

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
१. बन्दाको पुतली (Cabbage butterfly)	वयस्क पुतलीको पखेंटाको रङ्ग सेतो र अघिल्ला पखेंटाको करीब अग्र भागमा	पातमा प्वालै प्वाल भेटिन्छन्। प्रकोप बढी	• कीराका पहेंला फुल र लाभ्रेहरूलाई जम्मा गरी नष्ट गर्ने। • पुतलीहरूलाई हाते जालीले पक्रेर नष्ट गर्ने।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
	काला धब्बाहरू हुन्छन्। कुनै पुतलीका लाभ्रेहरूको शरीरमा पहेंला धर्साहरू हुन्छन् भने कुनै पुतलीका लार्भाहरू हरिया हुन्छन्।	भएको खण्डमा सम्पूर्ण पातहरू खाईदिन्छन्।	• कीराको प्रकोप बढी भएमा साइपरमेथ्रिन १०%ई.सि १ मि.लि. अथवा मालाथायन ५०% ई.सी. २ मि.लि. प्रति लिटर वा इमामेक्टिन बेन्ज्वाइड ५%एस.जी. १.५ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा बनाएको झोल छर्ने।
२.इटबुट्टे पुतली (Diamond Back Moth)	वयस्क पुतली खैरो रङ्गको हुन्छ। पखेंटाको भित्री किनारामा सेतो त्रिकोणाकार तीनवटा चिन्हहरू हुन्छन्। पुतली बसेको बेला उक्त चिन्हहरू मिलेर ईंटको आकार बन्दछ।	पातको हरियो भाग खाईदिनाले पातहरू हरियो झिल्लीजस्तो वन्दछन्। प्रकोप बढी भएमा बिरुवाको सम्पूर्ण पातहरू नष्ट भई बढ्न सक्दैनन्।	• तरकारी लिईसकेपछि बाँकी रहेका बोट र पातलाई नष्ट गर्ने। • फूलकोबी समूहका बाली र गोलभेंडासँगै लगाउने। • प्राकृतिक शत्रुहरू जस्तै कोटेसिया प्लुटेली, एपान्टेलिस प्लुटेली, कमिला, माकुरा, चरा आदिको संरक्षण गर्ने। • यसको आकर्षण ल्यूरको प्रयोग गर्ने। • लार्भा साना हुँदा बी टी के.. को प्रयोग गर्ने। • एजाडिराक्टिन ०.०३% ई.सि (जस्तै मल्टिनीम, निम्बिसिडिन) ५ मि.लि. प्रतिलीटर पानीमा राखेर छर्ने। • व्युभेरीया वेसीयाना जैविक विषादी २-५ मि.लि. प्रति लीटर पानीमाका दरले साँझ पख छर्ने। • इमामेक्टीन बेन्ज्वाइट ५% एस.जी. (जस्तै किङ्ग स्टार , एनस्टार) ०.५ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्ने।
३.सूर्तिको पात खाने लाभ्रे (Tobacco caterpillar)	वयस्क पुतली खैरो रङ्गको हुन्छ र यसका पखेटामा वाङ्गा टिङ्गा धर्साहरू हुन्छन् लाभ्रेहरू प्रायः गरी हरियो खैरो	शुरुको आक्रमणमा पातहरूमा प्वालै प्वाल देखिन्छन्। प्रकोप बढी हुँदा	• फुल र लाभ्रेहरू जम्मा गरी नष्ट गर्ने। • खेत बारीमा पानी पटाउने। • माथि इटबुट्टे पुतलीको व्यवस्थापन गर्न बताइएका निमजन्य

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
	रङ्गका हुन्छन्।	सम्पूर्ण पात खाई बिरुवा पात बिहीन बन्दछ।	विषादी प्रयोग गर्ने। • अडीरलाई पासो बालीको रुपमा लगाउन सकिन्छ। • स्पोडो ल्यूर वा स्पोडो एन.पि.भि. को प्रयोग गर्ने। • गोलभेंडामा बताए जस्तै गर्ने।
४.उफ्रने खपटे (Flee beetle)	वयस्क कालो उपियाँ जस्तो फड्कने खपटे हुन्छ।	पातहरू मसिना प्वालैप्वाल हुन्छन्।	• माथि सूर्तिको पात खाने लाभ्रेलाई बताईएको निमजन्य पदार्थ र विषादी प्रयोग गर्ने।
५. माटो मुनी बसी क्षति गर्ने कीराहरू (खुम्रे, फेद काट्ने कीरा, रातो कमिला, कीर्थो) (Soil Insects)	खुम्रेः वयस्क खैरो तथा कालो हुन्छ र लाभ्रे हँसिया आकारको हुन्छ। फेद काट्नेः ध्वाँसे पुतली, लार्भा चिल्लो कालो रातो कमिलाः जरा वरिपरी मसिना खैरा राता कीराको समूह	• बिरुवा ओइलाउने र मर्ने। • बिरुवा ढल्छ, विरुवा ओइलाउँछ र मर्छ।	• काँचो गोबर प्रयोग नगर्ने। • पानी पटाउने। • झारपातको थुप्रो राखी कीरा जम्मा हुने पासो बनाउने। • गहुँतको झोल बनाई माटो भिजाउने। • सालिन्दा आक्रमण हुने खेतमा, रोपाई गर्नु अगावै क्लोरपाइरीफस १०% जि.आर (जस्तै देवीवान १०% जि.आर) वा मालाथियन ५% डि.पि. (मालाथियन ५% धूलो) १ के.जी. प्रति रोपनीका दरले माटोको उपचार गर्ने वा क्लोरपाइरिफस २० ई.सी. (जस्तै डर्सवान, फाइनबान, रसबान) नामक कीटनाशक विषादी १ मि.लि.प्रति लीटर पानीका दरले खेतमा छर्ने।
६. लाही	• पखेटा भएका र नभएका मसिना हरिया रङ्गका हुन्छन् । लाखौंको संख्यामा देखिन्छन् ।	• विरुवा रोगाउने। • लाहीले आक्रमण गरेको देखिने।	• सूर्तिको झोल बनाई छर्ने। • गाईवस्तुको मुत्र र पानी (१:४) को अनुपातमा मिसाइ २-३ दिन फरकमा पटक पटक छर्ने।

कीराको नाम	पहिचान	क्षतिको पहिचान	व्यवस्थापन विधि
		• अन्य कमिला हिडेको देखिने।	• गोलभेडामा वताए जस्तै गरेर विषादी छर्ने।

१८.१.५ फूलगोवी समूह बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.अल्टरनेरिया थोप्ले (Altenaria Leaf spot)	• खैरो वा कालो स-साना गोलाकार थोप्लाहरू पहिले पातमा देखा पर्दछन्। ती थोप्लामा पछि चक्का विकास हुन्छ। त्यस्ता थोप्लाहरू डाँठ र कोसामा समेत देखापर्छन्।	• रोगी पात र अन्य झारपात बटुलेर जलाउने। • स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने। • म्यान्कोजेव ७५% डव्लु.पि. (डाईथेनएम-४५, अनु एम-४५) ढसीनाशक बिषादी ३ ग्राम प्रति किलो बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने। • म्यान्कोजेव ७५% डव्लु.पि. (डाईथेनएम-४५, अनु एम-४५) वा कपरअक्सी क्लोराइड ५०% डव्लु.पि. (व्लाइटक्स, क्युरेक्स) ढूसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर छर्ने।
२.डाँठ कुहिने रोग (Sclerotinia Rot)	माटोको सतहनिरको काउलीको डाँठ कुहिन्छ र सेतो ढूसी उम्रेको देखिन्छ वा फूल फुलेको बेलामा बोट ओइलाउँछ। बोटको डुकुको रङ्ग सेतो फुस्रो हुनुका साथै डाँठभित्र काला गिर्खाहरू देखिन्छन्।	• रोग मुक्त क्षेत्रको बीउ प्रयोग गर्ने। • रोगी बोटहरूको डाँठ बटुलेर जलाउने। • तीन हप्तादेखि एक महिनासम्म रोग ग्रस्त खेतमा बाली लगाउनु अगाडि पानी जमाउने। • धानसँग घुम्ती बाली लगाउने। • जमिन तयार गर्दा गहिरो खनजोत गर्ने।
३. नसा कालो भई कुहिने (Black rot)	पातको छेउबाट लक्षण शुरु भई अंग्रेजी भी (V)	• रोग नलागेको क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	आकारको पहेंलो लक्षण देखा पर्दछ र पछि नसाहरू कालो भै डाँठसम्म पुगी वोट कुहिन्छ।	• रोगी बोट बिरुवा हटाई नष्ट गर्ने। • कुसिफेरी परिवार बाहेक अन्य बालीसँग घुम्ती बाली लगाउने।
४.डाउनी मिल्ड्यू (Downy mildew)	पातमा स-साना प्याजी रङ्गका थोप्लाहरू देखिई तल्लो सतहमा सेतो ढूसी उम्रेको देखिन्छ रोग ज्यादा व्याडमा लाग्ने भएतापनि अनुकूल वातावरणमा काउली समेत कालो भई सुक्दछ। त्यस्तो पलको डाँठहरू समेत कालो हुन्छ।	• बीउलाई कार्बेन्डाजिम 50%डव्लु.पि. (डेरोसाल) ले उपचार गरेर मात्र व्याड राख्ने। • व्याड राख्दा धेरै बाक्लो नराख्ने। • रोगी पातहरू र झारहरू बटुलेर नास गर्ने। • धेरै रोग लागेको खेतमा घुम्ती बाली लगाउने। • म्यान्कोजेव ७५% डव्लु.पि. (डाईथेनएम-४५, अनु एम-४५) वा कपरअक्सी क्लोराइड ५०% डव्लु.पि. (व्लाइटक्स, क्युरेक्स) ढूसीनाशक विषादी २-३ ग्राम प्रति लिटर छर्ने।
५. टर्निप मोज्याक भाइरस (Turnip mosaic)	पातमा गाढा हरियो र हल्का हरियो रङ्गको छिरविरे लक्षण देखा परि गाढा हरियो भागहरू माथि उठेका देखिन्छन्।	• रोगी बोट देखा पर्नासाथ उखेली जलाउने। • रोग सार्ने लाही कीरा नष्ट गर्ने। • रातो जातको रायोमा यो रोग कम लाग्दछ।
६. क्लब रुट (गदा जस्तो जरा हुने) (Club Root)	• विरुवाको वृद्धि रोकिन्छ, पहेंलिन्छ, बढ्न सक्दैन । • यस्ता विरुवा उखेलेर हेरेमा जरा गदा जस्तो डल्लो परेको आकार देखिन्छ। जरा बाक्लो, मोटो र ठूलो हुनाले जराको तलको भाग अत्यधिक ठूलो हुन जान्छ। तर फेद जरा (जमिन माथिको भाग) सामान्य हुने हुनाले जरा गदा जस्तो देखिन्छ। यसरी वृद्धि	• घुम्ती बाली लगाउने (३-४ वर्षमा मात्रै फूल कोवी वर्गका तरकारी लगाउने) • रोगी बोट जलाई दिने वा गाडी दिने। • बेनोमाइल ५०% डव्लु.पि. (वेनोफिट) विषादी ०.५ एम.एल. को दरले प्रति लिटर पानीमा मिसाई माटो भिज्ने गरी छर्ने। • यो रोग कम पि.एच. भएको (अम्लिय) माटोमा धेरै छिटो फैलने भएकोले चून प्रयोग गरी माटोको पि.एच.७.२ भन्दा बढी बनाउने। • जीवाणु रहित नर्सरीमा बेर्ना हुर्काउने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
	भएका जराहरू कुहिएर काला भएर जान्छन्।	• रोग लागेको ठाउँको बेर्ना अन्य ठाउँमा लैजाने रोक लगाउने। • फ्लुसल्फामाइड ०.३% डव्लु.पि. (नेभिजिन) १०-१५ केजी/रोपनी वा ३ ग्राम प्रति वोट,नर्सरी व्याडमा ३ केजी प्रति १० घन मीटर।

१८.१.६. भन्टा,फर्सी,काँक्रो,लौका,घिरौला,करेला,चट्टेल,आदि बालीमा लाग्ने कीराहरू

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
टमाटर	फलमा लाग्ने गवारो	• एजाडिराक्टिन ०.०३% ई.सि (मल्टिनिम,निम्वेसिडिन) • जैविक विषादी हेली एन पि भि (हेली साइड) १०० एल इ • जैविक विषादी वी टी के. • नोभालुरोन १०% ई.सि (रिमोन) • ल्याम्दा साइहेलोथ्रिन ५ % ई.सि (सिल्भा प्लस, कराटे)	• ५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा • १ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा • १-३ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा • १ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा • ०.५ -१ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा	फुल पारेको देखा साथ
		• हेलि ल्यूर पासो को प्रयोग गर्ने, परजीवी कीरा ट्राइकोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोडने ।		फुल पारेको देखासाथ राख्ने
	सूर्तिको पात खाने लार्भा	• एजाडिराक्टिन ०.०३% ई.सि (मल्टिनिम, निम्विसिडिन) • जैविक विषादी स्पोडो एन पि भि १०० एल इ • जैविक विषादी BTk • नोभालुरोन १०% ई.सि (रिमोन)	• ५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा • १ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा • १-३ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा • १ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा	फुल पारेको देखासाथ

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		• ल्याम्दा साइहेलोथ्रिन ५ % ई.सि (सिल्भा प्लस, कराटे)	• ०.५ -१ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा	
		• स्पोडो ल्यूर पासोको प्रयोग गर्ने परजीवी कीरा ट्राइक्रोग्रामा १ लाख प्रति हेक्टरका दरले छोडने ।		
	सेतो झिंगा/ लाही/ लिफ माइनर	• जैविक विषादी भर्टिसिलियम लेकानी १.१५ डव्लु पि (मिलकिल, भर्टिजिन) • एजाडिराक्टिन ०.०३ ई.सि (मल्टिनिम, निम्बिसिडिन) • इमिडाक्लोरोपिड १७.८ एस.एल. (एडमायर, एटम, चेमिडा) • एसिटामिप्रिड २०५ एस.पि ९एक्का, म्याजिक, मनिक० • थाइमेथोक्जाम २५५डव्लु जी ९एरेभा,एरो,रेनोभा० • पहेलो टासिने पासो प्रयोग गर्ने	• ५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा • ५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा • १ मि.लि.प्रति ५ लीटर पानीमा • १ ग्राम प्रति १० लीटर पानीमा • २ ग्राम प्रति ५ लीटर पानीमा	
	टुटा पात खन्ने कीरा	• वाली चक्र अपनाउने • प्रति रोपनी एउटा टि एल एम ल्युर ओटा टी पासोमा राखी कीराको अनुगमन गर्ने र प्रति रोपनी ५ वटा राखी व्यवस्थापन गर्ने • स्टीकी ट्रयाप प्रयोग गर्ने • संक्रमित विरुवाका भागहरु संकलन गरी जलाउने • निममा आधारित विषादीहरु एजाडिरिक्टिन १ प्रतिशत	• ३ एम एल प्रति लिटरको दरले • ४ के जी प्रति हेक्टर प्रयोग गरी	कीरा देखिए पछि ७/७ दिनको फरकमा छर्ने । ५/५ दिनको अन्तराल १०-१५ दिन फरकमा

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
		इ सी • मेटाराइजियम एनिसाफिलाई • गहुत पानी • क्लोरोएन्टानिलिप्रोल १८.५ प्रतिशत एस सी • स्पिनोस्याड ४५ प्रतिशत एस सि • फ्लुविन्डियामाइड ३९.३५ प्रतिशत एस सि • इबामेक्टिन बेन्जोएट ५ प्रतिशत डब्लुडिजी	प्यूपाहरुको व्यवस्थापन गर्ने • १:५ को अनुपातमा मिसाई • १ एमएल/लिटर पानीमा मिसाइ • १ एमएल/३लिटर पानीमा मिसाइ • १ एमएल/३-५ लिटर पानीमा मिसाइ • १ एमएल/३ लिटर पानीमा मिसाई	छर्ने १०-१५ दिन फरकमा छर्ने १०-१५ दिन फरकमा छर्ने १०-१५ दिन फरकमा छन
भन्टा	१) भन्टाको गवारो २) थोप्ले खपट	• एजाडिराक्टिन ०.०३ ई.सि (मल्टिनिम, निम्विसिडिन) इमामेक्टिन वेन्जोएट ५ % एस.जी. (किङ स्टार, एन स्टार) • साइपरमेथ्रीन २५% ई.सि (नागसाइपर, साइपरहिट, अल सुपर) • ल्याम्दासाइहेलोथ्रिन ५% ई.सि (व्रेभो ,एभोन कराटे) • फेनभालरेट २०% ई.सि (फेनभल, नागफल, डेभिफेन)	• ५ मि.लि.प्रति लीटर पानीमा • ०.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा • ०.५ मि.लि.प्रति लीटर पानीमा • ०.५ -०.७५ मि.लि.प्रति लीटर पानीमा • ०.७५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा	बिरुवा हुर्कि सके पछि छर्ने र कीरा लागे पछि पनि छर्ने
	अन्य उपायः फुल, लाभ्रे तथा वयस्क अवस्थाका कीराहरू बटुली नष्ट गर्ने । बयस्क खपटे बटुली नष्ट गर्ने । भन्टाको गवारोको पुतली Leucinodes फेरोमेन ट्रापको प्रयोग गरी संकलन गर्ने र नष्ट गर्ने । जुनमा भान्टा रोपाइ गर्ने,गवारो लागेको मुना र फल लाई नष्ट गर्ने			

बाली	कीराहरू	कीटनाशक विषादीहरू	व्यवस्थापन विधि	
			मात्रा	कहिले हाल्ने
काँक्रो, फर्सी, लौका, घिरौला, करेला, चट्टेल	१) फर्सीको रातो खपटे	• मालाथियन ५०% इ.सी. (मालाथियन रिमेडी, साइथियन, सुर्याथियन) • निममा आधारित कीटनाशक विषादी छर्ने।	२ मि.लि.प्रति लीटर पानीमा	अन्य उपायः कुहेर झरेको फललाई बटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरी दिने
	२) फर्सीको फल कुहाउने औंसा	• मालाथियन ५०% इ.सी. (मालाथियन रिमेडी, साइथियन, सुर्याथियन)	२ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा	औंसाको माउ झिंगा यता उता उडेको देखा साथ
	अन्य उपायः • क्युलियर फेरोमोन पासोको प्रयोग गर्ने, औंसा लागि कुहिएर झरेका फललाई वटुली गहिरो खाडलमा हाली पुरी दिने । वेक्ट्रोसेरा कम्पोजिटी ल्यूरको प्रयोग गर्ने			
	३) थोप्ले खपटे	भन्टामा जस्तै	भन्टामा जस्तै	कीरा लागेपछि
	४) लाही	बन्दा काउलीमा जस्तै	बन्दा काउलीमा जस्तै	बाली टिप्ने बेला नभएमा

१८.१.७. **काँक्रो फर्सी जातका बालीमा लाग्ने रोगहरू**

रोगको नाम	लक्षणहरु	व्यवस्थापनका विधि
१. पाउडरी मिल्ड्यू (Powdery Mildew)	पातमा सेतो खरानी छ्रेको जस्तो लक्षण देखा पर्दछ र ज्यादा प्रकोप भएमा डाँठमा समेत सो लक्षण देखापरी पातहरू सुक्न थाल्दछन्।	• खेतवारी सफा राख्न रोग लागेको पातहरू र झारहरू नष्ट गर्ने। • दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धूलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने। अथवा डिनोक्याव ४८ % ई.सि (क्याराथेन) ०.५-१ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने। अथवा कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (वेभिष्टन,डेरासाल, धनुष्टिन) १ ग्राम प्रति लीटर पानी अथवा सल्फर ८०% डव्लु.पि.

रोगको नाम	लक्षणहरु	व्यवस्थापनका विधि
		(सल्फेक्स,सल्फर,सल्फिल) २.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लुपी (कल्ट्रोल,हेक्जास्टप, किगसीन) १.५ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा राखी छर्कने।
२. डाउनी मिल्डयू (Downy Mildew)	यो रोगको प्रकोप काँक्रोमा धेरै देखा पर्दछ। पातमा हल्का खैरो रङ्गको कुनापरेका थोप्लाहरू देखापर्दछन्। पातको तल्लो सतहमा ढूसी उम्रेको देखिन्छ। पातहरू छिट्टै सुकाई बोटलाई समेत सुकाउँदछ। फलको आकारमा विकृती देखा पर्दछ।	• रोग रहित क्षेत्रको स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने। • उपचारित बीउबाट मात्र उत्पादित बेर्ना रोप्ने। • रोगी बोट र अन्य झारपातहरू उचित तरीकाले नष्ट गर्ने। • थिराम ७५% डव्लु एस २ ग्राम प्रति किलोको दरले बीउ उपचार गर्ने। • फल नलागेको अवस्थामा भए कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डव्लु.पि. (ब्लाईटक्स, क्युरेक्स) विषादी २-३ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने। अथवा • म्यान्कोजेव ७५ % डव्लु.पि. (डायथेन एम ४५, सुर्या एम ४५,इन्डोफील एम ४५) २ ग्राम अथवा कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (वेभिष्टिन, डेरोसाल,धनुष्टिन) १ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने। अथवा • डाँइमेथोमर्फ ५०% डव्लु.पि. (किगस्टिभल, एन व्याट, रियल) १.५ ग्राम अथवा जिनेव 75% डव्लु.पि. (अल जेड ७८,इन्डोफिल जेड ७८) २ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने।
३. कुकम्वर मोज्याक र स्क्वास मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	पातमा हरियो र फिका पहेंलो छिरविरे लक्षण देखापरी बोट बढ्न सक्दैन। प्रकोप धेरै भएमा बोटका टुप्पाहरूमा गुज्मुजिएको लक्षण देखा पर्दछ।	• रोगी बोट देखा पर्ना साथ उखेलेर नाश गर्ने। • स्वस्थ बीउ रोप्ने। • रोग सार्ने खपटे कीरा र लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने।

१८.१.८ **गोलभेंडा,भण्टा र खुर्सानी वर्गका बालीमा लाग्ने रोग र कीराहरु**

रोगको नाम	लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
१. डढुवा रोग (Blight)	पातमा डढेको जस्तो लक्षण देखिन्छ। शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो हल्का खैरो हुन्छ र गाढा खैरो वा कालो रङ्गमा परिणत हुन्छ। अनुकूल वातावरणमा त्यस्ता थोप्लाहरूको वृद्धि भई बोटलाई डढाइ दिन्छ। ओसिलो अवस्थामा पातको तल्लो सतहमा सेतो ढूसी देखिन्छ र फलमा खैरा कालो दागहरू देखा पर्दछन्।	• रोग लागेको बोट, पुराना बोटहरू र झारपात बटुली जलाउने र खेतवारी सफा सुग्घर राख्ने। • रोग शुरु हुने बेलादेखि कपर अक्सिक्लोराइड (ब्लाईटक्स ५०% डव्लु.पि.) १.५ ग्राम र मेन्कोजेव ७५% डव्लु.पि. (डाइथेनएम-४५) विषादी १.५ ग्राम मिलाई जम्मा ३ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-१० दिनको फरकमा ३-४ पटक बोट राम्ररी भिजिने गरी छर्कने। अथवा क्लोरोथालोनिल 75% डव्लु.पि. (डफरेन्स,कवाच,प्रोटेक्टर), अथवा प्रोपिनेव ७०% डव्लु पि (एन्ट्कोल,एन्टगोल्ड) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्कने। • डाइमेथोमर्फ ५० % डव्लु.पि. (किगस्टिभल, एन व्याट, रियल) १.५ ग्राम वा फेनामिडन १०% + म्यन्कोजेव ५०% डव्लु.जी. (किन टेन. , सेक्टिन) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर छर्कने। • साइमोक्सानिल ८% +म्यान्कोजेव ६४% डव्लु.पि. (किगँमिल ७२,मोक्सिमेट) २ ग्राम वा मेटाल्याक्सील ८% + म्यान्कोजेव ६४% डव्लु.पि. (रिडमिल, किगंमिल, एमजेड, क्रिनोक्सिल गोल्ड) २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
२. टोमाटो मोज्याक भाइरस (Mosaic Virus)	साधारण पातको हरियोपन भन्दा बेग्लै हरिया र हल्का हरिया भागहरूमा छिरविरे लक्षण देखापर्दछ। त्यस्ता पातहरूमा खाल्डा खुल्डी परेको समेत देखिन सक्छ। वोटवेर्नाको वृद्धि राम्रोसँग हुँदैन र फल कम लाग्छ।	• स्वस्थ बोटमा फलेका फलबाट मात्र बीउ छान्ने। • रोगी बोट हटाई नष्ट गर्ने। • रोगी बोट छोएर हात राम्ररी नधोई स्वस्थ वोटलाई नछुने।

रोगको नाम	लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
३. लीफ कर्ल भाइरस (पात घुम्रिने रोग) (Leaf Curl Virus)	यो रोग खुर्सानी र गोलभेडाको लागि महत्वपूर्ण छ । रोग लागेको बोटका पातहरू घुम्रिएर माथितिर फर्कन्छ र पातहरू फिका पहेंलो र साना साना हुन्छन्। खुर्सानीमा पातहरू डुंगाको आकारमा घुम्रिन सक्छ। त्यस्तो रोग लागेको बोटहरूमा कम फुल्ने वा फलै नलाग्ने पनि हुन सक्छ। यसबाहेक पातहरूमा गुज्मुजिएको लक्षण पनि देखा पर्दछन्।	• रोग लागेको बोट देखा पर्नासाथ उखेलेर नष्ट गर्ने • यो रोग सेतो झिँगाबाट सर्ने हुनाले डाईमेथोएट (रोगर ३०% इ.सी.) कीटनाशक बिषादी १ मि.लि.प्रति लीटर पानीका दरले प्रयोग गरी त्यसलाई नियन्त्रण गर्ने।
४.डढुवा (Phomopsis Blight)	वेर्नामा डाँठ कुहिएको लक्षण देखा पर्छ भने पातमा गोलो खैरा थोप्लाहरू देखिइ वीच भागमा केही फिक्कापन देखिन्छ। मसिना काला काला पिनको टाउको जस्ता दागहरू हुन्छन्। त्यस्तै फलमा चक्का परेको ठूलठूला थोप्लाहरूको विकास भई कालो मसिना गिर्खाहरू देखिइ फललाई कुहाइ दिन्छ।	• स्वस्थ बीउ मात्र प्रयोग गर्ने। • कार्बेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (वेभिष्टिन, डेरोसाल ,धनुष्टिन) २ ग्राम प्रति किलोको दरले बीउ उपचार गरेर मात्र वेर्ना राख्ने। • म्यान्कोजेव ७५ %डव्लु.पि. (डायथेन एम ४५, सुर्या एम ४५,इन्डोफील एम ४५) अथवा कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डव्लु.पि. (ब्लाईटक्स, क्युरेक्स), २-३ ग्राम प्रति लीटर पानीका दरले मिसाई छर्कने। • घुम्ती बाली लगाउने।
५.ओइलाउने रोग (Wilt)	बोटहरू सर्लक्क ओइलाएको देखिन्छ। त्यस्ता बोटलाई काटेर सफा पानीमा डाँठ डुबायो भने सेतो शांकाणु निस्केर पानीमा घोलिन्छ र धमिलो वन्छ।	• सोलानेसी परिवारको बाहेक अन्य बाली सँग घुम्ती बाली लगाउने । • रोग अवरोधक जातहरू लगाउने ।
६.जरामा गाँठा पर्ने रोग (Root Knot Nematode)	बोट सानो र ख्याउटे भई बढ्न सक्दैन र पातहरू पहेंलिएर झर्न थाल्छ। त्यस्ता वोटको जरामा साना	• अन्न बालीसँग घुम्ती बाली अपनाउने। • खेतको खनजोत गहिरोसँग गर्ने।

रोगको नाम	लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
	गिर्खाहरू बनेका हुन्छन् जसले गर्दा पछि बोट ओइलाउँछ।	• मुख्य बालीसँग सूर्यमूखी, सयपत्री जस्ता फुलको बोटहरू रोप्ने। • रोगी बोटहरू उचित तरीकाले नष्ट गर्ने।
७.कोत्रेरोग (Anthracnose)	बोटको टुप्पा माथिबाट सुक्दै आउँछ। यसले गर्दा पूरै हाँगा वा बोट सुकेर मर्दछ। बोटको डाँठहरूमा काला काला स-साना गिर्खाहरू देखिन्छन्। खुर्सानीको फलमा खास गरी रातो हुने बेलामा दागहरू देखिई पछि फल कुहिन्छ। त्यस्ता दागहरूमा थुप्रै काला गिर्खाहरू बन्दछन्।	• रोगी बोटको फलबाट बीउ नराख्ने। • क्याप्टान ५०% डव्लु.पि. (धानुटान) विषादीले बीउ उपचार गर्ने। • खेतमा सफा सुग्घर राख्न रोग लागेका पुराना बोटहरू र झारपातहरू बटुलेर जलाउने। • रोगको लक्षण देखा पर्नासाथ कपर अक्सीक्लोराइड ५०% डव्लु.पि. (व्लाइटक्स) मेन्कोजेव वा ७५ डव्लु.पि. (डाइथेन एम-४५) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने। अथवा क्लोरोथालोनिल ७५% डव्लु.पि. (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम अथवा क्याप्टान ५०% डव्लु.पि. (क्याप्टन, क्याप्ट्र) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
गोलभेंडाको पात खन्ने कीरा Tomato leaf miner Tuta absoluta (Meyrick)	यसले कलिलो फल बढी नष्ट गर्छ। लार्भाले पात, डाँठ, मुना र फल भित्र छेडेर क्षति गर्दछ। क्षतिग्रस्त पातलाई नियालेर हेर्दौ सेतो झिल्ली भित्र लार्भा देख्न सकिन्छ। यो कीराको प्रकोप बढी भएमा पुरै पातहरु जलेर नष्ट भएको देख्न सकिन्छ।	• बत्तिको पासोको रुपमा प्रयोग वा टिएलएम ल्यूर फेरोमन ओटाटी ट्र्याप वा स्टीकी ट्र्यापमा प्रति रोपनी एउटा प्रयोग गर्ने। • ब्यासिलस थुरिन्जीनेसीस कुस्टाकी (बी टी) १% डब्लुपी १-२ ग्राम प्रति लि. पानीमा सानो अवस्थाको लार्भा हुँदा साँझ पख छर्कने। • क्लोरएन्ट्रानिलिप्रोल १८.५% एससी ३ मिली प्रति १०लि. पानीमा राखी छर्कने। • स्पिनोसाड ४५% एससी १मि.लि.प्रति ३ लि. पानीमा राखी छर्कने।

सिमी र केराउ बालीका रोगहरू

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. सिन्दुरे रोग (Rust)	शुरुमा पातमा मसिना झण्डै सेता फोकाहरू देखिन्छन्र पछि ती फोकाहरू खैरो रङ्गमा परिणत भई फुटेर धूलो निस्कन्छ। कोसामा पनि यस्ता फोकाहरू देखिन सक्छन् ।रोग लागेका पातहरू सुकेर वोट चाँडै मर्छ।	• रोगी वोटका भागहरू, ठुटाहरू अनि झारपातहरू वटुलेर जलाई खेतवारी सफा राख्ने। • बीउ उत्पादन गर्ने बालीमा भए रोग देखा पर्ना साथ गन्धक र चून १:२ भागको अनुपातमा मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर छर्ने। • सल्फर ८० % डव्लु.पि. (सल्फेक्स, सल्फिल) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।
२. धूले ढूसी / खराने (Powdery mildew)	शुरुमा पातहरूमा फिका रङ्गमा बदलिएको भागहरू देखिन्छन्। त्यस्ता भागहरूमा सेतो धूलो छरेको जस्तो ढूसी उम्रेको देखिई पछिबाट सबै भाग ढाकिन्छन् । त्यस्तो लक्षण जरा बाहेक सबै भागमा लाग्दछ। रोग लागेको कोसा भण्डारणमा छिटो कुहिन्छ।	• रोगी बोटहरू बटुलेर जलाउने र खेतवारी सफा सुग्घर राख्ने। • दुई भाग चून र एक भाग गन्धकको धूलो मिसाएर मलमलको कपडामा पोको पारेर राम्ररी छर्ने। अथवा डनोङ्क्याप ४८% ई.सि (क्याराथेन) ०.५-१ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा मिसाएर पातहरू राम्ररी भिज्ने गरी छर्कने। अथवा कार्वेन्डाजिम ५० % डव्लु.पि. (वेभिष्टन, धन्टिन, डेरोसाल) ०.५-१ ग्राम अथवा सल्फर ८०% डव्लु.पि. (सल्फेक्स, सल्फिल) २.५ ग्राम अथवा थायोयानेट मिथाइल ७०% डब्लुपी (कन्टल, हेक्जास्पट, कीगँसिन एम) १.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा राखी छर्कने।
३.मोज्याक भाइरस(Mosaic virus)	पात पहेंलो, गुजमुज्ज परेको र सानो हुन्छ।	• सम्भव भएसम्म रोग अवरोधक जात लगाउने। • स्वस्थ बीउ प्रयोग गर्ने।

रोगको नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		• रोगी बोट उखलेर नष्ट गर्ने।
४.एन्थ्राकनोज (Anthracnose)	शुरुमा पातमा खैरा थोप्ला देखिन्छन् पछि गाढा खैरो बन्छ र बीचमा कालो खाल्डो परेको देखिन्छ। यस्ता थोप्लाको चारैतिर खरानी रङ्गको हल्का खैरो देखिन्छ।	• क्याप्टान ५०% डब्लु.पि. (धानुटान) बिषादीले बीउ उपचार गर्ने। • रोगको लक्षण देखा पर्नासाथ कपर अक्सीक्लोराइड (ब्लाइटक्स-५०% डब्लु.पि.) वा मेन्कोजेव (डाइथेन एम-४५, ७५% डब्लु.पि.) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर ७-७ दिनको फरकमा ३ पटक छर्कने। अथवा 75% डब्लु.पि. क्लोरोथालोनिल ७५ % डब्लु.पि. (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर)२ ग्राम अथवा क्याप्टान ५० % डब्लु.पि. (क्याप्टन, क्याप्ट्र) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्कने।

१८.१.९ फलफूलका कीरा तथा रोगहरूको व्यवस्थापन

आँपका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.फड्के कीरा (Hopper)	वयस्क कीरा हल्का हरियोमा खैरो मिसिएको हुन्छ र उफ्रन्छन्।	यिनीहरूले गर्दा बिरुवामा कालो ढूसी लाग्छ।	डाइमेथोएट ३०% ई.सि (रोगर,रोगोहिट,अनुगर) १.५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा वा बुप्रोफेजिन २५%एस.सी. (बुप्रोलोड) १-२ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा वा मालाथियन ५०% ई.सि (मालाथियन रिमेडी, साइथियन, सुर्याथियन) १.५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा वा डेल्टँमेथ्रीन २.८ % ई.सि (डेसिस, डाइस) ०.५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा वा इमिडाक्लोरोपिड १७.८% एस.एल. (एडमायर, एटम, चेमिडा) १ मि.लि..प्रति चार लीटर पानीमा वा थाइमेथोक्जाम २५% डव्लु जि (ऐरेभा,एरो,रेनोभा) १ मि.लि..प्रति दश लीटर पानीमा मिसाई फूल फुल्नु अगाडि र फूल झर्न शुरु हुँदा १-१ पटक छर्ने।
२. आँप वीज/कोयाको घुन (Stone weevil)	वयस्क घुन मध्यम आकारको, डल्लो र गाढा खैरो रङ्गको हुन्छ। छोइ दिंदा मरेको जस्तै बहाना गर्दछ।	लाभ्रेहरू आँपको गुदी खाँदै कोयासम्म पस्दछन र फल खान लायक हुँदैन।	• बोटबाट झरेका फलहरू र कीरा लागेका फलहरूलाई नष्ट गर्ने। • डाइमेथोएट ३०% ई.सि (रोगर, रोगोहिट, अनुगर)१.५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा वा मालाथियन ५०% ई.सि (साइथियन, सुर्याथियन) १.५ मि.लि..प्रति लीटर पानीमा मिसाइ छर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
३. आँपको साइलिड (Mango psyllid)	वयस्क कीरा सानो खरानी रङ्गको पखेटा भएको हुन्छ।	यो कीराले कोपिलामा आक्रमण गर्दछ जसको फलस्वरुप यसमा गाँठाहरू निस्कन्छन्।	• कीरा लागेका हाँगाहरू काटेर नष्ट गर्ने। • माथि फड्के कीराको जस्तै विषादी प्रयोग गर्ने। • कीरा कम लाग्ने आँपका जातहरू लगाउने।

आँपका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. कोत्रे (Anthracnose)	पात, कमलो डाँठ, फूलको झुप्पा तथा फलमा कालो दागहरू देखा पर्दछन्र मुन्टाको टुप्पोबाट सुक्दै जान्छ। फलमा रोग शुरुमै लागेमा फल झर्दछन्।	रोग लागेका भागहरू काँटछाँट गरी नष्ट गर्ने। वर्षा शुरु हुनु अगावै फूल फक्नुअघि ३ देखि ४ पटकसम्म कपर अक्सीक्लोराइड (व्लाइटक्स ५०%) छर्ने।
२. सेतो धूले रोग (Powdery mildew)	पात, फूलको कोपिला, फूलको झुप्पो र फलमा फुस्रो सेतो धूलो देखापर्दछ। पछि ती सुकेर काला हुन्छन्।	फूल फक्नु अघि ढूसी नाशक डिनोक्याप ४८% इ.सी. (केराथेन) १/२ ग्राम/लीटर पानीमा वा कार्वेन्डाजिम ५०% डब्लु.पि. (वेभिष्टन, धन्टिन, डेरोसाल) ०.५-१ ग्राम/लीटर पानीमा अथवा सल्फर 80% डब्लु.पि. (सल्फेक्स, सल्फिल) ३ ग्राम प्रतिलीटर अथवा हेक्जाकोनाजोल ५ %ई.सि (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहिट)१-२ मि.लि.प्रतिलीटर पानीमा मिसाइ १ पटक पूर्ण फूल फक्रिसके पछि र दशबाह्र दिनको फरकमा २-३ पटक छर्कने।

स्याउका रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. क्राउन गल (Crown gall)	माटोको सतह नजिक बोटको जरा र डाँठको जोर्नीबाट ऐजेरु जस्तो डल्लो पलाउने गर्दछ। डल्लो केराउको दाना जत्रो देखि ठूलो आकारमा ६ इन्च जति डायमीटर सम्मका हुन्छन्। डल्लो शुरुमा नरम फुस्रो हुने र पछि पुरानो हुँदा कडा र कालो हुन्छ।	• रोग लागेको थाहा भएको क्षेत्रमा स्याउ लगायत यो रोग लाग्ने कुनै पनि फलफूलको बिरुवा नलगाउने। • रोग देखापरेका बिरुवाहरू नष्ट गर्ने। • बोटबिरुवामा काम गर्दा सकभर घाउ,चोट नलाग्ने गरी काम गर्ने। • रोग नलागेको क्षेत्रमा मात्र नर्सरी तयार गर्ने। • बिरुवा लगाइएको ठाउँमा पानी जम्न नदिने।
२. दाद (Apple Scab)	प्रायः फूलको कोपिलाका पातहरू, डाँठ तथा फलमा हल्का खैरा दागहरू वन्दछन् जुनपछि कालो मखमल जस्तो केही उठेका हुन्छन्। रोग लागेका फलहरूका आकार बिग्रेका, चिरा परेका दाना, दागहरूले गर्दा नराम्रो हुन्छन्।	• वंगैचा सफा राख्ने। • बोटमा पात झर्ने बेलामा यूरियाको घोल बोटमा छर्कने। • म्यान्कोजेव ७५% डब्लु.पि. (डायथेन एम ४५, सुर्या एम ४५,इन्डोफील एम ४५) वा क्याप्टान ५० %डब्लु.पि. (क्याप्टँन,क्याप्ट्र) ३ ग्राम प्रतिलीटर वा क्लोरोथालोनिल ७५ %डब्लु.पि. (डिफेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा घोलेर वोटमा फूलका कोपिलाहरूको झुप्पाहरू हरियो बनेका अवस्थामा, फूलफुल्नु अगाडि र फूलको पातहरू झरेपछि फलको चिचिलो अवस्था सम्म १०-११ दिनको फरकमा छर्कने।
३. धूले ढूसी/खराने (Powdery mildew)	त्यो रोगमा पात, कमलो डाँठ, फूलका कोपिलाहरू तथा फलमा रोग लाग्दछ। पात सेतो घुम्रिने हुन्छ। कमलो डाँठ नबढ्ने र फलमा जालो जस्तो हुन्छ।	• रोग लागेका डाँठहरू काँटछाँट गरी हटाउने। • फूलको कोपिला बन्न थाले देखि टुप्पोका डाँठहरू आउञ्जेलसम्म कार्वेन्डाजिम (वेभिष्टिन ५०% डब्लु.पी.) १-२ ग्राम/लीटर पानीमा हाली वा केराथेन १/२ ग्राम/लीटर पानीमा हाली छर्कने। आंपको धूले ढुसी जस्तै गर्ने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४.गुलावी रोग (Pink disease)	हाँगा बिगाँका डाँठका सतहमा शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो दाग बन्दछ । पछि फिका गुलावी रङ्गका ढूसीका रचनाहरू देखापर्दछन् ।	• हिउँदमा रोग लागेको भागहरू काँटछाँट गरी हटाउने। काँटछाँट पछि कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु.पी. (व्लाइटक्स) ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा हाली छर्कने • वोर्डेपिष्टको लेपले काटिएको सतहमा लेपिदिने।
५. बोक्रा खुइलिने (Papery bark)	शुरुमा हाँगाहरूमा गोलो दाग देखिन्छ। उक्त दागहरूमा स-साना खटिराहरू बाहिरी बोक्राको भित्रबाट उठेका देखिन्छन् । रोगको प्रकोप बढी भयो भने उक्त दागहरू मिलेर हाँगा वा बोटलाई वरिपरि घेर्दछ। रोग लागेका बोक्राहरू कागज जस्तो भइ च्यातिएर उप्किन्छन्। रोगी हाँगा सुकेर मर्दछ।	• धेरै रोग लागेर बोट नै सुक्न थालेमा बोटलाई नै नष्ट गर्ने। • हाँगामा रोग लागेको देखियो भने तुरुन्त बोर्डेपिष्ट वा अन्य ताँमायुक्त विषादीको पेष्ट बनाइ रोग लागेको भागमा लगाउने। • रोग लागेको हाँगा सुकिसकेको भए काट्ने र काटेको भागमा ताँवायुक्त विषादी लगाउने।

स्याउका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. भुवादार लाही (Wolly aphids)	यो लाहीको शरीर बैजनी रङ्गको र सेतो कपास जस्तो पदार्थले ढाकिएको हुन्छ।	यिनीहरू सयकडौं संख्यामा स्याउको हाँगा, मूल स्तम्भ र जरामा बसेर रस चुस्दछन् जसले गर्दा गाँठाहरूको विकास भै मसिना जराहरू निस्कन्छन्।	• जाडोयाममा यो कीरा जरामा आई बस्ने हुनाले यसको निम्ति कार्वोफ्यूरान गेडा जाडोयाममा फेंदको वरिपरि माटो मुनि पर्ने गरी बोटको उमेर अनुसार १०-३० ग्राम प्रति बोटको हिसाबले राखी सिंचाइ गरिदिने । • कीरा लागेको नर्सरी बोटहरूलाई इमिडाक्लीरोपिड ०.५ एम.एल./लीटर पानीको मिश्रणले उपचार गर्ने। • खनिज तेल एटसो १०मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने। • परजीवी कीरा एफिलिनस मालीको चैत वैशाख तिर प्रयोग गर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
२.गवारो (Borer)	वयस्क खपटे कीरा ठूलो र खैरो रङ्गको हुन्छ। यसका सिँगहरू लामा, पखेटा सेतोमा मसिना थोप्लाहरू मिसिएको हुन्छ । लार्भा घिउ रङ्गको, टाउको ठूलो र खुट्टा नभएको हुन्छ।	लाभ्राहरू कलिलो हाँगा छेडेर काठ खान थाल्दछ जसले गर्दा हाँगा सुकेर मर्दछन्। कीरा पसेको प्वालमा काठको धूलो देखिन्छ।	• जाडोयाममा सुकेका हाँगाहरू र कीरा लागेका हाँगाहरूलाई काँटछाँट गरी जलाईदिने। • कीरा लागेको हाँगामा दुलो पत्ता लगाई डाइमेथोएट ३०% ई.सि (रोगर, रोगोहिट, अनुगर) १मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ छर्ने वा मट्टितेलमा कपास चोपलेर प्वाल टाली दिने।
३.घनटाउके गवारो (Flat headed borer)	वयस्क खपटे कीरा कालो रङ्गको र थेप्चो आकारको हुन्छ।	बोक्राभित्र पट्टि बसी डाँठमा सानो प्वाल पारी सुरुङ्ग जस्तै खनेर टाउको पसाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ।	• बोटमा बोर्डोलेप लगाउँदा क्लोरोपाइरीफस (डर्सवान २०% ई.सी.) १:१९ भाग लेपमा मिसाई लगाईदिने। • बैशाखतिर मालाथियन ५० % ई.सि (मालाथियन रिमेडी, साइथियन, सुर्याथियन) १.५मि.लि.अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलीटर पानीमा झोल बनाई छर्ने।
४.गवारो (Shot hole borer)	वयस्क खपटे कीरा सानो, कालो रङ्गको र मुख तल तिर फर्केको हुन्छ।	यसले हाँगा भित्र सानो प्वाल बनाई बोटलाई नोक्सान गर्दछ।	• बोटमा बोर्डोलेप लगाउँदा क्लोरोपाइरीफस (डर्सवान २० ई.सी.) १:१९ भाग लेपमा मिसाई लगाईदिने। • बैशाखतिर मालाथियन ५० % ई.सि (मालाथियन रिमेडी, साइथियन, सुर्याथियन) १.५मि.लि.अथवा डेसिस आधा मि.लि. प्रतिलीटर पानीमा झोल बनाई छर्ने।
५.कल्लेकीरा (Sanjose Scale)	यो कीरा सानो, एकै ठाउँमा बसिरहने र कल्लाले ढाकिएको हुन्छ।	यो कीराले रुखको मूल स्तम्भ र हाँगाबाट रस चुस्दछ जसले गर्दा बोट फष्टाउन सक्दैन।	• कीरा लागेका बोटबिरुवाहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा नलैजाने। • डाइमेथोएट ३०% ई.सि (रोगर,रोगोहिट,अनुगर) १मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ दुई दुई महिनामा एक पटक छर्ने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		साथै फलको पनि रस चुसेर खान्छ।	
६.पाल बनाउने लाभ्रे (Tent caterpillar)	लाभ्रेको शरीरमा झूस हुन्छ र कालो खैरो रङ्गको हुन्छ ।	हाँगा फाटिएको ठाउँका पातहरूमा जालोको पाल बनाई बस्दछन।	• मालाथियन ५०% ई.सि (मालाथियन रिमेडी, साइथियन, सुर्याथियन) १.५मि.लि.प्रतिलीटर पानीमा झोल वनाई छर्ने।
७. रातो सुलसुले (Red Spider Mite)	साना धेरै खुट्टा भएको रातो माउ सुलसुले एक ठाउंमा बस्दैन र हिंडिरहन्छ भने बच्चा भने हांगा वा रुखका कुना काप्चा पातको फेद आदीमा थुप्रेर बसी रहन्छ। हातले त्यसलाई मिच्यो भने रगत जस्तै रातो हातमा लाग्छ।	बोटको कलिला भागहरूमा (हांगा, पात) आदी स्थानको रस चुसी नोक्सान पु-याउछ। सुलसुले धेरै लागेका पातहरू प्याजी रङ्गमा परिणत हुन्छ र समय अगावै झर्न थाल्दछन्।	• प्रोपरजाइट ५७% इ.सी.(किङ्गमाइट, अमाइट) ३ मि.लि.प्रतिलिटर पानीमा वा रोगर १ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई नयाँ पालुवा आउन साथ १५ दिनको फरकमा ३ पटक छर्ने।

भुईंकटहरका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.कत्ले कीरा (Scale insect)	यो सानो कत्लाले ढाकिएको कीरा हो।	डाँठ र पातमा बसेर रस चुस्दछन्। पातमा कालो ढूसी जमेको देखिन्छ।	• माथि उल्लेखित कत्ले कीरालाई जस्तै नियन्त्रण विधि अपनाउने।
२.मिलिवग (Mealy bug)	यो नरम,चेप्टो शरीर भएको कीरा हो।	कत्ले कीराले जस्तै लक्षण देखाउँछ।	• माथि उल्लेखित जस्तै विधि अपनाउने।

केरा बालीका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. केराको थाम घुन(Stem weevil)	वयस्क खपटे कालो वा रातो रङ्गको हुन्छ यसको सुँड निकै लामो हुन्छ। यसका लाभ्रे सेतो शरीर र रातो टाउको भएको हुन्छ।	लाभ्रे थाम भित्रभित्रै खोतलेर खाने हुनाले थाम भित्र छियाछिया हुन्छ। बिरुवा पहेंलिन थाल्छ। साधारण हुरी वतासले पनि बोट ढल्ने हुन्छ।	• रोगाएका बोटहरूलाई जरै देखि उखेलेर मसिना टुक्रा गरी नष्ट गर्नुपर्छ। • एउटा गाँजमा ३ वटा सम्म मात्र बोट राख्ने। • लत्रेका वा लत्रन लागेका पातहरू केराको थामको संगमबाटै काट्ने गर्नुपर्छ। • एउटा लामो चक्कुले कीरा लागेको थामलाई खोतलेर लार्भाहरूलाई नष्ट गर्ने। • काम नलाग्ने केराका बोटहरू काटेर टुक्राटुक्रा पारी केरा बगैंचामा यताउती राखिदिनाले त्यसमा वयस्क घुनहरू जम्मा हुन्छन् तिनलाई संकलन गरी नष्ट गर्न सकिन्छ।
२. केरा गानुको घुन (Rhizome weevil)	वयस्क खपटे चम्किलो कालो हुन्छ।	यो घुनका लाभ्रेले केराको गानो खाईदिनाले जराहरू कमजोर हुने गर्दछन्। बोट सजिलै ढल्ने गर्दछ। केरा पसाउन सक्दैन र यदि पसाई हाले पनि फल पुष्ट हुँदैनन्।	• घुनले आक्रमण गरेको गानु र थामलाई टुक्रा टुक्रा पारी नष्ट गर्नुपर्छ। • घुन लागेको गाँजको बिरुवा अन्यत्र रोप्नु हुँदैन। • केराको बोटमा लत्रेका पातहरू हटाई गाँजलाई सफा सुग्घर राख्नुपर्छ। • घुन लाग्ने बारीमा नयाँ केराको बोट रोप्नु अघि सम्पूर्ण पुराना बोटहरूलाई जरै देखि उखेलेर हटाउनुपर्छ। • केराको प्रत्येक गाँजमा क्लोरपाइरिफस (डर्सबान १० धूलो) ३० ग्रामका दरले बोटको वरिपरि छरेर माटोमा मिलाई दिंदा घुनको नियन्त्रण हुन्छ।

केरा बालीका रोगहरू

कीरा	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. ओइलाउने रोग (Wilt)	शुरुमा पुराना पातको किनाराबाट पहेंलिन शुरु भइ मुख्य नशातिर बढ्छ। रोगी पातको भेटनो फुटी तलतिर झुण्डिन्छन् पात ओइलाउँछ। जमिन छेउका डाँठ ढाक्ने पातहरू लम्बाई पट्टिबाट फाँटछन्।	• रोगी केरालाई उखलेर जलाउने। • रोगी बोटको पातहरू जलाउने र झांगमा चून वा बोर्डेक्स मिक्स्चर छर्ने। • एकै ठाउँमा केरालाई सकभर ३ बर्षभन्दा बढी नलगाउने।
२. बन्चीटप (Bunchy top)	रोगी पातहरूको आकार साना, पहेला र किनारा माथितिर बटारिएका हुन्छन। रोगी पातमा मसिना हरिया थोप्ला र धब्बा पनि देखिन्छन्।	• रोगी बिरुवा जम्मा गरेर जलाई दिने। • यो लाही कीराबाट सर्ने रोग भएको डाइमेथोएट ३०% ई.सि (रोगर, रोगोहिट, अनुगर) १मि.लि.प्रति लीटर पानीमा मिसाएर छर्ने। • बीउको लागि प्रयोग हुने गानाहरू स्वस्थ्य क्षेत्रको बोटबाट मात्र लिने।
३. कोत्रे (Anthracnose)	रोगी फलहरू पहेलिन्छ र बोक्रामा साना र खैरा थोप्ला देखापर्दछ। यि थोप्लाहरू जोडिएर केहि धस्रेको जस्तो हुन्छन धेरै आक्रमण भएमा फल कालो भई चाउरिन वा सुक्न सक्छ।	• फल र बिरुवालाई चोटपटक लाग्नबाट जोगाउने। • कपर अक्सिक्लोराइड ३ ग्राम प्रतिलीटर पानीको दरले कोसामा छर्ने।
४.गानो कुहिने (Rhizome rot)	गानामा शुरुमा पानीले भिजेको जस्तो खैरा धब्बाहरू देखापर्दछ। पछि ती धव्वाहरूबाट नै कुहिन शुरु हुन्छ।	• स्वस्थ्य ठाउँबाट गानो ल्याई रोप्ने। • रोगी बोट जलाएर नष्ट गर्ने। • गानालाई स्ट्रेप्टोमाइसिनमा केही समय डुबाएर रोप्ने।

अमिला जातका फलफूलका कीराहरू

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१. हरियो ठूलो पुतली (Lemon butterfly)	वयस्क पुतली ठूलो र रङ्गीबिरङ्गी हुन्छ, पछाडिको पखेटाको तल पुच्छर जस्तो सानो भाग निस्केको हुन्छ। लार्भा सानो हुँदा खैरो रङ्गको हुन्छ र पूर्ण विकसित लाभ्रे हरियो रङ्गको हुन्छ।	लाभ्रेले बिरुवाको पात खाई बिरुवालाई नाङ्गो पारी दिन्छ। बसन्त र शरद ऋतुमा यिनको आक्रमण बढी हुन्छ।	• डेल्ट्रामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ एम. एल. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने।
२. पातको झिँगा (Leaf miner)	वयस्क पुतली सानो सेतो रङ्गको हुन्छ। लाभ्रे हल्का हरियो रङ्गको हुन्छ।	लाभ्रेहरू आफूले बनाएको पातको सुरुङ्गभित्र पसी हरियो भाग खाँदै जान्छन्। यस्तो पातहरू सेतो र खुम्चिएको देखिन्छ र भित्र पट्टि सुरुङ्ग जस्तो धर्सा देखिन्छ।	• पालुवा आउना साथ डेल्ट्रामेथ्रिन २८% ई.सी. (डेसिस) विषादी २ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्ने वा रोगर ०.०३ प्रतिशत छर्ने। • खनिज तेल एटसो १०मि.लि.प्रति लिटर पानीमा मिसाइ छर्ने।
३. कत्ले कीरा (Scale insect)	यो धेरै सानो, एकै ठाउँमा बसी रहने कुनै लाम्चिलो र बोक्रासँग मिल्दोजुल्दो रङ्गको हुन्छ।	यिनीहरू धेरै संख्यामा बसेर बिरुवाबाट रस चुस्दछन् जसले गर्दा बिरुवाहरू रोगाएर जान्छन्।	• कीरा लागेका बोटहरू नसार्ने। • फाल्गुण र चैत्र महिनामा एक एक पटक • डाइमेथोयट ३०% इ.सी. १ एम. एल. प्रतिलीटर पानीमा मिसाइ छर्कने। • मट्टितेल र साबुनको झोल बनाईछर्ने, मेसिनको तेल कपडामा भिजाई पुछ्ने। • एट्सो १०मि.लि.प्रति लि मिसाइ छर्ने।
४.लाहीकीरा (Aphid)	यो लाही सानो र अलि कालो रङ्गको हुन्छ ।	यी कीराले बिरुवाबाट रस चुस्दछन् र यसले आक्रमण	• फुल फुल्नु अगाडि डाइमेथोयट ३०% इ.सी. १ एम. एल. प्रति लीटर पानीमा मिसाइ छर्कने।

कीरा	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		गरेका बिरुवाका पातहरूमा कालो ढूसी देखिन्छ।	
५.सिट्रससिल्ला (Psylla)	वयस्क कीरा सानो नरम र खैरो हुन्छ । पखेटा पारदर्शक र तिनमा सेतो थोप्ला हुन्छन् । बच्चाहरू मसिना र पहेंलो रङ्गका हुन्छन् ।	बिरुवाको कलिलो भागमा बसी रस चुस्दछन् र पातहरूमा ढूसी फैलिएको देखिन्छ।	• माथि उल्लेखित लाही कीरालाई जस्तै विधि अपनाउने।
६.फल कुहाउने औंसा (Fruit fly)	वयस्क कीरा करिब घरको झिंगा जस्तै हुन्छ । पखेटा बाहिर पट्टि तन्केका हुन्छन्। औंसाहरू सेतो रङ्गका र टाउको तिखारिएका हुन्छन् ।	औंसाहरूले फलको भित्रभित्रै बसेर खान्छन जसले गर्दा फलहरू कुहिएर भुईंमा झर्दछन्।	• फलफूलको बोटमा पालुवा लागेको बेलामा र चिचिला लागिसकेपछि मालाथियन ५०% ई.सी. १ मि.लि. प्रतिलीटर पानीमा मिसाई छर्ने। • बिरुवामा कुनै गुलियो पदार्थमा मालाथियन विषादी मिसाई यसको लेप बनाई ठाउँ-ठाउँमा लगाई दिनाले वयस्क कीराहरू आकर्षित भई खान आई मर्दछन्। सो कार्य पालुवा लाग्ने बेला देखिलिएर फल टिप्ने बेलासम्म गरेमा बढी प्रभावकारी देखिन्छ। • कीरा लागेर झरेका फलहरू जम्मा गरी नष्ट गरिदिने। • मिथायल युजिनल र मालाथियन ५०% ई.सी. को फेरोमेन ट्र्याप राखी भाले झिंगा मार्ने।
७. मिलिवग (Mealy bug)	सेता, कपास जस्तै जीउ भरी काँडैकाँडा देखिएको नरम कीरा हो ।	पात र डाँठको रस चुस्दछ ।	• इमिडाक्लोरोपिड ०.२ मि.लि.प्रतिलीटर पानीमा झोल बनाई छर्ने।

अमिलो जातका फलफुलमा फल टिपीसकेपछि विशेष गरी वसन्त याम शुरु पूर्व या जाडो याममा खनजोत मलजल रोग कीरा लागेका हाँगा या पात हल्का काँटछाँट गर्न कुहेका झरेका फलफूल जलाउने वा गाड्ने तत्पश्चात् आवश्यकता हेरी छिटो नाशवान सुरक्षित/वातावरणमा कम हानिकारक विषादी प्रयोग गर्ने त्यसपछि फल लागिसके पछि बोटबिरुवाको निरीक्षण र आवश्यकता हेरी रोग कीरा व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया अपनाउनु पर्दछ ।

अमिलो जातका फलफूलका मुख्य रोगहरू

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
१.क्याङकर (Canker)	पात, डाँठ र फलमा सुरुमा बाटुलो पछि वेआकारका केही उठेको काठ जस्तो र पहेंलो घेरा भएका हाँगाहरू देखा पर्दछन् ।	• बगैंचा सफा राख्ने । • हिउँदमा बोटका मरेका हाँगा विंगाहरू काँटछाँट गरी हटाउने । कपर अक्सिक्लोराइड (व्लाइटक्स ५० डव्लुपी.) ३ ग्राम प्रति लीटर झोल काँटछाँट पछि छर्कने र फेद वरिपरी सफा पारी १ देखि १.५ हातसम्म वोर्डोपिष्टले लिपी दिने । • वर्षा सुरु हुनु अगावै नयाँ पालुवा आउन लागेको बेलामा एकपटक र वर्षायाममा २-३ पटक १ प्रतिशतको वोर्डोमिश्रण स्प्रे गर्ने ।
२. कालो ध्वाँसे (Shooty mould)	पात, डाँठ र फलमा कालो ध्वाँसो जस्तो तहले ढाक्दछ ।	• बोटहरू सफा राख्ने । • कीराको प्रकोपले यो रोग लाग्ने हुँदा शुरुमा ती कीरा नियन्त्रण गर्ने । • अन्य रोग नियन्त्रणको लागि प्रयोग गरिएको ढूसीनाशकले यसलाई पनि नियन्त्रण गर्दछ ।
३.कोत्रे (Anthracnose)	स-साना काला दागहरू डाँठ र पातमा देखा पर्दछन् ।	• रोगी हाँगा बिंगा काटेर नष्ट गर्ने । • वर्षा याममा रोग वढ्ने हुँदा २-३ पटक १ दिनको फरकमा र हिउँदमा काँटछाँट पछि १ प्रतिशतको वोर्डोमिश्रण वा कपर अक्सिक्लोराइड (व्लाइटक्स ५०% डव्लु.पी.) ३ ग्राम प्रति लीटरको झोल छर्कने ।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
४.जरा कुहिने (Root rot)	पातहरू पहेंलो भई मर्दै जान्छ र टुप्पाबाट वोट सुक्दै सुक्दै जान्छ।	• निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने। • तीनपाते (जंगली सुन्तला) मा कलमी गरेको बिरुवा लगाउने। • खनजोत गर्दा जरामा चोट नपुर्‍याउने। • माघ महिनातिर रोगी बोटको जरानिरको माटो हटाई कुहिएको जरा हटाउने र करीब १-२ हप्ता जरालाई खुल्ला छाडी सम्भव भए खरानी र राम्रो पाकेको मल माटोमा मिसाई जरा पुर्ने। रोगी बोटको फेद वरिपरि राम्ररी भिज्ने गरी वोर्डो मिश्रण (१प्रतिशत) वाम्यान्कोजेव (इन्डोफिल एम-४५, ७५% डब्लु. पी.) वा कपर अक्सिक्लोराईड (ब्लाइटक्स-५०% डब्लु. पी.) या कार्वेन्डाजिम (डेरोसाल) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाई ड्रेन्च गर्ने साथै कार्वेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु. पी.) २ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाई पुरा बोट भिज्ने गरी छर्ने र १ दिन पछि फेरी एकपटक कार्वेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु.पी.) छर्ने। • वर्षात शुरु हुन थालेपछि माथि उल्लेख गरे वमोजिमको विषादी ड्रेन्च गर्ने र बिरुवामा पनि छर्ने।
५.फेद कुहिने (Stalk rot)	फेद वरिपरि बोक्रा चर्किने कहिले सुख्खा हुने झर्ने र भित्री डाँठ देखापर्ने गर्दछ। समयमै सावधानी लिईएन भने पात पहेंलो भएर हाँगा सुक्दै जाने गर्दछ।	• रोग सहन सक्ने जात लगाउने। • तिनपाते (जंगली सुन्तला) मा कलमी गरेको बिरुवा लगाउने। • सडेको भाग हटाई वोर्डो लेप लगाउने। • तिनपातेको सहायक जरा दिने। • हिउँदको समयमा १ प्रतिशत को युरिया + ४:४:५० को बोर्डो मिश्रण बोटमा स्प्रे गर्ने। • फेदमा कृषि चून छर्ने र खरानी थुपार्ने।

रोग	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
६. गुलावी रोग (Pink disease)	आर्दता बढी भएपछि बोक्रा चर्कने, फुट्ने र काठ माथि खटिरा निस्कने र सिंदूर रङ्गको धूलो देखिने, बिरुवा मर्दै जाने।	• रोग लागेको भागलाई काटेर जलाउने। • रोग लागेको भाग खुर्किएर चौबाटियापेष्ट वा वोर्डो लेप लगाउने। • कार्वेन्डाजिम (डेरोसाल ५०% डब्लु.पी.), म्यान्कोजेव (इन्डोफिलएम-४५-७५% डब्लु. पी.) र वोर्डोमिश्रण पालैपालो छर्ने।
७.ग्रीनीङ्ग (Citrus Greening)	• सुन्तला जात फलफूल (जुनार) का पातहरू पूरै पहेंलो हुने वा पहेंलो पातमा हरियो नशाहरू हुनुको साथै हरिया दागहरू पनि देखिन्छन्। • छिप्पिएको पातहरूको बीचको मुख्य नशा असामान्य रुपमा प्रष्ट देखिन्छ। यो अवस्था बिस्तारै बिस्तारै पातका अरु नशाहरूमा सर्दै जान्छ र पात पहेंलिई टुप्पाहरू सुकी अन्तमा बिरुवा नै मर्छ। • धेरै फूल फुल्नुको साथै बेमौसममा पनि फुल फुल्न सक्छ, दाना सानो हुँदै जाने, दाना एकतर्फी मात्र बढ्ने, असामान्य रुपमा फल झर्ने र कम फल्ने हुन्छ। • छिप्पिएका फलहरूमा सूर्य तर्फ भएको भाग मात्र पहेलो रङ्गको हुन्छ अर्को पट्टि हरियो नै रहन्छ। • उपरोक्त लक्षणहरू बोटको कुनै एक भाग वा एउटा हाँगामा पनि हुन सक्छ।	• तराईभित्री मधेश र रोगग्रस्त क्षेत्रबाट ल्याई रोपेका बिरुवाहरूमा यस्ता लक्षणहरू देखापर्ना साथ बोटहरू काटी जलाइदिने। • समुन्द्र सतह देखि १३०० मीटर भन्दा कम उचाई भएको ठाउँमा बिरुवा उत्पादन गर्नु हुँदैन साथै त्यहाँबाट विरुवा ल्याउनु हुँदैन। • यो रोग सिट्रस सिल्ला कीराले सार्ने भएको हुँदा तालिका बनाई डाइमेथोयट ३०%इ.सी. १ एम.एल. प्रतिलीटर पानीको दरले प्रयोग गर्नुपर्छ।

१८.१.१० अन्य बालीका रोगहरू र तिनको व्यवस्थापन

बाली तथा रोगका नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
अम्बा ओइलाउने रोग (wilt)	रोगी विरुवाका टुप्पातिरका पातहरु पहेलिन्छन, ओइलाउछन्। ती पातहरु सुकेर झर्दछन। डाठमा वरिपरी खैरो रंगले धेरिएर बोट मर्न थाल्दछ।	• रोप्ने र गोड्ने बेलामा जरामा चोट पटक नलगाउने। • बोटको वरिपरी चुन छरी सिंचाइ गर्ने। • बेर्ना रोप्नु भन्दा दुई हप्ता अगाडि फर्मालिनले माटो उपचार गर्ने।
सुपारी मुना कुहिने रोग	बोटको टुप्चाको पातमा पहेंलो घेरा भएको खरानी रङ्गको थोप्ला बन्दछ। रोगी पातको नशाहरु कालो भएर जान्छन।	• रोगी बिरुवा देखिएमा हटाउने। • स्ट्रेप्ट्रोमाइसिन ०.०५ प्रतिशतको झोल बनाएर छर्कने।
कोले रोग वा महाली रोग (koleroga)	रोगी दानाको बाहिरी सतहमा पानीले भिजेको जस्तो देखापर्छ र सेता ढुसीले छोप्छ र छिप्पिनु अगाडि नै फलको भेट्ना हुंदै पछि पूरै बोट सडेर मर्दछ।	• सडेका मुना र मरेका भागहरु खुर्केर हटाउने। • कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु.पी. (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम / लीटर पानीका दरले १ देखि १.५ महिनाको फरकमा छर्कने। • बिरुवाको वरिपरी पानी जम्न नदिने।
अदुवा गानो कुहिने (Rhizome rot)	बोटको माथिल्लो पातको टुप्पो पहिलिदै पातको किनार हुदै रोग तलतिर बढदै जान्छ। पछि तल पातसँग जोडिएको ठाउँमा पानीले भिजेको जस्तो भएर गिलो हुन्छ बिरुवा तान्दा सजिलै पातसँग छुट्टिएर आँउछ।	• रोगी गाना वा पाना बीउको लागी प्रयोग नगर्ने। • माटोमा उचित निकासको व्यवस्था मिलाउने। • घुम्ती बाली चक्र अपनाउने। • कार्वान्डाजिम ५०% डब्लु. पी. (वेभिष्टिन/डेरोसाल) ले बीउ उपचार गर्ने।
पातको थोप्ले (Leaf spot)	पातमा साना, गोला अण्डाकार देखि हल्का पहेला थोप्ला देखापर्दछ र पछि सुकेर प्वाल पर्न सक्दछ। पात दोब्रिन्छ, लत्रिन्छ र बोट होचो हुन्छ ।	• रोगी पात जम्मा पारी जलाईदिने। • कपर अक्सिक्लोराइड ५०% डब्लु.पी. (ब्लाइटक्स) ३ ग्राम/लीटर पानीका दरले रोग देखापरेपछि छर्कने।
बदाम बेर्ना कुहिने (Seedling blight)	ओसिलो ठाउँमा भण्डार गरेका बीउहरू रोप्दा बोटको फेद कुहिन्छ र मर्दछ।	• सग्ला र स्वस्थ्य दाना छानेर सुख्खा ठाउँमा भण्डार गर्ने क्याप्टान ५०% डब्लु.पी. विषादीले २ ग्राम प्रति के.जी. बीउका दरले बीउ उपचार गर्ने।

बाली तथा रोगका नाम	लक्षण	व्यवस्थापन विधि
टीका रोग (Tikka)	पातमा दुई किसिमको, पहेलो रङ्गको थोप्ला र मसिना, गोलाकार गाढा खैरो वा कालो रङ्गका थोप्लाहरू देखा पर्दछन् ।	• रोगी ठुटा जम्मा गरी जलाईदिने । • घुम्ती बाली अपनाउने । • क्याप्टान ५०% डव्लु. पी. विषादी २ ग्राम प्रति के.जी. का दरले बीउ उपचार गर्ने । • पातमा थोप्ला देखापर्न थालेपछि कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पी (बेभिष्टिन) १ ग्राम प्रति लीटर क्लोरोथालोनिल ७५ %डव्लु.पि. (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाई १५-२० दिनको अन्तरमा छर्कने। वा सल्फर ८०% डव्लु.पि. (सल्फेक्स, सल्फिल) ३ ग्राम प्रतिलीटर अथवा हेक्जाकोनाजोल ५%ई.सि (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहिट) ३ मि.लि. प्रतिलीटर पानीमा मिसाई छर्कने।
ठिगुरे (Rossete)	बिरुवा असामान्य रुपमा ठिगुरिन गई बोट ज्यादै होचो र सानो हुन्छ । बिरुवाका पातका नशाहरू फकन्न् पातहरू उल्टो दोब्रिएर जान्छन्। बोटमा कोसा लाग्दैन।	• रोगी बोट उखेली जलाउने। • घुम्ती बाली लगाउने। • डाइमेथोएट ३०% ई.सि (रोगर,रोगोहिट,अनुगर) १ मि.लि. प्रतिलीटर पानीमा मिसाई छर्कने।
सिंदुरे (Leaf rust)	पातको तल्लो सतहमा सून्तला रङ्गको पहेंला दानादार थोप्ला र माथिल्लो तहमा खैरो थोप्ला देखिन्छन्।	क्लोरोथालोनिल ७५ %डव्लु.पि. (डिफरेन्स, कवाच, प्रोटेक्टर) २ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाई १५-२०दिनको अन्तरमा छर्कने वा सल्फर ८०% डव्लु.पि. (सल्फेक्स, सल्फिल) ३ ग्राम प्रतिलीटर अथवा हेक्जाकोनाजोल ५%ई.सि (एभोन, कमफर्ट, हेक्जाहिट)३ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने।

अलैंची बालीका रोग तथा कीरहरु

किराको नाम	पहिचान	क्षतिका लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
झुसिलकिरा	कालो रङ्गका वयस्क पुतलीहरु	लाभ्रेहरु पातको तल्लो भागमा जम्मा भएर वस्दछन् र पातको हरितकण खान्छ जसको फलस्वरुप पात जाली जस्तो देखिन्छन।	• सुरु को अवस्थामा झुण्डमा वस्ने भएकोले पात टिपेर मार्न सकिन्छ। • नुभाल्युरोन (नुभालुरोन १०% ई.सि) जस्तै किङ् गार्ड,रिमन, पेडस्ट्रला वा डाइक्लोरभस (डाइक्लोरोभस ७६% ई.सि) जस्तै नुभान, डुम, डिडिभिपि नामक विषादीहरु मध्ये कुनै एक विषादी १ मि.लि. प्रतिलिटर पानीमा मिसाइ फूलमा नपारी सबै पातमा पर्ने गरी कीराको प्रकोप हेरी २ देखि ३ पटक सम्म छर्ने। • वानस्पतिक विषादी नीम, सिस्नु, खुर्सानी, सावुन गहूँतमा मिसाइ कुहाएर छर्ने गरेमा कीराको केही हदसम्म नियन्त्रण गर्न सकिन्छ।
गवारो	कालो वा खैरो रङ्गको टाउको भएको पुतली र साना गुलावी र टाउको कालो भएका लाभ्रेहरु	यी लाभ्रेहरू अलैंचीका सराको टुप्पोबाट स-साना प्वाल बनाइ भित्र पस्दछन् र भित्रभित्रै खाँदै गानोसम्म पुग्दछन् र फलस्वरूप झ्याङ पहेंलिने, गुबो सुक्ने वा मर्ने, नबढ्ने जस्ता लक्षण देखिन्छन् जसको फलस्वरुप उत्पादनमा ह्रास आउँदछ। कलिला फल भित्र पसी दाना खाइदिनाले फलहरु फोस्रा हुन्छन्।	• गवारो लागेको तथा गुबो मरेका सराहरु उखेली नष्ट गरी अलैची बारीको राम्रोसंग सरसफाइ गर्नुपर्दछ। हटाइएका सराहरु जलाउने वा गाड्ने गर्नु पर्दछ। • यी कीरा नियन्त्रण गर्नका लागि इमिडाक्लोरोपिड १७.८% जस्तै जोस अथवा भिक्टर, नामको विषादी मध्ये कुनै एक विषादी ०.५ देखि १ मि.लि. प्रति लिटर पानीमा मिसाइ पुरै बोट भिज्ने गरी छर्कने। • गवारोको प्रकोप हुने बगानमा अलैंची गोड्दा माटोमा फिप्रोनिल ०.३ प्रतिशत दाना जस्तै आर्शिवाद, विलटप, एजेन्ट, नामका विषादी मध्ये कुनै एक विषादी प्रति झ्याङ १५ देखि २० ग्राम बिरुवाको वरिपरि लगाउने।

किराको नाम	पहिचान	क्षतिका लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
लाही	यी कीराहरु पनि झुण्डमा वसेर रस चुस्दछन	१. यी कीराहरु पनि झुण्डमा वसेर रस चुस्दछन। २. फलस्वरुप विरुवाहरु वढ्दैनन् पात र फलको आकार प्रकार विग्रन्छ।	• लाही कीराहरु नियन्त्रण गर्न निम, बकाइनो, सूर्ती, सिस्नु, चिराईतो, खुर्सानी आदि गहूँतमा कुहाएर, साबुन, मटीतेलसंग मिसाइ छर्न सकिन्छ। • लाही कीराहरुलाई आश्रय दिने किसिममा बालीहरु जस्तै चुरुम्फा, केरा, मकै, आरु तथा अन्य लाही लाग्ने बाली तथा रुख बिरुवाहरु बगानको नजिकमा लगाउनु हुदैन, भएमा हटाउनु पर्दछ। • लाहीले पहेंलो रंग मन पराउने भएकोलो,पहेलो पासो yellow trap अलैंची बगानमा झुण्डाइ लाही कीरा नष्ट गर्न सकिन्छ।
थ्रिप्स	यी कीराहरु अति साना हुन्छन् र वच्चा अवस्थामा सेतो पहेंलिएका रंगका हुन्छन् र वयस्क कीरा खैरा रंगका हुन्छन्।	रस चुस्ने कीराहरुले पातको फेद भित्र डाँठमा, फूल र फल लाग्ने भागमा र फलमा समेत आक्रमण गर्दछन्। यी कीराको आक्रमणवाट फलहरु फोस्रा हुने, आकार बिग्रने भै गुणस्तरमा ह्रास आउँछ।	• अलैंची बगान नजिकमा रहेका यो कीरा लाग्ने अन्य वनस्पतिहरु, जस्तै पिंडालु, माने, अलैंचीका जंगली प्रजातिहरु हटाउने। • कीराको प्रकोप बढी भएमा अलैंचीका सुकेका पात हटाइ तलका मध्ये कुनै एक विषादी प्रयोग गर्ने। • इमामेक्टीन बेन्जोएट ५% एस.जी. (जस्तै वक्सर,कोब्रा, इमार) मध्ये कुनै एक विषादी ०.४ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने। • स्पाइरोमेसिफेन २२.९% एस.सी. (Spiromesiphen 22.9% एस.सी.) जस्तै ओवेरन (Oberon) ०.८ एम. एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने। • एसिफेट ७५% एस.पी. (Acephate 75% SP) जस्तै अलटप (Alltop), फेटल (Fatal) चिटक (Chettak) मध्ये कुनै एक विषादी १ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने। • क्विनालफस २५% इ. सी. (Quinalphos 25% ई.सि) जस्तै फलास (Flash),

किराको नाम	पहिचान	क्षतिका लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
			एलकुइन्टल (Allquintal), नागिन (Nagin) मध्ये कुनै एक विषादी १ एम. एल. प्रति लिटर पानीमा मिसाएर स्प्रे गर्ने। • निमबाट बनेका तयारी विषादीहरु प्रयोग गर्ने।
खुम्रे	बोसो समानको सेतो शरीर, टाउको खैरो-रातो, ठूल-ठूला ३ जोर खुट्टा भएको र छुदा खुम्चिने हुन्छ।	यस कीराले माटो भित्र बसी अलैंचीको जरा खाएर क्षति पुर्‍याउदछन । यो कीराको जीवनचक्र जात हेरी १-३ वर्षको हुन्छ।	• सधैभरि एकै स्थानमा नर्सरी नगरी फरक-फरक स्थानमा नर्सरी गरी खुम्रे कीराको आक्रमण कम गर्ने। कांचो गोबरको प्रयोग नगर्ने। • जमिनको गहिरो खनजोत गर्ने, जसले गर्दा खुम्रे कीरालाई सिकारी कीराहरुले खाएर यसको संख्या कम हुन्छ। • खपटेको माउलाई बिजुली बत्तीको पासोमा आकर्षण गरी मार्ने। • खुम्रे कीराको प्रकोप हुने स्थानमा बिरुवा लगाउनु अघि राम्रोसंग खनजोत गरी प्रति रोपनी १ किलो मेटाराइजियम एनिसोप्ली (Metarhizium anisopliae) ढुसी माटोमा प्रयोग गरी खनजोत गर्ने। यसको प्रयोग गर्दा माटोमा चिस्यान हुनु आवस्यक छ। यो ढुसी प्रयोग गरिएको खेतबारीमा रासायनिक विषादी प्रयोग गर्नु हुदैन। मेटाराइजियम प्रयोग गर्दा राम्रो संग भण्डारण गरिएको साथै प्रयोग गर्ने अवधि समाप्त नभएको कुरा एकिन गरेर मात्र प्रयोग गर्ने। • विषादी प्रयोग गर्ने हो भने खनजोत गर्दा माटोमा प्रति रोपनी १ किलो क्लोरपाइरीफस (डर्सवान १०%) प्रयोग गर्ने।

अलैंची वालीमा लाग्ने रोगहरु

रोगको नाम	क्षतिका लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
जरा तथा गानो कुहिने रोग	• पाना र डाँठ जोडमा पानीले भरिएका थोपाहरु देखा पर्दछन्। • पातहरुको टुप्पा पहेंलिन्छन् र पहेंलिने क्रम पातको फेदतिर वढ्दै डाँठसम्म पुग्दछ। • विस्तारै पात ओईलाएर सुक्दछ र डाठको फेद, पाना र जराहरु कुहिन्छन् । डाँठलाई तान्दा गानोवाट सजिलै छुट्टिन्छ। बिरुवालाई खोतलेर हेर्दा डांठ, पाना र जरामा काला-खैरा दागहरु प्रशस्तै देखिन्छन्।	• स्वस्थ पाना वा बीउबाट बेर्ना बनाइ रोप्ने। • रोग फैलावाट रोक्न रोगी वोटहरु गानोसहित उखेली गाड्ने वा जलाउन। पानी जम्न नदिन निकासको राम्रो व्यवस्था मिलाउने। • अलैंची टिपाइ पछि लगत्तै १ प्रतिशतको बोर्डेक्स मिश्रण छर्ने।(१०० ग्राम चुन, १०० ग्राम नीलो तुथो १०लिटर पानीमा मिलाइ तयार गर्ने)। • जैविक तरिकाको खेती गर्न बिरुवा लगाउनु अघि संजिवनी वा ट्राइकोडर्मा २.५ किलो १०० किलो कम्पोष्ट मलमा मिसाएर ढूसीको विकास भएपछि माटोमा प्रयोग गर्ने कपर अक्सी क्लोराइड 50% डव्लु.पि. जस्तै व्लाइटक्स, अनुकप, धनुकप जस्ता ढूसीनासक विषादी मध्ये कुनै एक विषादी २-४ ग्राम प्रति लिटर पानीमा झोल बनाइ बिरुवा रोप्ने बेलामा बिरुवाको फेद २०-३० मिनेट डुवाइ उपचार गरी ओभानो बनाएर रोप्ने। साथै बगानमा पनि यो विषादी छर्ने।
पात कुहिने रोग	• सुरुमा पातहरुमा पानीको फोका जस्ता दागहरु देखिन्छन् र विस्तारै यी पानीफोकाहरु वढ्दै गएर पूरा पात नै ढाकी दिन्छन् त्यस पछि पात कुहिन्छ यो रोगको प्रकोप वढ्दै गएमा पूरा बिरुवा नभाँचिएर सडेर मर्दछ। यस रोगको ढुसी माटोमा	• बगानको सरसफाइमा ध्यान दिने। • बिरुवा रोप्दा ढूसी नासक विषादीले उपचार गरेर मात्र रोप्ने। • कपर अक्सी क्लोराइड ५०% डव्लु.पि. जस्तै व्लाइटक्स, अनुकप, धनुकप जस्ता ढुसीनासक विषादी मध्ये कुनै एक विषादी ३-४ ग्राम प्रति लिटर पानीमा झोल बनाई

रोगको नाम	क्षतिका लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
	लामो समय सम्म जिवित रहन्छ।	१०-१५ दिनको अन्तरालमा २ पटक छर्ने। • बगानमा दिनमा आधा समय घाम पर्ने गरी छाहरी व्यवस्थापन गर्ने। • ५. १५ वर्ष भन्दा पुराना बगान क्रमशः हटाउदै जाने।
बोट ओइलाउने तथा बगान डढ्ने रोग	• यो रोग जरा तथा गानोवाट सुरु हुन्छ। • बोटको टुप्पाका पातहरु पहेंलिन्छन्, लाक्राको टुप्पो बटारिने र सुईरो बाङ्गिने हुन्छ। विस्तारै पात, डाँठ र सम्पूर्ण वोट खडेरी परेजस्तै गरी सुकेर जान्छ। • यो रोग लागेका अलैंचीको फलहरु पाक्दैनन्, अलैंचीको दाना भित्रका बीउ छिप्पिदैनन् र बीउहरु कलिला सेता देखिन्छन्। • यो रोगको संक्रमण भईसकेपछि नयां टुसाहरु नआउने र बोटहरु पूर्णरुपमा सुकेर गई बगान नै नष्ट हुनजान्छ।	• अलैंची वगानको राम्रो सरसफाइ गर्ने। रोगी बोटहरु हटाइ जलाउने। • रोग देखा परेमा कपर अक्सी क्लोराइड ५० % डव्लु.पि. जस्तै व्लाइटक्स, अनुकप, धनुकप जस्ता ढुसीनासक विषादी मध्ये कुनै एक विषादी २ ग्राम प्रति लिटर पानीमा मिसाएर पात ,वोट, पाना तथा जरा समेत भिज्ने गरी प्रयोग गर्ने। • रोग देखा नपरेको स्वस्थ नर्सरीवाट मात्र बिरुवा ल्याएर रोप्ने। • रोग नासक विषादी प्रयोग गर्दा जेठदेखि साउन भित्रमा पानी नपरेको बेलामा प्रयोग गर्ने।

रोगको नाम	क्षतिका लक्षणहरु	व्यवस्थापन विधि
सुटी मोल्ड (Sooty mold)	• यो रोग खास गरी बाक्लो छाहारी भएको स्थानमा बढी देखिने गर्दछ। • मलातोको छाहारी भएको बगानमा बढी मात्रामा यो कालो ढुसी देखिन्छ। अलैंचीमा छाहारी दिने रुखको पातमा लाही कीरा बस्दा तिनको बिष्टा अलैंचीको पातमा परी त्यसमा पाइने गुलियो पनले गर्दा पातमा बिभिन्न जातिका ढुसीलागेर यो रोग लाग्दछ। रोगका ढुसी पातको भित्री सतहसम्म पस्न नसकेतापनि यसले प्रकास संश्लेषण क्रियामा अबरोध उत्पत्र गर्ने हुँदा अलैंचीको उत्पादनमा कमी ल्याउँदछ।	• कपर अक्सी क्लोराइड ५० % डब्लु.पि. जस्तै व्लाइटक्स, अनुकप, धनुकप cop जस्ता ढुसीनासक विषादी प्रति लिटर पानीमा २- ३ ग्राम मिसाइ पुरै बोट भिज्ने गरी छर्कने। • यसको नियन्त्रण गर्न सर्वो आयल प्रति लिटर पानीमा १५ एम. एल. मिसाइ छर्दा निकै प्रभावकारी देखीएको छ। • बगानमा लाही कीराको नियन्त्रण गर्ने। छाहारी दिने रुख ठिक मात्रामा राख्नु पर्दछ। • हल्का मात्र ढुसी भएको अवस्थामा सावुन पानीको घोलले पनि उपचार गर्न सकिन्छ।
फुर्के (Foorke)	रोगी बिरुवाको फेदमा धेरै स-साना काण्डहरू निस्कन्छन् र बोटमा फूल फुल्दैन्। बोट होचो हुन्छ।	• बिरुवा बीउबाट उत्पादन गर्ने। • रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने। • रोगका बिषाणु सार्ने कीरा मार्न डाइमेथोएट ३० % ई.सि (रोगर, अनुगर, रोगोहिट) १ मि.लि. प्रतिलीटर पानीमा मिसाई छर्कने।
छिर्के (Chhirke)	शुरुमा पातका मुख्य नशामा पहेला धब्वाहरू देखापरी पातमा फैलिन्छन् पछि पहेला थोप्लाहरू खैरो रङ्ग भई पात सुकेर जान्छ र बोट होचो भई वृद्धि रोकिन्छ ।	• बीउबाट उत्पादित बेर्ना लगाउने। • रोगी बिरुवा जम्मा गरी जलाउने। • मालाथिन ५०% ई.सी. १ मि.लि. वा डाइमेथोएट ३० % ई.सि (रोगर, अनुगर, रोगोहिट) १ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने।

चियामा लाग्ने किराहरु र तिनको ब्यवस्थापन

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	ब्यवस्थापन विधि
१.	शुलशुले (Mites)	चियाको शुलशुले बिभिन्न खालको हुन्छन ।रातो माकुरे,वैजनी र सुन्तला रङ्गको शुलशुलेले वढि क्षति गर्दछ।	शुलशुलेको लार्भा निम्फ तथा,वयस्क समेतले पातमा रहेको क्लोरोफिल चुसि क्षति पुयाउँछन्।पातको सतहमा रातो धब्बा देखिन्छ जुन पछाडि बढदै जाँदा खैरा धब्बामा परिवर्तन हुन्छन्। अन्तमा पातहरु झरी उत्पादनमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ।	• छायाँदार बिरुवाको उचित ब्यवस्थापन गर्ने। • सिचाई गरि बगानमा आद्रता बढाउने। • बगानको सेक्सन वरिपरि उपयुक्त हेज प्लान्ट कायम गर्ने। • संक्रमित स्थानबाट श्रमिकहरु पत्ति टिपाई वा अन्य खेति कर्म गर्ने शिलशिलामा चिया बगानमा प्रवेश गर्दा समेत यसको फैलाबट हुने हुँदा सावधान अपनाउने। • बर्षात भए पछि यसको संक्रमण बिस्तारै घटदै जाने हुन्छ। • प्रकोप भएमा बनस्पति जन्य बिषादिको झोल, पिरे झारको झोल, गहुँत आदीको प्रयोग प्रभावकारी हुन्छ। • झारपात हटाई बगान सफा राख्ने।

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
				• सल्फर पाउडरको घोल ३ के.जी. प्रति हेक्टरको दरले प्रयोग गर्ने।
२.	रस चुस्ने किराहरु (sucking insects) चियाको मच्छड	यो चियाको धेरै खतरनाम किरा हो। यी किराहरु बिहानी र साँझपख बढि सक्रिय हुन्छन् छाँया परेको ठाँउमा बढी संख्यामा पाईन्छ।	यसको क्षति बढि छाँया भएको ओसिलो ठाँउमा अत्याधिक हुन्छ। वयस्क र बच्चा दुवैले मुना कलिला पात र डाँठबाट रस चुस्दछ । यिनीहरुको सियो जस्तो सुँडले कोशिका छेडदछन् र रस चुस्ने क्रममा बिषाक्त पदार्थ भित्र छोडदछन। यसरी खाएका पातमा २ 3-घण्टामै राता खैरा धब्बाहरु देखिन्छन र केहि दिनमा यि पातहरु सुक्दछन। आक्रमण भएका पात माथि तिर कोप्रो पर्छन पातको बनोट, नराम्ररी बिग्रन्छ र कलिला हाँगाहरु समेत सुक्दछन। बढी आक्रमण भएको बगानमा ३-४ हप्ता सम्म मुना आउँदैन।	• झारपात हटाई बगान सफा राख्ने। • छाँयादार बिरुवा धेरै भएमा हटाई सूर्यको किरण छिर्ने गरि पारीलो बनाउने। • बिहान र बेलुका गाईको गोबरको गुइँठा तथा बनस्पति जन्य बिषादीको धुँवा लगाई मच्छड धपाउने।
३	थ्रिप्स	यसले भर्खर बढदै गरेका मुना , कलीला पात र डाँठबाट रस चुस्दछन्। काँट छाँट गरेर मुना पलाउन लागेका बिरुवाहरुमा धेरै आक्रमण गर्दछ।	यसको आक्रमण भएका पातको पछाडिको भागमा मूल नशाको दुवै तर्फ दुई वटा धर्सा देख्न सकिन्छ ।	• झारपात हटाई बगान सफा राख्ने। • संक्रमण भएको ठाँउमा कडा गरी पत्ती टिप्ने। • झोलमोल विषादी गहुँत तथा निम प्रयोग , गर्ने ।
४.	लाही	यसको रंग कालो र आकारमा	यसले मुना तथा कलिलो पातमा आक्रमण गर्दछ । पात	• निमजन्य बिषादी १:४ को अनुपातमा

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
		साना हुन्छन।	बढन नदिइ बिना आकारको बनाउँदछ ।यसको मह जस्तो पदार्थ निकाल्ने हुदाँ sooty mold को आक्रमण पनि सँगै देख्न सकिन्छ।	प्रयोग गर्ने।
५.	ज्यासिड	यस किरालाई ग्रीन फ्लाई पनि भनिन्छ।यो किराले मुना र पातको कलीलो भागमा आक्रमण गरी रस चुस्दछ।	यसको आक्रमण भए पछि मुना बढ्न सक्दैन पातहरु बटारीन थाल्दछन् र पात खैरो भई सुक्न थाल्दछ र आक्रमण भएको पातको मुल नशा र शाखा नशा समेतमा खैरो पना देखा पर्दछ।	• झारपातहरु हटाउने। • आक्रमण भएको ठाँउमा कडा पत्ति टिपाई गर्ने। • निम जन्य बिषादीको प्रयोग गर्ने।
६.	फ्लस वर्म	यो खैरो करिब १ से.मी हुन्छ ।	काँटछाँट गरेका टिपिंग गर्न लागेको बिरुवामा बढि देखा पर्दछ।यसले मुनालाई मुनिको पातसँग टसाई बटारेर राख्दछ।भित्रि बसी पातको माथिलो सतह र कहिले काँही मुनाको टुप्पो खाई दिन्छ।आक्रमण भएको पात खस्रो मोटो र चाउरी परेको देखिन्छ।	• झारपात हटाउने। • आक्रमण भएको ठाँउमा कडा पत्ति टिपाई गर्ने। • निम जन्य बिषादीको प्रयोग गर्ने।
७.	चिया लुपर	यसको ब्यस्क कैलो रंगको रात्रिचर पुतली हो। यसको पखेटामा कालो र पहेलो धब्बाहरु हुन्छन।यसको लार्भाहरु खैरो रंगको हुन्छ।	भर्खरका लार्भाहरुले पातका छेउ तर्फबाट खाई दुलाहरु बनाउदछ।हुर्केका लार्भाले छिपिएको पातहरु खान्छन ।बढी आक्रमण भएका पातहरुमा नशा बाहेक सबै पात खाई क्षति पुर्याउछन।	• यसको बयस्क रात्रिचर पुतली भएकोले राति बत्ति पासो थापेर बयस्कको संख्या कम गर्न सकिन्छ। • लार्भा र प्यूपाहरु संकलन गरेर । • छहारी रुखहरुलाई हिउँदमा बोर्डोपिष्ट बनाई लेप्ने।

सि.न.	किराको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	ब्यवस्थापन विधि
				• *बि टि* ५ ग्राम १ लि. पानीमा हालेर छर्ने । • गहुँत तथा झोलमल नियमित प्रयोग गर्ने ।
८	झुप्पामा बस्ने क्याटर पिलर (cluster caterpillar)	यी किराहरुको पुतली रात्रीचर हो।	यसका लार्भाहरु पातमा झुण्ड बनाएर बस्दछ र पातहरु खाएर प्वाँल बनाउँदछन्। कतिपयको शरिर चिल्लो हुन्छ। कतिपयको शरिरमा झुसहरु हुन्छन्। यी झुसहरु चिया बगानमा काम गर्ने मानिसको शरिरमा पर्यो भने चिलाउने हुन सक्ने।	• यो कात्तिक-मंसिर र चैत्र-वैशाख महिनामा प्रशस्त भेटिन्छन्। त्यसै समयमा हातले टिपी नष्ट गर्न सकिन्छ। • प्रकास पासो (Light Trap) को प्रयोग गर्ने। • निम जन्य बिषादी वा जैविक बिषादी एन.पि.भि.१ एम एल प्रति लीटर. पानीमा मिसाइ छर्ने।

चियामा लाग्ने रोगहरुः

रोगको नाम	पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन बिधि
फोके मरुवा (blister bilght)	यो एक प्रकारको मौसमी रोग हो। धेरै तुँवालो लाग्ने कुहीरो बढि , लाग्ने र छाया पर्ने क्षेत्रमा यो रोग सजिलै फैलिन्छ। बर्षा पछि चर्को घाम लागेमा यो रोग फैलिने डर हुन्छ।	यो रोग आक्रमण गरेको पातको तल्लो भागमा सेतो सेतो फोकाहरु देखा पर्दछन पछि ती फोकाहरुमा रातो कालो भई दुलो पर्दछ।	• यदि चिसो लामो बर्षा भई आर्द्रता बढि भएको अवस्था लामो दिन रहिरहेमा चिया बगानको स्थलगत अनुगमन गरि रोग लागेको छ छैन हेरबिचार गर्ने । • धेरै छाँयादार बिरुवा छ भने हटाउने। झारपात समयमा नै नियन्त्रण गर्ने। • नियमित रुपमा १५ दिनको अन्तरमा कपर अक्सिकलोराईड ०.५ प्रतिशत स्प्रे गर्ने।
ब्लाक रट (कालो भई कुहिने रोग)	यो पातमा लाग्ने महत्त्वपूर्ण रोग हो।यो २ बटा ढुशि जन्य जीवाणु बाट हुने गर्दछ ।	यीनीहरुले आक्रमण गरेका पातहरुमा कालो धब्बा देखा पर्दछ र बिस्तारै पातहरु मरी झर्दछ।	• रोग लागेको बोटहरुलाई काँटछाँट गरी छोटो चक्र अबलम्बन गर्ने। • धेरै छाँया भएमा छाँयादार बोट हटाउने। • पानीको निकासको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने।
रातो सिन्दुरे	यो चियामा एक मात्र अल्गिबाट हुने रोग हो । यसमा शुरुमा कलिला हाँगाहरुलाई आक्रमण गर्दछ र फैलिदै पातसम्म पुग्दछ। पातमा पहेंलो पातहरु ईंटा कलरको वा सुन्तला रंगको देखिन्छ ।		• निकासको राम्रो प्रबन्ध गर्नु पर्दछ। • माटोमा पोषण तत्व बिशेष गरि पोटासको कमी हुन दिनु हुदैन। • उचित छहारी बिरुवाको ब्यवस्थापन गर्नु पर्दछ।

गुलाब

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
धूले ढूसी/खराने	गुलाबका पात, मुनाहरूमा खरानीको धूलो झरेको जस्तै गरी रोग देखा पर्दछ र मुना/पातहरू घुम्रिने हुन्छन्।	• यो रोगको लक्षण शुरु भएको थाहा पाउने डिनोक्याप ४८% इ.सी. (केराथेन) ०.५ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाइ वा कार्वेन्डाजिम ५०% डव्लु.पि. (वेभिष्टन,डेरासाल, धनुष्टिन) ०.५ (१ ग्राम प्रति लीटर पानीमा मिसाइ अथवा अथवा सल्फर ८०% डव्लु.पि. (सल्फेक्स, सल्फर, सल्फिल) ३ ग्राम प्रति लीटर पानीमा अथवा हेक्जाकोनाजोल ५% ई.सि (एभन,कम्फर्ट, हेक्जाहिट) ३ मि.लि. प्रति लीटर पानीमा मिसाई छर्कने। •
कालो थोप्ले (Black leaf spot)	पातको सतहमा पहेंलो घेरा भएका बीचमा कालो रङ्गका बाटुलो आकारका थोप्लाहरू देखापर्दछन्।	• रोग शुरु हुन लागेको थाहा पाउने बित्तिकै म्यान्कोजेव डाईथेन एम ४५ (७५ डव्लु.पी.), ६ ग्राम प्रतिलीटर पानीमा मिसाएर।प्रत्येक वर्ष बोट काँटछाँट गर्ने र मरेका भागहरू हटाउनाले रोगको श्रोत न्यून हुन्छ।

लिचीको पात गुजुमुज्ज पार्ने सुलसुले

पहिचान	क्षतिको लक्षण	व्यवस्थापन विधि
यो कीरा एकदमै सानो र सेतो रङ्गको हुन्छ	पातको तल्लो सतहमा बसी रस चुस्दछ, पातहरू गुजुमुज्ज भै खैरो रङ्गमा बदलिन्छ।	प्रोपरजाइट ५७ % ई.सि (किङ्गमाइट र ओमाइट) ३ एम एल प्रतिलिटर पानीमा मिसाई छर्ने।

१८.२ नेपालमा पन्जिकृत र प्रतिबन्धित विषादीहरूः

१८.२.१ नेपालमा पन्जिकृत विषादीहरु (२०७६ सालसम्म)

क्र.स.	विषादीको प्रकार	साधारण नाम	व्यापारिक नाम
१	कीटनाशक	६१	१६३६
२	ढुसीनाशक	४३	७४७
३	व्याक्टेरियानाशक	१	१७
४	झारनाशक	३०	४३६
५	सुलसुलेनाशक	६	२८
६	शंखेकीरानाशक	१	२
७	निमाटीसाइड	१	१
८	मुसानाशक	२	३८
९	जैविक विषादी	१४	११३
१०	वनस्पतिजन्य	१३	१९
	जम्मा	१७२	३०३७

१८.२.२ प्रतिबन्धित विषादीहरूः

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
१	क्लोरोडेन (Chlordane)	बि.स.२०५७।१२।२७
२	डी.डी.टी. (DDT)	बि.स.२०५७।१२।२७
३	डाइएल्ड्रिन (Dieldrin)	बि.स.२०५७।१२।२७
४	इन्ड्रिन (Endrin)	बि.स.२०५७।१२।२७
५	अल्ड्रिन (Aldrin)	बि.स.२०५७।१२।२७
६	हेप्टाक्लोर (Heptachlor)	बि.स.२०५७।१२।२७
७	मारेक्स (Mirex)	बि.स.२०५७।१२।२७
८	टोक्साफेन (Toxaphene)	बि.स.२०५७।१२।२७
९	वी.एच.सी. (BHC)	बि.स.२०५७।१२।२७
१०	लिन्डेन (Lindane)	बि.स.२०५७।१२।२७
११	फस्फामिडन (Phoshphamidon)	बि.स.२०५७।१२।२७
१२	अर्गानो मर्करी कम्पाउण्ड (Organo mercury fungicide)	बि.स.२०५७।१२।२७
१३	मिथाइल पाराथियन (Methyl Parathion)	बि.स. २०६४।०९।१६
१४	मोनोक्रोटोफस (Monochrotophos)	बि.स २०६४।०९।१६
१५	इण्डोसल्फान (Endosulphan)	२०६९।०७।२०
१६	फोरेट (Phorate)	२०७२।३।२० को विषादी समितिबाट निर्णय भएको ।

क्र.सं.	विषादीको नाम	प्रतिबन्धित वर्ष
		राजपत्रमा प्रकाशित हुन बाँकी ।
१७	कावोफ्युरान (Carbofuran)	बि.स. २०६४।०९।१६
१८	कार्बारिल (Carbaryl)	बि.स. २०६४।०९।१६
१९	डाइक्लोरोभस (Dichlorovos)	बि.स. २०६४।०९।१६
२०	ट्राइजोफस (Triozophos)	बि.स. २०६४।०९।१६
२१	बेनोमाइल (Benomyl)	बि.स. २०६४।०९।१६
२२	कार्बोसल्फान (Carbosulphan)	बि.स. २०७८।४।१९
२३	डाइकोफल (Dicofol)	बि.स. २०७८।४।१९
२४	एल्मुनियम फस्फाइड ५६% ३ ग्रामको ट्यावलेट (Aluminium Phosphide)	बि.स. २०७८।४।१९

विषादी आयात कर्ता बिक्रेता र विषादी संश्लेषण कर्ताहरूमा विशेष अनुरोध

"विषादी आयात, निर्यात, उत्पादन र बिक्री वितरणमा संलग्न हुनु हुने जोकोहि ले पनि जिवनाशक विषादी ऐन र नियमावली बमोजिम ईजाजतपत्र लिएर मात्र विषादीको कारोवार गर्नुपर्नेछ सो विपरित गरेमा नियमानुसार कारवाही हुन्छ ।"

"जीवनाशक विषादीको दुरुपयोग नगरौं, पंजिकरण नगरिएका र प्रतिवन्धित विषादीहरूको प्रयोग गरी मानिस, पशुपंक्षी र अन्य लाभदायक जीवजन्तुको स्वास्थ्य र पर्यावरणमा हुने नकारात्मक असरबाट जोगाऔं। "

"कृषक दाजुभाई तथा दिदीवहिनीहरूमा विशेष अनुरोध "

- विषादी विष हो, औषधी होईन भन्ने कुरा सदैब मनन् गर्नुहोस।
- अनावश्यक रूपमा विषादीको प्रयोग नगर्नुहोस्/नगराउनुहोस्।
- विषादी खरिद गर्नु पूर्व प्राविधिकको अनिवार्य सल्लाह लिनुहोस्।
- तालिम प्राप्त र ईजाजत पत्र प्राप्त विषादी खुद्रा बिक्रेताहरूबाट मात्र विषादी खरिद गर्नुहोस्।
- विषादी खरिद गर्दा पंजिकृत, सुरक्षित र प्रभावकारी विषादी छान्नुहोस्।
- पंजिकरण नभएका र प्रतिबन्धित विषादी बारे जानकारी राख्नु होस र त्यस्ता विषादी खरिद नगर्नु होस।
- विषादीको सुरक्षित तरिकाले भण्डारण गर्नु होस र बालबच्चाहरूको पहुँच देखि टाढा राख्नुहोस्।
- सहि विषादी, सहि मात्रामा, सहि समयमा र सहि तरिकाले प्रयोग गर्नुहोस्।
- विषादी चलाउँदा सुरक्षात्मक पहिरनको अनिवार्य प्रयोग गर्नुहोस्।
- विषादी प्रयोग गरिसकेपछि पर्खनु पर्ने समय व्यतित नभएसम्म बाली टिपेर खाने र बेच्ने नगर्नुहोस।

- भण्डारणमा लाग्ने रोग कीरा नियन्त्रणका लागि सकभर स्थानीय प्रविधि अवलम्वन गर्नुहोस्। रासायनिक विषादी प्रयोग गर्नु परेमा सुरक्षित विषादी सावधानीपूर्वक गर्नु होस, उपभोग पूर्व प्रतिक्षा अवधिको अनिवार्य ख्याल गर्नुहोस्।
- विषादीका खाली भाँडाहरू (डिब्बा,प्याकेट) सुरक्षीत तरिकाले नष्ट गर्नुहोस,जथाभावी नफालौं।
- विषादी बिक्रेताले पंजीकरण नगरिएका विषादी बिक्री नगर्नुहोस्।

विस्तृत जानकारीको लागि नजिकको गाउपालिका/नगरपालिकाका कृषि शाखा/इकाइ/कृषि ज्ञान केन्द्र एवं प्लान्ट क्वारेन्टिन एवं विषादी व्यवस्थापन केन्द्र हरिहरभवनमा सम्पर्क राखौं।

१८.३. पञ्जिकृत विषादीहरुको सामान्य नाम तथा विषादी बालीमा प्रयोग गरिसके पछि बाली टिप्न वा कटानी गर्नका लागि पर्खनुपर्ने प्रतिक्षा अवधि

क.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क.स.	सामान्य नाम	पर्खनु पर्ने समय (दिन)
१.किटनाशक					
१	एवोमेक्टिन	१४	२३	इमामेक्टिन बेन्जोएट	१०
२	एसिफेट	१५	२४	इथियन	१४
३	एसिटामिप्रिड	१५	२५	फेनभेलारेट	७
४	अल्फसाइपरमेथ्रिन	१४	२६	फेनपाइरोक्सिमेट	३–७
५	अल्फामेथ्रिन	७	२७	फिप्रोनिल	३२
६	एल्मुनियम फोस्फाइड (सञ्चित अनाजमा प्रयोग गरिने		२८	फ्लुबेन्डियामाइड	३०
७	बेटासाइफ्लुरन	४	२९	इमिडाक्लोरप्रिड	४०
८	बाइफ्नथ्रिन	६	३०	इण्डोअक्जाकाव	१४
९	बुप्रोफेजिन	५	३१	इटेफेनप्रोक्स	१५
१०	कार्बारिल (तरकारीको लागि)	२२–४०	३२	ल्याम्डासाइहालोथ्रिन	१४
११	कार्बोसल्फान	३०–६०	३३	लुफेनुरोन	१४
१२	कार्टाप हाइगोक्लोराइड	२१	३४	मालाथियन	१४
१३	क्लोरफ्लुजुरान	७	३५	निटेनपाइराम	१६
१४	क्लोरानट्राअलिपोर	७	३६	नोभालुरोन	५
१५	क्लोरपाइरिफोस	२८–३५	३७	फेनथोयट	५
१६	साइफ्लुथ्रिन	७	३८	प्रोफेनफोस	१४
१७	साइपरमेथ्रिन	७	३९	प्रोपोक्जर	३०
१८	साइरोमेजिन	७	४०	क्वनालफस	४०
१९	डल्टामेथ्रिन	७	४१	स्पाइरोमेसिफेन	७

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनु पर्ने समय (दिन)
२०	डाईफ्लुबेन्जुरोन	७	४२	टेमेफस	३०
२१	डाइमेथोएरट	१५	४३	थायोमेथोक्साज	१४-२१
२२	डाइनोटफुरन	३८	४४	थायोडिकार्व	७
२	**सुलसुले नाशक**				
१	डाइकोफल	६	३	हेक्जिथियाजोक्स	२०
२	फेनपाइरोक्जिमेट	२	४	प्रोपरजाइट	१४
३	**ढुसीनाशक**				
१	बेनोमाइल	७-२१	१७	इप्रोवेनफस	१४
२	क्याप्टान	३०	१८	कासुगामाइसिन	३०
३	कार्बेन्डाजिम	१४	१९	किरोक्सिममिथाइल	१४
४	कार्बोक्सिन	२१	२०	मेन्कोजेब	१४-२८
५	क्लोरोथालोनिल	१४	२१	मेटालाक्सिल	४९
६	कपर हाइड्रोक्लोराइड	१४	२२	मेटिराम	६
७	कपर हाइड्रोक्साइड	१४	२३	पेन्सिक्रोन	७९
८	कपर अक्सिक्लोराइड	२१	२४	प्रोविकोनाजोल	१५-३०
९	साइमोक्सानिल	१४	२५	प्रोपिनेव	३०
१०	डाइफिनाकोजाजोल	३४	२६	सल्फर	१४
११	डाइमिथोमोर्फ	१४	२७	थाइफोनेट मिथाइल	१४
१२	डिनोक्याप	२१	२८	थिराम	१४-३०
१३	फिनामिडन	९०	२९	ट्राइसाइक्लाजोल	३०
१४	फ्लुसल्फामिड	२८	३०	भेलिडामाइसिन	२१
१५	हेक्जाकोनाजोल	४०	३१	जिनेव	१०
१६	इप्रोभेलिकार्व	३०-९०			
४	**मुसानाशक**		**५**	**मोलुसिसाइड**	
१	ब्रोमाडियोलोन		१	मेटलडिहाइड	
२	जिंकफोस्फाइड				
६	**जैविकविषादी**		**७.**	**ब्याक्टेरीयानाशक**	
१	एजाडिरेक्टिन	३	१.	स्ट्रेप्टोमाइसिन सल्फेट + टेट्रासाइक्लिन	२४ घन्टा
२	व्युभेरिया बेसिआना	७			
३	मेटाराइजम एनिसेपाली	३			

क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनुपर्ने समय (दिन)	क्र.स.	सामान्य नाम	पर्खनु पर्ने समय (दिन)
४	स्युडोमोनास फ्लुरेन्सेस	३			
५	ट्राइकाडर्मा भिरिडि	७			
६	भर्टिसिलियम लेकानी	७			
८	**झारपात नाशक**				
१	२,४डि सोडियम साल्ट	७	१०	मेटसल्फुरोन मिथाइल	१४
२	२,४डि इथाइल इस्टर	२१	११	अक्सिडार्जिल	९७
३	एमोनियम साल्ट अफ ग्लाइफोसेट	५६	१२	अक्सिफ्लोरफेन	१५
४	एट्राजिन	६०	१३	पाराक्वाट डाइक्लोराइड	९०
५	बिसपर्विक सोडियम		१४	पेन्डिमिथालिन	७५
६	व्युटाक्लोर	९०	१५	प्रेटिलाक्लोर	७५
७	क्यालडिनाफोप प्रोपार्जिल		१६	प्रोपाक्विजाफोप	२१
८	ग्लाइफोसेट	९०	१७	पाइराजोसल्फुरान इथाइल	७
९	मेट्रिव्युजिम	७	१८	सल्फोसल्फुरोन मिथाइल	६०

नोटः विषादीको प्रतिक्षा अवधिलाई निम्न कुराहरुले असर गर्ने हुँदा पर्खनुपर्ने अवधिमा केही फेरबदल हुन सक्दछ।

१. बालीको प्रकार र यसको फिजियोलोजी ।

२. बाली लगाउने स्थानको मोहडा, उचाई, हावाको गति।

३. विषादीको प्रयोग मात्रा ।

४. विषादी प्रयोग गर्दाको मौसम तथा ऋतु आदि।

५. विषादीलाई माटोमा प्रयोग गर्दा प्रतिक्षा अवधि केही लामो हुने।

१८.४ एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन कार्यक्रम (आइ.पि.एम)

एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन (Integrated Pest Management)

एकिकृत शत्रु जीव व्यवस्थापन बाली बिरूवाका शत्रुहरू (रोग, कीरा, झारपात, चरा, मुसा आदि) लाई आर्थिक रूपले न्यायोचीत, पर्यावरणीय दृष्टिकोणले दिगो तथा सामाजिक रुपमा स्विकार्य बाली संरक्षण गर्ने एक विधि हो । यसमा एकभन्दा बढी व्यवस्थापनका विधिहरूको एकिकृत रुपमा प्रयोग गरिन्छ जसले गर्दा रासायनिक विषादीहरूको प्रयोगमा कमी हुन आउँछ।

एकिकृत व्यवस्थापनका मुख्य सिद्धान्तहरूः (१) स्वस्थ बाली उत्पादन, (२) खेतबारीको नियमित अवलोकन, (३) मित्र जीवहरूको संरक्षण (४) कृषकहरूलाई स्वयं दक्ष बनाऔं।

एकिकृत बाली शत्रु व्यवस्थापनका विधिहरूः

१. रोग कीरा अवरोधक जातको प्रयोग (Resistant Varieties): रोग कीराले नोक्सानी नहुने वा कम हुने जातको प्रयोग गर्ने।

२. कृषि कर्ममा आधारित तरिका (Cultural Method): बाली चक्र, बीउ छर्ने वा रोपाइ गर्ने समयको हेरफेर, खेतको सरसफाई, उचित खनजोत, बाली कटानीपछि अवशेष नष्ट गर्ने।

३. भौतिक तथा यान्त्रिक तरिका (Physical and Mechanical): हातले टिप्ने, अवरोध राख्ने, पासो थाप्ने, अनाज सुकाउने आदि।

४. जैविक तरिका (Biological Control Method): परजीवी एवं शिकारी कीराका साथै विभिन्न जीवाणु जस्तै व्याक्टेरिया (वि.टी.), फंगस, भाइरस (एन.पि.भि.) र निमाटोडको प्रयोग।

५. आकर्षक रासायनिक पदार्थको प्रयोग (Chemical Atractants): विभिन्न आकर्षक रासायनिक पदार्थ जस्तैः मिथाइल यूजिनल, क्यूलियर र विभिन्न फेरोमेन जस्तैः हेलीलुर, स्पोडोरलुर, आदिको प्रयोग।

६. घरेलु व्यवस्थापनका विधिहरु।

७. हर्मोनको प्रयोगः विभिन्न हर्मोन जस्तै आप्लोरको प्रयोग।

८. विषादीको प्रयोग (Chemical Control Method): अन्य विधिहरूले नियन्त्रण नभएमा उपयुक्त विषादीको सावधानिपूर्वक प्रयोग गर्ने।

नेपालमा कृषकहरूले अपनाईसकेका केही आई.पि.एम. प्रविधिहरूः

- नीम, टिमुर, बोझो, तितेपाती, ज्वानु, तोरीको तेल प्रयोग गरी अन्न भण्डारणमा रोग कीरा नियन्त्रण।
- काठको धूलो, गहुँत, साबुन पानी, सूर्तीको झोल प्रयोग गरी तरकारी बालीको कीरा नियन्त्रण।
- सुन्तला जात फलफूल र लहरे तरकारीको औंसा कीरा नियन्त्रणको लागि फेरोमेन ट्रयाप, खेतबारीको सरसफाई।
- स्थानीय वनस्पतिबाट तयार गरिने झोलमल, गाईको गहुँत, मोही आदिको प्रयोग।
- केही मात्रामा विभिन्न पासोहरुको प्रयोग।
- केही मात्रामा ढुसीजन्य, ब्याक्टेरीया, भाइरस तथा निमाटोड जन्य जैविक विषादीको प्रयोग।
- मित्र जीवहरुको संरक्षण।

फलफूल तथा तरकारी बालीमा फेरोमेन ट्रयापको प्रयोगः

क) लहरे तरकारी बाली (कुकरविट्स) जस्तै काँक्रो, घिरौला, लौका, आदिः कुकरविट्स समुदायका तरकारी बालीमा लाग्ने कीराहरू र तिनबाट हुने हानी नोक्सानी नियन्त्रणको लागि क्यूलियर नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ। फेरोमेन ट्रयापको बट्टा भित्र राखिएको कपासमा ५/५ थोपा क्यूलियर र मालाथायन ५० को झोल राखी जमिनबाट ५ फिट उचाईमा राख्नुपर्दछ। फेरोमेनको गन्धले भाले झिंगाहरू आकर्षित भई मालाथायनको प्रभावले मर्दछन्। पोथीले वतासे फुल पार्दछ। प्रति रोपनी ५ वटा ट्रयाप राख्नुपर्दछ।

ख) फलफूल बालीः फलफूलमा लाग्ने औसा कीरा नियन्त्रणको लागि मिथायल यूजिनल नामक फेरोमेनको प्रयोग गरिन्छ। ट्रयापलाई बलियो हाँगामा झुण्ड्याउनु पर्दछ। फेरोमेनको गन्धले भाले

झिंगा आकर्षित हुने र मर्ने गर्दछन् पोथी झिंगाले वतासे फुल पार्दछ। यसबाट कीराको संख्यामा कमी भई नियन्त्रण हुन्छ। प्रति ट्रयाप ५/५ थोपाका दरले मिथायल यूजिनल र मालाथयन झोल राख्नुपर्दछ। नोटः हरेक १/१ महिनामा मालाथायन झोल ५ थोपा प्रति ट्रयाप थप्ने।

कीरा व्यवस्थापनको लागि उपलव्ध हुन सक्ने केही पासोहरु

क्र.सं.	पासोको नाम	प्रयोग हुने
१	लाइटट्राप	रातीमा उडने कीराहरु
२	एलो स्टीकी ट्राप	साना उडने कीराहरु जस्तै लाही, सेतो झिंगा, लिफमाइनर
३	स्टेनर ट्राप	मिथाइल युजिनल, क्युलियर फेरोमन
४	फनेल ट्राप	हेलील्युर, स्पोडो ल्युर, ल्युसिनोडस ल्युर, पेक्टिनो ल्युर, सिप्रो ल्युर
५	डेल्ट्रा ट्राप	डि. वि. एम/प्रोटुला ल्युर
६	ओटा टी ट्राप	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्युर, पि. टि. एम १,२ ल्युर
७	म्याकफल ट्राप	विभिन्न ल्यूरको लागि
८	पिटफल ट्राप	माटोको सतहमा हिडने कीराहरु

बजारमा उपलब्धहुन सक्ने केही फेरोमन/ल्यूर

क्र.सं.	पासोको नाम	कीरा	वाली
१	मिथाइल युजिनल	फल कुहाउने औसा	सुन्तला जात आप फलफूल
२	क्युलियर	फल कुहाउने औसा	काक्रो फर्सी समुहका बाली
३	व्याक्टोसेरा कम्पोजिटिइ	फल कुहाउने औसा	माथिका दुवै वाली
४	हेली ल्युर	गोलभेडाको फलको गवारो	गोलभेडा, चना, रहर
५	स्पोडो ल्युर	सूर्तिको पात खाने लार्भा	सूर्ति, काउली वर्ग, आलु गोलभेडा
६	डि.वि.एम/प्रोटुला ल्युर	ईट बुट्टे पुतली	काउली वन्दा समुहका
७	ल्युसिनोडस ल्युर	फल र डाँठमा लाग्ने गवारो	भाण्टा
८	पि.टि.एम १,२ ल्युर	जोताहा पुतली	आलु
९	सिप्रो ल्युर	पहेलो गवारो	धान
१०	पेक्टिनो ल्युर	दानामा लाग्ने गुलावी गवारो	कपास
११	इरमिट र इरमिन ल्यूर	दानामा लाग्ने छिर्के गवारो	कपास
१२	टि एल एम ल्युर	टमाटरको पात खन्ने टुटा कीरा	टमाटर

केही प्रचलित जैविक तथा वानस्पतिक विषादी

क्र.सं.	नाम	प्रयोग
१	एजाडीरेक्टीन (नीममा आधारित)	विभिन्न कीराहरुको लागि
२	व्युभेरिया वेसियाना (ढुसी जन्य)	पुतलीका लार्भा, साना चुस्ने कीरा

३	मेटाराइजियम एनीसोप्लेई (ढुसीजन्य)	खपटे र पुतलीका लार्भाहरु (माटोमा वस्ने जस्तै खुम्रे)
४	भर्टिसेलियम लेकानी (ढुसीजन्य)	सेतो झिंगा, लाही, लिफमाइनर
५	वेसिलस थुरनजेनेसिस कुस्टाकी (व्याक्टेरिया जन्य)	विभिन्न पुतली समुहका लार्भाहरु
६	न्युक्लियर पोलीहेड्रोसिस भाइरस क) हेली ख) स्पोडो	क)गोलभेडाको फल खाने गवारो (हेलीकोभर्पा आर्मीजेरा) ख)सूर्तिको पात खाने लार्भा (Spodopterea litura)
७	इन्टोमोप्याथोजनीक निमाटोड	माटोमा वस्ने विभिन्न कीराहरु जस्तै खुम्रे
८	ट्राइकोडर्मा भिरिडी र हर्जानियम	ढुसीजन्य रोग विशेष गरी माटोमा रहने
९	स्युडोमोनास फ्लुरेसेन्स	केराको पनामा वील्ट, ड्याम्पीङ अफ, धानको सीथ ल्वाइट, उखुकाके रेड रट, चना र गोलभेडाको ओइलाउने रोग

जीवनाशक विषादीको सुरक्षित प्रयोग तथा व्यवस्थापन

क)जीवनाशक विषादीको विषालुपनाको तुलनात्मक वर्गिकरण (WHO, 2009)

खतराको स्तर	एल.डी. ५० मुसामा (मिलीग्राम प्रति केजी शरीरको तौलमा)	
	मौखिक	छालावाट
अत्यन्त खतरनाक	५ मिलि ग्राम भन्दा कम	५०मिलि ग्राम भन्दा कम
अति खतरनामक	५-५०मिलि ग्राम	५०-२००मिलि ग्राम
माध्यम रूपले खतरनाक	५१-२००० मिलि ग्राम	२००-२०००मिलि ग्राम
सामान्य रूपले खतरनाक	२०००-५००० मिलि ग्राम	२०००-५०००मिलि ग्राम
सुरक्षित	५०००मिलि ग्राम भन्दा माथि	५०००मिलि ग्राम भन्दा माथि

(एल.डि. ५०: विषादीको मात्रा जसले परीक्षण गरिएको जनावरको ५०% संख्यालाई मार्दछ)

ख) जीवनाशक विषादीको सुक्षित प्रयोगः विषादीको उचित रूपमा उपयोग नगरिएमा यसले उपयोग कर्ता, अरू मानिस, घरपालुवा पशुहरू, वन्यजन्तुहरू र लाभकारी कीराहरूलाई समेत हानी पु-याउनुको साथै वातावरणलाई पनि नोक्सान गर्दछ ।

१) सामान्य सिद्धान्तः

क) अनावश्यक रूपमा विषादी प्रयोग नगर्नुहोस् ।

ख) सम्भावित खतराबाट सावधान हुनुहोस् ।

ग) विषादीको लेबल र अन्य पर्चाहरू पढ्नुहोस्।

घ) केटा केटीलाई विषादीबाट टाढा राख्नुहोस्।

२) कीटनाशक विषादी उपयोग गर्नु अगाडिः

क) विषादी सुरक्षित ठाउँमा तालाबन्दी गरी राख्नुपर्छ।

ख) स्प्रेयर/डष्टर राम्रो अवस्थामा हुनुपर्छ।

ग) उपकरणलाई काम गर्नु अघि र काम सकिएपछि जाँच गर्नुपर्छ।

घ) कम घातक (प्रति किलोग्राम ५०१ मिलीग्राम भन्दा माथि एल.डी. ५० भएको) सुरक्षित विषादी प्रयोग गर्नुपर्छ।

३) मिश्रण बनाउँदा र छर्दाः

क) सुरक्षात्मक पहिरन लगाउनुपर्छ, जस्तैः पुरा बाहुलाको कमीज, लामो पतलुङ्ग, जुत्ता वा बूट, चौडा किनारा भएको टोपी, हातमा रबरको पन्जा, मास्क, कृत्रिम श्वास उपकरण आदि।

ख) चुरोट पिउन वा धुम्रपान गर्नु हुँदैन।

ग) विषादी अन्य ठाउँमा फैलिन नपाओस् भन्नका लागि विषादीको प्याकेटलाई सावधानीपूर्वक खोल्नुपर्दछ।

घ) हावाको वहाव कम भएको बेलामा छर्ने गर्नुपर्दछ।

ङ) बन्द भएको नोजललाई मुखले फुक्नु हुँदैन।

४) जीवननाशक विषादी प्रयोग पश्चातः

क) विषादीको प्रयोग गरेका कागजी पदार्थलाई सुरक्षित स्थानमा जलाएर वा गाडेर नष्ट गर्नु पर्छ।

ख) प्रयोग गरिएको भाडा कम्तिमा ३ पटक साबुन पानीले सफा गर्नु पर्दछ।

ग) हात मुख राम्ररी साबुन पानीले धुनु पर्दछ।

घ) उपकरणलाई राम्ररी सफा गरेर राख्नु पर्दछ।

५) विष लागेका लक्षणहरू र प्राथमिक उपचारः

ओर्गानोफस्फेट र कार्वामेट यौगिकहरू जस्तै मेटासिड, मेटासिस्टक्स, नुभान आदिले कोलिनेष्टेर रोक्दछन्, जसले गर्दा स्नायु प्रणालीमा विकार उत्पन्न हुन जान्छ। टाउको दुख्ने, रिंगटा लाग्ने र वाकवाकी हुने र त्यस पश्चात जाडो भई पसीना आउने, झाडा लाग्ने र वान्ता हुने लक्षणहरू देखा पर्दछन्। मांसपेशीहरू थर्कनु, भीषण कम्पन हुनु र अचेत नहुने अवस्थाहरू समेत हुन सक्छ।

प्राथमिक उपचारः

क) रोगीलाई आधा झुकेको रूपमा टाउको तल पर्ने गरी राख्नु पर्दछ।

ख) बान्ता गराउने व्यवस्था गर्नु पर्छ।

ग) राम्ररी हावा आउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ।

घ) छिटो अस्पताल लैजाने व्यवस्था गर्नु पर्छ।

च) एट्रोफिन सल्फेटको २ मिली ग्राम इन्ट्राभेनस सुई दिनु पर्छ।

१९. पोष्टहार्भेष्ट

ताजा कृषि उपजहरुको भण्डारणको मापदण्ड तथा उपजलाइ सुरक्षित राख्न सकिने अवधी

बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिईएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, तरकारी तथा फलफूलहरुलाई बारीबाट भर्खरै टिपेको जस्तो ताजा अवस्थामा राखी भण्डारण अवधि लम्व्याउदा हतारमा सस्तोमा बेच्नु पर्ने बाध्यता नपर्ने; बजारको माग बमोजिमको परिपक्व अवस्थामा लिईएको बाली खाँदा स्वादिलो हुने, बिक्री गर्ने अवधि बढाउन सकिने, रुप, स्वाद र बासना कायम रहने; उपजको गुणस्तरमा

विश्वसनियता बढ्ने; आकर्षक हुने भएकाले स्तरीय उत्पादनलाई सेलार, रष्टिक, शुन्य शक्ति वा कोल्डस्टोरमा राखी वालीको बजारीकरण अबधि बढाउन आबश्यक शर्तहरु तल दिइएको छ।

क्र. सं.	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ बन्ने तापक्रम, freezing point (डि.से.)	अनुमानीत भण्डारण अवधि
१	साग	०	९०-९५		७-१४ दिन
२	हरियो केराउ	०.१	९०-९८	-०.६	१-२ हप्ता
३	टाटे सिमि	०	९०-९५		१-२ हप्ता
४	गाजर	०	९८-१००	-१.४	६-८ महिना
५	भेडे खुर्सानी	७-१०	९५-९८	-०.७	२-३ हप्ता
६	हरियो खुर्सानी	५-१०	८५-९५	-०.७	२-३ हप्ता
७	करेला	१०-१२	८५-९०		२-३ हप्ता
८	खर्वुजा	१०-१५	९०	-०.४	२-३ हप्ता
९	जुकीनी फर्सी	७-१०	९५	-०.५	१-२ हप्ता
१०	स्थानीय फर्सी	१२-१५	५०-७०	- ०.८	२ - ३ महिना
११	पाकेको टमाटर	८-१०	८५-९०	-०.५	१-३ हप्ता
१२	रामतोरीया	१०-१२	९०-९५		१-२ हप्ता
१३	आलु (बर्षे)	१०-१५	९०-९५	-०.८	१०-१४ दिन
१४	प्याज (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	१-८ महिना
१५	गोलभेडा (छिप्पेको अबस्था)	१०-१३	९०-९५	-०.५	२-५ हप्ता
१६	लसुन (सुकेको)	०	६५-७०	-०.८	६-७ महिना
१७	ताजा अदुवा	१३	६५		६ महिना
१८	चम्सुरको साग	०	९९-१००	-०.२	२-३ हप्ता
१९	कुरीलो	२.५	९५-१००	-०.६	२-३ हप्ता
२०	भण्टा	१०-१२	९०-९५	-०.८	१-२ हप्ता

क्र. सं.	बालीको नाम	भण्डारण गर्ने उपयुक्त तापक्रम (डि.से.)	उपयुक्त आद्रता (प्रतिशत)	बरफ बन्ने तापक्रम, freezing point (डि.से.)	अनुमानीत भण्डारण अवधि
२१	मुला	०	९५-१००	-०.७	१-२ महिना
२२	काउली	०	९५-९८	-०.८	३-४ हप्ता
२३	बन्दा	०	९५-१००	-०.९	२-३ महिना
२४	ब्रोकाउली	०	९५-१०	-०.६	१०-१४ दिन
२५	पालुङ्गो	०	९५-१००	-०.३	१०-१४ दिन
२६	सखरखण्ड	१३-१५	८५-९५	-१.३	४-७ महिना
२७	काँक्रो	१०-१२	८५-९०	-०.५	१०-१४ दिन

स्रोतः कृषि तथा पशुपन्छी डायरी, २०७८

२०. बेमौसमी तरकारी उत्पादनको लागि प्लाष्टिक घर

प्रतिकुल मौसममा पनि बिरुवालाई अनुकुल वातावरण सिर्जना गरी बेमौसमी तरकारी उत्पादन गर्न प्लाष्टिक घरको प्रयोग गर्ने गरिन्छ। नेपालमा वर्षा याम (जेष्ठदेखि भदौ महिनासम्म) वर्षाबाट जोगाउन र हिउँदयाम (मंसिरदेखि फागुनसम्म) चिसोबाट बिरुवालाई जोगाउन तराई तथा मध्य पहाडी भागमा प्लाष्टिक घरको प्रयोग गरिदै आएको छ भने उच्च हिमाली भागमा तापक्रम बृद्धि गरि गोलभेडा काँक्रा जस्ता बढी तापक्रम चाहिने तरकारीको उत्पादनको लागि प्लाष्टिक गुमोज प्रयोग गरिदै आएको छ। हाल नेपालमा निम्न पाँच प्रकारका प्लाष्टिक संरचनाहरु प्रचलनमा रहेका छन्।

१. बाँसवाट निर्मित प्लाष्टिक घर (मध्य पहाडी क्षेत्रको लागि सिफारिस कम लागतमा निर्माण गर्न सकिने तथा खुला खेतवारीमा कम्तिमा २ देखी ३ बर्ष सम्म तरकारी खेती गरेका किसानले बर्षा याममा तरकारीलाइ पानीवाट जोगाइ उत्पादन लिन ५ देखी ६ मिटर चौडाइ तथा १२ देखी २५ मिटर सम्म लम्वाइ भएका सिल्पाउलिन/यु.भि १०० देखि २०० माइक्रोन प्लाष्टिक प्रयोग गरी निर्माण गरिएका प्लाष्टिक घर)।

२. जि.आइ पाइपको टनेल (कम्तिमा १० देखी १५ बर्ष सम्म स्थायी प्रकारका जि.आइको फ्रेमवाट निर्मित भेन्टिलेसन सहितको कीरा नछिर्ने जालीले घेरिएको तथा सिल्पाउलिन तथा यु.भि प्लाष्टिकको प्रयोग गरिएका ५ देखी ६ मिटर सम्म चौडाइ तथा १२ देखी २५ मिटर सम्म लम्वाइ भएको। मध्य पहाडी क्षेत्रमा उपयुक्त)।

३. नेट हाउस (तापक्रम अत्याधिक भएका तराइ क्षेत्रमा भाद्र देखी जेठ महिना सम्म बेमैसमी तरकारी उत्पादन गर्न कीरा नछिर्ने जाली, ५० देखी ८० प्रतिशत सम्मका अल्मुनियम नेट तथा जि.आइ पाइप प्रयोग गरी स्थान अनुसार साना देखी ठुला सम्म आकार भएका तरकारी खेतीको लागि प्रयोग गरिएका जालिघरहरु)।

४. नेचुरल्ली भेन्टिलेटेड प्लाष्टिक घर (मध्य पहाड तथा तापक्रम ४० डिग्री भन्दा वढी नजाने तराइका क्षेत्रमा व्यवसायिक रुपमा वेमैसमी तरकारी उत्पादन गर्न यु.भि १०० देखी २०० माइक्रोन सम्मको प्लाष्टिक, वरीपरी कीरा नछिर्ने जाली तथा जाडोमा तापक्रम बढाउन प्लाष्टिक कर्टेन समेत भएका कम्तीमा ५ मीटर चौडाइ भएका एउटा मात्र वा गटर राखेर धेरै क्षेत्र समेत ओगट्न सक्ने खालका ,दुइवटा ढोका तथा थोपा लगायतका सिचाइ सुविधा भएका जि. आइ वाट निर्मित प्लाष्टिक घर)।

५. डोम आकारका प्लाष्टिक घर (मध्यपहाडको १६०० मीटर भन्दा अग्ला वा उच्च पहाडका कम हिउँ पर्ने क्षेत्रमा वेमौसमी तरकारी वा फलफूल विरुवा उत्पादन गर्न अर्ध चन्द्राकार आकारका यु.भि. प्लाष्टिक/पोलिकार्वोनेट सिट तथा जि.आइ पाइपको प्रयोग गरि निर्माण गरिएका प्लाष्टिक घर)।

६. उच्च प्रविधि युक्त प्लाष्टिक घर (तरकारी वेर्ना, फल वा फूल वेर्नाको बाह्रै महिना उत्पादन गर्न विधुत तथा वाटोघाटोको सुविधा भएका तथा विरुवा/वेर्नाको अत्याधिक माग भएका क्षेत्रमा तताउने,चिस्याउने तथा सिचाइ सुविधा सहित भएको पोलिकार्वोनेट/यु.भि प्लाष्टिक आदिको प्रयोग भएको जि.आइ वाट निर्मित संरचना जसको लागत अन्य संरचनाभन्दा अधिक हुने)।

प्लाष्टिक घरनिर्माणको लागि जग्गा छनौटः

- कम्तिमा ६ घण्टाभन्दा बढी दैनिकघाम लाग्ने, हावा खेल्ने तर हुरी बतास नचल्ने क्षेत्र
- कम्तिमा पनि ५ मिटरभन्दा बढी चौडाई भएको जमिन
- सिचाइ,सडक विधुत जस्ता पूर्वाधारको व्यवस्था भएको
- बेर्ना तथा विरुवाको लागि पर्याप्त भाग भएको तथा उत्पादित उपजको बजार भएको क्षेत्र

प्लाष्टिकको प्रयोग

नेपालमा प्लाष्टिक घरको लागि सामान्यतया सूर्यको पराबैजनी किरणले असर नगर्ने सिल्पाउलिन (silpaulin) प्लाष्टिकको प्रयोग गरिदै आएको छ तर इजरायल, भारत लगायतका व्यवसायिक तरकारी खेती गर्ने देशमा सूर्यको प्रकाश प्रशस्त छिर्ने विकास भएका यु.भि १०० देखी २०० माइक्रोनका प्लाष्टिकहरुको नेपालमा प्रचलन वढि रहेको छ।

नेपालमा सामान्यतया ४५ देखि ९० जि.एस.एम सम्मको पारदर्शि सिल्पाउलिन प्लष्टिक प्रयोग गर्ने गरिएकोछ भने हावा चल्ने र असिना पर्ने ठाउँमा १२० जि.एस.एम सम्मको प्लाष्टिकको प्रयोग गर्ने गरिएको छ। जति बढी जि.एस.एम को प्लाष्टिकको प्रयोग गरियो त्यति कम सूर्यको प्रकाश बिरुवाले पाई उत्पादन घट्ने सम्भावना हुन्छ तसर्थ यदि हावा, हुरी र असिनाको प्रकोप कम छ भने ४५ जि.एस.एम को प्लाष्टिक वा १००-२०० माइक्रोनको यु.भि प्रयोग गर्नु सवभन्दा राम्रो हुन्छ। हिमाली क्षेत्र जहाँ हिउँद याममा हिउँ पर्दछन त्यस्ता क्षेत्रमा पोलिकार्वोनेट सिटको छानाको रुपमा प्रयोग गर्नु राम्रो हुन्छ। प्लाष्टिक घरमा हाल आएर चूनौतीको रुपमा देखा परेका सेता झिंगा,लाही जस्ता चुसाहा र टुटा जस्ता चपाउने कीराको प्रकोप कम गर्न बरिपरी कीरा नछिर्ने जालीको प्रयोग गर्न अत्यावश्यक छ।

प्लाष्टिक घरको निर्माण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराहरुः

- घरको निर्माण गर्दा समुन्द्री सतहबाट उचाई, तापक्रम ,आद्रता, हावा वहावको दिशा तथा लगाउने जातमा विचार पुर्याउनु पर्दछ। साथै प्लाष्टिक घर बनाउँदा लगाउने विरुवाको लागि आवश्यक तापक्रम, आद्रता हावाको सन्चार जस्ता कुरामा ध्यान दिन अत्यावश्यक छ।
- समुन्द्री सतहबाट उचाइ कम भएको ठाउँ छ भने सामान्यतया तापक्रम बढी हुने हुँदा घर अग्लो साथै भेन्टिलेसन भएको बनाउनु पर्दछ। बढी उचाई भएको ठाउँमा तापक्रम कम हुने हुँदा तापक्रम बढाउन प्लाष्टिक घर होचो बनाउनु पर्दछ। क्षेत्रिय कृषि अनुसन्धान केन्द्र मालेपाटनले गरेको सिफारिस अनुसार यदि वाँसको प्लाष्टिक घर बनाउने हो भने ८०० देखि ११०० मिटर सम्मको समुन्द्री सतहबाटको उचाईमा धुरी खाँवाको उचाई ४ मी र छेउको खाँबा ३ मिटर, ११०० देखि १४०० सम्म धुरी खाँवा ३.५ र छेउको २.५ मी र १४०० देखि १९०० मी सम्म घुरी खाँबा ३ मी र छेउको खाँबा २ मी कायम गर्दा गोलभेंडा, काँक्रा लगायतका तरकारी सफलता पूर्वक बेमौसममा उत्पादन गर्न सकिन्छ।
- बढी गर्मी हुने ठाउँहरुमा प्लाष्टिक घर निर्माण गर्दा हावा ओहोर दोहर गर्ने ठाउँ (Ventliation) भएको बनाउनु पर्दछ। यसो गर्दा तापक्रम र आद्रता नियन्त्रण गर्न सहज भई रोग तथा कीराको प्रकोपलाइ न्युनिकरण गर्न सकिन्छ। अत्याधिक चिसो हुने क्षेत्रमा प्लाष्टिक घर निर्माण गर्दा तापक्रम बढाउन गुमोज आकारको प्लाष्टिक घर निर्माण गर्नु पर्दछ।
- तापक्रम र आद्रता नियन्त्रण गर्न प्लाष्टिक घरको आकार धेरै ठूलो बनाउन हुँदैन (ठाउँको उपलब्धता अनुसार ५ देखि ६ मी चौडाई र १० देखी २५ मी. लम्बाई भएको घर उपयुक्त हुन्छ यदि ठुलो घर बनाउन परेमा हावा सन्चार गर्न पंखाहरुको व्यवस्था गर्न जरुरी हुन्छ। साथै नियमित रुपमा तापक्रम र आद्रताको अनुगमन गर्न जरुरी हुन्छ।
- प्लाष्टिक घर बनाउँदा छानाको उपयुक्त स्लोप मिलाउन आवश्यक हुन्छ अन्यथा प्लाष्टिकमा पानी तथा असिनाले क्षति पुर्याउने संभाबना हुन्छ।

तरकारी बालीको खेती गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुरा

बाह्रै महिना एवं लगातार प्लाष्टिक घर भित्र एउटै तरकारी बालीको खेती गर्दा रोग तथा कीराको प्रकोप बढ्न जानुको साथै माटोको अबस्था पनि बिग्रन जाने हुदाँ एउटा तरकारी बाली लगाएपछि भटामास, बोडी लगायतको कोसेबाली परिबारको बाली लगाइ फुल फुल्ने अबस्थामा पुगेपछि माटोमा जोतेर छोडिदिनु राम्रो हुन्छ। एकचोटि तरकारी लिइसकेपछि चैत्र देखी जेष्ठ महिनाको पानी नपर्ने तथा बढी गर्मी हुने सिजनमा प्लाष्टिक घरको प्लाष्टिक हटाएर सयपत्री फूल वा तोरी रोपी १-१.५ महिनाको भएपछि माटोमा मिलाइ पारदर्शी प्लाष्टिकले ३० देखी ४२ दिनसम्म हावा नछिर्ने गरी छोपेमा निमाटोड तथा अन्य माटोमा रहेका कीरा तथा रोगका जिवाणुलाइ नियन्त्रण गर्न सहयोग गर्दछ। प्लाष्टिक घरमा तरकारी लगाउँदा बजारको माग तथा मुल्यको विचार गर्नाको साथै वाली विशेष तापक्रम तथा आद्रताको आबश्यकता, परागसेचनको आबश्यकता र संरचनाको प्रकारलाई ध्यानमा पुर्याइ सस्तोमा उत्पादन गर्न सकिने वाली रोज्न जरुरी हुन्छ।

केही वालीहरुको मोवायल एप्स एन्ड्रोइड अपरेटिङ्ग सिस्टम भएको मोवाइलमा इन्टरनेट जोडी प्ले स्टोरमा गएर Tomato Nepal, Cucurbits Nepal र Kausi Kheti Nepal टाइप गरी Download गरेर Install गर्न सकिन्छ ।

1. Kausi kheti app (https://play.google.com /store /apps/ details? id=com.kausi.kheti)
2. Tomato app (https://play.google.com /store /apps/details? id=com.tomato.Nepal
3. Cucurbits app(https://play.google.com/store/apps/details? id=com.dwn.cucurbits.nepal)

संरचना निर्माण लागत

हाल नेपालमा माथि उल्लेखित ६ प्रकारका संरचना निर्माण प्रति बर्ग मिटरको आधारमा विभिन्न निजी सेवा प्रदायक कम्पनिले गरिरहेका छन्। संरचना निर्माणमा स्थानिय आबहावाको विचार गरी विरुवा बृद्दि विकासका लागि आवश्यक तापक्रम,आद्रता तथा सूर्यको प्रकाश र हावाको सन्चार हुन सक्ने र सकभर कम खर्चमा निर्माण गर्न सकिने निर्माण गर्नाको साथै प्रति इकाइ वढी उत्पादकत्व दिन सक्ने जात तथा प्रविधिको अबलम्बन (थोपा सिचाइ, प्लाष्टिक मल्च आदि) गर्न सक्ने गरी कृषकले ध्यान दिएमा कम लागतमा बढी प्रतिफल लिन सकिन्छ। संरचनाका लागतमा बाटोको सुविधा, सेवा प्रदायकवाटको दुरी, आवश्यक पर्ने संरचनाको किसिम तथा सुविधाहरु लगायतले प्रभाव पार्ने हुनाले आफुलाइ पायक पर्ने स्थानको कृषि प्राविधिकको सल्लाहको आधारमा प्रविधि छनौट गर्न आवश्यक हुन्छ।

सम्झनुपर्ने कुराः प्लाष्टिक घर बेमौसमी तरकारी उत्पादनको पूर्वाधार हो यदि बढी उत्पादन तथा आम्दानी लिने हो भने बाली अनुसार तापक्रम तथा आद्रताको व्यवस्थापन, उपयुक्त तरकारीको जातको छनौट, सिफारिस बाली व्यवस्थापन प्रविधिको अवलम्वन तथा बजारको माग अनुसारको उत्पादन गर्न आवश्यक हुन्छ।

२१. कृषि इन्जिनियरिङ्ग महाशाखा, खुमलटारबाट विकसित तथा व्यवसायिक रुपबाट उत्पादित कृषि औजार /उपकरणहरु

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
१	कोदो चुट्ने र फल्ने मेसिन (Millet thresher)	कोदो चुट्ने र फल्ने	खुट्टाले चलाउने	एक घण्टामा ४० देखि ६० के.जी. सम्म कोदो चुट्न र फल्न सकिने	जे.वी. वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
			बिजुलीको मोटरबाट	एकघण्टामा ६० देखि ८० के.जी. सम्म कोदो चुट्न र फल्न सकिने	
२	मकै छोड्याउने मेसिन (Corn sheller)	मकै छोड्याउने	हातले चलाउने	१५के.जी. प्रतिघण्टा	जे.वी. वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
३	मकै रोप्ने मेसिन (Jab seeder)	मकैको वीउ र मल एकै साथ रोप्ने । खनजोत नगरिएको जग्गामा	हातले चलाउने	एक घण्टामा १ रोपनी सम्म रोप्न सकिने	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं.

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
		पकि मकै लगाउन सकिने ।			९८४१२११२२३
४	धानको झार गोड्ने मेसिन (Paddy weeder)	लाइनमा रोपेको धान खेत मा झारलाई उखेली माटोमा नै मिलाइदिने	हातले चलाउने	एक रोपनी धान खेतमा यस मेसिनको प्रयोगले ५/६ घण्टामा गोड्न सकिने	जे.वी. वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
५	वीउ सफा गर्ने मेसिन (Seed cleaning machine)	यस मेसिनबाट रायो, मूला, केराउ, रामतोरिया, भटमास, सिमीको वीउ सफा गर्न सकिने	हातले चलाउने	प्रतिघण्टा ६० देखि ८५ के.जी. बिऊ सफा गर्न सकिने	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२११२२३
६	एइडि कफि पल्पर (Coffee pulper)	कफिको बोक्रा छोडाउने	हातले चलाउने	६० के.जी. प्रतिघण्टा	जे.वी. वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोननं. ९८४१२३९३४६
			खुट्टाले चलाउने	१०० देखि १२० के.जी. प्रतिघण्टा	
			विजुलीको मोटरबाट	१२० देखि १५० के.जी प्रतिघण्टा	
७	हलुका धान / गहुँ झार्ने थ्रेसर (Light weight rice/Wheat pedal thresher)	धान, गँहुचुट्ने	खुट्टाले चलाउने	गहुँको लागि ४५ देखि ५०के.जी. प्रति घण्टा चुट्न सकिने	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोन नं. ९८४१२११२२३
				धानको लागि ७५ देखि ८० के.जी. प्रतिघण्टा चुट्न सकिने	
८	यूरिया मोलासिस ब्लक बनाउने प्रेस	यूरिया मोलासिस ब्लक बनाउने	हातले चलाउने	१६x१२x६ से.मी. को ब्लक एकै पटक तिन वटा बनाउन सकिने	जे.वी. वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोन नं. ९८४१२३९३४६
९	अदुवा सफा गर्ने मेसिन (Ginger washer)	अदुवा सफा गर्ने	विजुलीको मोटरबाट	४०० कि.लो. प्रतिघण्टा	जेन्यून ईन्जिनियरिङ्ग वर्कशप, ग्वार्को, ललितपुर फोन नं. ९८४१२११२२३
१०	सुधारिएको	खेतवारी जोत्ने	पशु चालित	परम्परागत हलो को	

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
	फलामे हलो (Improved metalic plough)			तुलनामा १.५ देखि २ गुणा बढी खेत वारी जोत्न सकिने	
११	प्लाष्टिकको पोखरी (Plastic pond)	वर्षातको पानी संकलन गर्नको लागि	२५० देखि ३५० जी.एस.एम. को रंगीन सिल पोलिन प्लाष्टिक	६०००० लि. क्षमताको पोखरीको पानीले करिब २ देखि ३ रोपनीको जमिनमा तरकारी खेती गर्न सकिने	
१२	वारीको झार उखल्ने औजार (Dry Land Weeder)	झारपात उखल्ने को साथै गोडमेल गर्न सकिने	हाते औजार	एकजना ज्यामीले १ दिनमा २ देखि २.५ रोपनी खेतबारीको गोडमेल गर्न सकिन्छ ।	गुरु श्री एग्रीकल्चर प्रा.लि.वनेपा ९८४९११९१९१
१३	सोलार टनेल ड्रायर (Solar Tunnel Dryer)	कृषि उपजहरु जस्तै स्याउ, च्याउ, मसला, कफि, अदुवा, वेसार इत्यादि सुकाउन उपयोगी ।	घामको शक्ति प्रयोग गरेर	५x२.४ मिटर साइजको ड्रायरमा १५० देखि २०० के.जी. एकपटकमा सुकाउन सकिने	
१४	झुसे चुलो (Rice husk Stove)	धानको भुसलाई इन्धनको रुपमा प्रयोग गरी खाना पकाउन सकिने	घरायसी प्रयोजन	१३०० वाट तापिय क्षमता, २३ प १३०० वाट तापिय क्षमता, २३ प्रतिशत दक्षता	
१५	सुधारिएको प्लाष्टिकको घर (Improved Plastic house)	बेमौसमी बर्षायाम र हिउँदमा पनि तरकारी खेती गर्न सकिने	सिलपोलिन प्लास्टिक को प्रयोग	समुद्र सतहबाट ६०० देखि १२०० मिटर उचाइमा रहेका ठाउहरुको लागि उपयुक्त हुने	
१६	हाते भुसा काट्ने मेसिन (Manual chaff cutter)	हरियो र सुकेको भुसा काट्ने	हाते औजार	३० देखि ३५ कि.लो. प्रतिघण्टा	
१७	मल्टि न्याक	कृषि उपजहरु	साना	एकपटकमा २५	सनवक्स

क्र.सं.	मेसिनको नाम	मेसिनको काम	किसिम	क्षमता	मान्यता प्राप्त उत्पादक
	सोलार ड्रायर (Multi Rack Solar Dryer)	जस्तै माछा मासु तरकारी स्याउ च्याउ कफि मसला अदुवा बेसार इत्यादि सुकाउन उपयोगि	व्यवसायिक हरुको लागि	के.जी. सम्म १ देखि १.५ दिनमा सुकाउन सकिने	प्रा.लि.वल्खु ९८५१०४८९७१
१८	थ्याप्चो सोलार ड्रायर (Low cost Solar Dryer)	कृषि उपजहरु जस्तै माछा मासु तरकारी स्याउ च्याउ कफि मसला अदुवा बेसार इत्यादि सुकाउन उपयोगि	साना किसान र दुर्गम क्षेत्रको लागि	एक पटकमा १० के.जी. सम्म १ देखि २ दिनमा सुकाउन सकिन	

२२. कृषि वजार

कृषि उपज बजार संचालक समिति

क्र.सं	स्थान	फोन नं.
१	विर्तामोड, झापा	☎ ०२३-५४०००२, ९८०४९०४४३
२	धरान, सुनसरी	☎ ०२५-५२२९३४, ९८४२१३१६१९
४	लालबन्दी, सर्लाही	☎ ०४६-५०१०४७, ९८४९२४५६३३
५	नवलपुर, सर्लाही	☎ ०४६-५७०२२८, ९८३७१४३८६१
६	ढल्केबर, धनुषा	☎०४१-५६००५८,९८४४०२२६८९, ९८६९१८७०६९
७	सिन्धुलीमाडी, सिन्धुली	☎ ०४७-५२०४५४, ९८४४०९५०८३
८	बर्दिबास, महोत्तरी	☎ ०४४-५५०१७९, ९८६४०५२०२७
९	बुटवल	९८५७०३६७१६
११	सुर्खेत	९८४८०७५८२५
१२	कोहलपुर	९८५८०३४०३०

कृषि थोक वजारहरुको विवरण

क्र.स	थोक बजारको नाम	जिल्ला	फोन नं.	मोवाइलनं
१	कालिमाटी फलफूल तथा तरकारी थोक बजार,काठमाडौं	काठमाण्डौ	५१२३१२८/ ५१२३०८६	
२	कृषि उपज थोक बजार, विर्तामोड	झापा	०२३-५४०००२/ ४५५०५६	९८५२६७९१२५

क्र.स	थोक बजारको नाम	जिल्ला	फोन नं.	मोवाइलनं
३	कृषि उपज थोक बजार, धरान	सुनसरी	०२५-५६०१२४	९८४२१३१६१९/ ९८४२०२६०२८
४	कृषि उपज थोक बजार, ढल्केवर	धनुषा	०४१-५६००५८	९८०४८३४८४६
५	कृषि उपज थोक बजार, बर्दिवास	महोत्तरी	०४४-५३०१७९	
६	कृषि उपज थोक बजार, लालबन्दी	सर्लाही	०४६-५०१०४७	९८४४०३२१३७/ ९८४४२०५७०३
७	कृषि उपज थोक बजार, नवलपुर	सर्लाही	०४६-५७०२२८	९८४४०३४३३४
८	कृषि उपज थोक बजार, चरिकोट	दोलखा	०४९-४२०११३०	९८४४०५९९५६
९	कृषि उपज थोक बजार, सिन्धुलीमाढी	सिन्धुली	०४७-५२०४५४	९८४४०४५५००
१०	कृषि उपज थोक बजार नारायणघाट	चितवन	०५६-५७०५७२	९८५५०५६६९१
११	कृषि उपज थोक बजार, धुषा	धादिङ्ग	०१०-५२०१२८	९८०८९८३३०४/ ९८०८६६६९१७
१२	कृषि उपज थोक बजार, पोखरा	कास्की	०६१- ५३२५९२	९८५६०२१४१४
१३	कृषि उपज थोक बजार, त्रियासी	स्याङजा	०६३-४२०१३०	९८४१३१६८९९/ ९८४१३१७६९९
१४	कृषि उपज थोक बजार कावासोती	नवलपरासी	०७८-५२०१२६	९८५७०४००६९
१५	कृषि उपज थोक बजार, बुटवल	रुपन्देही		९८५७०३१०९४/ ९८४७०२४१६९
१६	कृषि उपज थोक बजार, मदनपोखरा	पाल्पा	०७५-५२०१४४	९८५७०६०२६१
१७	कृषि उपज थोक बजार, कपुरकोट	सल्यान	०८८-५२०१३०	९७५८५००४७८
१८	कृषि उपज थोक बजार, घोराही	दाङ्ग	०८२-५६००२५	९८४७८४९८४/ ९८४७८४५६८७
१९	कृषि उपज थोक बजार लम्ही	दाङ्ग	०८२-५४०५८१	
२०	कृषि उपज थोक बजार, कोहलपुर	बाँके	०८१-५४१८४०	९८५८०२३३४१/ ९८४८०३४०३०
२१	कृषि उपज थोक बजार ,सुर्खेत	सुर्खेत	०८३-५२०३०५	९८४८०४७०६६/ ९८४८२३१४३१
२२	कृषि उपज थोक बजार, अत्तरिया	कैलाली	०९१-५५११२४/ ५२१२२७	

प्राईभेट वजारहरु

क्र. सं.	कृषि उपज बजारको नाम	बजारको प्रकृति	बजारको अध्यक्ष/ सदस्यको नाम	जिल्ला	फोन नं.
१	श्री कम्पलेक्स प्रा.लि., पोखरा	थोक बजार	श्री झलक श्रेष्ठ	कास्की	९८५६०२९८४८
२.	वल्खु कृषि बजार	थोक बजार/खुद्रा		ललितपुर	९८५१०४५५९१

३	कृषि वजार, खसीबजार, कलंकी	थोक बजार		काठमाडौं	
४.	कृषि बजार,नयाँ वानेश्वर	थोक बजार		काठमाडौं	

सम्झनुपर्ने कुराः प्लाष्टिक घर बेमौसमी तरकारी उत्पादनको पूर्वाधार हो यदि बढी उत्पादन तथा आम्दानी लिने हो भने उपयुक्त तरकारीको जातको छनौट, सिफारिस बाली व्यवस्थापन प्रविधिको अवलम्वन तथा बजारको माग अनुसारको उत्पादन गर्न आवश्यक हुन्छ।

२३. पशुपालन/पशु स्वास्थ्य

पशुपंछीको सामान्य तापक्रम, नाडी र श्वास-प्रश्वास गति

पशुपंछी	तापक्रम		नाडी/मिनट	श्वासप्रश्वास/मिनट
	डिग्री सेल्सियस	डिग्री फरेनहाइट		
गाई	३८.२-३८.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१८
भैंसी	३८.३-३९.९	१०१-१०२	४०-६०	१२-१८
घोडा	३८.०-३८.३	१००.४-१००.८	३०-४०	८-१६
भेडा	३९.४-४०.०	१०३-१०४	५५-७५	२०-३०
बाख्रा	३९.४-४०.०	१०३-१०४	५५-७५	२०-३०
बंगुर	३७.९-३८.४	१०२-१०३	६०-७५	२०-३०
खरायो	३८.०-३८.५	१०१-१०२	१२३-३०४	३६-५०
कुकुर	३८.३-३८.९	१०१-१०२	९०-१२०	२०-४०
विरालो	३८.३-३८.९	१०१-१०२	१००-१२०	२०-३०
कुखुरा	४१.१-४१.७	१०६-१०७	१२०-१६०	१५-६०

निरोगी र रोगी पशुहरु बीच भिन्नता

क्र.सं.	विवरण	निरोगी पशुहरु	रोगी पशुहरु
१	पशुको रुप/चाल	राम्रो, सतर्क, फुर्तिलो	झुसिलो, फुर्तिलो नभएको
२	टाउको	उठेको वा ठाडो हुन्छ	झुकेको हुन्छ
३	आँखा	पुरा खुलेको, चम्किला	आधा खुलेको, कचेरा लागेको, कोषहरु बढी रातो
४	नाक/मुख	सामान्य	-याल/सिंगान बगेको
५	पशुलाई बोलाउँदाको प्रतिक्रिया	छिटो प्रतिक्रिया दिन्छ	ढिलो गरी टेर्छ
६	गोबरको कडापन	सामान्य	बढी कडा वा पातलो, गन्हाउने, रगत मिसिएको
७	छाला	नरम /सामान्य	खस्रो, रौ ठाडो भएको

क्र.सं.	विवरण	निरोगी पशुहरु	रोगी पशुहरु
८	कान	ठाडो / सामान्य	लत्रेको, कानबाट पीप बगेको
९	थुतुनो	ओसिलो	सुख्खा
१०	दाना पानीमा रुचि	सामान्य	कम खाने / खाँदैनखाने
११	नाडीको गति	सामान्य (४०-६० प्रति मिनेट)	बढ्ने वा घट्ने
१२	श्वास प्रश्वास	सामान्य (२०-२८ प्रति मिनेट)	श्वास फेर्न अप्ठ्यारो गर्ने / खोक्ने, गति बढ्ने वा घट्ने
१३	शरिरको तापक्रम	सामान्य (१०२ फरेनहाइट)	प्रायः बढ्ने
१४	उग्राउने (पाहुर झिक्ने)	पाहुर झिक्छ	पाहुर झिक्दैन

२३.१ गाईका जातहरु

(क) नेपालमा पाईने स्थानीय गाईका जातहरुः

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
१.अछामी गाई	यस गाईको उत्पत्ति अछाम जिल्लामा भए पनि बझाङ, बाजुरा र डोटीमा समेत पाइन्छ।	• संसारको सबैभन्दा सानो गाई हो। • यसलाई नौ मुठ्ठे गाईको नामले पनि चिनिन्छ। • यसको रंग कालो देखि सेतो, खैरो, खरानी, टाटेपाटे आदि हुन्छ। • शारिरीक तौल १२० देखि १५० के.जी. सम्म हुन्छ। • दैनिक दूध उत्पादन १.५ देखि २ लिटर र बढीमा ४ लिटर सम्म दूध दिन्छ।
२.लुलु गाई	यस गाईको उत्पत्ति मुस्ताङ जिल्लामा भए पनि मनाङ र डोल्पामा समेत पाइन्छ ।	• यो जुरो नभएको उच्च हिमाली भेगको सुख्खा चिसो हावापानीमा हुर्कन सक्ने गाई हो। • यसको होचो कद, लामो पुच्छर,छोटा खुट्टा, बाक्ला रौं हुन्छन। • वयस्क भालेको शारिरीक तौल १५० देखि २२५ के.जी. सम्म र माउको शारिरीक तौल १२० देखि १६० के.जी सम्म हुन्छ। • दैनिक दूध उत्पादन औसत १.६ लिटर सम्म दूध दिन्छ।
३.खैला गाई	यस गाईको उत्पत्ति सुदूरपश्चिम प्रदेशको पहाडी जिल्ला खासगरी बैतडी, डडेल्धुरा, डोटी जिल्लामा पाइन्छ।	• यसको साढे तथा गोरु रिसालु स्वभाव, सिङ सिधा र माथि तिर फर्केको, शरिर बलियो भएको, माल समान बोक्न र खेत जोत्नको लागि उपयुक्त जात हो। • अन्य स्थानीय जातका गाईहरु भन्दा ठुलो शरिर हुन्छ।

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
		• यसको गर्भधारण अवधि २८८ दिनको हुन्छ। • यसले ३०५ दिनको दुहुनो अवधिमा दैनिक औसत दूध उत्पादन २.५ लिटर दिन्छ।
४.पहाडी गाई	पहाडी क्षेत्र	• यो गाई मध्य पहाडको लागि उपयुक्त, प्राय कालो रंग, दूध उत्पादन क्षमता कम भएको, विशम हावापानीमा हुर्कन सक्ने सानो कदको गाई हो। • यो ४ बर्षको उमेरमा बयस्क भई ५ बर्षको उमेरमा पहिलो वेत व्याउछ। • गर्भधारण अवधि २७५ दिनको हुन्छ। • यसले २४० दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन १.१ के.जी. हुन्छ।
५.तराई गाई	तराई क्षेत्र	• तराईको समथर भू-भागको लागि उपयुक्त गाईको जात हो। • प्रायः सेतो रंग, दूध उत्पादन क्षमता कम भएको, मध्यम कदको, कान सिधा, बलियो र गर्मी हावापानीको लागि उपयुक्त गाई हो। • यसको औसत शारीरिक तौल २१० के.जी.सम्म हुन्छ। • यसको गर्भधारण अवधि २९६ दिनको हुन्छ। • यसले २४६ दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन २.१ के.जी. हुन्छ।
६.सिरी गाई	पूर्वी पहाडको, खास गरी ईलाम जिल्ला	• पहाडको लागि उपयुक्त गाईको जात हो। • कालो देखि सेतो रंग, दूध उत्पादन क्षमता राम्रो भएको, चौडा र च्याप्टो निधार, कान सानो र अगाडि निस्केको,थोरै माथी फर्केको तिखो सिङ हुन्छ। • गर्भधारण अवधि २९५ दिनको हुन्छ। • यसले २६८ दिनको दुहुनो अवधिमा औषत दैनिक दूध उत्पादन ४.५ के.जी. हुन्छ।
७.याक	हिमाली क्षेत्र (समुद्र सतहबाट ३००० देखि ४५०० मिटर उचाई सम्म)	• यसको भालेलाई याक र पोथिलाई नाक भनेर चिनिन्छ। • यसको दूध उत्पादन क्षमता कम भएपनि चिल्लो पदार्थ ६.६ % सम्म हुन्छ। • यसको काध सिधा, रौ लामा, सिङ्ग तिखो, लामो र बलियो, अत्यधिक चिसो सहन सक्ने क्षमता हुन्छ। • यसको गर्भधारण अवधि २५२ देखि २५५ दिनको

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
		हुन्छ। • नाकलाई व्याएको दुई महिना सम्म दुहिदैन नवजात बाछाको लागि छोडिन्छ र त्यसपछि मात्र दुहिन्छ। • यसले १६७ दिनको दुहुनो अवधिमा औसत दैनिक दूध उत्पादन १.३ के.जी. हुन्छ। • वयस्क याकको शारिरीक तौल औषत ३५५ के.जी. र नाकको अधिकतम ३२५ के.जी. सम्म हुन्छ।
८. चौरी गाई	उच्च पहाडी क्षेत्र (९ हजार देखि १५ हजार फिट सम्म)	• चौरीबाट चौरी जन्मदैन र चौरी उत्पादनको लागि शुद्ध जातको याक नाक आवश्यकता पर्दछ। • शुद्ध जातको भालेलाई याक र पोथीलाई नाक भनिन्छ भने वर्णशंकरलाई चौरी भनिन्छ। • चौरीको भालेलाई झोपा भनिन्छ। यो नपुंसक हुन्छ, भारी बोक्ने र खेत जोत्न प्रयोग गरिन्छ। • चौरीको पोथीलाई झुमा भनिन्छ यो उत्पादनशील हुन्छ। यसले दैनिक ४ लिटर सम्म दूध दिन्छ। • नाक र स्थानीय जातको बहरको क्रसवाट जन्मेको डिम्जो चौरी र याक र स्थानीय गाईको क्रसवाट जन्मेको लाई उराङ्ग चौरी भनिन्छ। • डिम्जो चौरीउचाईमा गएर चर्न सक्ने, ठण्डी सहन सक्ने र दूध उत्पादन राम्रो दिन्छ। • उराङ्ग चौरीउचाईमा गएर चर्न नसक्ने, ठण्डी सहन नसक्ने र दूध उत्पादन कम हुन्छ।

(ख) नेपालमा पाईने उन्नत गाईका जातहरुः

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
१. जर्सि गाईः	यसको उत्पति बेलायत को जर्सि टापुमा भएको हो।	• यो करिव त्रिभुजाकार, रंग प्रायः रातो, खैरो वा कालो, डडाल्नु सिधा, फांचो र थुन ठुला, टाउको विचमा खोप्रो परे जस्तो, अनुहार छोटो र यसको भाले रिसालु हुन्छ। • सांढेको शारिरीक तौल ६७५ कें.जि. र माउको तौल ४५० के.जि. हुन्छ। • प्रतिवेत प्रति जनावर दूध उत्पादन ५००० देखि ६००० लिटरसम्म हुन्छ।
२. होलिस्टीन फ्रिजियन	यसको उत्पति नेदरल्याण्डको फ्रिजल्याण्डमा भएको	• यो गाई संसारकै सवभन्दा बढी दुध दिने, सेतो, कालो, टाटेपाटे, ढाड अलि कुप्रेको, लामो र सांधुरो मुख, गाई शान्त स्वभावको र सांढे हिंस्रक स्वभावको हुन्छ।

गाईका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
	हो ।	• साढेको शारिरीक तौल १००० के.जी र माउ ६७५ के.जी. सम्म हुन्छ। • दुध उत्पादन प्रतिवेत ६५०० देखि ९००० लिटरसम्म भएतापनि ११००० लिटर भन्दा बढी दिएको पनि पाईन्छ।
३. ब्राउन स्वीस गाई	यसको उत्पति स्वीजरल्याण्डमा भएको हो।	• यो गाई खैरो वा कालो रंगको, सुस्त र सोझो हुन्छ। प्रतिकुल मौसम खप्नसक्ने, डांडा कांडामा पनि पाल्न सकिने, गर्मिमा पनि पाल्न सकिने। • शारिरीक तौल सांढेको ९०० के.जी. र माउको ६२५ के.जी. सम्म हुन्छ। • औसत दुध उत्पादन प्रतिवेत ५५०० लिटरसम्म पाईन्छ।
४. साहिवाल गाई	यसको उत्पत्ति पाकिस्तानको मन्टगोमेरीमा भएको हो।	• चाकलो निधार, छोटा खुट्टा, छोटा सिङ पछाडी फर्केका, निकै ठुलो र लगभग एकतर्फ ढल्केको जुरो तथा माल भएको हुन्छ। • यसको रंग रातो र हल्का खैरो हुन्छ। यो एशियाको राम्रो दुधालु गाई हो।सांढेको तौल ५०० के.जी र माउको तौल ३४० के.जी. हुन्छ। • प्रति बेत दुध उत्पादन १३५० लिटर हुन्छ।
५. रेड सिन्धी	यसको उत्पति पाकिस्तानको सिन्धु प्रान्तमा भएको हो	• यसको रंग रातो कालो, वोधो सिङ्ग भएको धेरै ठुलो जुरो तथा माल भएको, दडिलो शरिर निकै शान्त प्रकृतिको, फांचो ठुलो र तल झरेको हुन्छ। • सांढेको शारिरीक तौल ४५० के.जी. र माउको ३०० के.जी. सम्मको हुन्छ। • औसत दुध उत्पादन प्रति बेत १५०० देखि २२०० लिटर हुन्छ।
६. हरियाणा गाई	यसको उत्पत्ति भारतको हरियाणामा भएको हो।	• यसको रंग सेतो, कसिलो र अग्लो शरिर हुन्छ।यसको सांढे जोत्न र गाडा तान्न उपयुक्त हुन्छ।वयस्क गाईको तौल ५५० के.जी. हुन्छ। • प्रति वेत औषत दूध उत्पादन १२०० लिटर हुन्छ।

२३.२. भैंसीका जातः

(क) नेपालमा पाईने स्थानीय जातका भैंसीहरुः-

भैंसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
(१) लिमे भैंसी	यसको उत्पत्ति गण्डकी प्रदेशको कास्की, स्यांङ्गजा, पर्वत, वाग्लुङ्ग तनहुं र लम्जुङ्गमा भएको हो।	• स्थानीय भैसी मध्ये सबैभन्दा सानो जातको भैंसी हो। यसको सिङ्ग घाटी तिर घुमेको हँसिया आकारको हुन्छ। • भैसीको शारिरीक तौल औषत ३१० देखि ३१५ के.जी र यसको प्रतिवेत दूध उत्पादन १०४८ लिटर हुन्छ। • यो भैंसीको संख्या घट्दो क्रममा भएकोले संरक्षणको लागि ध्यान पुर्याउन आवश्यक छ।
(२)पार्कोटे भैंसी	यो जातको भैंसी मध्य पहाड देखि उच्च पहाडमा पाइन्छ।	• यसको रंग कालो हुन्छ तर कहिंकहीं खैरो र हल्का खैरो रंगमा पाइन्छ। अनुहार लाम्चो, टाउको चेप्टो, सिंङ्ग तरवार आकारको र शारिरको पछाडी भागतिर फर्केको हुन्छ। • दूध उत्पादन प्रति वेत १००० लिटर हुन्छ।
(३)गड्डी भैंसीः	यसको उत्पत्ति सुदूरपश्चिम प्रदेश पहाडी भेगमा भएको हो।	• यसको रंग कालो र निधारमा सेतो थोप्ला तारो भएको कहि कतै खैरा र फिक्का रंगको हुन्छ। लामो अनुहार फराकिलो निधार र टाउको, सिङ्ग लामो अर्ध घुमाउरो, पूर्ण विकसित फांचो, दूधका नसा स्पष्ट देखिने हुन्छ। • औषत शारिरीक तौल ४५२ के.जी. र दूध उत्पादन दैनिक ३.५ लिटर पाइन्छ। • यसको संख्या घट्दो अवस्थामा रहेकोले संरक्षणमा ध्यान दिन आवश्यक छ।

(ख) उन्नत जातको भैंसीः-

भैंसीका जात	उत्पत्ति	विशेषताहरु
१. मुर्रा भैंसी	यसको उत्पात्ति भारतको हरियाणामा भएको हो।	यो निक्खर कालो शरिर, लामो घाँटी, छोटा नजिकैबाट घुमेका कसिएको सिङ, राम्रो विकसित भएको फांचा लामो पुच्छर र पुच्छरको बीचमा सेतो फुर्को हुन्छ। यसको शारिरीक तौल ४५० देखि ५०० के.जी र प्रति वेद औषत दुध उत्पादन १५००देखि २५०० लिटर हुन्छ।

२३.३ गाई भैंसीहरूमा लाग्ने प्रमुख रोगहरू

१. खोरेत (Foot and mouth disease)

कारणः विषाणु

लक्षणहरू

- यो रोग लाग्दा एकदम बढी ज्वरो (१०४-१०६ डिग्री फरेनहाइट) आउँछ।
- विस्तारै घाँसपात नखाने, झोक्राउने हुन्छ।

- मुख वरिपरि विशेष गरी गिजा र जिब्रोमा स-साना फोकाहरू आउँदछन्।
- यस सँगसँगै खुट्टाको खुरको कापमा पनि फोकाहरू आउँछन् पशु खुट्टा खोच्याएर हिड्छ र पछि लङ्गडो हुन सक्छ।
- मुख वरिपरि घाउ आउने भएको कारण ऱ्याल चुहाउँछ।
- यस रोगले ठूला माउहरू भन्दा पाठापाठीलाई बढी असर पु-याउँछ ।
- कहिलेकाहीं खोरेत रोगका कारण थुनेलोको समस्या पनि देखिन्छ।
- ब्याउने माउहरूमा गर्भ तुहिने समस्या देखिन सक्छ।

उपचारः

क) मुखको घाउलाई १ प्रतिशतको पोटास पानीले सफा गरिदिने वा फिटकिरी पानीले सफा गरि दिने।

ख) खुरका घाउलाई पोटास पानीले धोएर हिमैक्स वा लोरेक्जेन मलहम लगाउनुपर्छ वा २ प्रतिशत निलोतुथोले घाउ सफा गर्न सकिन्छ।

ग) खुट्टाको घाउमा फिनेल प्रयोग गर्न पनि सकिन्छ।

घ) घाउहरुमा अनय जिवाणु प्रवेश गरी सक्रमण नगरुन भन्नको लागि पशुलाई एन्टीवायोटिक सुई लगाउन सकिन्छ।

ङ) खोरेत देखिइ रहने ठाउँमा रोकथामको लागि खोरेत विरूद्ध खोप लगाउनुपर्दछ। ६ महिनाको उमेर पुगेपछि पहिलोपटक खोप लगाउने र प्रत्येक वर्ष दोहर्याउने। बढी देखिने ठाउँमा ६-६ महिनामा दोहोर्याउने।

२. भ्यागुते (Hemorrhagic Septicemia)

कारणः एक प्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू

- उच्च ज्वरो आउने। (१०५ देखी १०७ डिग्री फरेनहाइट)
- घाँटी वरिपरिको भाग तथा जिब्रो सुन्निने।
- फिज काढ्ने।
- सास फेर्न गाह्रो भई घ्यार्रघ्यार्र आवाज निकाल्ने।
- कहिले काही रगत मिसिएको छेर्ने।

रोकथाम र उपचार

- वर्षायाम शुरू हुनु अगाडि प्रत्येक वर्ष पशुलाई खोप लगाउने।
- रोगको लक्षण देखापरेको छ भने तुरून्त प्राविधिकलाई देखाई उपचार गराउने।

३. चरचरे (Black Quarter)

कारणः एक प्रकारको जिवाणु

लक्षणहरू

- उच्च ज्वरो आउने (१०५ देखी १०७ डिग्री फरेनहाइट)
- विशेष गरी फिलाको मासंपेशी सुन्निने र दुख्ने ।
- छाम्दा शुरूमा तातो हुने र पछि चिसो हुने र दुखाई पनि कम हुने ।
- सुन्निएको ठाउँमा थिच्दा चरचर आवाज आउने ।

रोकथाम

- पानी पर्ने समय अगाडी नै गाई वस्तुलाई खोपाउने काम गर्नु पर्दछ। बि.क्यू.पोलीभ्यालेण्ट भ्याक्सिन गाईभैंसीमा ५ एम.एल. छाला मुनी (s/c) र पाडा बाच्छालाई ३ एम.एल. सोही तरीकाले दिनु पर्दछ । छ महिना नाघेको वस्तुलाई सुई दिनुपर्दछ । साथै यो सुई प्रत्येक साल दोहो-याउनु पर्दछ।
- गहिरो खाडल खनी यो रोगबाट मरेको पशुलाई पुरिदिनुपर्दछ।
- रोगी पशुलाई छुट्याएर राख्नु पर्दछ।
- रोगी वस्तु लेखाएको खाना पानी एवं घाँस निरोगी वस्तु भाउलाई नदिने तथा गोठलाई २% को फर्मालिन झोलले सफा गर्नु पर्दछ।
- रोगको आशंका भएको चरन क्षेत्रमा बाच्छा/बाच्छी चराउनु हुँदैन।

४. पट्के (Anthrax)

कारणः एक प्रकारको जिवाणु

लक्षणहरूः

- धेरैजसो कुनै लक्षण नदेखाई अचानक मर्ने।
- ज्वरो आउने।(१०५ देखी १०७ डिग्री फरेनहाइट)
- सास फेर्न गाह्रो हुने।
- आँखा रातो हुने।
- पेट ढाडिने।
- मरेपछि नाक, मुख, मलद्धार आदिबाट नजम्ने रगत बगेको हुन्छ।

रोकथाम

- धेरै रोग देखिने ठाउँमा पशु सेवा प्राविधिकको सिफारिसमा खोप लगाउने।
- मरेका पशुलाई गहिरो खाडल खनेर गाड्ने। याद गरौ पट्केको शंका लागेको पशुलाई कहिल्यै पनि चिरफार गर्नुहुँदैन।
- रोगी पशुलाई वथानबाट अलग्गै राख्ने।
- रोगीको सम्पर्कमा आएको पशुलाई प्राविधिकको सल्लाहमा उपचार गराउने।

५. थुनेलो (Mastitis)

कारणः यो धेरै कारणहरू हुनसक्छ जस्तै गोठ, पशु र दुहुने मानिसको सरसफाईको कमीले गर्दा विभिन्न, जिवाणुहरू, विषाणुहरू, ढूसी, एक कोषिय परजीवी प्रोटोजोवा कल्चौडो वा शरीर भित्र प्रवेश गरेर।

लक्षणहरू

- अचानक थुन र कल्चौडो सुन्निने, कडा, रातो र छाम्दा दुखे हुन्छ।
- दुध बिग्रने, पातलो पानी जस्तो आउने, छोक्राहरू आउने र कहिलेकाही दूध पुरै नआउने हुन्छ।
- ज्वरो आउने।

रोकथामः

- दूध दोई सकेपछि पोभिडिन आयोडिन ९ भाग र ग्लीसरिन १ भाग मिसाएको झोलमा थुनलाई केहि बेर डुबाउने।
- गोठ, पशु, दूध दुहुने मानिसको र भाँडोको सरसफाईमा विशेष ध्यान दिने।
- शंका लागेमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा वा पशुरोग अन्वेषण प्रयोगशालामा दूध जँचाउने।
- थुनेलोको लक्षण देखिएमा कृषकले पहिला नबिग्रेको थुनबाट दूध दुहुने, त्यसपछि मात्र बिग्रेको थुनको दुहुने र बिग्रेको थुनको दूधलाई खाडलमा अन्यत्र लसपस नगरी गाड्ने। विग्रेको थुनबाट पटक पटक दूध दुहे र फ्याक्ने।
- अविलम्ब प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गराउने। जथाभावी औषधीको प्रयोगले थुनेलो झन् जटिल बन्नसक्छ।

६. लम्पि स्किन डिजिज (Lumpy Skin Disease):

यो सबै उमेरको गाइभैंसीमा प्राय गर्मी तथा बर्षा मौसममा पक्स समुहको क्याप्रीपक्स भाइरसबाट छालामा नोकिलो गिर्खाहरु देखिने एक आर्थिक महत्व राख्ने रोग हो। भैंसीमा भनिए पनि गाइको तुलनामा भैंसीहरुमा कम नै लाग्ने गर्छ। सन २०१२ सम्म अफ्रिकामा मात्र सिमित यो रोग २०१२ पछि मध्यपूर्व, दक्षिण पूर्वी यूरोप, रसिया, काजिस्तान हुंदै बंगलादेश र भारत हुंदै गतबर्ष पूर्वी नेपालमा पनि पसि हजारौंको संख्यामा बिरामी तथा केही मरेको समेत पाइयो जसको पुष्टी मिति २०७७।४।११ मा भएको थियो। त्यसैले यस रोगबारे हामी सचेत हुनु जरुरी छ।

प्रशारणः प्रत्यक्ष सम्पर्क, लामखुटे, झिंगा, किर्ना , संक्रमित बस्तुको ढुवानी तथा आवतजावत आदी ।

मुख्य लक्षणहरुः १०४ डिग्री फरेनहाइट वा सो भन्दा बढी ज्वरो आउने, आंखाबाट कचेरा निकाल्ने, सिंगान बग्ने तथा फिंज निकाल्ने, शरिरको बिभिन्न भागमा खासगरी घांटी गर्दन, पेट, थुन कल्चौडा बदीमा गिर्खाहरु आउने, दुध उत्पादन स्वाटै घटने, गर्भिणी गाइभैंसी तुहिन सक्ने र पछी महिनौसम्म बांझोपन देखिने, २०% सम्म बिरामी हुने र १ प्रतिशत भन्दा बढी मर्ने, निको हुन २-३ महिनासम्म लाग्ने।

उपचार तथा रोकथामः खासै उपचार छैन तर तिब्र बिमारीमा ५-७ दिन सम्म एन्टिबायोटिक, दुखाइ कम गर्ने औषधिहरु, एन्टिहिस्टामिन, तथा केही केही छालामा लगाउने मलमहरु प्रयोग गर्न सकिन्छ। बचावटको लागी सरसफाई तथा निःसंक्रमणमा बिशेष जोड, रोगी पशुको अल्लगीकरण, ओसारपोसार तथा चरिचरनमा नियन्त्रण, लामखुटे,झिंगाबाट बचाउने उपायहरु तथा जैविक सुरक्षाका उपायहरु अपनाउनु पर्ने हुन्छ।

प्रजननसँग सम्बन्धित समस्याहरू

७. बाँझोपन

कारणहरू

- व्यवस्थापनमा कमजोरीः समय मिलाएर राँगो साँढे नलगाउनु वा कृत्रिम गर्भाधनको उचित समय नपहिल्याउनु (कराएको ८ देखि १८ घण्टाभित्र) लैजानु पर्दछ।
- पोषण तत्वको कमीः प्रशस्त हरियो घाँसपात नपाएमा।
- खनिज तत्वको कमीः विशेष गरी क्याल्सियम, फस्फोरस, फलाम, कोवाल्ट, तामा सेलेनियम जस्ता खनिज बढी महत्वपूर्ण हुन्छ।
- भिटामिनको कमीः विशेषगरी भिटामिन ए, डि र ई बढी महत्वपूर्ण हुन्छन्।
- नाम्ले, जुकाको समस्या बढी हुनु।
- संक्रमण रोगहरूको कारणः जस्तै ब्रुसेलोसिस, ट्राइकोमोनियसिस आदि।
- प्रजनन् अंगहरूमा खरावी वा संक्रमण।
- वंशाणुगत कारणहरू।

व्यवस्थापन

- कारण पत्ता लगाई सोही अनुसार उपचार गराउनु पर्दछ।
- बेला बेलामा गोवर जचाई नाम्ले, जुकाको औषधि खुवाउने।
- प्रशस्त हरियो घाँस पातहरू खुलाउने।
- अन्य अवस्थामा प्राविधिकसँग सल्लाह गरी आवश्यकता अनुसार उपचार गर्ने।

८. साल अड्कने समस्या

कारणहरूः

- शारीरिक कमजोरी
- संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेलोसिस, भिब्रियोसिस आदि
- भिटामिन ई, सेलेनियम जस्ता खनिजको कमी
- पाठेघरको संक्रमण

व्यवस्थापन

- साल झर्न सहयोग पुर्‍याउन एक्जापर जस्ता औषधिहरू शुरूको १०० मि.लि. र त्यस पछि विहान बेलुका ५० मि.लि.२-३ दिनसम्म दिन सकिन्छ।
- व्याएपछि खस्रो खालका घाँसहरू र अम्रिसो जस्ता घाँसहरू खुवाउँदा साल झर्न सहयोग पुग्छ।
- त्यति गर्दा पनि नझरेमा प्राविधिकलाई बोलाई साल झिक्न लगाउने। यदि पशुलाई ज्वरो आएको छ भने पहिला ज्वरोको उपचार गरेपछि मात्र साल झिक्नु वेश हुन्छ।

९. भंडार फर्कने समस्या

कारणहरू

- ईस्ट्रोजन तत्व बढी भएको घाँसपात खुवाएमा वा ढूसी परेको दानाहरू खुवाएमा।
- पाठेघरमा असजिलो भई पशु बढी कनेमा।
- पशुको पछाडितिरको भाग बढी ओरालो भएमा सहयोगीको रूपमा काम गर्न सक्छ।
- क्याल्सियम, फोस्फोरसको कमी भएमा वा सन्तुलन विग्रेमा।

व्यवस्थापन

- तुरून्त प्राविधिकलाई बोलाई उपचार गर्नुपर्दछ। प्राविधिक नआईन्जेल बाहिर निस्केको भागलाई सफा तथा चिसो राखी राख्नको लागि थोरै पोटास मिसाएको पानी बेलाबेलामा छर्किरहने र बाहिर टाँसिएको फोहोर सफा गरी सफा चिसो कपडाले बेर्ने।
- यदि धेरै नै भाग बाहिर आएको छ भने फोहोर नलागोस् संक्रमण नहोस् भन्नाका लागि तल सफा प्लाष्टिक ओछ्याउने र पोटास मिसाएको पानी बेला बेलामा छर्किरहने।
- प्राविधिकले पाठेघरको बाहिर आएको भागलाई विस्तारै पुनः पहिलाकै स्थानमै फर्काई दिन्छन्।
- अन्य व्यवस्थापन प्राविधिकको सल्लाह अनुसार गर्ने।

१०. बाच्छा बाच्छी अड्कने वा व्याउन नसक्ने समस्या

कारणहरू

- बाच्छा बाच्छी ठूलो भएमा।
- वाच्छा वाच्छीको पाठेघर भित्रको बसाई (पोजिसन) नमिलेमा।
- शारीरिक कमजोरीको कारण।
- पाठेघरको मुख पूर्णरूपमा नखुलेमा।
- उमेर नपुग्दै पशु गर्भिणी भएमा।
- बाच्छा बाच्छी भित्रै मरेमा।
- संक्रामक रोगहरू जस्तै ब्रुसेलोसिस आदिको कारण।

- विभिन्न हार्मोनहरूको कमी तथा असन्तुलन।
- पाठेघर बटारिएमा।
- बाँधेर पालिएका पशुहरूमा पनि यस्तो समस्या आउनसक्छ।
- वंशाणुगत कारणहरू।

व्यवस्थापन

- ब्याउन खोजेको ५-६ घण्टा भित्र व्याउन नसकेमा तुरून्त प्राविधिकलाई बोलाई हाल्नु पर्दछ।
- प्राविधिकले पाठेघर भित्र हात हालेर अवस्था पत्ता लगाई आवश्यकता अनुसार उपचार गर्दछन्।

११. गर्भ तुहिने समस्या

कारणहरू

- संक्रमक रोगहरूको संक्रमण
- सन्तुलित आहाराको कमी
- विषालु घाँसपात, ढूसीजन्य दाना आदि।
- चोटपटकको कारण
- अदक्ष प्राविधिकले गर्भ जाँच्दा पनि कहिले काही गर्भ तुहिन सक्छ।
- उच्च ज्वरो
- गर्भावस्थामा गलत औषधि खुवाउँदा।

व्यवस्थापन

- गर्भिणी पशुलाई औषधि खुवाउनु पर्दा दक्ष प्राविधिकको सिफारिसमा मात्र खुवाउने
- कारण पत्ता लगाई व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ।
- तुहिएको बाच्छा बाच्छी, साल तथा सम्पर्कमा आएका अन्य सोत्तरहरूलाई राम्रोसँग खाडलमा गाड्नुपर्दछ र माउलाई उपचार गर्नु पर्दछ।

गाईभैंसीलाई महत्वपूर्ण मानिएका खोप लगाउने बारे तालिका

क्र. सं.	खोपको नाम	रोगको नाम	उमेर	खोपको मात्रा र खोप दिने ठाँउ	खोपको थप मात्रा (बुस्टर)	नियमित खोप दिने समय	खोप दिने सिजन
१	एफ.एम.डी भ्याक्सिन (हेक्टस)	खोरेत	३-८ हप्ता	१० मि.लि. छालामुनि	३ महिना पछि	प्रत्येक ६ महिनामा	भाद्र मसान्त र फागुन मसान्त
	रक्षा एफ.एम.डी	खोरेत	४ महिना	३ मि.लि. छालामुनि	१ महिनापछि		

क्र. सं.	खोपको नाम	रोगको नाम	उमेर	खोपको मात्रा र खोप दिने ठाँउ	खोपको थप मात्रा (बुस्टर)	नियमित खोप दिने समय	खोप दिने सिजन
२	एच.एस.ब्रोथ भ्याक्सिन	भ्यागुते	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
	एच.एस.आयल एड्जुभेन्ट	भ्यागुते	सबै उमेर	३ मि.लि. छालामुनि	३ महिनापछि	वार्षिक	
३	पोलिभ्यालेन्ट वि. क्यु भ्याक्सिन	चरचरे	सबै उमेर	५ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
४	एच.एस. रवि. भ्याक्सिन	भ्यागुते र चरचरे	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
५	एन्थ्राक्स स्पार भ्याक्सिन	पटके रोग	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	६ महिनापछि	वार्षिक	वर्षात शुरु हुनु भन्दा अघि
६	टिस्यु कल्चर भ्याक्सिन	गौगोटी	सबै उमेर	१ मि.लि. छालामुनि	-	३-३ वर्षमा	जाडो समयमा
७	टेट-भ्याक	धनुष्टंकार	सबै उमेर	२ मि.लि. छालामुनि	४ हप्तापछि	वार्षिक	कुनै पनि समयमा

२३.४ कुखुराका प्रमुख रोगहरु

रानी खेतरोग

लक्षण

- रानी खेत रोगले श्वासप्रणाली र स्नायु प्रणाली प्रभावित भई कुखुराले सास फेर्न कठिनाई महसुस गर्दछ।
- चुच्चो र नाकबाट पानी जस्तो बाक्लो पदार्थ निस्कन्छ।
- कुखुरा टाउको झटकाउने र घाटी तान्ने गर्दछ।
- एकै ठाउँमा फनफन घुम्ने पछाडि हिड्ने पखेटा र खुट्टाको पक्षघात हुने घाटी बटार्ने हुन्छ।
- फुल पार्न कम हुन्छ।
- हरियो रंगको निकै गन्हाउने छेर्दछ।
- सिउर र लोती पहेंलो हुने र पछि नीलो रंगमा बदलिने गर्दछ।

रोकथामका उपायहरूः

- कुखुरा पालिने खोर वरिपरि सफा गर्नु पर्दछ।
- तालिका अनुसार खोप लगाउनु पर्दछ।
- बाहिरी कुखुरा र अरू चराहरू कुखुरा पालन क्षेत्रभित्र आउन दिनु हुँदैन।
- रोगबाट मरेका लाई पनि पुर्न पर्दछ।
- भाँडा उपकरण इत्यादि सामान संक्रमण मुक्त राख्नु पर्दछ।
- चल्लाहरूलाई पहिलो हप्ताभित्रै एफ स्ट्रोन भ्यक्सिन लगाइ दिनु पर्दछ र चल्लाको उमेर ८ देखि १० हप्ता पुग्दा आरटुबि (R2B) खोप लगाउनु पर्दछ।

कक्सिडियोसिस (Coccidiosis)

लक्षणहरूः

- बाह्य लक्षणहरूमा धेरै जसो प्वाँख खस्रो हुने, रगतको कमी हुने।
- दिशामा रगत छेर्ने हुन्छ।
- सीकल कक्सीडियोसिसमा मृत्युदर ५० प्रतिशत सम्म हुन्छ।
- आन्द्रामा हुने कक्सीडियो सिसमा शरीर पहेंलो हुने र छेर्ने हुन्छ।
- यसमा रगत मिसिएको हुनसक्छ र मृत्युदर भने ८ देखि १० प्रतिशतसम्म हुन्छ।

रोकथाम र नियन्त्रण

- चिस्यान भएको खोर, सोत्तर र दाना यसका लागि उपयुक्त वातावरण हुने हुँदा बस्ने ठाउँ र दाना सुख्खा हुनुपर्दछ। खास गरेर वर्षातको मौसममा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ जुन बेला वातावरण चिस्यान बढी हुन्छ र तापक्रम पनि कक्सीडियाको विकासको लागि अनुकुल हुन्छ।
- यदि सोत्तरमा चिस्यान छ भने ५ देखि ७ किलोग्राम चून प्रति १०० वर्गफिटको क्षेत्रमा छर्नुपर्दछ । यसले चिस्यान कम गरी ताप उत्पन्न गर्दछ जसले यी प्रोटोजोआ मर्दछन् ।

गम्बोरो रोग (Gumboro / Infectious bursal disease)

लक्षणहरू

- रोग लागेपछि, शुरूमा विस्तारै झोक्राउँदै जाने।
- प्वाँख गुजमुजिएर बस्ने जस्ता लक्षण देखापर्दछन्।
- टाउको र घाँटी कपकपाउने भैपछि सम्पूर्ण शरीर नै काम्न थाल्छ।
- यसका साथै ज्वरो आउने, आँखाबाट पानी बग्ने हुन्छ।
- यस्तो अवस्थामा घाँटी तन्काउने र टाउको केही तल झुकाएर बस्छ।
- पहेंलो रंगको छेर्ने भै मलद्वार वरिपरि सुली टाँसिएको देख्न सकिन्छ।

- पुरानो रोगमा विस्तारै झोक्राउने र दुब्लाउदै जाने हुन्छ।

रोकथाम र नियन्त्रण

- सरसफाईको विशेष व्यवस्थापन हुनु पर्दछ।
- कुखुरालाई गम्बोरो रोगविरूद्ध भ्याक्सीन लगाउनु पर्दछ।
- दानापानी दिने भाँडाकुँडालाई किटाणु रहित बनाउनु पर्दछ।

कोलीबेसिलोसिस

- यो रोग जुनसुकै उमेरका कुखुराहरूमा देखिन सक्छ।
- यो रोग व्यवस्थापनमा कमीको कारणले हुने भएकोले व्यवस्थापनमा सुधार गर्नु पर्छ।

लक्षणहरूः

- दाना खान कम गर्ने र कहिलेकाही श्वास फेर्ने कठिनाई हुने।
- उदासिन हुने,सिउर फिक्का हुने।
- हरियो वा सेतो पातलो सुली छेर्ने।
- मलद्वारको वरिपरी सुली लतपतिने।

उपचारः

- प्राविधिकको सिफारिसमा एण्टिवायोटिक्स औषधीहरू खुवाउने।

कुखुराको सिफारिस खोप तालिका

१. ब्रोईलर कुखुराको खोप तालिकाः

उमेर	खोपको नाम	खोप लगाउने तरिका
१ दिन	मरेक्स/रानीखेत एफ १	नाक, आँखामा
१४ दिनमा	गम्बोरो ईन्टरमिडिएट (जीवित)	नाक, आँखामा
२१ दिनमा	रानी खेत एफ १ वा लासोटा	नाक, आँखामा, पानीमा
२८ दिनमा	गम्बोरो ईन्टरमिडिएट (जीवित)	नाक, आँखामा, पानीमा

१. यदि ब्रोईलरको प्यारेण्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मरेक्स विरूद्ध) लगाईएको छ र पुनः रेस्पिन भ्याक्सिनले नै बुस्टर गरिएकोछ भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादिन चल्लाहरूलाई एच.भि.टी. भ्याक्सिन दिनुपर्दछ।

२. यदि ब्रोईलरको प्यारेण्ट स्टकलाई १ दिनको उमेरमा रेस्पिन भ्याक्सिन (मेरक्स विरूद्ध) लगाईएको छ र वुस्टर भ्याक्सिन एच.भि.टी. दिईएको भने त्यस्ता फार्मबाट उत्पादित चल्लाहरूलाई रेस्पिन भ्याक्सिन दिनुपर्दछ।

२. लेयर्स कमर्सियल कुखुराको खोप तालिका

उमेर	रोग	भ्याक्सिनको किसिम	भ्याक्सिनेसन तरिका
१ दिन	मरेक्स	सि.भि. १९८८ वा -१ एस वि-१	छालामुनी
५-७ दिन	रानीखेत	एफ -१ लासोटा	१ थोपा आँखामा
८-१२ दिन	गम्बोरो	ईण्टरमिडिएट	१ थोपा आँखामा
१८-२० दिन	मरेक्स	एच.भि.टी. फ्रिज हाइड्रेड	छालामुनी
२४-२६ दिन	गम्बोरो	ईण्टरमिडिएट	पानीमा
२८-३० दिन	आई.वि. रानीखेत	आई.वि. लासोटा	पानीमा
४२ दिन	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटामा
४९-५० दिन	रानीखेत आई.वि.	लासोटा आई.वि.	पानीमा
८-१० हप्ता	रानीखेत आई.वि.	आर. १ वि.	मासुमा
१२-१४ हप्ता	फाउल पक्स	फाउल पक्स	पखेटा (विङ्ग वेभ)
१५ हप्ता	आई.वि.	आई.वि.एच. १२०	पानीमा
१६ हप्ता	रानीखेत	लासोटा/एफ १	पानीमा

उपरोक्त तालिका बमोजिम भ्याक्सिनेसन गरिसके पश्चात अधिकतम उत्पादन अवस्थामा कुखुरा आईसकेपछि प्रत्येक २-२ महिनामा आई.वि. र लासोटा भ्याक्सिन दिदै जानुपर्दछ।

२३.५ नेपालमा पालिएका बाखाको जातहरू

स्थानीय जातका बाखाहरू

नेपालमा मुख्यतया चार जातका स्थानीय बाखाहरू पाल्ने गरेको पाईन्छ। यी स्थानीय जातका बाखाहरू यस प्रकारछन्।

क) तराई बाखा

नेपालका तराई क्षेत्र तिर पाईने जातको बाखालाई तराई बाखा भनिन्छ। यो शुद्ध जातको बाखा नभएर भारतीय जातको बाखा जमुनापारीको गुणहरू जस्तैः माथि उठेका नाक, झुण्डिएको लामो कान भएकोले यसलाई जमुनापारीको खच्चड पनि भनिन्छ, यद्यपी यसबारे अध्ययन अनुसन्धान हुनु जरुरी देखिन्छ। यो बाखा मझौला आकारको र विभिन्न रङ्गको भएता पनि प्राय खैरो शरिरमा सेतो धर्सारिहेको हुन्छ। यो बाखा दूध तथा मासु दुवैको लागि उपयुक्त मानिन्छ। यसको शारिरीक तौल करिब १८ देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ। सालाखाला १५ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने र खरी तथा तराई बाखाको प्रजनन् क्षमतामा धेरै समानताहरू पाईन्छन्।

ख) खरी/औंले बाखा

मध्य पहाडी प्रदेशमा पाईने बाखालाई पहाडी वा खरी बाखा भन्ने गरिन्छ। विभिन्न सात रङ्गका खरी बाखाहरू मा कालो तथा खैरो रङ्गका बाखाहरू तुलानात्मक रुपमा धेरै पाईन्छन्। प्रायः खरी बाखाहरूमा मध्यम आकारका पछाडी वा माथि तिर फर्केका सिङ्ग हुन्छन्। थोरै बाखाहरू मुडुले पनि

पाईएका छन्। खरी बाखाको शारिरीक तौल १५ देखि २५ किलोग्राम सम्म हुन्छ भने बोकाको शारिरीक तौल २५ देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ। यो जातको बाखा सालाखाला १६ महिनाको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, साधरण अवस्थामा २ वर्षमा ३ पटक व्याउने र प्रतिबेत २ वा २ भन्दा बढी पाठा पाठी हुर्काउन सक्ने क्षमता भएको हुनाले नेपालको अधिकांश भू-भागमा यो बाखा लोकप्रिय भएको पाईन्छ।

ग) सिन्हाल

उच्च पहाडी क्षेत्रमा पाईने यो जातको बाखा बरुवाल वा भ्याङ्गलुङ जातको भेडाको बथानमा चर्न रुचाउने हुन्छ। सिन्हाल जातको बाखा अन्य नेपाली बाखाहरू मध्ये सबैभन्दा ठूलो शरिर भएको बाखा हो। यसको छोटो टाउको, सिधा नाक, चिसो सहन सक्ने क्षमता भएको र यसबाट केही मात्रामा पश्मिना समेत उत्पादन गर्न सकिन्छ । वयस्क बाखाको शारिरीक तौल ३० देखि ३५ किलोग्राम सम्म हुन्छ। सिन्हाल बाखाहरू करीब २ वर्षको उमेरमा पहिलोपटक ब्याउने, साधारणतया वर्षमा एकपटक ब्याउने र एउटै पाठा वा पाठी मात्र पाउने गर्दछ।

घ) च्याङ्ग्रा

च्याङग्रा हिमालय पर्वत श्रृंखलाको पछाडि पट्टि सुख्खा, बढी हावा लाग्ने, चिसो र अर्ध भूमि जस्तो ठाउँमा पाईन्छ। च्याङग्राले त्यस क्षेत्रमा पाईने ताल्ला भन्ने झारमा पलाएको पात, फूल, जरा र घाँसहरू खाएर जीवन निर्वाह गर्दछन्। च्याङ्ग्रा पश्मिना र नरम खालको न्यानोभुवा उत्पादनको लागि प्रसिद्ध छ। च्याङ्ग्राको शरीर बाक्लो लामो रौं ले ढाकेको हुन्छ । रौं को भित्री भागमा मसिना पश्मिना रहेको हुन्छ। यसको सानो तर लामो टाउको, सिधा नाक, साँघुरो थुतुनो र कसिलो शरीर तथा बटारिएको सिङ्ग हुन्छ। यिनीहरू अन्दाजी दुईवर्षको उमेरमा पहिलो पटक ब्याउने, वर्षमा एकपटक व्याउने र अधिकांशले एक पटकमा एउटा मात्र पाठा पाठी पाउने गर्दछन्। वयस्क च्याङ्ग्राबाट वर्षमा ५० देखि २०० ग्रामसम्म पश्मिना उत्पादन हुने गर्दछ। वयस्क च्याङ्ग्राको तौल २५ देखि ३० किलोग्राम सम्म हुन्छ। यसको आफ्नो शारिरीक तौलको ३० प्रतिशत बराबर वजनको भारी बोक्न सक्ने क्षमता हुन्छ।

नेपालमा पालिने विदेशी जातका बाखाहरू

क) जमुनापारी

जमुनापारी बाखाको रङ्ग एकनासको हुँदैन तर साधारणतया सेतो रङ्ग भएका बाखाहरूमा कहिंकहिं गाढा रङ्गको चिन्हहरू हुने गर्दछ। यो जातको बाखाको जिउ ठूलो तथा अग्लो, लामोखुट्टा, नाकको बीच भाग उठेको (सुगानाके) र झुण्डिएको लामा कानहरू प्रमुख विशेषताहरू हुन्। जमुनापारी बाखाको पहिलो पल्टब्याउने उमेर तथा व्याउने अन्तर क्रमशः औषत ७७० दिन तथा ४२८ दिन उल्लेख भएको पाईन्छ।

ख) बारबरी

यसको कान छोटो तथा ठाडो, शरिर सानो, रङ्ग रातो र सेतो रङ्गको टाटे पाटे किसिमको हुन्छ। झट्टहेर्दा मृग जस्तो देखिने बारबरी जातको बाखा चर्न त्यति मन पराउँदैन। खोरभित्रै पालिने जात भएकोले यो जातको बाखा खास गरी शहरी वा शहरको वरिपरीको क्षेत्रमा पालिन्छन्। यो जातको बाखाको सरदर शारिरीक तौल बाखीको २७ देखि ३६ र खसिबोकाको ३२ देखि ४१ किलोग्राम सम्म हुने गरेको

पाइन्छ। पहिलो पल्ट ब्याउने औषत उमेर तथा दुई वेत बीचको अन्तर क्रमशः ५८८ दिन तथा २७४ दिन पाईएको छ।

(ग) सानन्

दूध उत्पादनको लागि विश्वप्रशिद्ध सानन जातको बाखाको जन्म स्थान स्वीजरल्याण्डको सानन उपत्यका हो। यो जातको बाखा सेतो क्रिम रङ्गको हुन्छ। यसको अनुहार सीधा वा अलि थेप्चिएको र कानहरू ठाडो तथा अगाडी तिर तेर्सिएको हुन्छ। विकसित फाँचो भएकोले यसले प्रतिदिन २ देखि ४ के.जी. सम्म दूध दिन्छ। साधरणतया यो जातको बाखाको सिङ्ग हुँदैन। बोकाको शारिरीक तौल औषतमा ९५ किलोग्राम र बाखीको ६५ किलो ग्राम सम्मको हुने गरेको छ।

(घ) विटल (Bettle)

यो बाखा हेर्दा जमुना पारी सँग मिल्दो जुल्दो हुन्छ। यो बाखामा सामान्यतया कालो र खैरो रङ्गमा बढी पाइने, नाक उठेको, कान चौडा लामो र घुम्रिएको, चौडा मझौला शरिर जस्ता चारित्रिक विशेषताहरू भएको पाईन्छ। यस जातको बाखाको औषत तौल वयस्क भालेको ५९ के.जी. र वयस्क पोथीको ३५ के.जी. हुन्छ। दुई वर्षमा पहिलो पल्ट ब्याउने र दुई बेत बीचको अन्तर औषतमा एक वर्ष भएको पाईएको छ। सरदर दुईवर्षमा ३ पटक व्याउनेर ५० प्रतिशत जुम्ल्याहा पाउने गर्दछ। नेपालको तराई र भावर क्षेत्रमा बँधुवा प्रणालीमा यसबाट राम्रो उत्पादन लिन सक्ने देखिन्छ।

(ङ) बोयर बाखा (Boer Goat)

विगत केही वर्ष देखि नेपालमा अगुवा कृषकहरूले यो बाखा पालन गर्न थालेका छन्। नेपालको विभिन्न भौगोलिक क्षेत्रमा यो बाखा पाल्न आवश्यक प्रविधि विकासका लागि नार्कले कृषि अनुसन्धान केन्द्र (बाखा) वन्दिपुरमा २०६५ सालदेखि विस्तृत अध्ययनको थालनी गरेको छ। यो बाखाको छिटो बढ्ने (८०-९०ग्राम प्रति दिन) गर्दछ। दुई वर्षमा ३ पटक व्याउने र प्रतिवेत दुई पाठा पाठी पाउने यस जातका विषेशताहरू हुन्। बाली जान सिजनको प्रभाव कम पर्ने भएकोले बोयर बाखाले बाह्रै महिना पाठापाठी जन्माउन सक्दछ।

भेडा बाखाका प्रमुख रोगहरू

पी.पी.आर

लक्षणहरू

- १०६ देखि १०८ डिग्री फरेनहाइट सम्मको ज्वरो आउँछ।
- घाँस पानी खाना छोड्छ र आँखा राता देखिन्छ।
- गिजा र जिब्रो तिरबाट घाउ आउन शुरू गर्छ र विस्तारै मुखतिर पनि फैलिन सक्छ।
- छेरौटी लाग्छ।
- आँखाबाट चिप्राहरू आउने र नाकबाट बाक्लो पहेंलो सिंगान बग्छ।
- खोकि रहन्छ।

रोकथाम

बाखालाई पी.पी. आर मुक्त राख्न खोप लगाउने। शुरूमा ३ महिनाको उमेर पुगेपछि पहिलो पल्ट खोप लगाउने र वर्षै पिच्छे दोहोर्याउने।

मुआलो

रोगका लक्षणहरू

- यो रोग लाग्दा मुख वरिपरि घाउ आउँदछ र पछि पाप्रा बन्दछ।
- मुखको चेपबाट प्रायः शुरू हुन यस्तो घाउ क्रमशः मुख वरिपरि, जिब्रोतिर, कानवरिपरि, खुट्टाको छालातिर अण्डकोण, कल्चौडा, सुत आदिको वरिपरि समेत यस्ता घाउहरू देखिन्छ।
- मुख वरिपरिघाउ आउने हुँदा घाँसपानी खानमा समस्या आउँछ र पशुहरू क्रमशः दुब्लाउँदै जान्छ।
- कहिलेकाँही ३-४ हप्तामा यो घाउ आफैं निको भएर जान्छ।

उपचार

यसको पनि खास उपचार छैन तर घाउ सफा गर्ने एन्टिसेप्टिक औषधि वा एन्टिवायोटिक्स औषधिको प्रयोग गर्ने।

२३.६ पशुपंक्षीबाट मानिसमा सर्न सक्ने रोगहरू

रेविज

लक्षणहरू

बौलाहा अवस्थाः कुकुर आक्रमक खालको हुने, नजिकको पदार्थहरू टोक्ने, जोडले चपाए जस्तो गर्ने, कराई रहने, स्वरमा परिवर्तन हुने, चिथोर्ने, पुच्छर खुट्टा मुनी राखेर हिड्ने, बाटोमा भेटाएका जति सबैलाई टोक्दै भाग्दछ। जिब्रो बाहिर निकाल्ने र धेरै ऱ्याल बगाईरहने हुन्छ।

लाटो अवस्थाः बौलाहा कुकर लाटो, बोल्न नसक्ने हुन्छन्, कुकुरहरू एउटा कुनामा गएर लुकेर बस्छ। मुखबाट ऱ्याल चुहाई राख्छ। खाना खान छोड्छ र बोलाउँदा पनि नसुन्ने र यस्तो भएको ४ देखि ५ दिन भित्र मर्दछ।

गाई, भैंसी र अन्य जनावरहरूमा यो रोग लागिसकेपछि विस्तारै खाना बन्द भई छट्पटाउने, विना कारण डुलिरहने, कराउने, उफ्रने, आँखा ठूल्ठूला पारी कान ठाडो पारेर हेर्नेर सिंङ्गले हिर्काउन खोज्छ। रोगले ग्रसित भइसकेपछि बिस्तारै आवाज पनि भिन्न निस्कने हुन्छ। रोगले ज्यादै ग्रस्त पारिसकेपछि जनावरहरू भुईमा लड्ने, मुखबाट ऱ्याल प्रशस्त मात्रामा काढ्ने गर्दछ। अन्तमा, जनावर पक्षघात भएर मर्दछ।

रोकथामः

घरपालुवा कुकुर बिरालो आदि लाई रेविज विरूद्ध खोप लगाउनुपर्दछ। पहिलोपटक खोप लगाउँदा ३ महिनाको उमेर कटे पछि लगाउने र प्रत्येक वर्ष दोहोऱ्याउनु पर्दछ।

वर्डफ्लु

वर्डफ्लु रोग ईन्फ्लुएन्जा ए नाम गरेको एक प्रकारको विषाणुको माध्यमबाट पंक्षीहरूमा लाग्ने संक्रमक रोग हो। यस रोगबाट विशेष गरी कुखुरा, बट्टाई, टर्की जस्ता पंक्षीहरू बढी सम्वेदनशील हुन्छन् भने हाँस, जंगली चराहरू रोगको लक्षण नदेखाई रोग वाहकको रूपमा देखापर्न सक्छन्। चराहरूमा यो रोग सर्वप्रथम सन् १८७८ मा पहिचान भएको थियो।

यो रोग पंक्षी तथा मानिसमा कसरी सर्दछ ?

यो रोग रोगी कुखुरा, संक्रमित सूली, उपकरणहरू, पानी, दाना आदिसँगको प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष सम्पर्कबाट पंक्षीहरू बीच सर्न सक्दछ। त्यसैगरी बसाई सरेर आउने जंगली चराहरू तथा जीवित पंक्षी तथा पंक्षीजन्य सामाग्रीहरूको अवैध कारोवार बाट समेत यो रोग सर्न सक्दछ।

मानिसमा जिउँदो वा मरेको चराको प्रत्यक्ष सम्पर्कबाट यो रोग गर्न सक्दछ। यस रोगको विषाणु सुलीमा ४ डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रममा कम्तीमा ३० दिनसम्म बाँच्न सक्दछ। त्यसैगरी २२ डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रम भएको तालको पानीमा ४ दिन सम्म र ३० डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रम ३० दिनसम्म बाँच्न सक्दछ। तर ६० डिग्री सेन्टीग्रेड तापक्रममा ३० मिनेटमा र ७० डिग्रीसेन्टीग्रेड तापक्रममा केही सेकेण्डमै विषाणु मर्ने हुँदा पकाएर खाएको मासु तथा अण्डाबाट यो रोग सर्ने कुनै सम्भावना हुँदैन।

वर्डफ्लुका लक्षणहरू

कुखुरामा देखिने लक्षणहरू

असाध्यै तीक्ष्ण प्रकारको अवस्थामा रोगको कुनै लक्षण नदेखाई केही घण्टा भित्रमा शतप्रतिशत सम्म कुखुराहरूको मृत्यु हुनसक्छ। सामान्यतया धेरै कुखुराहरूको मृत्यु भएमा, श्वासप्रश्वास सम्बन्धी गम्भीर लक्षणहरू देखिएमा, टाउको, सिउर र लोती निलो भएमा, खुट्टामा रक्तश्रावहरू देखिएमा, पक्षघात देखिएमा, पातलो छेरेमा, अण्डा उत्पादन अचानक घटेमा, जलजले अण्डा पारेमा वर्डफ्लुको शंका गर्न सकिन्छ।

यस रोगका कतिपय लक्षणहरू कुखुरामा देखिने अन्य श्वास प्रश्वास सम्बन्धी रोगहरू जस्तै रानीखेत, कुखुराको हैजा आदिसँग मिल्न जाने हुँदा धेरै संख्यामा कुखुराहरू बिरामी परेमा अनावश्यक शंका गर्नुभन्दा नजिकको पशु सेवा कार्यालयमा तुरून्त खबर गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

मानिसमा देखिने लक्षणहरू

चिकित्सकहरूका अनुसार मानिसमा बर्डफ्लुको संक्रमण भएमा ज्वरो आउने, खोकी लाग्ने, घाँटीदुखे, जीउ दुखे जस्ता लक्षणहरू देखिन्छन्। केहीमा फोक्सोमा गम्भीर असर पर्न गई निमोनिया पनि हुन सक्छ। यस्तो अवस्थामा रोग घातक बन्न सक्छ।

रोग रोकथामको लागि कृषक, नागरिक समाज तथा सर्वसाधारणको भूमिका

यस रोगको रोकथामको लागि कृषक तथा नागरिक समाज तथा सर्वसाधारणको भूमिका समेत महत्वपूर्ण हुन्छ।

- कुखुरा खोरहरूमा जैविक सुरक्षाका उपायहरू कडाईका साथ अवलम्बन गर्ने।
- कुखुरा फार्ममा काम गर्ने व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत सरसफाईमा विशेष ध्यान पुर्याउने।

- जिउँदो पंक्षीहरूसँग कम लसपस गर्ने।
- मासु तथा अण्डा राम्रोसँग पकाएर खाने।
- कहिं कतै अवैध पंक्षी तथा पंक्षी जन्य पदार्थहरूको ओसार पसार भएको थाहा पाएमा सम्बन्धित निकायलाई जानकारी दिने।
- पंक्षीहरूको असामान्य र ठूलो संख्यामा मृत्यु भएको थाहा पाएमा तुरुन्तै नजिकको पशुसेवाका निकाय वा कार्यालयहरूमा खबर गरिदिने।
- मरेका पंक्षीहरू अलपत्र नफाली राम्रोसँग खाडल खनेर गाड्ने।
- अनावश्यक हल्लाको पछाडि नलागी आधिकारिक निकायको सूचनामा विश्वास गर्ने।

स्वाइनफिवर-सुँगुरको महामारी रोग

स्वाइन फिवर सुक्ष्म विषाणुका कारण बंगुर, सुंगुर जातिमा देखापर्ने अति संक्रामक महामारी रोग हो। यो रोग नयाँ क्षेत्रमा महामारीको रूपमा फैलिने र मृत्युदर बढी हुन्छ। तर रोग प्रकोप भइरहने क्षेत्रमा मृत्युदर कम भएपनि प्रजनन समस्या र स्नायु लक्षण देखिन सक्छ। यो रोग दूषित दाना पानी र सरसामान आदिको माध्यमबाट रोगी बंगुरबाट स्वस्थ बंगुरमा पनि सर्ने गर्दछ। रोग लागेर निको भएका बंगुरले आजीवन रोगाणु बोकेर बस्ने भएकोले त्यस्ता बथान वा फार्मबाट पाठापाठी किनेर ल्याउँदा रोग सर्न सक्छ।

रोग देखापरेको क्षेत्रमा सबै उमेरका बंगुर एकै पटक बिरामी भई धेरै हताहत भएमा र निम्न लक्षणहरू देखिएमा स्वाइनफिवर लागेको शंका गर्न सकिन्छ।

- शुरुमा कडा ज्वरो आउने, झोक्राएर बस्ने, दानापानी नखाने र एकै ठाउँमा गुच्चमुच्च भएर बस्ने।
- बिरामी जनावरको काखी, काछी, कानको पछाडि, पेटको भागमा डाबरा जस्तो प्याजी र कहिलेकाहीँ निलो रङ्गको धब्बा देखिन्छ ।
- पहिला कब्जिय तर पछि छेरौटी लाग्छ।
- ब्याउने जनावरले तुहाउँछ। बराबर रोग प्रकोप भइरहेमा प्रजनन क्षमतामा ह्रास र कमजोर खालका ख्याउटे पाठा पाठी जन्मिन्छन्।
- बिरामी जनावरले मुखबाट फिज काढ्ने, मुर्छा पर्ने र पक्षघात जस्ता स्नायू लक्षण देखाउँदछ।

रोकथाम

- विश्वासिलो, रोग मुक्त फार्मबाट पाठपाठी ल्याउने।
- स्वाईफिवर भ्याक्सिन नियमित रुपमा लगाउने।
- नियमित सरसफाईमा विशेष ध्यान दिने।

बंगुरमा लाग्ने पि.आर.आर.एस.

यो रोगको बिस्तृत नाम **प्रोसाइन रिप्रोडक्टिभ एण्ड रिस्पाइरेटरी सिन्ड्रोम** हो जसलाइ **ब्लु इयर** को नामले पनि चिनिन्छ। जुनसुकै उमेर र अवस्थाको बंगुरमा प्रोसाइन रिप्रोडक्टिभ एण्ड रिस्पाइरेटरी सिन्ड्रोम भाइरस छोटकरीमा **पिआरआरएसभी** बाट लाग्ने बंगुरको एक महत्वपूर्ण आर्थिक रुपमा नोक्सानी गर्ने रोग हो। यसमा उत्पादनशील बंगुरहरुको प्रजनन् क्षमता ह्रास गराइ स्वासप्रस्वास सम्बन्धी रोगहरु लाग्छ र स्वास फेर्न कठिनाई भइ कतिपय साना बंगुर तथा कमजोर बंगुरहरुको मृत्यू समेत गराउंछ ।२०७७ को चैत्रतिर यो रोग धरानमा फैलिएको प्रमाणित भएको छ।

प्रशारणः बिरामी बस्तुको प्रत्यक्ष सम्पर्क र संक्रमित बस्तुको बिर्य रोग फैलाउने मुख्य माध्यम भए पनि बिरामी बस्तुको रगत, दिशा, पिशाव, कचेरा आदीले पनि रोग फैलाउन मदत गर्छ।

लक्षणः संक्रमित माउबाट जन्मिने पाठापाठी संक्रमित अवस्थामै जन्मिन्छ। यो रोग दुई रुप तिब्र र जिर्ण रुपमा लाग्छ। तिब्र रुपमा स्वास फेर्न सा-है कठिनाइ हुने, आलस्यपना बढने, दानापानी नखाने, ज्वरो आउने, आंखाको ढकनीहरु सुनिने, कान तथा पछिल्लो भागमा निलोपना र रातोपना बढने। स्वास फेर्न अप्ठेरो भइ मर्ने। यसैगरी जिर्ण रुपमा स्वास प्रस्वासका रोगहरु रहिरहने, बांझोपन हुने, कमजोर अवस्था देखिने आदी।

उपचार तथा रोकथामः खासै उपचार छैन। तिब्र बिमारमा ब्रोड स्पेक्ट्रम एन्टिबायोटिक तथा एन्टिइन्फ्लामेट्री जस्तै एस्प्रिन दिदा केही सुधार हुन्छ। बचाबटमा पिआरआरएस भ्याक्सिन लगाउने, रोगी बस्तुहरु सबै हटाई सरसफाई राम्ररी गर्ने गरी रोग नलागेको स्वस्थ्य बंगुरहरु पाल्ने र जैविक सुक्षाका उपायहरु अपनाउने ।

पशुहरूको लागि केही घरेलु उपचारहरू

१) अरूची

क) १० ग्राम नून र १० ग्राम ज्वानो सँगै पिँध्नेर यसमा २० ग्राम खुदो मिसाएर पशुलाई दिनहुँ दुई पटक २-३ दिन सम्म खुवाउने।

ख) एक चौथाई लिटर मही दिनको दुईपटक २ दिनसम्म खुवाउने।

ग) ५०० मि.लि. इमिलीको रसमा १० ग्राम सुकेको हर्रो फूलको धूलो मिसाई बनाएको झोल २०० मि.लि. दिनको एक पटक केही दिन सम्म खुवाउने।

घ) आहारामा परिवर्तन गर्ने।

२) ज्वरो आएमा

क) १०० ग्राम खुदोमा १० ग्राम चिराइतो मिसाई बाक्लो लेदो बनाई पशुको जिब्रो तथा मुखको माथिल्लो भागमा दिनहुँ दुई पटक लगाउने।

ख) एक मुठ्ठी हरियो नीमको पातलाई १ लिटर पानीमा १५ मिनेट सम्म उमाली दिनको २ पटक गरेर खुवाउने।

ग) एक मुट्ठी इमलीको पात र २५० ग्राम इमली फल आधा बाल्टी पानीमा १५ मिनेटसम्म उमाल्ने र पानीको सट्टामा खानदिने।

३) रूघाखोकी

क) दुई मुट्ठी हरियो इमलीको पातलाई १ लिटर पानीमा ५ मिनेट सम्म उमाल्ने र २०० मि.लि. को दरले दिनको ३ पटक ३ दिन सम्म खान दिने।

ख) ५ ग्राम सुकेको बेसारको टुक्रालाई धूलोपारी त्यसमा थोरै मात्रामा सख्खर मिसाईले दोपारी दिनको १ पटक केही दिन सम्म दिने।

ग) फलेदोको ५०० ग्राम हरियो पातलाई पिनेर ३००-४०० मि.लि. पानीमा मिसाएर आधा आधा गरी बिहान, बेलुका गरेर ३ दिन सम्म दिने।

घ) ५-१०ग्राम सुकेको तुलसीको पातलाई धूलोपारी अलिकति सख्खरमा मिसाई लेदो पारी दिनको २-३ पटक ३ दिनसम्म खानदिने।

४) पखाला लागेमा

क) १ लिटर पानीमा १ चिया चम्चा नून र ४ चिया चम्चा चिनी घोलेर तयार पारेको झोल दिनको ३-४ पटक खुवाउने।

ख) चामलको माडमा १ ग्राम अदुवाको धूलो मिसाएर बिरामी पशुलाई दिनको २ पटक खुवाउने।

ग) एकमुट्ठी चिया पत्तीलाई १ लिटर पानीमा उमाल्ने, यसलाई छानेर यसमा आधामुट्ठी अदुवाको धूलो हाल्ने र यो दिनको ३-४ पटक गरेर बिरामी पशुलाई खुवाउने।

५) पेट फुलेमा

क) १०० मि.लि. जति तोरीको तेल एकैपटकमा खुवाईदिने।

ख) एक चम्चा लुगाधुने पाउडरलाई २०० मि.लि. जति पानीमा घोलेर खुवाई दिने। खाने सोडा पनि यसको लागि प्रयोग गर्न सकिन्छ।

ग) सामान्य किसिमबाट हावा भरिएको छ भने दुईवटा केराको पात टुक्रा पारेर दिनहुँ २-३ पटक २ दिनसम्म खुवाउने।

घ) पेट साह्रै फुलेको छ भने सफा धारिलो चक्कुले पशुको बाँयापट्टिको भूँडीमा दुलो पारेर सो ठाउँमा कुनै नली राखि दिने।

६) कब्जियत भएमा

क) पशुले खान सके जति केराको पात खान दिने।

ख) ५०देखि १०० ग्राम घिउकुमारीको पातलाई पिनेर २-३ दिन सम्म खुवाउने।

ग) यथेष्ट मात्रामा पानी खानदिने।

घ) तरल पाराफिन, काँचो आलसको तेल दिनहुँ एकपटक १०० मि.लि. जति १ -२ दिन सम्म खुवाउने।

७) विष खाएमा

क) विष खाएको पशुलाई १ लिटर दूध खुवाई दिने।

ख) १०० ग्राम म्याग्नेसियम सल्फेट ५००मि.लि. पानीमा मिसाई खुवाउने।

ग) विष खाएको पशुलाई १ लिटर पाराफिनको तेल वा काँचो आलसको तेल वा कुनै प्राकृतिक वनस्पति तेल खुवाई दिने।

घ) २०० ग्राम काठको खरानीको धूलोलाई ८०० मि.लि. पानीमा मिसाई विष खाएको पशुलाई खुवाउने।

ङ) ४ वटा फुल, २५० ग्राम सख्खर र १०० ग्राम बेसारलाई १०० मि.लि. पानीमा मिसाई तुरून्तै खुवाउने।

८) आन्तरिक परजीवि

क) लज्जावती झारको सुकेको पात एक भाग र दुई भाग पानी मिसाएर ४० मि.लि. जति खुवाउने। २-३ हप्तापछि फेरि दोहर्याउने।

ख) ५० मि.लि. पानी र अलिकति नून राखी त्यसमा एउटा किम्बुको छिप्पिएको फल राखी कुट्ने र हप्ताको १ पटक ३ हप्तासम्म खुवाई राख्ने।

ग) घाममा सुकाएको छिप्पिएको मेवाका बीउहरू धूलो पारी अलिकति पानीमा मिसाउने र १०० ग्राम जति ६ दिन सम्म दिनहुँ १ पटक खुवाउने।

९) किर्ना परेमा

क) २०० ग्राम नून ४ लिटर पानीमा घोलेर यसै झोलले नुहाइ दिने।

ख) ५० मि.लि. नरिवलको तेल १०० ग्राम गन्धकर ५० ग्राम अदुवा मिसाई तताएर चिसो पार्ने र पशुको जीउभरी लगाइ दिने।

ग) ३०० ग्राम सुकेको सुर्तीको पातलाई १ लिटर पानीमा भिजाउने र १ चम्चा हालेर यसलाई ३ घण्टा सम्म यथावत राख्ने। ३ घण्टा पछि यो झोल पशुको जीउ भरि लगाउने।

१०) लुतो भएमा

क) गन्धक धूलोमा अलिकति तेल मिसाई त्यसको लेदो लुतो भएको ठाउँमा लगाउने।

ख) एक मुट्ठी सुकेको बकाइनोको छिप्पिएको बीउलाई पिनेर त्यसमा अलिकति पानी मिसाई लेदो बनाएर लुतो भएको ठाउँमा लगाई दिने।

११) खोरेत

क) खोरेत लागेका पशुहरूलाई शुरूको अवस्थामा १२ वटा केरा खुवाउने र १ के.जी. मेथीको पात खान दिने।

ख) फिटकिरीले मुख वरिपरिको घाउ सफा गर्ने।

१२) खुर कुहिने

क) पशु आउने जाने बाटोमा एउटा खाडल खनी २/३ लिटर मट्टितेल खाडलमा हाल्ने।

ख) २-३ मुट्ठी निलोतुथो १ बाल्टी पानीमा घोल्ने र खाडलमा हाल्ने।

ग) ३-५ के.जि. हरियो नीमको पातलाई राम्ररी पिनेर खाडलमा हाल्ने।

घ) दिनको दुई/तीन पटक पशुलाई त्यसमा हिंडाउने।

पशुपालनको निम्ति घाँस खेती

जग्गा हुने कृषकहरूले आफ्ना खेतबारीहरूमा तथा खाली जग्गाहरूमा साथै काम नलाग्ने जग्गाहरूमा र बारीका कान्लाहरूमा पनि घाँस खेती गरी वर्षैभरीको लागि घाँस उत्पादन गर्न सक्दछन्। डाले घाँस, बहुवर्षिय घाँसमा हिउँदे र वर्षे मिलाएर लगाउनु पर्दछ। सामुदायिक जंगलहरूमा समेत व्यवस्थित तरिकाले उन्नत जातका घाँसहरूको खेती गरी आवश्यक घाँस उपलब्ध गराउन सकिन्छ।

१. **डाले घाँसहरूः**

किम्बु, चुलेत्रो, इपिल-इपिल, दुधिलो, भीमल, बडहर, टाँडी, कोइरालो, निमारो आदि।

२. **बहुवर्षिय घांसहरुः**

नेपियर, स्टाइलो, अमृसो, सेटारिया, मोलासेस, पास्पालम, क्लोभर, राइघाँस, कक्सफुट, सुडान, कुड्ज, डिस्मेडियम आदि।

३. **हिउँदे घाँसहरूः**

जै, सानो केराउ, बर्सिम, भेच आदि।

४. **वर्षे घाँसः**

टियोसेन्टी, काउपी, बाज्रा, मकै, भट्मास आदि।

एक वर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि

यस्तो प्रकारको घाँस वर्षै पिच्छे लगाइरहनु पर्छ। नेपालमा लगाउन सकिने र पशुको लागि उपयुक्त घाँसहरूमा वर्षिम, जै, सर्गम, टियोसेन्टी, केराउ, बाज्रा, भटमास, बोडी पर्दछन्। घाँस लगाउँदा कोसा लाग्ने र नलाग्ने घाँसहरू मिलाएर लगाएमा माटोको उर्वरा शक्ति कायम रहनुको साथै पशुलाई आवश्यक पर्ने प्रोटिन, कार्वोहाइड्रेडको अनुपात पनि मिल्न जान्छ।

क) हिउँदे घाँस उत्पादनः

उपयुक्त एक वर्षे हिउँदे घाँसमा बर्सिम, जै, केराऊ, भेच आदि पर्दछन्। यी भुईघाँसहरू लगाउँदा मिश्रित तरिकाले लगाउन सकिन्छ। मिश्रित खेती गर्दा माथि उल्लेख गरे अनुसार माटोको उर्वरा शक्ति समेत बाँच्न जान्छ। हिउँदे घाँसको बीउलाई असोज देखि मंसिर सम्म छरी हिउँदको समयमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

ख) वर्षे घाँस उत्पादनः

एक वर्षे घाँसमा भट्टमास, मकै, मकैचरी, जोआर, बाजरा, बोडी आदि पर्दछन्। वर्षे घाँसका बीउलाई सामान्यतया वर्षा याममा घाँसको रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

बहुवर्षे घाँस उत्पादन प्रविधि

यस्तो प्रकारको घाँस एक पटक लगाए पछि वर्षौं सम्म घाँस उत्पादन गर्न सकिन्छ। यस्तो घाँस हैसियत विग्रिएको सार्वजनिक चरन, सामुदायिक वन, खोलाको वगर, खेतवारीको डील कान्ला आदिमा लगाउन सकिन्छ। पशुको लागि उपयुक्त बहुवर्षिय घाँसहरूमा नेपीयर, स्टाइलो, अमृसो, राई ग्रास, सेतो क्लोभर, ज्वाइन्ट भेच, पास्पालम, मोलासेस, सेटारिया, कक्सफुट, कुड्जु, ग्लाइसिन, सेन्ट्रोसिमा, सिराट्रो, डेस्मोडियम, ल्यावल्याव आदि हुन्। यसरी सामान्यतया वर्षे घाँसलाई फागुन-चैत्रमा छरिन्छ भने, हिउँदे घाँसलाई आश्विन कार्तिकमा छरिन्छ। बीउको आकार मकैको दाना जस्तो छ भने प्रति हेक्टर ४०-५०

के.जी. सम्म बीउ लाग्छ। वर्षिमको बीउ जस्तो छ भने २०-२५ के.जी. सम्म लाग्छ। पहाडी र जमिन खेतीको लागि प्रयोग गर्ने ठाउँमा बहुवर्षे घाँस खेतीमा जोड दिनुपर्छ।

मिश्रीत खेती

घाँस खेती गर्दा मिश्रीत तरिकाले गर्दा एकातिर माटोको उर्वरा शक्ति बढ्छ भने अर्कोतिर पशुलाई पौष्टिक तत्व पनि प्रयास प्राप्त हुन्छ। जस्तै, हिउँदे मिश्रीत खेतीः जै र भेज, जै र सानो केराउ। वर्षेः टियोसेन्टी र बोडी, मकै र बोडी, मकै र भट्टमास आदि।

२३.७ भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्रबाट विभिन्न सेवा दिए वापत लिने राजश्व दर

क्र.स.	सेवाको विवरण	इकाई	दस्तुर
१	पशुपन्छी उपचार सेवा		
१.१	गाई, भैंसी	प्रति पशु	२०
१.२	कुखुरा, हाँस र अन्य पन्छी	प्रति पशु	५
१.३	भेडा, बाखा, बंगुर र खरायो	प्रति पशु	१०
१.४	कुकुर, बिरालो	प्रति पशु	१००
१.५	हात्ती, घोडा,बाँदर,	प्रति पशु	१००
१.६	अन्य वन्यजन्तु	प्रति पशु	१००
२	पशुपन्छी प्रयोगशाला सेवा		
२.१	गोवर परिक्षण सबै जनावर	प्रति नमुना	१०
२.२	शव परिक्षण		
क	गाई, भैंसी	प्रति शव	२००
ख	भेडा, बाखा, बंगुर	प्रति शव	५०
ग	पंक्षी	प्रति शव	२०
घ	कुकुर, बिरालो	प्रति शव	२००
ङ	हात्ती, घोडा,बाँदर, अन्य वन्यजन्तु	प्रति शव	५००
२.३	एक्सरे सेवा(सानो जनावर)	प्रति पशु	१५०
२.४	अल्ट्रासाउन्ड (सानो जनावर)	प्रति पशु	२००
२.५	कल्चर स्न्सटिभिटि परिक्षण	प्रति नमुना	५०
२.६	दुध परिक्षण	प्रति नमुना	२५
२.७	रुटिन पिसाव परिक्षण	प्रति नमुना	२५
२.८	रुटिन रगत परिक्षण	प्रति नमुना	६०
२.९	हेमोग्लोविन	प्रति नमुना	३०
२.१०	पिसिभि	प्रति नमुना	३०
२.११	रगतको प्रोटोजोवा परिक्षण	प्रति नमुना	१००
२.१२	रेपिड परिक्षण	प्रति नमुना	५०
२.१३	छाला परिक्षण	प्रति नमुना	५०
३	पशु प्रजनन् सेवा		
३.१	कृत्रिम गर्भाधान सेवा		
क	गाई, भैंसी, बाखा तथा बंगुर	प्रति पशु	२५
३.२	गर्भ परिक्षण		
क	सामान्य विधिबाट गाई भैंसीको गर्ध परिक्षण	प्रति पशु	२५
ख	USG विधिबाट गाई भैंसीको गर्ध परिक्षण	प्रति पशु	५०

क्र.स.	सेवाको विवरण	इकाई	दस्तुर
३.३	Prolapse/Retention of Placenta		
क	Large animal(Cattle, Buffalo, Horse)	प्रति पशु	१००
ख	Small animal(Goat, Sheep, Pig)	प्रति पशु	५०
३.४	Dystokia Correction		
क	Large animal(Cattle, Buffalo, Horse)	प्रति पशु	१००
ख	Small animal(Goat, Sheep, Pig)	प्रति पशु	५०
४	सामान्य सर्जरी सेवा		
४.१	बोका साँढे राँगो सुमार्ने/खसी पार्ने	प्रति पशु	२५
४.२	Wound Incision and Dressing	प्रति पशु	५०
४.३	Tail amputation	प्रति पशु	१००
४.४	Dehorning	प्रति पशु	१००
४.५	Immobilization of Fracture	प्रति पशु	१००
४.६	Other minor surgery	प्रति पशु	१००
५	विशेष सर्जरी सेवा		
५.१	Dog Neutering Operation	प्रति पशु	५००
५.२	Cesarean section of small ruminant and non-ruminant	प्रति पशु	२००
५.३	Cesarean section of large ruminant	प्रति पशु	५००
५.४	Rumentomy Operation	प्रति पशु	५००
५.५	Others major surgery	प्रति पशु	५००
६	मत्स्य तर्फ		
६.१	तापक्रम	प्रति नमुना	५
६.२	पानीको पारदर्शिता	प्रति नमुना	५
६.३	घुलित अक्सिजन	प्रति नमुना	१०
६.४	पी.एच	प्रति नमुना	५
६.५	अमोनिया	प्रति नमुना	२०
६.६	नाइट्राइट	प्रति नमुना	२०
६.७	नाइट्रेट	प्रति नमुना	२०
६.८	मल्टिपारामिटर(GPS सहित १२ वटा पानीका सुचक)	प्रति नमुना	५०
६.९	माछाको नमुना परिक्षण	प्रति नमुना	२०

स्रोतः पशुपंछि तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, विराटनगर,२०७८

२४. खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय

परिचयः

कृषि उपजमा आधारित खाद्य प्रशोधन प्रविधिको विकास एवम् प्रसार, देशका विभिन्न भागको पोषण स्थिति सर्वेक्षण र उपभोक्ताहरुको लागि गुणस्तरीय खाद्य पदार्थ आपूर्तिको लागि खाद्य ऐन नियमको तर्जुमा गर्दै जाने उद्देश्यले खाद्य विभागको स्थापना भएको थियो। वि.सं.२०१८ मा तात्कालिन कृषि तथा वन मंत्रालय अन्तर्गत खाद्य विभागको रुपमा स्थापना भई समय समयमा संरचना विस्तार एवं हेरफेर सगैं हाल आएर सघींय संरचनाको रुपमा कृषि तथा पशुपन्क्षी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग रहेको छ। यसै गरी वि.सं. २०२३ सालमा खाद्य ऐन र वि.सं. २०२७ मा खाद्य नियमावली तर्जुमा भई लागू भएको देखिन्छ। त्यस्तै पशुपालन एवं कुखुरा पालनको लागि गुणस्तरयुक्त दाना आपूर्ति होस् भन्ने हेतुले वि.सं. २०३३ सालमा दाना

ऐन र वि.सं. २०४१ सालमा दाना नियमावली लागू भएपछि खाद्य एवम् दाना पदार्थको गुण नियन्तर्ण कार्यमा विभाग र अन्तर्गत कार्यालयहरुबाट कार्य सम्पादन हुदै आएको छ। विभाग अन्तर्गत खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयहरु विराटनगर, जनकपुर, हेटौंडा, भैरहवा, नेपालगन्ज र धनगढी तथा स्याउ प्रशोधन केन्द्र जुम्ला रहेका छन्। यसैगरी २४ वटा डिभिजन कार्यालयहरु र १२ वटा खाद्य आयात निर्यात गुण प्रमाणिकरण कार्यालय रहेका छन्।

पुर्वाञ्चल क्षेत्रमा उपभोक्ताको स्वास्थ्य रक्षाको लागि खाद्य स्वच्छता एवं गुणस्तर नियमन गर्न र खाद्य पोषण तथा प्रविधि प्रसार गर्न वि.सं. २०३५ सालमा सुनसरी जिल्लाको धरान उपमहानगरपालिकामा पूर्वाञ्चल खाद्य प्रयोगशाला को रुपमा यस खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयको स्थापना भएको थियो। वि.सं. २०४६ सालमा यस कार्यालयको नाम पुर्वाञ्चल खाद्य विश्लेषण प्रयोगशाला नामाकरण गरियो। वि.सं. २०५० मा पुनः यस कार्यालयको नाम परिवर्तन गरि क्षेत्रीय खाद्य विश्लेषण प्रयोगशाला नामाकरण गरियो। वि.सं. २०५२ सालमा यस कार्यालयको नाम क्षेत्रीय खाद्य प्रयोगशाला रहन गयो। यस प्रयोगशालालाई सेवाग्राहीको आवश्यकतालाई मध्यनजर गरि मोरंङ्ग जिल्लाको विराटनगर महानगरपालिकामा वि.सं. २०५३ भाद्र ३१ मा स्थानान्तर गरियो। वि.सं. २०५७ श्रावण २३ गतेबाट यस कार्यालयको नाम क्षेत्रीय खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय रहन गयो। वि.सं. २०७१ साल फागुन देखि यस क्षेत्रीय खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालयले आफ्नै प्राङ्गणमा नव-निर्मित भवनबाट सेवा प्रदान गरिरहेको छ। वि.सं. २०७५ साल श्रावण महिना देखि कार्यालयको नाम परिवर्तन भई खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय भएको छ। यस कार्यालय अन्तर्गत झापा, सुनसरी, धनकुटा तथा उदयपुरमा गरी चारवटा खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरु समेत स्थापना भएका छन्।

कार्यालयको मूख्य उद्देश्यहरु :

- खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभागको निर्देशनमा रहि खाद्य वस्तुको उत्पादनस्तर देखि विक्री वितरण सम्म खाद्य ऐन २०२३ अनुरुप खाद्य गुणस्तर नियमन तथा निरीक्षण प्रमाणीकरण गर्ने कार्ययलाई प्रभावकारी रुपमा निरन्तरता दिने ।
- दाना ऐन २०३३ अनुरुप दाना जन्य पदार्थको गुणस्तर नियमन गरि स्वस्थ एवम् स्तरीय दाना आपूर्ति व्यवस्थामा टेवा पुऱ्याउने ।
- खाद्य ऐनलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न यस १ नं. प्रदेशमा उपलब्ध खाद्य नमूनाहरुको जाँच परीक्षण र सेवाग्राहीको माग अनुसार सरल एवम् छिटोछरितो प्रयोगशाला सेवा दिने।
- खाद्य तथा दाना उद्योगहरुको नियमित निरीक्षण गर्ने र उद्योगहरुलाई अनुज्ञापत्रको दायरा भित्र ल्याउने साथै खाद्य उद्योगहरुको सिफारिस, उद्योग अनुज्ञापत्र जारी तथा नविकरण गर्ने प्रकृयालाई सहज तथा प्रभावकारी तुल्याउने।
- खाद्य प्रशोधन, संरक्षण तथा संचयन सम्बन्धी शिपमूलक एवम् पोषण सम्बन्धी तालिमहरु संचालन गरि खाद्य प्रौद्योगिकरणमा टेवा पुऱ्याउने।
- झुक्यानमा पारि वा न्यूनस्तर वा दुषित खाद्य तथा दाना वस्तुहरुको उत्पादनस्तर देखि बिक्री वितरण तथा आयात निर्यातको तहसम्म कार्य गर्ने व्यक्ति तथा फर्म उपर खाद्यऐन वा दाना पदार्थ ऐन वमोजिम कारवाही गर्ने।
- आम उपभोक्ता तथा विद्यालयका बालबालिकाहरुलाई जनचेतना अभिबृद्धि गर्ने उद्देश्यले खाद्य स्वच्छता, गुणस्तर तथा पोषण सम्बन्धी स्थानीयस्तरमा सूचना सन्देश प्रसारण, खाद्य स्वच्छता शिक्षा अभियान कार्यक्रम संचालन गर्ने।
- बजार निरिक्षण, होटल, रेष्टुरेण्ट, मिठाई पसलको निरिक्षण र खाद्य स्वच्छता कायम गरि उपभोक्तालाई स्वच्छ तथा गुणस्तरीय खाद्य पदार्थ उपलब्ध गराउने।

- उपभोक्ता वर्गमा खाद्य स्वच्छता सम्बन्धमा सचेतना गर्ने उद्देश्यले दुर्गम तथा पहाडी क्षेत्रको लागि लक्षित उपभोक्तामूखी कार्यक्रम नमुना उद्योग तथा बजार निरिक्षण संकलन उपभोक्ता संचालन गर्न।
- घरेलु उद्योगका समस्या समाधान तथा कृषिजन्य उद्योगको स्थापना तथा उद्योग सञ्चालनका क्रममा आईपरेका प्राविधिक समस्या समाधानका लागि निःशुल्क परामर्श सेवा दिने।

खाद्य गुण नियन्त्रण, दाना गुण नियन्त्रण, खाद्य प्रविधि विकास एवम् विस्तार, खाद्य पोषण, प्रयोगशाला विश्लेषण सेवा सम्बन्धी यस कार्यालयले गरी आएका प्रमुख कार्यहरु निम्न रहेका छन्।

१० गुण नियन्त्रण

- तालिम प्राप्त निरिक्षकहरुबाट नियमित एवम् आकस्मिक रुपमा बजारउद्योग निरीक्षण गरी असलस्वस्थकर उत्पादन अभ्यास अनुरुप उत्पादन भए नभएको अनुगमन गरी गुणस्तर सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने र विशेष गरी न्यून गुणस्तरका खाद्य तथा दाना पदार्थहरुका नमुना संकलन, संकलीत नमुनाहरुको प्रयोगशाला विश्लेषण, विश्लेषणवाट प्राप्त नतिजाहरुको आधारमा न्यून गुणस्तर वा दुषित देखिएकोमा खाद्य दाना ऐन नियम अनुसार कानूनी कारवाही।
- खाद्य र दाना उद्योग स्थापना गर्न, सिफारीस, अनुज्ञा पत्र पत्र प्रदान नवीकरण, नियमन एवम् परामर्श सेवा।
- खाद्य दाना वस्तुहरुको उत्पादन, संचयन तथा बिक्री वितरणमा हुने अस्वस्थकर गतिविधिलाई नियन्त्रण गर्न विभिन्न माध्यमबाट सचेतना कार्यक्रम संचालन।

२) खाद्य प्रविधि विकास एवम् विस्तार

- फलफूल, तरकारी, खाद्यान्न, माछा मासु र दुग्ध पदार्थमा आधारित प्रशोधन प्रविधिहरुको विकास एवम् प्रसार।
- खाद्य उद्योग स्थापना गर्न चाहने उद्यमी व्यवसायीहरुको लागि तालिम कार्यक्रम संचालन।
- खाद्य उद्योगहरुको लागि प्राविधिक सेवा टेवा प्रदान कार्यक्रम।
- दुर्गम स्थानमा उत्पादन हुने फलफूलहरुको संरक्षण गर्न उपयुक्त ढुवानी तथा परिवहन प्रविधि तथा प्याकेजिङ प्रविधिको विकास, प्रसार।
- कृषि उपजमा उत्पादनोपरान्त हुने क्षति कम गर्न अध्ययन अनुसन्धान प्रचार प्रसार।

३) खाद्य पोषण कार्यक्रम

- कार्यालय अन्तर्गत विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा बर्ग विशेषको पोषण स्थितिमा सुधार ल्याउन स्थानीय स्तरमै अवलम्बन गर्न सकिने उपायहरु बारेको सचेतना।
- खाद्य वस्तुहरुको पौष्टिक तत्वहरुको अध्ययन अनुसन्धान गरी खाद्य पोषण तालिका निर्माण एवम् प्रसारमा आवश्यक सहयोग।
- पोषण सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन।
- पोषण सम्बन्धी तालिम कार्यक्रम संचालन।

४) प्रयोगशाला विश्लेषण सेवा

- तोकिएको दस्तुर सहित अनुरोध भई आएका खाद्य एवम् पेय पदार्थ तथा दाना पदार्थको जाँचको लागि प्रयोगशाला सेवा।

५) SPS सम्बन्धी कार्यमा विभागको निर्देशानुसार आवश्यक कार्य।

STANDARD HEIGHT AND WEIGHT OF MEN AND WOMEN

Height Feet /Inches	Men Kg	Women Kg	Maximum weight one may reach
5'		51 - 54	Upto the age of 30 years 10% above standard
5'1"		52 - 55	
5'2"	56 - 60	53 - 57	

Height Feet /Inches	Men Kg	Women Kg	Maximum weight one may reach
5'4"	59 - 64	56 - 60	Between 30-35 years Standard is optimum weight Above 35 years weight should be 10 % below standard
5'5"	61 - 62	58 - 61	
5'6"	69 - 65	61 - 65	
5'7"	64 - 69	62 - 67	
5'8"	66 - 71	64 - 69	
5'9"	68 - 73	66 - 70	
5'10"	69 – 74	67 - 71	
5'11"	71 – 76	69 - 74	
6'	73 – 79		
6'1"	75 – 81		
6'2"	78 – 84		
6'3"	80 – 86		

बिभिन्न पौष्टिक तत्वहरूको दैनिक आवश्यकता तालिका

समुह	शारीरिक तौल किलो ग्राम	क्यालोरी	प्रोटिन ग्राम	चिल्लो वस्तु (ग्राम)	क्याल सियम मिलि ग्राम	फलाम मि.ग्रा.	भिटामिन ए	
							रेटिनोल माइक्रो ग्राम	केरोटिन माइक्रो ग्राम
स्वास्नी मानिस	५०						६००	२४००
सामान्य काम		१,८७६	५०	२०	४००	३०		२४००
मध्यम काम		२,२२५	५०		४००	३०		२४००
भारी काम		२९२५	५०		४००	३०		२४००
गर्भवती	५४	३००	१५	३०	१०००	३८	६००	२४००
दुध खुवाउने		५५०	२५	४५	१०००	३०	९५०	३८००
काखे बच्चा ०-६ महिना	४.६	१०४ प्रति किलो तौल	२.०५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००
७-१२	७	९४ प्रति किलो तौल	१.६५ प्रति किलो		५००		३५०	१,२००

Accredited Food Commodities and Parameters of National Food and Feed Reference Laboratory, Department of Food Technology Quality Control(DFTQC), Nepal by National Accreditation Board for Testing and Calibration Laboratories (NABL), India on ISO/IEC 17025:2017

S.N.	Commodities	Parameters
BIOLOGICAL TESTING		
I Food and Agricultural Products		
1.	**Fruits & Vegetable Products:**Jam, Juice, Jelly, Pickles and candies	1. Total Bacteria Count 2. Yeast and Mould Count 3. Coliform Count 4. Escherichia coli 5. Enterobacteriaceae
2.	**Bakery and Confectionery Products**	
a.	**Pulses and cereal Product:** Instant Noodles, Biscuits and Infant Foods	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3.Coliform Count 4.Escherichia coli 5. Enterobacteriaceae
3.	**Milk and Dairy Products**	
a.	Fluid Milk, Skimmed Whole Milk Powder, Condensed Milk, Icecream and Yogurt Sweets	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3.Coliform Count 4.Escherichia coli 5. Enterobacteriaceae
4.	**Processed Meat and Meat Products**	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3.Coliform Count 4.Escherichia coli 5.Enterobacteriaceae
II Water		
1	**Processed Drinking Water**	1.Total Bacteria Count 2.Yeast and Mould Count 3. Coliform Count
Chemical Testing		
	IFood and Agricultural Products	
1.	**Fats and Oils**	1. Free fatty acid 2. Refractive index 3. Acid value 4. Peroxide value
2.	Fruits and Vegetables (Processed Products and Sweets)	1. Total Soluble Solids (TSS) 2. Acidity 3. Sulphur Dioxide (SO_2) 4. Benzoic Acid 5. Tartazine 6. Sunset Yellow
3.	Spices and Condiments	
	Ginger, Cardamom and Turmeric	1. Volatile Oils 2. Crude Fibre 3. Total Ash

S.N.	Commodities	Parameters
4.	**Tea and Coffee**	1. Total Ash 2. Water Extract 3. Crude Fibre 4. Lead 5. Caffeine
5.	**Cereals and Cereal Products**	1. Moisture 2. Protein
6.	**Honey**	1. Moisture 2. Acidity as Formic acid 3. Hydroxymethyl furfural (HMF)
7.	**Milk and Milk Products**	
a.	Processed Milk, Skimmed, Whole Milk Powder, Infant Foods and Condensed Milk	1. **Milk Fat** 2. **Moisture** 3. **Protein** 4. **Ash Content** 5. **Fat**
8.	**Meat Products**	1. **Sodium nitrite**
II. Residues in Food Products		
1	**Fruits and Vegetables**	**Organochlorine Pesticides** 1. Aldrin, SS 2. Alpha-BHC, SS 3. Alpha-Chlordane, SS 4. Beta, BHC, SS 5. Delta, BHC, SS 6. Dieldrin, SS 7. Endosulfan I (Alpha) 8. **Endosulfan II(Beta), SS** 9. **Endosulfan Sulfate, SS** 10. Endrin Aldehyde, SS 11. **Endrin Ketone, SS** 12. **Endrin, SS** 13. Gamma-BHC (Lindane), SS 14. Gamma Chlorodane, SS 15. Heptachlor, 99%, SS 16. Heptachlor-epoxide 17. Isomer B, SS 18. **4, 4'- DDD, SS** 19. **4, 4'- DDE, SS** 20. **4, 4'- DDT** 21. **MethoxyChlor**
		Organophosphorus Pesticides 1. **O,O,O- Timethylphosphorothioate** 2. **Thionazin** 3. **Sulfotep** 4. **Phorate** 5. **Dimethoate** 6. **Disulfoton** 7. **Parathion** 8. **Methyl Parathion**

S.N.	Commodities	Parameters
		9. **Famphur**
2	**Cereals and Cereal Products:** Instant Noodles, Biscuits, Snacks	**Mycotoxins** 1. **Total Aflatoxin** 2. **Aflatoxin B1** 3. **Aflatoxin G2**
		Trace Elements 1. **Zinc** 2. **Calcium** 3. **Magnesium** 4. **Iron**
III	**Water**	
1.	**Processed Drinking Water**	1. **pH** 2. **Hardness** 3. **Alkalinity** 4. **Chloride content**
IV	**Residues in Water**	
1.	**Processed Drinking Water**	**Trace Metal Elements**
		1. **Lead** 2. **Cadmium** 3. **Arsenic** 4. **Calcium** 5. **Copper** 6. **Iron** 7. **Magnesium** 8. **Zinc**

खाद्यपदार्थको अनिवार्य गुणस्तर (Mandatory Food Standard)

हाल सम्म नेपाल सरकारले अनिवार्य गुणस्तर निर्धारण गरेका खाद्य पदार्थहरुको विवरणः

०१ . दूध तथा दुग्ध पदार्थहरु (Milk and Milk Products)

०१.०१ दूध (Milk)

०१.०२ गाईको दूध (Cow Milk)

०१.०३ भैंसीको दूध (Buffalo Milk)

०१.०४ घिउ (Ghee)

०१.०५ प्रशोधित दूध (Processed Milk)

०१.०६ उद्वास्पित दूध (Evaporated Milk)

०१.०७ उद्वास्पित घृतांशरहित दूध (Evaporated Skimmed Milk)

०१.०८ मधुरित संघणित दूध (Sweetened Condensed Milk)

०१.०९ मधुरित संघणित घृतांश रहित दूध (Skimmed Sweetened Condensed Milk)

०१.१० आंशिक घृतांश रहित मधुरित संघणित दूध (Partly Skimmed Sweetened Condensed milk)

०१.११ मख्खन (Butter)

०१.१२ क्रिम (Cream)

०१.१३ दही (Curd)
०१.१४ शिशु दुग्ध आहार (Infant Milk Food)
०१.१५ शिशु आहार (Infant Food)
०१.१६ धूलो दूध (WholeMilk Powder)
०१.१७ घृतांश रहित धूलो दूध (Skimmed Milk Powder)
०१.१८ पनीर / छेना (Paneer)
०१.१९ प्रशोधित पूर्ण घृतांशयुक्त दूध (Processed Full Cream Milk)
०१.२० प्रशोधित कम घृतांशयुक्त दूध (Processed Low Fat Milk)
०१.२१ प्रशोधित घृतांशरहित दूध (Processed Skimmed Milk)
०१.२२. प्रशोधित सुगन्धित दूध (Processed Flavored Milk)

०२ तेल तथा घिउ (Fats and Oil)

०२.०१ तोरीको तेल (Mustard Oil)
०२.०२ आयात गरिएको रेप सिड आयल (Imported Rapeseed Oil)
०२.०३ भटमासको तेल (Soybean Oil)
०२.०४ पाम आयल (Palm Oil)
०२.०५ पाम कर्नेल आयल (Palm Kernel Oil)
०२.०६ पामोलिन (Palmolein)
०२.०७ बदामको तेल (Groundnut Oil)
०२.०८ नरिवलको तेल (Coconut Oil)
०२.०९ तीलको तेल (Sesame Oil)
०२.१० मकैको तेल (Corn Oilor Maize Oil)
०२.११ सूर्यमुखीको तेल (Sunflower Oil)
०२.१२ जैतुनको तेल (Olive Oil)
०२.१३ कुसुमको तेल (Safflowerseed Oil)
०२.१४ प्रशोधित वनस्पति तेल (Refined Vegetable Oil)
०२.१५ वनस्पति घिउ (Hydrogenated Vegetable Oil)
०२.१६ बेकरी सर्टेनिङ्ग (Bakery Shortenings)

०३. फल तथा सागपात पदार्थहरु (Fruit and Vegetable Products)

०३.०१ फलरस (Fruit Juice)
०३.०२ गोलभेंडाको रस (Tomato Juice)
०३.०३ फलको सर्वत (Fruit Syrup)
०३.०४ फलफूलको स्क्वास (Fruit Squash)
०३.०५ फलफूलको पेय (Fruit Beverage)
०३.०६ टोमाटो सस, टोमाटो केटचप (Tomato Sauce, Tomato Ketchup)
०३.०७ जाम (Jam)

०३.०८ पेक्टिन मिश्रित जाम (Pectin Mixed Jam)
०३.०९ मार्मालेड (Marmalade)
०३.१० चटनी (सस्) (Chutney Sauce)
०३.११ क्याण्ड फ्रुट कक्टेल (Canned Fruit Cocktail)
०३.१२ क्याण्ड पाईनएप्पल (Canned Pineaple)
०३.१३ क्याण्ड अरेन्ज सेग्मेन्ट (Canned Orange Segment)
०३.१४ क्याण्ड पियर्स (Canned Pears)
०३.१५ क्याण्ड लप्सी (Canned Lapsy)
०३.१६ लप्सी रेलिश (Lapsy Relish)
०३.१७ अचार (Pickle)

०४. मसला पदार्थहरु (Spices and Condiments)

०४.०१ अलैंची कोसा (Cardamom Amomum)
०४.०२ अलैंचीको बीउ (Cardamom Amomum Seeds)
०४.०३ अलैंचीको धूलो (Cardamom Amomum Powder)
०४.०४ सुठो (Dried Ginger)
०४.०५ सुठोको धूलो (Dried Ginger Powder)
०४.०६ हलेदो (Turmeric)
०४.०७ बेसार (Turmeric Powder)
०४.०८ सग्लो जिरा (Cumin)
०४.०९ जिराको धूलो (Cumin Powder)
०४.१० सग्लो मरीच (Pepper)
०४.११ मरीचको धूलो (Pepper Powder)
०४.१२ सिंगो खुर्सानी (Chillies)
०४.१३ खुर्सानीको धूलो (Chillies Powder)
०४.१४ सग्लो धनियाँ (Coriander)
०४.१५ धनियाँको धूलो (Coriander Powder)
०४.१६ मेथी (Fenugreek)
०४.१७ दालचिनी (Cinnamon Whole)
०४.१८ ज्वानो (Ajowan)
०४.१९ सग्लो ल्वाङ (Whole Clove)
०४.२० धूलो मसला (Spice Powder)
०४.२१ धूलोदालचिनी (Cinnamon Powder)
०४.२२ सग्लो सुप वा सोंप वा सौफ (Fennel)

०५. चिया, कफी, कोका तथा सो बाट बनेका पदार्थहरु (Tea, Coffee, Cocoa and their Products)

०५.०१ चिया (Tea)
०५.०२ कफी (Coffee)
०५.०३ ग्रीन टी (Green Tea)

०६ . नुन (Salt)

०६.०१ आयोडिन नभएको नुन (Common Salt)
०६.०२ आयोडिनयुक्त नुन (Iodised Salt)

०७. खाद्यान्न, दलहन तथा सो बाट बनेका पदार्थहरु (Cereals, Pulses and their Products)

०७.०१ खाद्यान्न (Food Grains)
०७.०२ पीठो (Whole Wheat Flour)
०७.०३ मैदा (Wheat Flour)
०७.०४ सूजी (Semolina)
०७.०५ पाउरोटी (Bread)
०७.०६ बिस्कुट (Biscuit)
०७.०७ सिन्के चाउचाउ (Noodles)
०७.०८ तयारी चाउचाउ (Instant Noodles)
०७.०९ गेडा मुँग (Whole Green Gram)
०७.१० मुँगको दाल (Split Green Gram)
०७.११ मुँगको छाँटा (DehuskedSplit Green Gram)
०७.१२ रहरको दाल (Red Gram)
०७.१३ मासको गेडा (Whole Black Gram)
०७.१४ मासको दाल (Split Black Gram)
०७.१५ गेडा चना (Whole Bengal Gram)
०७.१६ चनाको दाल (Split Bengal Gram)
०७.१७ गेडा मुसुरोको दाल (Whole Lentil)
०७.१८ मुसुरोको दाल (Dehusked Lentil)
०७.१९ बेसन (Bengal Gram Flour)
०७.२० गहुँ
०७.२१ मकै
०७.२२ पौष्टिक तत्व स्तरोन्नती (Fortified) गरिएको गहुँको पिठो र मैदा
०७.२३ कर्न फ्लेक्स (Corn Flakes)
०७.२४ चामल (Rice)
०७.२५ प्याकेजिङ्ग गरीएका तयारी खाजा जन्य खाद्य पदार्थहरुसँग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा सम्पर्क हुने गरी विभिन्न खेलौना लगायत अखाद्य वस्तुहरु राख्न नपाइने सम्बन्धमा

०८. प्याक गरिएको पिउने पानी(Packaged Drinking Water)

०८.०१ प्याक गरिएको पिउने पानी (प्राकृतिक खानिजयुक्त पानी बाहेक) (Packaged Drinking Water Except Natural Mineral Water)

०८.०२ खनिजयुक्त पानी (Mineral Water)

०९. गुलियो पदार्थ(Sweetening Agent)

०९.०१. चिनी (Sugar)

०९ .०२ मिश्री (Mishri)

०९ .०३ मह (Honey)

१०. कन्फेक्सनरी (Sweets and Confectionary)

१० .०१ चिनीपाक कन्फेक्सनरी (Sugar Boiled Confectionary)

१० .०२ लजेन्स (Lozenges)

१०.०३. चुइगम र बबलगम (Chewing Gum and Bubble Gum)

११. परीरक्षी (Preservatives)

११.०१ **लन्चन मिट (Luncheon Meat)**

१२. हेभि मेटल्स (Heavy Metals)

१३. मेलामाईन (Melamine)

१४. अल्कोहलजन्य पेय पदार्थ

१४ .०१ व्हिस्की (Whisky)

१४ .०२ रम (Rum)

१४ .०३ भोड्का (Vodka)

१४ .०४ ब्राण्डी (Brandy)

१४ .०५ जीन (Gin)

दानापदार्थको अनिवार्य गुणस्तर **(Mandatory Feed Standard)**

हालसम्म नेपाल सरकारले अनिवार्य गुणस्तर निर्धारण गरेका दाना पदार्थहरुको विवरणः

सि.नं.	दाना पदार्थ समुह	संख्या	दाना पदार्थको नाम
१.	फुल पार्ने कुखुराको दाना	४	चल्लाको,चल्लाको, हुर्कदो कुखुराको लगायत अन्तिम दाना
२.	ब्रोइलर कुखुराको दाना	३	ब्रोइलर कुखुराको शुरु लगायत अन्तिम दाना
३.	गाइ भैसीको दाना	१	दुध दिने गाई भैसिंको दाना
	जम्मा संख्या	८	

श्रोतः खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण कार्यालय, विराटनगर, २०७६

२५. फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची

विभिन्न फलफूल विरुवाहरूको सरकारी मूल्य सूची (मिति २०७६/०६/०६ बाट लागू हुने गरी)

(क) फलफूलको कलमी विरुवा

सि. नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	स्याउ	१-२	२-३	७०
२	स्याउ (M-9 मा कलमी गरिएको)	१-२	२-३	१००
३	नासपाती	१-२	२-३	७०
४	आरु	१-२	१.५-३	५०
५	आरुवखडा	१-२	१.५-३	५०
६	स्विट चेरी	१-२	१.५-३	१००
७	खुर्पानी	१-२	१.५-२.५	५०
८	कागजीवदाम	१-२	१-२	६०
९	जापानी हलुवावेद	१-२	१.५-२.५	६०
१०	ठूलो कटुस	१-२	१-२	१००
११	ओखर (दातेओखर)	१-२	१-२	१००
१२	पिकानट (चुच्चेओखर)	१-२	१-२	१००
१३	लप्सी	१-२	२-४	७५
१४	किवी	१-२	१-२	१००
१५	सुन्तला	१-२	१.५-२.५	४५
१६	जुनार	१-२	१.५-२.५	४५
१७	कागती	१-२	१	४५
१८	निबुवा	१-२	१-२	४५
१९	भोगटे	१-२	१-२	४५
२०	चाक्सी	१-२	१-२	४५
२१	विमिरो	१-२	१-२	४५
२२	मुन्तला	१-२	०.७५-१.५	७५
२३	आंप(अविहायात)	१-२	१.५-३	१००
२४	आंप (अम्रपाली, मल्लिका)	१-२	१.५-३	१००
२५	आंप (अन्यजात)	१-२	१.५-३	७५
२६	लिचि	१-२	१-२	७५
२७	केरा (तन्तुप्रजनन)	३-६ महिना	१-२	३५
२८	अम्वा	१-२	१.५-२.५	५०
२९	अमला	१-२	१-२	५०

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
३०	एभोकाडो	१-२	१.५-३	१००
३१	सपोटा	१-२	२	५०
३२	लौकाट	१-२	१-२	१००
३३	जैतुन	१-२	१-२	१००
३४	फीजुवा	१-२	१-२	८०
३५	फ्लावरिङ्ग पिच	१-२	१.५-३	५०
३६	अङ्गुर	१-२	१.५-३	१००
३७	रुखकटहर	१-२	१.५-३	७५
३८	मेकाडमियानट	१-२	१-२	१००

(ख) विभिन्न फलफूलको विजु विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य रु.)
१	ओखर (दाँते)	१-२	१-२	४०
२	चुच्चे ओखर (पिकानट)	१-२	१-२	४०
३	कागजी वदाम	१-२	२-३	३५
४	कटुस	१-२	२-३	४०
५	जुनार	१-२	१.५-२.५	२५
६	सुन्तला	१-२	१.५-२.५	२५
७	कागती	१-२	१.५-२.५	२५
८	निवुवा	१-२	१.५-२.५	२५
९	चाक्सी	१-२	१.५-२.५	२५
१०	रुख कटहर	१-२	१-२	३०
११	नरिवल	१-२	१-२	१५०
१२	मेकाडेमियानट	१-२	१-२	५०
१३	एभोकाडो	१-२	१-२	५०
१४	सुपारी	१-२	१-२	५०
१५	काजु	१-२	१-२	५०
१६	लोक्वाट	१-२	१.५-२	५०
१७	मेवा वर्णशंकर (पोलि ब्याग)	३ महिना	१-२	३५
१८	अमला	१-२	१.५-३	३०
१९	सरीफा	१-२	१.५-२	२५
२०	लप्सि	१-२	२-३	२५
२१	कफी	१-२	१.५-३	२५
२२	अम्बा	१-२	१.५-२	२५

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य रु.)
२३	बयर	१–२	१–२	२५
२४	बेल	१–२	१.५–२	५०
२५	जैतुन	१–२	१–२	२०
२६	फेजुवा	१-२	१.५-२	२५

(ग) विभिन्न फलफूलको कटिङ्ग (जरावाल) विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	लम्बाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	अनार	१-२	१-३	७५
२	अंगुर	१-२	१-३	३५
३	अंजिर	१-२	१-२	५०
४	हेजलनट	१–२	१-२	५०
५	जैतुन	१–२	१–३	५०
६	भुँईऐसेलु (स्ट्रबेरी) रनर पोली व्याग	३–६ महिना	१	२५
७	भुँईकटहर	६ महिना	१	२५
८	केरा (सकर्स)	३–६ महिना	१–२	२५
९	ब्लुबेरी	१-२	१-२	१००
१०	ड्रागन फ्रुट	६ महिना-१ वर्ष	१-२	१००

(घ) स्क्रिन घर (Screen House) भित्र उत्पादित प्रमाणीकरण गरेको सुन्तलाजात फलफूलको कलमी विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	सुन्तला	१-२	१-२	१५०
२	जुनार	१-२	१-२	१५०
३	कागती	१-२	१-२	१५०

(ङ) फलफूलको रुटस्टक विरुवा

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
१	स्याउ(M-9)	१	२–३	३५
२	स्याउ (इडी मयल, क्रेब एप्पल, एम.पी.)	१	२–३	२५
३	चिली(स्थानीय)	१	१-२	२५
४	हाडे ओखर	१	१–२	२५
५	हलुवावेद	१	१–२	२५
६	चेरी	१	१–२	२५

सि.नं.	फलफूलको नाम	उमेर (वर्ष)	उचाई (फिट)	संसोधित मुल्य (रु.)
७	तिनपाते सुन्तला	१	१-२	२५
८	लप्सी	१	१-२	२५
९	सिट्रेन्ज	१	१-२	२५
१०	ज्यामिर	१	१-२	१०
११	आंप	१	१-२	१५
१२	किवी	१	१-२	२५
१३	आरु (स्थानीय)	१	१-२	२५
१४	जैतुन	१	१-२	२५
१५	अङ्गुर (5BB, So4)	१	१-२	२५

च) विभिन्न फलफूलको कलमीको लागि हाँगा(स्यानस्टिक) प्रयोजनार्थ

क्र.सं.	फलफूलको नाम	हाँगाको उमेर (बर्ष)	लम्बाई (फिट)	संशोधित मूल्य (रु.)
१	सुन्तला, जुनार संरक्षित जालीघर (Protected Screen House) भित्रको	६महिना-१बर्ष	१	२५
२	कागती संरक्षित जालीघर (Protected Screen House) भित्रको	६महिना-१बर्ष	१	३०
३	सुन्तला, जुनार, भोगटे	६महिना-१बर्ष	१	१०
४	कागती	६महिना-१बर्ष	१	२०
५	मुन्तला	६महिना-१बर्ष	१	२०
६	स्याउ, नास्पाती, आरु, आरुबखडा, किवी	६महिना-१बर्ष	१	५
७	हलुवाबेद, कागजी बदाम, चेरी,	६महिना-१बर्ष	१	२०
८	ओखर, चुचेओखर, लप्सी	६महिना-१बर्ष	१	३०
९	एभोकाडो	६महिना-१बर्ष	१	२०
१०	जैतुन	६महिना-१बर्ष	१	२०
११	आँप (अबेहयात, आम्रपाली, मल्लिका)	६महिना-१बर्ष	१	२५
१२	आँप अन्य	६महिना-१बर्ष	१	१०
१३	अनार	६महिना-१बर्ष	१	१०
१४	अंगुर	६महिना-१बर्ष	१	१०

नोटः सदाबहार फलफूलमा खुल्ला जरा राखि बिक्री वितरण गर्दा विरुवा मर्ने दर (मोटालिटी) बढी हुने भएकोले सदाबहार फलफूलको हक्मा पोलीव्यागमा उत्पादन गरिएको हुनु पर्नेछ भने पतझड् फलफूलको हक्मा भ्याउ वा परालमा राखि जुटचट्टीले प्याकिङ् गरेको हुनु पर्नेछ ।

२६. सरकारी फार्म/केन्द्रमा उत्पादित तरकारी बीउको मूल्य-सूची (मिति २०६७/५/३१ मा निर्धारण गरिएको)

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूलबीउ	उन्नतबीउ
१	काउली	काठमाण्डौ स्थानीय	१५४०	७२०
		डोल्पाली स्नोबल	१५४०	७२०
		किबो जाइन्ट	१५४०	८००

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूलवीउ	उन्नतवीउ
		सर्लाही दिपाली	१५४०	७१५
		ज्यापू	२०००	१०००
२	बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	७१५
३	ब्रोकाउली	सबै जात (O.P.)	१५४०	७१५
४	ग्याँठकोपी	व्हाईट भियाना	१५४०	७१५
५	मूला	मिनो अर्लि	५००	३००
		चालिस दिने	५००	३००
		प्यूठाने रातो	५००	३००
		व्हाईट नेक	५००	३००
		टोकिनासी	८००	६००
६	सलगम	पर्पलटप	५००	२५०
		काठमाण्डौ रातो	६००	२५०
७	गाजर	न्यू कुरोडा	१४००	१०००
		नान्टीस	१४००	६५०
८	चुकन्दर	स्थानीय	१५००	२००
९	चम्सुर	स्थानीय	१५००	१५०
१०	पालुङ्गो	पाटने	१०००	२५०
		हरियो	१०००	२००
११	रायो	मार्फा चौडा पात	१५००	६००
		खुमल चौडा पात	१०००	३००
		खुमल रातो पात	१०००	३००
		मनकामना	१०००	५००
		ताङ्गुवा	१०००	३००
		बालाजु लोकल	१०००	३००
१२	स्वीसचार्ड	सुसाग	७३५	३००
१३	जिरीको साग	ग्रेट लेक	७३५	२००
१४	बकुल्ला	स्थानीय	५००	२००
१५	लहरे सिमी	त्रिशुली	५००	३००
		चौमासे	५००	३००
१६	झ्याङ्गे सिमी	कन्टेण्डर	५००	२००
		प्रोभाईडर	५००	२००
१७	तने बोडी	खुमल तने/सर्लाही तने	५००	२००
१८	केराउ	आर्केल	५००	१५०

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूलवीउ	उन्नतवीउ
		एन.एल.पि.	५००	१५०
		सिक्किम लोकल	५००	३००
१९	स्कवास	ग्रे जुकिनी	३०००	१५००
२०	काँक्रो	भक्तपुर स्थानीय/कुसुले	५०००	३०००
२१	घिरौला	कान्तिपुरे /पुसा चिल्लो	३०००	२१५०
२२	चिचिण्डो	स्थानीय	२०००	१५००
२३	करेला	कोयम्बटुर लङ्ग	३०००	१५००
		पुषा दोमौसमी	३०००	१२००
२४	फर्सि	स्थानीय	२०००	१२००
२५	लौका	स्थानीय	३०००	२०००
		पि.एस.पि.एल.	३०००	१५००
२६	कुभिण्डो	स्थानीय	२०००	१२००
२७	तरबुजा	सुगर बेबी	३०००	१५००
२८	खरबुजा	स्थानीय	३०००	१५००
२९	पिरो खुर्सानी	सबै जात (O.P.)	३०००	२०००
		अकबरे	६०००	५५००
३०	भेंडे खुर्सानी	क्यालिफोर्निया वण्डर	९०५०	४१००
३१	भण्टा	सबै जात (O.P.)	९७००	१५००
३२	गोलभेंडा	मनप्रेकस	९७००	२०००
		सबै जात (O.P.)	९७००	३५००
		हाइब्रिड र्सिजना		१०५०००
३३	रामतोरिया	सबै जात (O.P.)	६००	३००
३४	मेथी	कसुरी	१०००	४००
		स्थानीय	१०००	४००
३५	धनिया	स्थानीय	५००	३००
३६	सुप	स्थानीय	७००	४००
३७	प्याज	रेड क्रियोल	२०००	११००
		नासिक रेड	१०००	५००
		नासिक ५३	१०००	४००
		एग्री फाउण्ड डार्क रेड	२०००	१०००
३८	कुरिलो	मेरी वाशिङ्गटन स्थानीय	४०००	२०००
३९	चाइनिज बन्दा	सबै जात (O.P.)	१०००	६००
४०	आलुको बीयाँ	टि.पि.एस.	–	२५०००

क्र. सं.	तरकारी	जात	प्रति के.जी.मूल्य (रु.)	
			मूलवीउ	उन्नतवीउ
४१	अदुवा	सबै जात	–	१००
४२	बेसार	सबै जात	–	१००
४३	अलैंची	सबै जात	–	१५०००

२७. किसान कल सेन्टर

सार्वजनिक कृषि प्रसार सेवा मात्र १५% प्रतिशत किसानको पहुँचमा रहेको वर्तमान अवस्थामा कृषिमा आश्रित देशका झण्डै दुई तिहाई किसानहरुको जीवनस्तर सुधारी कृषि पेशालाई मर्यादित र सम्मानजनक बनाउन कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउनु अपरिहार्य छ। खाद्य सुरक्षा राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय सरोकारको विषय हुनुका साथै खाद्य सुरक्षा जनताका नैसर्गिक अधिकार समेत भएको सन्दर्भमा परम्परागत कृषि प्रणालीलाई सूचना प्रविधि र विज्ञानमा आधारित व्यवसायमा विकास गर्न र आधुनिक संचार माध्यमको प्रयोग मार्फत विषय विशेषज्ञको सल्लाह अनुसार कृषि व्यवसाय संचालन एवं कृषिका वाली वस्तु आदिमा लाग्ने विभिन्न रोगहरु एवं समस्या समाधान गर्ने, गराउने अभिप्रायले आ.व. २०७२/०७३ मा किसान कल सेन्टरको स्थापना तथा संचालन गरिएको हो।

उद्देश्य

(१) किसान र कृषि व्यवसायीका वाली, पशुवस्तुहरु तथा व्यवसाय सम्बन्धी समस्याहरुलाई टेलिफोन सम्पर्क मार्फत विषय विशेषज्ञको सल्लाह बमोजिम समाधान गर्ने।

(२) सूचना प्रवाहमा भौगोलिक विकटताले पारेको असरलाई न्यून पारी न्यायपूर्ण सेवा प्रवाह प्रणाली स्थापना गर्ने।

कार्यहरु

(१) कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने प्रविधि बारे कृषक / कृषि, उद्यमी / कृषि, व्यवसायी / कृषि प्रसार कार्यकर्ता एवम् अन्य सरोकारवालाहरुलाई जानकारी गराउने।

(२) कृषि उपजहरुको सम्भाव्य बजारका बारेमा जानकारी गराउने।

(३) कृषिमा आधारित संरक्षण एवं प्रशोधन प्रविधीहरुबारे जानकारी गराउने।

(४) अवकाश प्राप्त कृषि प्राविधिक, विश्वविद्यालयका विज्ञ एवं अनुसन्धानकर्ताको ज्ञान सीपलाई किसान समक्ष पुर्याउने।

(५) कृषि प्रसार सेवालाई व्यापकता दिने।

(६) कृषकहरुबाट गुनासो संकलन गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने।

कर्मचारी तथा विज्ञ व्यवस्थापन

१) सेन्टरको दैनिक व्यवस्थापकीय कार्य संचालनका लागि कृषि सेवामा कार्यरत् बरिष्ठ कृषि अधिकृत सहित, अधिकृत एक जना, प्राविधिक सहायक एक जना, अन्य सहयोगी कर्मचारी एक जना निश्चित अवधिका लागि कृषि विकास मन्त्रालयबाट काजमा खटाईनेछ। सूचना प्रविधि सम्बन्धी प्राविधिक एक जनालाई करारमा राख्ने व्यवस्था मिलाईनेछ। साथै, सेन्टरको संचालनको अवस्था र आवश्यकताको आधारमा अन्य कर्मचारी थप गर्दै लगिनेछ।

२) कृषि सेवा अन्तर्गत विभिन्न विषयमा विज्ञता हाँसिल गरेका सेवा निवृत्त वा कार्यरत वा विभिन्न संघ/संस्थाहरुमा आबद्ध कृषि विज्ञहरुको सेवा लिईनेछ।

३) सेन्टरले कृषिसँग सम्बन्धित विभिन्न विषयका विज्ञहरुको सूची तयार गर्नेछ र आवश्यकता अनुसार सेन्टरका लागि सेवा लिनेछ।

किसान कल सेन्टर टोल फ्रि नम्बरः १६६००१९५०००

निम्न तालिका अनुसारको विषयमा आफ्ना जिज्ञासाहरु राख्न सक्नुहुनेछ ।

बार	विषय	समय
आइतबार, मंगलबार, बिहीबार	खाद्यान्नवाली, मौरी, रेशम, च्याउ, बाली संरक्षण सम्बन्धि तरकारी, फलफुल, माटो र वजार सम्बन्धि पशुपालन, पन्छीपालन, उत्पादन प्रविधि, घाँस चरण व्यवस्थापन	दिउँसो ११ बजेदेखि ४ बजेसम्म
सोमबार, बुधबार	खाद्यान्नवाली, मौरी, रेशम, च्याउ, बाली संरक्षण सम्बन्धि तरकारी, फलफुल, माटो र वजार सम्बन्धि पशुपालन, पन्छीपालन, उत्पादन प्रविधि, घाँस चरण व्यवस्थापन मत्स्यपालन प्रविधि सम्बन्धी।	

नोटः अन्य बारहरुमा पनि सम्पर्क राखी आफ्ना जिज्ञासाहरु टिपाउन सक्नु हुनेछ ।

२८. SOME IMPORTANT FORMULAE

Fertilizer Dose Calculation :

- Kilogram per Hectare = $\frac{R\,x\,L}{N} x100$
- Kilogram per Ropani = $\frac{R\,x\,L}{N}\left(\frac{100}{20}\right)$
- Kilogram per Katha = $\frac{R\,x\,L}{N}\left(\frac{100}{30}\right)$

Where R = Recommended dose of fertilizers
L = Land area
N = Nutrient content in fertilizer materials

Seeds Purity and Germination

$$TV = \frac{G \text{ x } P}{100}$$

TV = True value
G = Germination capacity
P = Purity

- Seed Germination % = $\frac{\textit{Number} \text{ of seeds germinated}}{\textit{Number} \text{ of seeds put for germination}} \times 100$
- Amount of seed required (kg) = $\frac{\textit{seed} \text{ rate (kg/ha)} \times \text{Area in sq.m.}}{\text{\% germination} \times \text{\% filled grains}}$
- Grain yield (Y) = $\frac{\text{Grain wt.}}{\text{Area}}$
- Adjusted Grain Yield (Weight) = A x Y

  Where A = $\frac{100 - M}{86}$

  Where M = moisture contained in percentage of grain weight (usually taken at 14% in rice)

  Live Weight Estimation :

  - *Cattle / Buffalo*

    Live weight (lbs) = $\frac{(\textit{girth} \text{ inch})^2 \times \text{body length (inch)}}{300}$

    In kg (LW) = 1.74 x body length (cm) + 1.05 x girth (cm) - 71.1
  - *Goat*

    LW (Kg) = $\frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{10,500}$
  - *Sheep*

    LW (Kg) = $\frac{(\text{girth cm})^2 \times \text{body length (cm)}}{12,000}$

Dry Matter (Animal Nutrition)

- % DM = $\frac{\text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$
- % Moisture = $\frac{\text{Wet weight} - \text{Dry weight}}{\text{Wet weight}} \times 100$
- Digestibility of nutrient = $\frac{\text{Kg nutrient eaten} - \text{Kg in faeces}}{\text{Kg nutrient eaten}} \times 100$
- Protein efficiency ratio (PER) = $\frac{\text{Weight gain (gm)}}{\text{Protein intake (gm)}}$
- Biological value (BV) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Absorbed Nitrogen}} \times 100$
- Net protein utilization (NPU) = $\frac{\text{Retained Nitrogen}}{\text{Intake of N}} \times 100$

Degradability of dietary protein $= 1 - \frac{\text{Dietary proteinenteringduodenum}}{\text{Total dietaryproteinintake}}$

Pesticide Application Formulae

WP required (kg) $= \frac{\text{\% a.i. desired x specified spray volume (liters)}}{\text{\% a.i. in WP}}$

Liters of EC required $= \frac{\text{\% a.i. desired x specified spray volume (liters)}}{\text{\% a.i. in commercial EC}}$

Weight of WP, dust or granules required (Kg) $= \frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (ha) x 100}}{\text{\% a.i. in WP, dust or granules}}$ or

Weight of WP, dust or granules required (Kg) $= \frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (sq.m.)}}{\text{\% a.i. in WP, dust or granules x 100}}$

Liters EC required $= \frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (ha) x 100}}{\text{\% a.i. in commerical EC}}$ or

Liters EC required $= \frac{\text{Recommended rate (kg/ha) x Area (sq m)}}{\text{\% a.i. in commerical EC x 100}}$

Where, WP = Wettable Powder
EC = Emulsifiable Concentrate
a.i. = Active Ingredient

Valuation of cost and benefits of a project

- Annual Depreciation of Capital Equipment

$$D = \frac{a-b}{c}$$

Where, a = Original cost
b = Junk value
c = Expected life of asset (useful years).

- Depreciation (Sinking Fund Method)

$$D = \frac{R(C-S)}{(1+R)^N - 1}$$

Where, D = Rate of depreciation per year
R = Rate of interest on accumulated fund
C = Total cost of machine
S = Scrap value
N = No. of years of life of machine

- Discounting Income $PV = \frac{q}{(1+r)^n}$

Where, Pv = Present Value of the future amount
q = Amount to be spent at a future date

r = Rate of interest
n = Number of years in future when money is to be spent

$$\text{Net Present Value (NPV)} = \sum_{t_1}^{t_n} \frac{Bt - Ct}{(1+i)^t}$$

Where, B_t = Benefits in each year (benefits at year t)
C_t = Costs in each year or at year t
t = 1.2,……n (number of years)
i = Interest rate or discount rate

- Internal Rate of Return (IRR) = $Li + \frac{(Hi - Li)NPVatLi}{NPVatLi - NPVatHi}$

  Where Hi = higher discount rate
  Li = Lower discount rate.

रुपान्तरण तालिका

नाप

१ से.मी.	=	१० मि.मी.	१ फूट	=	१२ इन्च
१ मीटर	=	१०० से.मी.		=	३०.४८ से.मी.
	=	३९.३७ इञ्च	१ गज	=	३ फूट
१ कि.मी.	=	१००० मीटर		=	९१.४४ से.मी.
१ इञ्च	=	२.४५ से.मी.	१ माइल	=	१७६० गज
					१.६ कि.मी.
					८ फर्लाङ

तौल

१ ग्राम	=	१००० मि.ग्रा.	१ मे. टन	=	१० क्विन्टल
१ कि.ग्रा.	=	१००० ग्राम	१ मन	=	३७.३२ कि.ग्रा.
	=	२.२ पाउण्ड		=	४० सेर
१ पाउण्ड	=	१६ औंस	१ धार्नी	=	२.२७ कि.ग्रा.
१ औंस	=	२८.३५ ग्राम		=	५ पाउण्ड
१ क्विन्टल	=	१०० कि.ग्रा	१ सेर	=	४ पाउ

आयतन

१ लिटर	=	१००० मि.लि.	१ पाथी	=	४५४६ मि.ली.
	=	०.२२ ग्यालन		=	४.५ लिटर
१ मुरी	=	२० ग्यालन		=	८ माना
	=	९०.९ लिटर			

क्षेत्रफल

१ हेक्टर	=	१०,००० व.मी.	१ धुर	=	१८२.२५ वर्ग फीट
	=	२.४७ एकड	१ कठ्ठा	=	२० धुर

	=	१.४८ विघा	१ बिघा	=	२० कठ्ठा
	=	१९.६६ रोपनी		=	१३.३१ रोपनी
	=	३० कठ्ठा	१ एकड	=	०.४ हेक्टर
					४३५६० वर्ग फीट
१ रोपनी	=	५४७६ बर्ग फिट	८ रोपनी		
	=	५०८.५ वर्ग मीटर			
	=	१६ आना			
१ आना	=	१६ दाम			
१ दाम	=	४ पैसा			

<u>तापक्रम</u>

१ सेन्टिग्रेड = (फरेनहाईट -३२)×०.५५५६

फरेनहाइट = (सेन्टीग्रेड ×१.८) + ३२

<u>मलखाद:</u>

१ किलो नाइट्रोजन	=	४.८ किलो चिनी मल
		२.२ किलो यूरिया मल
१ किलो फस्फोरस	=	६.३ किलो सिंगल सुपर फस्फेट
	=	२.२ किलो ट्रिपल सुपर फस्फेट
१ किलो पोटास	=	१.७ किलो म्यूरेट अफ पोटास
	=	२.१ किलो सल्फेट अफ पोटास

अन्य:

१ पि. पि.एम	=	१ मिलिग्राम प्रति लिटर
	=	१ ग्राम प्रति १००० लिटर
	=	०.०००१ प्रतिशत
१ प्रतिशत	=	१००० पि. पि.एम
	=	१० ग्राम प्रति लिटर
१ ग्राम प्रति लिटर	=	१००० पि. पि.एम
	=	०.१ प्रतिशत
१ ग्राम प्रति १००० लिटर	=	१ पि. पि.एम
	=	०.०००१ प्रतिशत
१ चिया चम्चा =८०थोपा	=	५ मिलि लिटर
१ टेबुल (ठूला) चम्चा	=	३ चिया चम्चा
	=	१५ मिलि लिटर
१ कप	=	१६ ठूलो चम्चा
	=	८ औस (१/२ पिन्ट)

टिप्पणी.....

टिप्पणी.....

टिप्पणी.....

टिप्पणी.....

टिप्पणी.....

टिप्पणी.....